

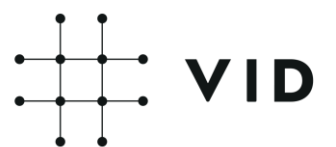
Einar Vetvik

Religion og livssyn i profesjonelt sosialt arbeid

**Variierende praksis i klientarbeidet:
inkludering, marginalisering og
ekskludering**

VID

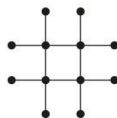
Religion og livssyn i profesjonelt sosialt arbeid

Variierende praksis i klientarbeidet: inkludering, marginalisering og ekskludering

En Survey om holdninger og handlinger i et Utvalg av Norske Sosialarbeidere

Einar Vetvik

VID rapport 2016/1

VID

© Einar Vetvik, 2016

Denne rapporten er utgitt av

VID vitenskapelige høgskole
Postboks 184, Vinderen
N-0319 Oslo
<http://www.vid.no/>

Rapport: 2016/1

ISBN: 978-82-8048-149-8 elektronisk
ISBN: 978-82-93490-02-9 trykt
ISSN: 2464-3777

Elektronisk distribusjon:

VID vitenskapelige høgskole
www.vid.no

Distribusjon av den trykte utgaven:

Plan - og Organisasjonskonsult Einar Vetvik, Olaf Bulls vei 8b, 0765 Oslo,
E-mail: eiolvetik@gmail.com Telefon 95003962.

Omslag

Dinamo

Opphavsrettigheter

Forfatteren har opphavsrettighetene til rapporten.
Nedlasting for privat bruk er tillatt.
Mangfoldiggjøring, videresalg av deler eller hele rapporten
er ikke tillatt uten avtale med forfatterne eller Kopinor.

FORORD

Forfatteren vil rette en særlig takk til Dr. Michael Sheridan for pionerarbeidet med å utvikle spørreskjemaundersøkelser om sosialarbeideres synspunkter på Spiritualitet i Sosialt Arbeid. Dr. Sheridan tillot andre å bygge videre på sitt arbeid, først i USA og deretter internasjonale kolleger, blant dem norske forskere.

Førsteamanuensis Mari - Anne Zahl ved Norges Tekniske og Naturvitenskapelige Universitet (NTNU) i Trondheim ledet den første norske undersøkelsen i 2002. Hun døde i 2009. Vi er takknemlig for det arbeid hun gjorde med den første undersøkelsen om dette i Norge. Hennes innsats gjorde gjennomføringen av vårt prosjekt lettere.

Vårt arbeid kunne ikke ha blitt gjort uten det tidligere arbeidet av våre Amerikanske kolleger: Leola Dyrud Furman, Edward R. Canda og Perry Benson. De har arbeidet med studier i ulike land, deriblant i USA i 1997 og 2008.

Den nye norske undersøkelsen er designet og utført av forfatteren. Torill Danbolt har gitt nyttige bidrag til utformingen av spørreskjemaet. Hun tok den første kontakten med Leola Dyrud Furman om et samarbeid mellom Diakonhjemmet Høgskole og de Amerikanske kollegene. Einar Vetvik utarbeidet samarbeidsavtalen om prosjektet sammen med Leola Dyrud Furman. Samarbeidsavtalen ble inngått mellom og undertegnet av Diakonhjemmet Høgskole ved Prorektor Olav Fanuelsen, Augsburg College Minneapolis i USA ved Nancy Rodenborg som leder ved avdeling for sosialt arbeid der, Leola Furman på vegne av den Amerikanske Prosjektgruppen for studier av religion og livssyn, og Einar Vetvik ved Forskningscenteret ved Diakonhjemmet Høgskole som prosjektleder.

Prosjektet ble overført fra Forskningscenteret ved Diakonhjemmet Høgskole til Institutt for Sosialt arbeid og Familierapi(ISF) fra våren 2012. Prosjektet ble tildelt 50.000 kr fra Høgskolens strategiske forskningsmidler for 2012. Dette ble brukt til nødvendige driftsmidler. Vetvik og Danbolt fikk tildelt noe forskningstid til prosjektet fra ISF.

Prosjektet ble forsinket på grunn av helseproblemer og begrenset avsatt tid til prosjektet. Danbolt sluttet på Høgskolen i 2013 og Vetvik i april 2014. Prosjektet ble videreført av Vetvik på egen tid, men med kontor på KIFO fra juni 2014 til september 2015. Takk til Forskningsjef Ånund Brottveit ved KIFO for bruken av lokaler og annen støtte. Fra september 2015 har arbeidet blitt videreført på mitt kontor på Økern i Oslo i regi av mitt foretak Plan- og Organisasjonskonsult. Den trykte utgave av rapporten blir trykket og distribuert av Plan og Organisasjonskonsult, mens den elektroniske utgaven blir utgitt av VID Vitenskapelig Høgskole

Noen av data fra prosjektet er tidligere publisert i ”Executive report” fra den norske undersøkelsen i 201. Den gir en kortfattet sentral oversikt over hovedfunn i den deskriptive statistikk. Vi har også publisert en internasjonal artikkel i USA våren 2016 med bruk av data fra dette prosjektet.

I rapporten gir vi først en mer utførlig presentasjon av de statistiske hovedresultater enn det som er gjort i "Executive report". Deretter har vi gjort statistiske analyser av sammenhenger, sentraltendens og spredning i vårt datamateriale.

Rapporten er i sin helhet skrevet av Einar Vetvik.

Flere ansatte ved Diakonhjemmet Høgskole har gitt nyttige kommentarer: Tor Slettebø, Gurid Aga Askeland, Kai I Johannesen og Harald Askeland. Kjell Roar Storm Kjær har gitt nyttig støtte i mitt arbeid med å finne sentral litteratur som har vært brukt som grunnbøker i utdanningen av sosialarbeidere. Kjell Nordstokke og Olav Fanuelsen har bidratt med nyttige tips og innspill.

Forskningsjef Ånund Brottveit og Professor Olaf Agedal ved KIFO, og Lektor Johan Gärde ved Ersta/Sköndal Högskola i Stockholm har gitt nyttige kommentarer.

Trekking av utvalget og utsendelsen av spørreskjemaene ble gjort fra Sekretariatet i FO ved Stanley Johannesen som koordinator. Takk til FO for velvilje og godt samarbeid.

Statistikken er på bestilling fra prosjektleder kjørt av Martin Furan ved Institutt for klinisk psykisk helse og avhengighet ved Universitetet i Oslo. Han har også bidratt med nyttige kommentarer.

Mona Fonnes ved VID/Diakonhjemmet Høgskole har bidratt med oppstilling av tabellene, systematisering av overskrifter og oppsett av litteraturreferansene.

Leder bibliotek, læringscenter og historisk arkiv Hilde Trygstad har bidratt konstruktivt med å gjøre manuset klart for publisering.

En særskilt takk går til de 134 sosionomene som tok seg tid til å besvare vår henvendelse og fylle ut undersøkelsens spørreskjema.

Takk til alle medvirkende!

EINAR VETVIK
Prosjektleder.

VID/DIAKONHJEMMET HØGSKOLE

OSLO 19. Mai 2016

Abstract.

Religion and spirituality in professional social work practice with clients in contemporary Norway. Report based on a survey.

This study examines the professional social work practice in Norway with regards to the social workers' attitudes and practice in meeting clients with religious and/or spiritual aspects as a part of their situation. The study is an explorative, empirical, mapping of this. It is based on data from a questionnaire in 2011 with a sample of active Norwegian social workers. 134 social workers submitted their answers. The response rate is 34 %. Due to this, and other problems with reliability and validity, the report does not claim to be fully representative of the overall situation. The findings may still be indicative and give a rough picture of the situation.

The data give a picture of diverse attitudes and practice among the social workers with regards to inclusion of religion and spirituality in social work practice. This may represent a problem to the idea of a holistic and unified professional approach to social work. The report calls on this basis for a process of clarification in the social work profession and institutions of social work education with regard to the issue.

The majority of the respondents agree that religion and spirituality have a significant importance for the life of human beings. A minority of the respondents disagree. With regards to the attitudes to include elements of religion and spirituality in social work practice with clients, the answers vary widely. Some support inclusion, many have a neutral position and many most often disagree to include such elements in their practice. The general picture is a widespread, relative restrictive view on inclusion of the topic. 70 % of the respondents answer that an inclusion can only be legitimated by the client's explicit demand for this.

There is also a marked diversity with regards to what extent the social workers report to have actually met and handled aspects of religion and spiritual matters in their practice. The differences in practice however, are most often smaller than the difference in attitudes. This is interpreted an effect of an informal, professional code of practice, and the effects of "principled pragmatism" in the attitudes and practice of the social workers.

The factors giving the most positive attitudes and practice towards inclusion are the religious beliefs, and particularly the level of religious practice of the respondents. Even more important for this are the experiences from meeting the issue frequently in their social work practice. The most negative attitudes to inclusion, and accordingly most often an exclusion in practice, are most often found among respondents with a secular belief, low appraisal of the significance of religion and spirituality, and a relative infrequent experience with clients who raise the topic.

The report is meant to document the methods and findings of our project and thereby to serve as a basis for further research and professional and academic discussion.

Innhold

DEL 1. PROBLEMSTILLINGER, METODE, DATAMATERIALE, HOVEDTALL OG HOVEDMOMENTER FRA UNDERSØKELSEN	14
Kapittel 1. Innledning, problemstillinger og metode	16
1.1 Innledning	16
1.2 Begrepsdefinisjoner	17
1.3 Tema og generelle problemstillinger	20
1.4 Spørreskjemaet.....	22
1.5 Metode og metodekritikk	23
1.6 Den konkrete gjennomføringen av undersøkelsen	27
1.7 Avgrensninger.....	28
1.8 Den videre oppbygning av rapporten.....	29
Kapittel 2. Religion, livssyn og profesjonelt sosialt arbeid i utvalgt faglitteratur	31
2.1. Religion, livsoppfatninger og fag.....	31
2.2. Religion og livssyn som tema i lærebøker i sosialt arbeid.....	33
2.3 Litteratur av ansatte ved Diakonhjemmet høyskole om religion i sosialt arbeids praksis	40
2.4 Den første empiriske norske studien, fra 2002.....	45
2.5 Variasjoner i tro og livssyn i sosialt arbeids praksis	46
2.6 Et par nyere engelske bidrag med spesielt fokus på temaet.....	47
2.7 Et svensk bidrag til temaet fra 2014.....	48
2.8 Avsluttende betraktninger	50
Kapittel 3: Bakgrunnsvariabler om svargiverne	53
3.1 Svargivernes demografiske og yrkesmessige bakgrunn	53
3.2 Svargivernes religions – og livssynsbakgrunn	55
3.3 Svargivernes religiøse praksis.....	57
3.4 Negative følelser fra erfaring med religion og livssyn?.....	58
3.5 Religion og livssyn i utdanning og faglig samarbeid.....	58
3.6 Religion og livssyn som ressurs eller problem	59

Kapittel 4. Sosialarbeidernes generelle holdninger til inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeid .	60
4.1 Svargivernes holdning til utvalgte påstander	60
4.2 Konkluderende kommentar.....	66
Kapittel 5. Inkludering av religion og livssyn i klientsamtalen i ulike klientsituasjoner	68
5.1. Religion og livssyn i ulike klientsituasjoner	68
5.2 Religion/livssyn i spørsmål som gjelder diskriminering.....	71
5.3 Interessante trekk ved svarmønstret på spørsmålene om å ta opp religion og livssyn	72
Kapittel 6. Sosialarbeidernes erfaringer fra møte med religion og livssyn i sosialt arbeids praksis.....	73
6.1 Hvilke religioner svargiverne har møtt i sin praksis	73
6.2 Erfaringer fra møte med religion og livssyn i sosialt arbeids praksis	73
6.3 Avsluttende kommentar	75
Kapittel 7. Bruk av, og aksept for, ulike hjelpeintervensjoner relatert til religion og livssyn	76
7.1 Bruk av og holdning til ulike hjelpeintervensjoner.....	77
7.2 Problemer og metoder i sosialt arbeids praksis.....	81
Kapittel 8. Kunnskapsmomenter fra de kvalitative data	87
8.1 Kommentarer på innhold	87
8.2 Metodekommentarer	91
Kapittel 9. Hovedpunkter fra den deskriptive framstilling	94
DEL 2. SAMMENLIKNING MELLOM VÅR STUDIE OG DEN NORSKE FRA 2002 OG DEN AMERIKANSKE FRA 2008.....	97
Kapittel 10. Sammenlikning med Mari-Anne Zahls norske studie i 2002.....	98
10.1 Metode og spørreskjema	98
10.2 Karakteristika ved svargiverne.....	98
10.3 Passende å ta opp spørsmål om religion i ulike klientsituasjoner?	99
10.4 Passende å ta opp spørsmål om livssyn i ulike klientsituasjoner?	100
10.5 Kompetanse og inkludering av religion/livssyn.....	100
10.6 Forholdet til sosialt arbeids faglige prinsipper og FOs yrkesetiske retningslinjer	101
10.7 Religiøst/livssynsbaserte hjelpeintervensjoner	101
10.8 Informasjon ved kontaktetablering	103
10.9 Kort konklusjon	103

Kapittel 11. Sammenlikning av undersøkelsen i Norge 2011 og den amerikanske fra 2008.....	104
11.1 Innledning om sammenlikningsgrunnlaget.....	104
11.2 Svargivernes bakgrunn.....	105
11.3 Er det passende å ta opp religion - i ulike klientsituasjoner?.....	107
11.4 Er det passende å ta opp religion/livssyn med grupper som diskrimineres?	110
11.5 Svargivernes bruk av og holdning til ulike hjelpeintervensjoner relatert til religion og livssyn ..	112
11.6 Noen andre variabler.....	114
11.7 Konkluderende drøfting	116
DEL 3. ANALYSER AV SAMMENHENGER I SVARFORDELINGEN ETTER	
BAKGUNNSVARIABLER	120
Kapittel 12. Svarfordelingen etter alder	122
12.1 Innledning om analysen	122
12.2 Svarfordelingen om holdninger - etter alder	122
12.3 Passende å ta opp religion i ulike klientsituasjoner, etter alder	124
12.4 Passende å ta opp livssyn i gitte klientsituasjoner.....	125
12.5 Erfaringer fra møte med religion/livssyn i sosialt arbeids praksis etter alder	127
12.6 Bruk av og holdning til ulike hjelpeintervensjoner tilknyttet religion og livssyn – etter alder.....	128
12.7 Utdanning og religions - og livssynsaktivitet – etter alder	130
12.8 Sammenfattende om aldersvariabelens virkning på svarfordelingen.....	130
Kapittel 13. Svarfordelingen etter kjønn.....	132
13.1. Svarfordelingen på de generelle holdningsspørsmål.....	132
13.2 Svarfordelingen etter kjønn på spørsmål om det er passende å ta opp religion/livssyn i ulike klientsituasjoner	133
13.3 Erfaringer fra praksis mht. religion og livssyn, etter kjønn	134
13.4 Religions-/livssynsrelaterte hjelpeintervensjoner etter kjønn	135
13.5 Konklusjon.....	136
Kapittel 14. Svarfordelingen etter arbeidssted/fagområde.....	138
14.1 Innledning	138
14.2 Virkning på generelle holdninger av arbeidssted.....	138
14.3 Sammenhengen mellom arbeidssted og oppfatning om det er passende å ta opp religion i ulike klientsituasjoner	140

14.4 Sammenhengen mellom arbeidssted og oppfatninger om å ta opp livssyn i ulike klientsituasjoner	141
14.5 Sammenhengen mellom arbeidssted og praksiserfaringer mht. tro og livssyn	142
14.6 Sammenhengen mellom arbeidssted og bruk av religiøse – livssynsbaserte hjelpeintervensjoner i sosialt arbeids praksis	143
14.7 Sammenhengen mellom arbeidssted og religiøs/livssyn mht. tro og praksis.....	146
14.8 Konkluderende kommentarer.....	146
Kapittel 15. Svarfordelingen etter utdanningssted	148
15.1 Svarfordelingen på de generelle holdningsspørsmål.....	148
15.2 Passende å ta opp religion/livssyn i ulike klientsituasjoner etter utdanningssted	150
15.3 Erfaringer fra praksis etter utdanningsinstitusjon	151
15.4 Erfaring med og holdning til ulike hjelpeintervensjoner relatert til religion og livssyn, etter utdanningsinstitusjon	151
15.5 Utdanning og Religions – og livssynsaktivitet, etter utdanningssted.....	153
15.6 En samlet oversikt over de største forskjellene etter utdanningssted.....	154
15.7 Konklusjon om forskjeller etter utdanningsinstitusjon	156
Kapittel 16. Svarfordeling etter om religion/livssyn var inkludert i utdanningen.....	157
16.1 Utslag av eksamens år på svarfordelingen	157
16.2 Svarfordelingen på holdningsspørsmål etter inkludering i utdanningen.....	158
16.3 Møte med religion og livssyn i sosialt arbeids praksis, variasjon etter om religion/livssyn var inkludert i utdanningen	160
16.4 Svarfordelingen om hjelpeintervensjoner i sosialt arbeids praksis etter utdanningssted	160
16.5 Utdanning, livssynstilhørighet og livssyns aktivitet	162
16.6 Konklusjon: Interessant utslag av utdanning	162
Kapittel 17. Svarfordelingen etter livssynstilhørighet	163
17.1 Korrelasjon mellom livssyn og holdninger til inkludering.	163
17.2 Passende å ta opp religion/livssyn i ulike klientsituasjoner, etter livssynstilhørighet?.....	165
17.3 Erfaringer med religion i sosialt arbeids praksis, etter livssyn	166
17.4 Holdning til og bruk av hjelpetiltak relatert til religion/livssyn etter livssynstilhørighet	167
17.5 Religions-/livssyns aktivitet og religiøs tilhørighet	169
17.6 Konklusjon.....	170

Kapittel 18. Svarfordeling etter kirkegang og annen religiøs aktivitet	171
18.1 Svarfordelingen på generelle holdningsspørsmål etter religiøs aktivitet	171
18.2 Møte med religion og livssyn i sosialt arbeids praksis etter variasjon i religiøs aktivitet.....	176
18.3 Variasjoner i bruk av livssynsbaserte hjelpeintervensjoner etter religiøs aktivitet	177
18.4 Noen andre sammenhenger med religiøs aktivitet	181
18.5 Konklusjon om effekten av høy religiøs aktivitet på holdninger og praksis	181
Kapittel 19. Sammenheng mellom holdninger og bruk av religions/ livssynsorienterte hjelpeintervensjoner.....	182
19.1 Kristen tradisjon og multikulturelt samfunn gjør det naturlig å ta opp religion og livssyn	182
19.2 Etske spørsmål/refleksjoner er nært knyttet til svargivers tro/livssyn i eget sosiale arbeid.....	182
19.3 Religion gir svargiver en sterk motivasjon for egen praksis i sosialt arbeid.....	183
19.4 Livssyn gir sterk motivasjon for egen praksis i sosialt arbeid	183
19.5 Livssyn er et fundamentalt aspekt ved mennesket.....	184
19.6 Svargiverens religiøse tro påvirker egne handlinger i sosialt arbeids praksis?.....	184
19.7 Religion/livssyns rolle for hvordan mennesker tolker begivenheter/tar avgjørelser.....	185
19.8 Integrering av religion og livssyn i sosialt arbeid strider mot fagets intensjoner/faglighet	185
19.9 Konkluderende betraktninger.....	187
Kapittel 20. Sammenhengen mellom holdninger og erfaringer fra møte med religion og livssyn i sosialt arbeid.	188
20.1 Holdninger og oppmerksomhet på religiøse aspekter i klientens situasjon	188
20.2 Holdninger og svargivernes møte med klienter som har reist spørsmål om religiøs tro.....	189
20.3 Holdninger og opplevd at religiøse spørsmål var underliggende aspekt i klientsamtalen	189
20.4 Svarfordelingen etter syn på konflikt med Sosialt arbeids faglighet	190
20.5 Konklusjon.....	190
DEL 4 SVARGIVERNES ERFARINGER MED Å MØTE RELIGION OG LIVSSYN I SIN PRAKSIS - EFFEKT PÅ HOLDNINGER OG HANDLINGER	191
KAPITTEL 21. Sosialarbeidernes møte med klienter som tar opp religion, sammenhengen med holdninger og praksis i sosialt arbeid.....	192
21.1 Variasjon i holdningsspørsmål etter sosialarbeiderens møte med klienter som tar opp religiøs tro.	192
21.2 Holdninger til å ta opp religion i ulike klientsituasjoner, etter erfaring med klienter som tar opp tro i klientsamtalen	194

21.3 Passende å ta opp livssyn i ulike klientsituasjoner etter møte med klienter som tar opp spørsmål om tro	195
21.4 Erfaringer fra praksis etter møte med klienter som tar opp tro i klientsamtalen.....	196
21.5 Bruk av og aksept for hjelpeintervensjoner, etter møte med klienter som tar opp tro	198
21.6 Livssyn hos de som iblant/ofte har møtt klienter som tar opp tro i klientsamtalen	200
21.7 Multivariat analyse av effekt av utvalgte variabler i en additiv indeks	200
Kapittel 22 Svarfordelingen etter religiøse spørsmål opplevd som underliggende aspekt i klientens problemer.	203
22.1 Variabelen kjørt mot holdningsspørsmålene.....	203
22.2 Variabelen analysert mot synspunkter på religion og livssyn i ulike klientsituasjoner	204
22.3 Erfaringer fra sosialt arbeids praksis i forhold til svargiverens opplevelse av religion som et underliggende spørsmål i klientsamtalen.....	205
22.4 Variabelens utslag på svarfordelingen om bruk av hjelpeintervensjoner relatert til religion eller livssyn.	207
22.5 Variabelens virkning på svarfordelingen mht. religion og livssynsaktivitet.....	208
Kapittel 23. Effekt av additiv indeks for religiøs aktivitet og erfaring med religion som underliggende tema.....	209
23.1 Svarfordelingen på generelle holdninger etter praksiserfaringer og høy religiøs aktivitet	209
23.2 Svarfordelingen på om det er passende å ta opp religion i ulike klientsituasjoner etter høy score på møte med klienter og religiøs praksis	211
23.3 Svarfordelingen på om det er passende å ta opp spørsmål om livssyn (Sp 18) i ulike klientsituasjoner etter indeksscoren.	212
23.4 Indeksens innvirkning på noen erfaringer fra sosialt arbeids praksis	213
23.5 Indeksens virkning på svarfordelingen mht. ulike hjelpeintervensjoner.....	213
23.6 Indeksens virkning på svarfordelingen om utdanning og kollegasamtaler om temaet	215
DEL 5. OPPSUMMERING OG TENTATIVE KONKLUDERENDE DRØFTINGER.....	216
Kapittel 24. Oppsummering av hovedpunkter i forhold til de empiriske problemstillingene.....	217
24.1. Holdninger til inkludering av religion og livssyn	217
24.2 Svargivernes erfaring med å møte religion/livssyn i sosialt arbeids praksis?.....	221
24.3 Noen av hovedtendensene fra datamaterialet illustreres i de kvalitative data.....	224
24.4 Det er markant forskjell mellom norske og amerikanske sosialarbeidere	224
24.5 Hvilke faktorer gir størst variasjon på svarfordelingen?.....	227

24.6 Nærmere analyse av relasjonen - holdninger - praksis - holdninger.....	230
24.7 Konkluderende drøftelse med et skjematisk bilde av hovedfunn.	233
Kapittel 25. Avsluttende, tentative kommentarer og drøftelser	236
25.1 En drøftelse i forlengelsen av noen hovedmomenter i undersøkelsen	236
25.2 Argumenter for en inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis og utdanning?	238
25.3 Argumenter for marginalisering og eksklusjon av religion og livssyn?	239
25.4 En paradoksal situasjon.....	240
25.5 Et tentativt syn på hva som kan gjøres.....	241
Litteraturreferanser	243
Vedlegg: Spørreskjema.....	250

Liste over tabeller

Tabell 1. Trekk ved svargivernes bakgrunn.....	53
Tabell 2. Svargivernes religiøse og livssyns bakgrunn.....	56
Tabell 3. Generelle holdninger til religion og livssyn i sosialt arbeids praksis (Sp 10 – 16)	60
Tabell 4. Holdning til utsagn om religion og livssyn i sosialt arbeid	63
Tabell 5. Religion/livssyn som passende tema å ta opp i ulike klientsituasjoner	68
Tabell 6. Religion og livssyn knyttet til diskriminering.....	71
Tabell 7. Erfaringer med religion i sosialt arbeids praksis.....	74
Tabell 8. Hjelpeintervensjoner basert på religion og livssyn - praksis og holdninger.....	77
Tabell 9. Sammenheng/distinksjon mellom sosiale problemer/religiøse problemer	84
Tabell 10. Praksis og holdning til hjelpeintervensjoner 2002 og 2011.	102
Tabell 11. Passende å ta opp religion i ulike klientsituasjoner	108
Tabell 12. Passende å ta opp religion og livssyn i diskrimineringsituasjoner.....	111
Tabell 13. Religion og livssynsbaserte hjelpeintervensjoner - praksis og holdninger i Norge og USA.	113
Tabell 14. Data fra ulike holdningsspørsmål.....	115
Tabell 15. Alder og holdninger.....	123
Tabell 16. Alder og inkludering av religion i ulike klientsituasjoner.	124
Tabell 17. Alder og aksept for å ta opp livssystema i ulike klientsituasjoner	126
Tabell 18. Alder og hjelpeintervensjoner: praksis og holdninger	129
Tabell 19. Passende å ta opp religion og livssyn i ulike klientsituasjoner, etter kjønn	134
Tabell 20. Har brukt dette virkemiddelet etter arbeidssted.....	144
Tabell 21. Aksept for hjelpeintervensjonen etter arbeidssted	145
Tabell 22. Forskjeller etter utdanningssted	155
Tabell 23. Livssyn og korrelasjon med utsagn om holdninger.....	163
Tabell 24. Bruk av hjelpetiltak og holdning til å bruke dem, etter religiøs tilhørighet	168
Tabell 25. Svarfordelingen på generelle holdningsspørsmål etter religiøs aktivitet	172
Tabell 26. Svarfordelingen på ulike holdningsspørsmål etter religiøs aktivitet.....	173
Tabell 27. Noen andre spørsmål om holdninger, etter livssynsaktivitet	175
Tabell 28. Bruk av hjelpeintervensjoner relatert til religion/livssyn, etter religiøs aktivitet/praksis	178
Tabell 29. Holdning til om hjelpeintervensjonene er passende, etter religiøs aktivitet.....	180
Tabell 30. Holdninger og oppmerksomhet på religiøse aspekter i klientens situasjon.....	188
Tabell 31. Holdninger og møte med klienter som har tatt opp religion.....	189
Tabell 32. Holdninger og opplevelse av underliggende religiøse spørsmål i samtalen.....	190
Tabell 33. Holdninger etter Frekvens på møte med klienter som har tatt opp religion	193

Tabell 34. Passende å ta opp religion i klientsituasjoner etter møtt klienter som tar opp tro.....	194
Tabell 35. Passende å ta opp livssyn i klientsituasjoner etter møtt klienter som tar opp tro.....	195
Tabell 36. Klientens og sosialarbeiderens åpenhet for religion/livssyn i klientsituasjonen.....	197
Tabell 37. Hjelpeintervensjon etter svargivernes erfaring med klienter som tar opp tro.....	199
Tabell 38. Holdninger etter svargivernes møte med religion opplevd som underliggende aspekt....	204
Tabell 39. Passende å ta opp livssyn etter svargiverne opplevd religion som underliggende aspekt....	205
Tabell 40. Møtt klienter som tar opp religion etter opplevd religion som underliggende aspekt.....	206
Tabell 41. Hjelpeintervensjoner etter svargiveren opplevd religion som underliggende aspekt.....	207
Tabell 42. Indeksens virkninger på noen holdninger.....	210
Tabell 43. Indeksens virkning på svarfordelingen om religion i ulike klientsituasjoner.....	211
Tabell 44. Passende å ta opp livssyn i ulike klientsituasjoner etter score på indeksen.....	212
Tabell 45. Svarfordelingen om hjelpeintervensjoner etter score på indeksen.....	214
Tabell 46. Viktigheten av religion/livssyn for mennesker og svargivernes møte med dette i praksis.....	234
Tabell 47. Syn på faglighet/yrkesetikk og sett religion som underliggende aspekt i klientsamtalen...	235

**DEL 1. PROBLEMSTILLINGER, METODE, DATAMATERIALE,
HOVEDTALL OG HOVEDMOMENTER FRA UNDERSØKELSEN**

Kapittel 1. Innledning, problemstillinger og metode

1.1 Innledning

Formålet med denne rapporten er å bidra til kunnskap om temaet religion og livssyn i profesjonelt sosialt arbeids praksis med klienter. Tanken er at rapporten skal være et bidrag til en faglig diskusjon som kan gi en mer avklart profesjonell praksis enn det som kan synes å være tilfelle i Norge i dag. Rapporten er basert på svar på et spørreskjema fra et utvalg av norske sosialarbeidere høsten 2011.

Tilsvarende undersøkelser har tidligere blitt utført i USA i 1997 og 2008 og også i Storbritannia og New Zealand. Av spesiell betydning for vår undersøkelse er Mari – Anne Zahls undersøkelse fra Norge i 2002 (Zahl mfl 2005).

Konteksten for undersøkelsen av vårt tema har endret seg en del siden 2002. Det religiøse landskap utvikler seg (Botvar & Schmidt 2010, Furseth 2015). I Norge har det foregått en endringsprosess i forholdet mellom kirken og staten. Fra 2012 kom det endringer i Statskirkeordningen slik at opphevelsen av Statskirken kan sies å være nesten fullført. Den endelige opphevelse er planlagt gjennomført i 2017.

Den norske kirke har likevel fortsatt en spesiell status i landet. Riktignok har både medlemsantall og antallet deltakere i Gudstjenester gått ned. Men med 75 % av befolkningen som medlemmer (2013) og med kirkens lange tradisjon i Norge, har den fortsatt en helt sentral plass i nasjonens religions- og samfunnsliv.

Den tidligere monoreligiøse og monokulturelle situasjon har imidlertid vært i endring siden 1960-tallet. Denne endringsprosessen har fortsatt også fra 2002 og frem til i dag. Gjennom immigrasjon og sekularisering er situasjonen i endring henimot en mer multikulturell og pluralistisk samfunnssituasjon. Samtidig stilles spørsmålet om religionens tilbakekomst i offentligheten i de seinere år (Furseth 2015).

Rammebetingelsene for høyere utdanning har også endret seg i perioden etter 2002. Den nye Universitets- og Høgskoleloven fra 2005 har gitt klarere signaler om betydningen av utdanningens og utdanningsinstitusjonenes verdigrunnlag. I paragraf 1-5 (2) heter det:

”Universiteter og høyskoler har ellers rett til å utforme sitt eget faglige og verdimeslige grunnlag innenfor de rammer som er fastsatt i eller i medhold av lov”.

I den nye Rammeplanen for utdanning i sosiale fag fra Departementet i desember 2005 er formuleringene om verdier og livssyn i Sosialarbeiderutdanningen videreført fra Rammeplanen fra 1999. Under kapittelet: 3 Helse- og Sosialfaglig Yrkeskompetanse finnes først punkt 3.1 ”Verdier” og deretter punkt ”3.2 Forholdet mellom tjenesteyter og bruker.” Det sies her:

”For å kunne møte brukerne av tjenestene på en faglig måte, kreves i tillegg til den etiske dimensjon, kunnskaper om evne til kommunikasjon og samhandling som en del av den enkelte helse- og sosialarbeiders samlede kompetanse.”

Videre i dette punkt kommer det følgende utsagn under overskriften «Helhet»:

”Et helhetlig syn på brukerne er avgjørende for et godt tilbud. Den enkelte tjenesteyteren forholder seg til hele mennesket med dets fysiske, psykiske, sosiale, kulturelle og åndelige sider” (Rammeplanen 2005 pkt. 3.2, side 6).

I dette brede holistiske perspektivet på brukeren, ser vi at den åndelige dimensjon er eksplisitt inkludert. Også den alminnelige samfunnskontekst er fremhevet som viktig for utøvelsen av sosialt arbeid.

Sosialt arbeid er en virksomhet som er i konstant endring. Nye problemer gir nye utfordringer og nye organiseringer av sosialt arbeid. Av de sentrale nye endringsfaktorer i perioden etter år 2002 er etableringen av en ny og mer integrert arbeids – og velferdsorganisering på lokalt nivå (NAV). Denne ordningen har medført både nye utfordringer og nye løsninger på ulike områder. En nyere studie av reformen (Røysum 2013) tyder på at rommet for faglig autonomi, utøvelse av skjønn og individuelle tilnærminger har minket som en effekt av reformen. Dette vil kunne ha betydning for håndteringen av vårt tema i praktisk sosialt arbeid i NAV.

1.2 Begrepsdefinisjoner

1.2.1 Religion og livssyn

Spørreskjemaet i vår 2011 undersøkelse begynte med operasjonelle definisjon av hva som var ment med religion og livssyn. På engelsk er begrepsparet ”Religion and Spirituality”. Definisjonene vi valgte i 2011 er identisk med de som ble brukt i den norske 2002 undersøkelsen, og med definisjonene i de amerikanske undersøkelsene i 1997 og 2008, undersøkelsen i Storbritannia i 2000 og i New Zealand 2005.

Religion er definert som: ”Organisert og strukturert tro og praksis som deles av et fellesskap”.

Det finnes andre og kanskje bedre definisjoner av religion. Men de sentrale elementene tro og religionsutøvelse og et fellesskap av troende er med. Religion fremtrer ofte i organiserte fellesskap og med en etikk som en del av innholdet i religionen.

Livssyn er definert som: ” Søken etter mening og et moralsk tilfredsstillende forhold til en selv, andre mennesker, universet og den fundamentale eksistens uansett hvordan hver enkelt måtte forstå den. Livssyn kan ha en religiøs uttrykksform så vel som en ikke-religiøs tilknytning.”

Dette betyr at livssyn kan bli uttrykt gjennom religiøse termer, uten å være begrenset til det. Den

engelske originalen i disse undersøkelsene er fremstilt av Canda (Canda 1990a og 1990b). Religion vil normalt bli oppfattet som et livssyn, mens livssyn ofte ikke vil oppfattes som religion. Derfor er det en distinksjon mellom et religiøst og et ikke religiøst livssyn. Det kan også være et poeng å bemerke at livssyn ikke er definert som et organisert fellesskap.

Det engelske begrepet ”spirituality” har et innhold som ligger tett opp til begrepet ”belief”. Dette begrepet er ofte brukt for eksempel i spørsmål knyttet til Menneskerettighetene (Laquer & Rubin 1990) og særlig knyttet til Religionsfrihet.

Denne bruksmåten illustreres blant annet gjennom FN erklæringen om religionsfrihet:

”United Nations Declaration on the Elimination of All Forms of intolerance and Discrimination Based on Religion or Belief (1981)”.

I denne kan en forstå ”belief” primært som uttrykk for et sekulært livssyn, men ofte vil ”belief” bli oversatt til norsk med ”tro” og ha et religiøst innhold. Så også her er det en overlapping i det ”belief” både kan dekke en religiøs eller en ikke religiøs tro eller livsoppfatning. Begrepene er uansett knyttet sammen. Canda og Furman har drøftet hvordan spiritualitet er knyttet både til kristen teologi og til en mer generell bruk (Canda and Furman 2010).

”Spirituality” vil på norsk vanligvis bli direkte oversatt med begrepet ”Åndelighet”. Dette er det begrepet som brukes i rammeplanen for sosialarbeiderutdanningen i Norge. Men dette begrepet vil oftest tendere mot å bli forstått mer knyttet til religion, enn det som er tenkt i den overnevnte definisjonen i våre undersøkelser.

Mari - Anne Zahl endte opp med å velge ordet ”livssyn” for ”spirituality” i det norske spørreskjemaet. Dette er et generelt og inkluderende begrep som kan bli forstått som ”syn på tilværelsen” eller ”grunnleggende livsanskuelse.” Livssynsbegrepet dekker både religiøse og ikke religiøse livsanskuelser og anses som et egnet begrep. Men i Norge har begrepet livssyn av praktiske grunner ofte kommet til å bety noe som er forskjellig fra den dominerende kristne tradisjonen i landet, knyttet til diskusjonen om skolens undervisning i Kristendom, religion og livssyn, Jf KRL debatten om innhold og begreper (Johannessen 2000). ”Livssyn” er uansett et videre og løsere begrep enn religion.

Vi valgte til slutt å bruke samme begrep som Mari - Anne Zahl. Men vi erkjenner at det er visse problemer med betydningen av det. Det er ikke lett å være presis på når begrepet livssyn brukes som overlappende med religion, og når det brukes som en distinksjon hvor livssyn er forskjellig fra religion.

Hvordan dette blir forstått av svargiverne er også et spørsmål. De er neppe alle fortrolig med begrepsbruken ”spirituality” i USA og i Australia om urbefolkningenes spiritualitet. På norsk har bruken av livssyn ofte en mindre åndelig karakter enn i disse eksemplene. Begrepene og deres innhold er derfor et moment til nøye vurdering når det gjelder bruken i internasjonale komparative studier, som vår studie her.

Respondentene i 2011 ble informert om at livssyn har både religiøst og ikke religiøst innhold. Når begge aspekter var ment, ble både religion og livssyn brukt i spørsmålet. Dette finner vi å være en brukbar operasjonell klargjøring av begrepene. Om dette er tilstrekkelig til å sikre en tilfredsstillende felles forståelse for de ulike svargiverne, er mer uvist.

1.2.2 Sosialt arbeid

Det er også behov for å se på sosialt arbeid som begrep i vår sammenheng. Sosialt arbeid er et mangfoldig begrep og en aktivitet med mange aspekter. Det utøves i praksis på ”mikro”, ”meso” og makro nivå i samfunnet. Derfor opereres det også med ulike metoder i praksis i sosialt arbeid. Det sondres mellom ”individuell sosialt arbeid med klienter”, ”sosialt gruppearbeid” og ”samfunnsarbeid/community work”. I noen sammenhenger opereres det også med ” sosial administrasjon og planlegging” og ” sosialpolitisk virksomhet”, som siterer av utøvelsen av sosialt arbeid. Dette er oversiktlig fremstilt i en nyere norsk grunnbok om sosialt arbeid (Ellingsen mfl, red 2015). Det sosiale, kontekstuelle og relasjonelle ved sosialt arbeid fremheves i denne boken.

Et eksempel på en omfattende og generell definisjon av sosialt arbeid av nyere dato er gitt av de internasjonale organisasjonene for profesjonelle sosialarbeidere (IFSW) og organisasjonen for utdanningsinstitusjoner i sosialt arbeid (IASSW). På generalforsamlingene i disse to organisasjonene ble det i 2014 vedtatt følgende definisjon (Hentet fra IASSW Website):

” Social work is a practice-based profession and an academic discipline that promotes social change and development, social cohesion and the empowerment and liberation of people. Principles of social justice, human rights, collective responsibility and respect for diversities are central to social work. Underpinned by theories of social work, social sciences, humanities and indigenous knowledge, social work engages people and structures to address life challenges and enhance wellbeing.

The above definition may be amplified at national and/or regional levels.”

I den ledsagende kommentar knyttes definisjonen sterkt til De Internasjonale Menneskerettigheter. Fokus ligger på at sosialt arbeid skal rette seg mot konsekvensene av diskriminering og favorisering av mennesker på grunnlag av ulike egenskaper ved mennesket som kjønn, rase, seksuell legning, kultur og religion m.v. Religiøs, kulturell og etnisk diskriminering/favorisering er også nevnt i denne sammenheng. Det understrekes også at sosialarbeideren skal arbeide mer ”with people” enn ” for people”.

En nyere bok om Menneskerettighetene i helse – og omsorgssektoren og NAV i Norge fremhever betydningen av Menneskerettighetene i det profesjonelle arbeid på dette området (Hillestad Thune og Stavrum 2013).

Etter min oppfatning er denne internasjonale definisjonen interessant og retningsgivende på et generelt og prinsipielt nivå. Men den kan virke for generell og idealistisk til å gi en mer konkret veiledning til forståelse av innholdet i sosialt arbeids praksis på lokalt nivå hvor de fleste

sosialarbeidere i Norge arbeider. Vi har derfor lagt til grunn en fremstilling som Malcolm Payne har gitt. Payne fremholder at på tross av kulturelle og nasjonale forskjeller har sosialt arbeid alltid vært konstruert av sammenhengen mellom tre elementer: ”sosialarbeider, klient og kontekst”. Rollene til sosialarbeideren og klienten i den aktuelle kontekst er i sentrum for utøvelsen av sosialt arbeid (Payne 1997, side 15).

Dette anses som en fruktbar forståelse. Vi har lagt den til grunn i vårt arbeid med data fra dette prosjektet. **Sosialt arbeid i vårt prosjekt er i hovedsak knyttet til individuelt sosialt arbeid med klienter**, selv om noen av spørsmålene er formulert med åpning for et mer generelt perspektiv på sosialt arbeids praksis.

Sosialt arbeid i form av saksbehandling i Sosialforvaltningen uten nevneverdig klientkontakt, er et område som gir andre premisser for vurderingen av vårt tema. Det finnes sunne forvaltningsprinsipper i byråkratiet som vil tilsi at inkludering av hensyn til tro og livssyn kan være i strid med god forvaltningsskikk.

Ut fra ovenstående definisjoner vil religion og livssyn fremtre både som en kontekstuell faktor i den enkelte familie, arbeidsplass og samfunn, men også som en individuell faktor og rettighet på individnivå for klienter og sosialarbeidere.

1.3 Tema og generelle problemstillinger

Religion og livssyn har vært både en kontekstuell faktor og en del av sosialt arbeid fra dets begynnelse. Hvilken rolle det spiller og i hvilken form og utstrekning religion og livssyn er blitt inkludert i sosialt arbeid, har variert betraktelig med skiftende historiske og sosiale omgivelser. Forholdet har vært avhengig av skiftende ideologiske hegemonier i samfunn og vitenskap. Ideene om verdinøytralitet slik de er inkludert i den positivistiske vitenskapsoppfatning er en illustrasjon av dette. Den positivistiske tradisjon har i større og mindre grad influert på ideene om Sosialt arbeids innhold i flere perioder i mange deler av verden. I våre dager kan en spørre om vekten på ”evidens basert” sosialt arbeid er en trend i forlengelsen av en positivistisk grunnholdning. Selv om denne retningen er mest utbredt i USA, gjør den seg også i stigende grad gjeldende i Europa og Norge (Jf Ellingsen mfl. 2015).

Det er relasjonen mellom religion/livssyn og sosialt arbeids praksis med særlig vekt på det empiriske, som er den generelle hovedproblemstilling for vår undersøkelse. Hovedspørsmålet kan formuleres slik:

”Hvilke holdninger har profesjonelle sosialarbeidere til inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis med klienter? I hvilken utstrekning blir religion og livssyn møtt og inkludert i profesjonelt sosialt arbeids praksis i Norge i dag”?

Dette er formulert som en hovedproblemstilling av empirisk art. Men det gjelder ikke bare empirisk beskrivelse. Det handler også om analyser av betingelser og sammenhenger som påvirker spørsmålet om inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis. Normative og etiske aspekter vil også være en del av drøftelsen av sosialt arbeids praksis både generelt og i forhold til våre problemstillinger.

Problemstillingen utforskes i et mulighets rom mellom en vidtgående inkludering av religion og livssyn på den ene side, og en marginalisering/ekskludering av slike elementer i sosialt arbeids praksis, på den andre siden. Vi undersøker spenningen mellom inklusjon og eksklusjon av religion og livssyn fra sosialt arbeids praksis. Spenningen antas å ha både faglige og ideologiske aspekter.

Problemstillingen er også utformet i tråd med temaet ”Verdier og relasjoner i profesjonell praksis”, som er et valgt fokusområde for forskning og faglig arbeid ved Diakonhjemmet Høgskole.

I den videre faglige analysen og drøftingen av denne problemstillingen vil det være nødvendig å arbeide mer med en klarlegging ulike aspekter av hva som kan menes med formuleringen ”**inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeid.**” Hvilke elementer/aspekter av religion og livssyn er det konkret tale om? Og hvordan skal dette håndteres i praksis der hvor det er aktuelt å inkludere slike aspekter? Disse spørsmålene blir mer tema for oppfølgende studier og faglige drøftelser i forlengelsen av vår rapport, enn det vi har data for å gå inn på i vår rapport her.

Våre operasjonelle empiriske problemstillinger slik de er formulert i de mange ulike spørsmålene i spørreskjemaet, er avledet fra et overordnet sett av del problemstillinger som kan formuleres slik:

- Hvilke holdninger har svargiverne til inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis?
- I hvilken utstrekning er sosialarbeiderne enig i at det er passende å ta opp spørsmål om religion og livssyn i ulike problemsituasjoner som brukerne kan oppleve?
- Hva er sosialarbeidernes erfaring og praksis fra møte med brukere som har ulike religions- og livssyns aspekter som en del av sin livssituasjon?
- Hvilke praktiske hjelpeformer relatert til religion og livssyn er blitt anvendt av sosialarbeidere i Norge?
- Hvilke av disse hjelpeformer anser de for å være passende i sosialt arbeids praksis?
- Hvilken innvirkning har ulike variabler på sosialarbeidernes holdninger og praksis til å inkludere religion og livssyn i sosialt arbeids praksis?
- I hvilken utstrekning er religion og livssyn inkludert i sosialarbeiderutdannelsen og de sentrale lærebøker og annen faglitteratur i sosialt arbeid?

- I hvilken utstrekning har de norske sosialarbeiderne hatt tema fra Religion og livssyn inkludert i sin utdanning?
- Er det forskjell mellom norske og amerikanske sosialarbeidere om de problemstillinger vi her har nevnt?

Spørreskjemaet er utformet i tråd med disse problemstillingene. Disse problemstillinger, og enkelte andre spørsmål, vil bli analysert i vårt prosjekt både i denne rapport og i mer spesialiserte oppfølginger i artikler og på andre måter

De empiriske problemstillinger vi har formulert, og de data som er samlet inn i prosjektet, kan danne grunnlag for drøftelse av relaterte problemstillinger knyttet til sosialarbeiderutdanning, profesjons/yrkesetikk for sosialarbeidere og andre normative spørsmål i utøvelsen av Sosialt arbeid. I denne rapporten er slike problemstillinger bare kort og tentativt berørt. Vår konsentrasjon er om den empiriske fremstilling og analyse. Men vi ønsker å stimulere til faglige diskusjoner og avklaringer på dette grunnlag.

1.4 Spørreskjemaet

Spørreskjemaet ble først utviklet i USA i 1997 til en nasjonal undersøkelse blant sosialarbeidere.

Det ble deretter forkortet og tilpasset bruk i Storbritannia i år 2000. Dette skjemaet ble oversatt til Norsk av Mari-Anne Zahl i 2002. Det skjema hun benyttet, var utgangspunktet for vårt arbeid med 2011 undersøkelsen. Vi ser den som en direkte oppfølging av Zahls' arbeid, selv om vi har gjort enkelte større og noen mindre endringer. De viktigste endringene er de nye spørsmålene som vi laget. Men vi valgte også å utelukke noen spørsmål som vi ikke fant gode.

Vårt spørreskjema består av fem deler med til sammen 65 spørsmål. Skjemaet avsluttes med en side med åpent rom for respondentenes eventuelle kommentarer til undersøkelsen.

Del 1 av spørreskjemaet omfatter demografisk og yrkesmessig bakgrunnsinformasjon om svargiverne (Sp 1 -9). Del 2 handler om holdninger og synspunkter om religion og livssyn i sosialt arbeids praksis generelt (Sp 10 – 32). Vi spør her også om det er passende å ta opp spørsmål om religion og livssyn i ulike konkrete klientsituasjoner (Sp17 og 18). Del 3 (Sp 33 – 56) dekker flere tema om praksis og holdninger i Sosialt arbeid, deriblant spørsmål om bruk av og holdning til ulike hjelpeintervensjoner relatert til religion eller livssyn. I denne delen er spørsmålene 33 – 38 nye i vår undersøkelse i forhold til de andre undersøkelsene i Norge og Internasjonalt.

Del 4 (Sp 57 -65) handler om utdanning i sosialt arbeid og svargivernes livssyn og livssynsaktivitet. Var religion og livssyn et tema som ble dekket i svargiverens utdanning, og

hvor kom det eventuelt inn? Det ble også stilt spørsmål om forekomsten av faglige samtaler med kolleger om temaet. Videre spurte vi om svargivernes aktuelle livssynstilhørighet og eventuell religiøs/livssyns praksis. Del 5 er en åpen invitasjon til å kommentere undersøkelsen og dens tema med egne ord. Dette tilfører undersøkelsen et kvalitativt element som har en viktig betydning for forståelsen av temaet.

Strukturen i dette er at vi spør om svargivernes relativt generelle holdninger til inkludering religion og livssyn i noen spørsmål, mens vi også har spørsmål som går på holdninger til dette mer konkret og i forskjellige klientsituasjoner. En annen type spørsmål går på handlingsdimensjonen ved at vi spør om hva svargiverne har møtt og sett i sin praksis når det gjelder religion og livssyn, og hvilke hjelpeintervensjoner de har benyttet i sin praksis. Sammenhengen mellom holdningsvariablene og handlingsvariablene er et sentralt perspektiv bak opplegget av spørreskjemaet.

I spørreskjemaet har de fleste spørsmål 5 svaralternativer. Det enkelte spørsmål er oftest formulert som en påstand som en skal si seg enig eller uenig i. Det går fra sterk enighet, via enighet til nøytral, uenig og sterkt uenig. På noen spørsmål har vi brukt frekvenser fra aldri til alltid (Jf spørsmål 33 – 38). Dette gir et nyttig inntrykk av hvor ofte svargiverne har møtt på tro og livssyn i sitt arbeid med klienter.

I data presentasjonen i våre tabeller bruker vi en forenklet struktur i tre kategorier: Enig, Nøytral, Uenig, eller sjelden, noen ganger, ofte. For nærmere analyser har vi noen ganger brukt alle fem kategoriene.

Noen spørsmål er ”ja”/”nei” spørsmål. Dette gjelder spørsmålene knyttet til ulike intervensjoner knyttet til religion eller livssyn som kan være aktuelle i sosialt arbeid (Sp 39 – 53). Ett spørsmål har tre svar alternativer (Sp 65) tre andre har fire alternativer (Sp 54 – 56).

1.5 Metode og metodekritikk

Den teoretiske basis for undersøkelsen har vært mangesidig, med bidrag fra sosialt arbeid, samfunnsvitenskap, religionssociologi og teologi.

Metoden som er anvendt i undersøkelsen er spørreskjema og statistisk bearbeiding av data fra dette ved hjelp av SPSS. Spørreskjemaet ble sendt til et tilfeldig, representativt utvalg av sosialarbeidere (Sosionomer) som var medlemmer i FO. De ble trukket gjennom tilfeldighetsutvelgning fra medlemsregisteret til Fellesorganisasjonen(FO). Dette ble gjort på tilsvarende måte i de andre land som har gjennomført tilsvarende undersøkelse.

Vi har ikke gått inn på spørsmålet om hvor representative FOs medlemmer er i forhold til praktiserende sosialarbeidere totalt i landet. En fremstilling av FOs historie viser imidlertid at FO på undersøkelsestidspunktet i 2011 organiserte om lag 60 % av de yrkesaktive sosialarbeiderne i landet. Dette er en kraftig reduksjon fra dannelsen av FO i 1992 hvor andelen

var 90 % (Messel 2013, side 338 – 339). Andelen sosionommedlemmer var omlag 40 % av det totale medlemstall på 25.000 i 2011, det er omlag 10.000.

Den kvantitative metoden er fordelaktig når det gjelder å gi et generelt overblikk over situasjonen vi undersøker. Den gjør det mulig å samle et stort datamateriale på begrenset tid og med begrenset kostnad, noe som har vært nødvendig ut fra de økonomiske rammebetingelsene for prosjektet.

Begrensningen i denne tilnærmingen er imidlertid at den bare i begrenset grad gir kvalitative data som kan gi en dypere forståelse av det tema og de relasjoner vi undersøker.

I tillegg til dette grunnleggende problem, kommer det faktum at svarprosenten både i vår undersøkelse og undersøkelsene i de andre landene har vært lav. Vi fikk 34 %. Det er faktisk den høyeste svarprosent i disse studiene (Storbritannia 20 %, USA 23 %). Men uansett er svarprosenten så lav at den gir betydelige begrensninger med generalisering av funnene.

Det kan være flere grunner til den relativt lave svarprosenten. Vi antar at en av hovedgrunnene kan være at vårt temaområde og våre problemstillinger handler om spørsmål som er sensitive. Fortsatt er det slik at religion og livssyn i den vestlige, relativt sekulariserte verden, iblant fremstår som kontroversielt. Men det kan likevel også for mange være mangel på interesse for temaet og lav kunnskap om religion.

Religion har historisk og internasjonalt vært et omstridt fenomen. Religionsfrihet er en av de få rettigheter på menneskerettighetsområdet som ennå ikke har fått en egen **FN konvensjon** bygget på FNs generelle Menneskerettserklæring fra 1948. Dette til tross for decenniens arbeid etter Menneskerettserklæringen fra 1948. Men en kom aldri lenger enn til FN erklæringen om avskaffelse av alle former for diskriminering basert på religion og tro fra 1981. Et særlig problem med å gå videre fra denne erklæringen og til en forpliktende Konvensjon har vært retten til å endre sin religion, som mange muslimske land har avvist (Vetvik 1988b). På andre områder som for eksempel barns rettigheter, har vi sett at det etter hvert ble fastlagt en egen Konvensjon (Barnekonvensjonen).

Religion er fortsatt et kontroversielt spørsmål mange steder i mange sammenhenger. Spørsmålet om religions plass i det offentlige rom og i politikk er omdiskutert. Et eksempel på dette finnes i en nyere bok som drøfter forskjellene mellom det ”religiøse USA og det ”sekulære” Europa (Berger mfl. 2008).

Men en annen antatt årsak til den lave svarprosenten kan være at enkelte oppfatter temaet for undersøkelsen som lite interessant og lite relevant.

Vi har på denne bakgrunn klar antakelse om at de som har svart på vårt spørreskjema har sterkere interesse, positivt og negativt for undersøkelsens tema enn det som er vanlig. Selv om utvalget er trukket gjennom tilfeldighetsutvelging, vil gruppen av faktiske svargivere påvirkes av det fenomen som kalles selvseleksjon. En bestemmer selv om en vil svare. Desto mer interessant

og engasjerende en finner temaet – det mer sannsynlig er det at en vil avsette tid til å svare og faktisk gjør det.

Vi antar videre at svarprosenten kan ha blitt påvirket av enkelte av spørsmålenes innhold. Dette speiler vårt dilemma i forholdet mellom å bruke de samme spørsmål som tidligere var brukt i de andre undersøkelsene for å kunne sammenlikne, og det å droppe enda flere spørsmål som vi fant grensende til det besynderlige i norsk sammenheng. Det gjelder blant annet en del av spørsmålene om ”intervensjoner som kan være aktuelle” i sosialt arbeids praksis.

Vi tenker også at spørreskjemaets form kan ha gjort det mindre fristende for enkelte å svare. Spørsmålene er formulert på en generell måte, uten referanse til bestemte betingelser som vil kunne påvirke svarene. En skal si seg enig eller uenig i generelle utsagn på en måte som primært fanger opp generelle holdninger til en vanlig situasjon. Men når en møter en konkret situasjon som sosialarbeider vil svaret kunne avhenge av bestemte forhold i situasjonen og konteksten som ikke uten videre er gitt av generelle holdninger. Dette kan lede til at en noen ganger svarer ”nøytral” på et spørsmål fordi det ikke fremkommer bestemte forutsetninger som kan betinge svaret.

Et klargjørende eksempel på dette finner vi i det at det store flertall av respondentene (70 %) svarer at de bare vil ta opp spørsmål om religion og livssyn når brukerne reiser spørsmål om dette.

Under arbeidet med spørreskjemaet og de etterfølgende analyser av data ble vår oppfatning om svakhetene ved spørsmålsutformingen i spørreskjemaet forsterket. Dette har gjort den åpne kommentardelen på slutten av skjemaet viktigere og mer relevant enn vi hadde forutsett. Jf Kapittel 8.

Vi ser på den positive siden at de nye spørsmålene vi laget om sosialarbeidernes erfaring med å møte temaet religion og livssyn i sin praksis (Sp 33- 38), og spørsmålene om bruk av og holdning til de religiøst – og livssynsrelaterte hjelpeintervensjonene er mer fruktbare, valide og metodisk egnet enn mange av de generelt formulerte spørsmålene om holdninger.

Et annet metodepoeng som vi vil nevne er spørsmålet om hvilket erfaringsgrunnlag den enkelte svargiver har i forhold til å vurdere mange av spørsmålene. Det er i spørreskjemaet stilt en rekke spørsmål relatert til ulike sider av sosialt arbeids praksis. Få av svargiverne kan ha en erfaringsbakgrunn som er så bred at en har konkrete erfaringer med alle disse situasjoner og momenter. Mange av svarene kan således betegnes som ”tentative”.

Disse momentene er viktige grunner til at vi hevder at en bedre forståelse av vårt tema vil kunne oppnås ved å supplere spørreskjemaundersøkelsene med kvalitative studier. Det kan være brukersamtaler i sosialt arbeid praksis, samt intervjuer med sosialarbeidere og klienter om hvordan disse spørsmålene håndteres i praksis. En grundig og omfattende undersøkelse av lærebøker og litteratur nasjonalt og internasjonalt ville også være nyttig. Dette har ligget utenfor prosjektets rammer denne gang. Men punktet belyses i en viss utstrekning i kapittel 2 og

kommenteres noe underveis i rapporten.

Et annet moment som må påpekes er at vi baserer oss på sosialarbeidernes egne opplysninger om sine holdninger og sin praksis. Vi vet at det ikke er alltid at det en sier om sine holdninger i forhold til hva man faktisk gjør, stemmer helt med de faktiske forhold (Jf Vetvik 1988 a).

Vi har videre **ikke data fra klientenes ståsted** om hvilke holdninger de har til dette og hvilken praksis de har erfart i sitt møte med sosialarbeidere. Slike data vil kunne bidra til en bedre forståelse av situasjonen når det gjelder inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis. Jf arbeidet: "The client speaks" fra 1970-tallet (Noel & Timms 1976) og seinere studier av sosialt arbeids praksis sett fra et brukerperspektiv. I Norge har vekten på brukerorientering vært økende i de siste 30 årene. Et eksempel på dette finnes i boka "Fra mottaker til aktør" (Sandbæk 2001). Jf også Ellingsen 2015.

Knyttet til spørsmålet om brukermedvirkning og brukerorientering er det naturlig å peke på de ulike betegnelser som har vært benyttet til å beskrive de mennesker som er omfattet av sosiale tilbud og tiltak. Vi anvender begrepet "klient" i vår rapport fordi det er et fokus på individuelt sosialt arbeid med enkeltpersoner. Det er dette begrepet som er brukt både i Zahls undersøkelse fra 2002 og i vårt spørreskjema. Men i mange andre sosialt arbeids sammenhenger er "bruker" den mest anvendte betegnelsen i sosialt arbeid i dag.

Disse metodiske vurderinger og utfordringer må tas med i betraktningen under lesningen av vår rapport. Metodeproblemene knyttet til reliabilitet og validitet innebærer at våre analyser og kommentarer i forhold til tendenser i datamaterialet må betraktes som eksplorerende og tentative snarere enn funn som kan generaliseres.

Men tross de reliabilitets- og validitets problemer som er nevnt i det foregående, ser vi på datamaterialet som et nyttig første skritt til å tegne et grovt bilde av situasjonen. Det er mulig å diskutere våre problemstillinger på grunnlag av de mottatte svar. Vi tenker at vi har en interessant start med basis i de foreliggende data. Selv om vi ikke kan si hvor representative data er, tenker vi at de trekk i bildet som fremkommer gjennom våre analyser til en viss grad vil være gjenkjennelige for de som har erfaring fra profesjonelt sosialt arbeid.

En klar fordel er at måten dette er gjort på, gjør det mulig med statistiske analyser. De femdelte spørsmålsalternativene er utformet som i en Likertskala og gir mulighet for å bruke gjennomsnitt som et statistisk mål for sentraltendensen i svarene (Hellevik 2002)

Vi tenker at våre data, også på grunn av de endringer som vi gjorde i spørreskjemaet i 2011, kan være et godt grunnlag for å ta noen skritt videre i prosessen med en bedre faglig forståelse av våre hovedspørsmål. Det er tross alt en stor fordel å kunne bygge på data fra et betydelig antall respondenter og ha et empirisk grunnlag for det bilde som tegnes og de analyser som utføres. Dette ikke minst fordi dette er et felt som oftest blir behandlet på basis av kasuistikk, samt teoretisk bruk av litteratur i filosofi, teologi og normativt baserte bidrag.

På denne bakgrunn er det etter vårt syn et stort behov for mer empirisk materiale som underlag for analyser og drøftelse. Derfor er også hovedperspektivet i denne rapporten rettet mot tallmaterialet og analyser av dette. Selv om vi gjennomgår noe av den aktuelle litteraturen og har visse teoretiske anknøyninger, er det empiriske fokus og de empiriske analyser våre viktigste formål med den foreliggende rapport. Vi har lagt vekt på en bred presentasjon av det empiriske materialet, selv om vi understreker problemene med generalisering av funnene.

Det meste av analysene er basert på fremstilling av bivariate sammenhenger. Dette blant annet fordi antallet respondenter er for lavt til at omfattende multivariate analyser vil gi mening. Men vi har noen innslag av multivariate analyser på sentrale områder hvor det har vært mulig og meningsfylt.

Vi konkluderer at en triangulering av metoder vil kunne gi bedre innsikt og dypere forståelse av vårt tema. Vi anbefaler at dette blir gjort som oppfølging i Norge av vår studie her. Et særlig viktig punkt i dette vil være å gjennomføre undersøkelser blant sosialklienter om temaet.

1.6 Den konkrete gjennomføringen av undersøkelsen

Arbeidet med opplegget for den norske undersøkelsen høsten 2011 ble utført av Dosent Einar Vetvik og høgskolelektor Torill Førund Danbolt ved Diakonhjemmet Høgskole i Oslo. Denne Høgskolen har en kristen basis og en lang tradisjon som diakonal utdanningsinstitusjon med interesse for, og aktivitet på dette feltet. I de seinere år har det vært formulert målsettinger om at forskning og undervisning bør fokusere dette verdigrunnlagets betydning for sosialt arbeids praksis (Vetvik og Hakala 2011). Vi kommer mer inn på dette i kapittel 2.

Vi bestemte oss for å inkludere de fleste av spørsmålene fra den tidligere norske studien fra 2002. Dette for å bevare mulighetene for å gjøre sammenliknende studier både med den norske 2002 studien og de utenlandske parallellene. Men vi fant det som nevnt også fruktbart å utelate noen få spørsmål som vi fant å være mindre anvendelige.

Vi fant det også fruktbart å lage noen nye spørsmål i den hensikt å få mer konkret informasjon om hvilke erfaringer våre respondenter hadde gjort i praksis på dette området. Vår teoretiske oppfatning som ligger til grunn for dette er at de erfaringer som gjøres i livet og i sosialt arbeids praksis, har stor betydning både for holdninger og handlinger både generelt og mht vårt tema om inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis. Dette elementet er det viktigste nye i vår undersøkelse i forhold til de andre prosjektene som har brukt dette spørreskjemaopplegget, jf særlig spørsmålene 33 – 38.

Arbeidet med spørreskjemaet ble gjort i løpet av våren 2011. Høsten 2011 samarbeidet vi med FO om å trekke et tilfeldig utvalg på 400 personer av deres sosionommedlemmer (ca 10.000), svarende til ca 2.5 % av medlemsmassen. Utrekningen ble gjort av sekretariatet i FO etter vår bestilling.

Spørreskjemaene ble sendt ut fra FOs sekretariat med vanlig post i oktober 2011. Svarene ble sent i en vedlagt konvolutt direkte til oss. På denne måten sikret vi oss en fullstendig anonymitet for respondentene ettersom vi ikke hadde noen lister over personene i utsendelsen og FO ingen tilgang til de utfylte spørreskjemaene. Problemet med dette var at når det skulle purres på svar så ble purringen sendt til alle ettersom verken vi eller FO visste hvem som hadde svart i første omgang. Dette skapte noe irritasjon hos enkelte som allerede hadde svart, fikk vi melding om.

På slutten av året hadde vi fått inn 134 svar (34 %). Dette var færre enn vi hadde ventet og hva vi håpet på. I ettertid ser vi at vi burde sendt spørreskjemaet til flere, for eksempel 800, svarende til 5 %. Men uansett er det ikke antallet svar, men utvalgsmetoden som har størst betydning. Det er likevel slik at et såpass lavt antall gir problemer med å få gode statistiske analyser av enkelte variabler fordi det blir for lavt antall respondenter i enkelte kategorier.

Data ble analysert med det statiske standardprogrammet SPSS som brukes både i Norge og internasjonalt. I det følgende presenter vi hovedtall fra den beskrivende statistikk og en del sentrale analyser.

I presentasjonen av våre data har vi for det meste brukt prosentfordeling som mål for sentraltendens og spredning. Men vi har også til en viss grad brukt korrelasjonskoeffisienter som statistiske mål. Vi har, i begrenset omfang, kommentert spørsmålet om signifikante sammenhenger. I ”Executive report” (Vetvik m.fl. 2014) har vi imidlertid bruk gjennomsnittsverdi og standardavvik som statistiske mål for sentraltendens og spredning.

For de som ikke er godt bevandret i statistisk metode anser vi at prosentforskjeller vil gi en bedre forståelse av data. Vi har derfor i hovedsak basert oss på denne formen for datafremstilling i vår rapport her. Men vi mister noe informasjon med denne måten å gjøre det på også fordi tabellene er fremstilt forenklet for at bildet skal bli lettere tilgjengelig.

Som oftest har vi presentert data i 3 kategorier ” enig, nøytral, uenig”, ved å slå sammen kategoriene ”sterkt enig” og ”enig” til en kategori og tilsvarende ”sterkt uenig” og ”uenig” til en kategori. Profilen på data gjør dette naturlig ettersom det ofte var få svar i ”sterkt” kategoriene. Men på noen spørsmål om holdninger valgte forholdsvis mange svaralternativet ”sterkt” enig eller uenig. Spørsmålene engasjerer og provoserer åpenbart i noen tilfelle.

I noen tabeller har vi utelukkende sammenliknet ved å se på en svarkategori, ”enig,” for å fange opp variasjonen.

1.7 Avgrensninger

En viktig grunn til å foreta visse avgrensninger er at de tema og de problemstillinger vi har gått inn i er store. Vi har valgt en bred tilnærming for å gi en oversikt over de data vi har samlet. Dette medfører at vi i mindre grad har kunnet gå dypere inn i flere momenter av teoretisk og empirisk art. I oppfølgende arbeid, fra oss og fra andre, vil enkelte tema kunne belyses mer i dybden gjennom fagartikler og på annen måte.

Et annet begrensende moment er at fokus i denne rapporten ligger på sosialt arbeids praksis, mens forfatteren av rapporten er statsviter med fokus på norsk og internasjonal helse- og sosialpolitikk. Selv etter en lang karriere som leder, underviser og forsker ved en høgskole som utdanner Sosionomer, skal det erkjennes at det er rammebetingelsene for sosialt arbeids teori og praksis som har vært mest i fokus i mitt faglige arbeid – ikke sosialt arbeid i seg selv. Tross en betydelig kjennskap til deler av litteraturen i sosialt arbeid, erkjennes det at forfatterens fagbakgrunn er en begrensning. Også dette tilsier en oppfølging av arbeidet med særskilt kompetanse i faget Sosialt arbeid.

Når dette er sagt vil jeg også fremheve at forankringen i og erfaringen med samfunnsvitenskapelig teori og metode er en meget anvendelig kompetanse for å gjennomføre et empirisk forskningsprosjekt av denne type. Sosialt arbeid må regnes som et samfunnsvitenskapelig fag og forskning i sosialt arbeid gjøres med samfunnsvitenskapelige metoder. Dessuten har forfatteren noe kompetanse på religion og religionsstudier gjennom mellomfagseksamen i Kristendoms-kunnskap noe som både har vært praktisk anvendelig og en motivasjon for å arbeide med prosjektet. Forfatteren har også en del kunnskap fra faglig og politisk arbeid knyttet til de internasjonale menneskerettigheter.

Til sist vil vi nevne at materialet gir mulighet for flere statistiske analyser av vårt materiale enn det vi har gjort denne gang. Prosjektets ressursramme har begrenset dette, men også det begrensede antall svargivere og særlig den lave svarprosenten har vært begrensende faktorer. Det er selvsagt et åpent spørsmål hvor mye data som skal presenteres på det foreliggende grunnlag. Vi har tross alt valgt å gi en forholdsvis omfattende datapresentasjon fordi empiriske data har vært en manko på feltet hittil. Dette også fordi rapporten sees som et ressursdokument for oppfølgende studier på feltet. Det har vært behov for å balansere ulike hensyn her.

1.8 Den videre oppbygning av rapporten

Rapporten er disponert i fem deler. I den første delen, Kapittel 1 - 9, handler om rapportens problemstillinger og metode, litteratur og hovedtall fra undersøkelsen. I del to som omfatter Kapitlene 9 og 10, har vi sett på dataene fra del 1 i et komparativt perspektiv. I del tre, Kapittel 11- 19) presenterer vi en rekke statistiske analyser av sammenhenger i materialet i lys av ulike bakgrunnsvariabler. I del 4, kapitlene 20 - 23 analyserer vi indre sammenhenger mellom ulike deler av innholdet i data med hovedvekt på effekten av de nye spørsmålene om praksiserfaringer på øvrige deler av materialet. I del fem, kapittel 24 og 25 har vi gitt en oppsummering og en avsluttende tentativ drøftelse av konklusjonene på våre problemstillinger.

I det neste kapittel, 2, presenterer vi noe teori og litteratur om vårt tema. Vi inkluderer her noen relevante arbeider fra ansatte ved Diakonhjemmet Høgskole. Deretter presenterer vi i kapittel 3 en oversikt over svargivernes bakgrunn på en rekke variabler. I kapittel 4 gir vi svarfordelingen på en rekke spørsmål om svargivernes synspunkter på forholdet mellom religion og livssyn i sosialt arbeid generelt. I det neste kapittel, kapittel 5, presenterer vi svargivernes syn på inkludering av religion og livssyn i klientsamtalen hvor klientene er i tenkte problemsituasjoner. I kapittel 6 tar vi for oss svargivernes informasjon om sine erfaringer med religion og livssyn i praksis. Vi har først presentert svar på spørsmål om hvilke typer religiøs bakgrunn de har møtt i praksis. Deretter har vi i kapittel 7 presentert hvilke konkrete livssynsbaserte hjelpetiltak

sosialarbeiderne har benyttet seg av, og hvilken holdning de har til spørsmålet om dette tiltaket er passende i sosialt arbeid. I kapittel 8 presenterer vi først de kvalitative data fra det åpne kommentarfeltet bakerst i spørreskjemaet. Deretter fremstiller vi noen tentative hovedtrekk ved presentasjonen av de deskriptive hovedtall fra undersøkelsen. Dette avrunder del 1.

Deretter kommer to kapitler som presenterer et sammenliknende perspektiv. Vi ser først (Kapittel 9) på hovedtall fra vår undersøkelse i 2011 i forhold til den første norske studien ved Mari - Anne Zahl fra 2002. Deretter sammenlikner vi i kapittel 10 hovedresultatene fra vår studie fra 2002 med den amerikanske fra 2008. Dette kapittel avrunder andre del av rapporten. I del tre (Kapittel 11 - 20) presenterer vi ulike statistiske analyser av variasjoner og sammenhenger i vårt materiale. Vi gjør noen analyser av sammenhenger i materialet med krysskjøring i forhold til utvalgte hoved-variabler. På denne måten får vi bedre forståelse av noen av variasjonene i materialet. Vi bruker først de mest vanlige bakgrunnsvariablene som alder, kjønn, arbeidsområde og utdanningssted. Deretter ser vi på effekten av variabler som Religions- og livssynstilhørighet og den kumulative effekten av religion ved å inkludere religiøs praksis sammen med religiøs tilhørighet. I kapittel 19 ser vi nærmere på sammenhenger mellom holdninger og bruken av enkelte hjelpeintervensjoner som er relatert til religion/livssyn. I kapittel 20 ser vi på hvordan holdninger påvirker svargivernes oppmerksomhet på religion som aspekt i klientenes livssituasjon og praksis.

Tre av de nye spørsmålene om erfaringer med å møte temaet religion og livssyn i egen sosialt arbeids praksis er deretter (i del fire, Kapittel 21- 23) brukt til å analysere effekter av denne praksisen på øvrige variabler i materialet. I denne delen har vi inkludert noen multivariate analyser basert på noen enkle additive indekser.

I kapittel 24 har vi oppsummert hovedtrekk i våre data i forhold til de empiriske problemstillingene i kapittel 1. I kapittel 25 har vi gitt en friere drøftelse av hovedmomenter i undersøkelsen og drøftet ulike aspekter ved en oppfølging med tanker om endring av den situasjon vi har beskrevet.

Kapittel 2. Religion, livssyn og profesjonelt sosialt arbeid i utvalgt faglitteratur

2.1. Religion, livsoppfatninger og fag

I Det nye Testamente gjøres det en grunnleggende distinksjon mellom det åndelige og det samfunnsmessige. Når Jesus sier: ”Gi Keiseren hva Keiserens er og Gud hva Guds er (Markus 12:17)” som svar på om folket skulle betale skatt til keiseren, innfører han et skille som utvikles videre i den Lutherske teologi etter reformasjonen på 1500 tallet (Vetvik,1992). Dette skillet fikk stor betydning for den etterfølgende opplysningstiden i Europa med vekt på vitenskapelig erkjennelse, rasjonalitet og sekularisering som uttrykk for det moderne livssyn. I Luthersk teologi kan det kanskje sies at dette skillet ikke bare er blitt videreutviklet, men også modifisert ved at en bruker formuleringen å **skjelne** mellom ”det åndelige regimentet” og ”det verdslige regimentet,” istedenfor å **skille** mellom dem (Bergem,1998).

I sin avhandling om religion eller terapi i rusmiddelbehandlingen, har Olav Helge Angell gitt en oversiktlig behandling av utvikling og status i den teoretiske tenkning om relasjonen mellom religion og faglig, terapeutisk arbeid i helse- og sosialsektoren, med vekt på kristendommen i moderne protestantisk utgave (Angell, 1995, Kapittel. 2). I det neste punkt skal vi ta inn noen momenter fra hans arbeid her.

2.1.1 Modernitet, rasjonalitet, protestantisme og sekularisering

Siden Luthers tid har den vestlige verden gjennomgått en omfattende moderniseringsprosess. Kjernen i moderniseringen er utvidelse av fornuftens/rasjonalitetens funksjon i samfunnslivet. Vitenskapens betydning som kilde til erkjennelse av virkeligheten og grunnlag for livsførsel er en sentral konsekvens av dette. Opplysningstidens talspersoner så det som et eksplisitt mål å redusere/fjerne kirkens innflytelse på samfunnsinstitusjonene. I tråd med dette har kirken og religionen blitt redusert fra å være en dominerende kraft i samfunnet (middelalderen) til å bli stilt overfor valget om tilpassing og integrering i det moderne samfunn eller å trekke seg tilbake i en mer isolert og forskanset posisjon, som i et kloster (Forell 1971). Kirkene i Europa har i det alt vesentligste valgt integreringsmodellen, og fremtrer som en del av samfunnet, men i spenningen mellom egne premisser og den aktuelle samfunnsmessige kontekst.

Denne prosessen omtales som ”sekularisering.” Angell peker på at sekulariseringen i Nord - Europa er i tråd med egenskaper ved protestantismen. Han viser til Peter Berger som fremholder at Protestantismen representerer en sterk innskrenkning av rommet for det ”hellige” i virkeligheten i forhold til Katolisismen (Berger 1969, Angell 1995).

Det sentrale punkt som her skiller Protestantismen fra Katolisismen den såkalte to-regimentslæren. Et sentralt element i denne er den distinksjon som allerede finnes i Det nye Testamente, Jf ovenfor, om skillet mellom hva som hører Gud til, som er de åndelige aspekter av

tilværelsen og det verdslige som handler om menneskelivet i samfunn og politikk. Vitenskap, politikk og terapi er etter dette syn en rasjonell virksomhet på sekulære premisser, selv om kirken vil se dette som en virksomhet som ivaretar det gode menneskeliv og derfor fremmer Guds vilje.

Spørsmålet om religion og samfunnsvirksomhet i dag, kan sees i dette perspektiv. Men de perspektiver som her er nevnt medfører ikke noe omforent eller varig svar på relasjonen mellom kirke og samfunn i dag. Dette skal vi si litt om i det følgende.

2.1.2 Religion er et kontroversielt tema i også i vår tid.

Spørsmål om religion og konflikt om dette, har fulgt mennesker og samfunn fra begynnelsen av. Dette har antakelig minket i det moderne og sekulære Vest-Europa som Norge er en del av. Men temperaturen i debatter særlig om religion, men også om livssyn, har vært stor noen ganger også her også i nyere tid.

Dette gjelder ikke så mye tro i seg selv, selv om de såkalte ” Nye ateistene ” (Sam Harris, 2004, Richard Dawkins 2006, m.fl.) har angrepet religionens grunnlag. Mer utbredt har diskusjonen fokusert religionenes fungering og manifestering i det offentlige rom. Det gjelder også religionenes praksis på det samfunnsmessige, sosiale plan (Weber 1930/84, Habermas 2013) Forfatteren av denne rapporten har også vært opptatt av slike problemstillinger (Vetvik 1992).

Internasjonalt finnes det vold og væpnede konflikter som kan minne om religionskriger også i dag. Internasjonal terrorisme kan være et stikkord i denne sammenheng. Tesen om ”The clash of civilizations” handler om relasjonen mellom samfunn, kultur og religion (Huntington 1996).

Religion engasjerer mennesker på godt og på vondt, selv om mange forholder seg likegyldig til religion i det moderne, sekulariserte samfunn i Europa. Forholdet mellom religionsfrihet og ytringsfrihet er eksempler på dette. Et meget tankevekkende eksempel er terrorhandlinger knyttet til karikaturtegninger og litteratur som oppfattes som meget krenkende i mange, ulike muslimske miljøer.

Forfatteren av denne rapporten har erfart konflikt om religion både som samfunnsborger og som engasjert i arbeidet med Religionsfrihet. Spørsmålet har vært aktuelt både på et faglig grunnlag og som deltaker i kirkelig basert arbeid med å fremme religionsfrihet nasjonalt og globalt (Vetvik 1997). I en nyere bok om religion og sosialt arbeid fra Sverige, men med globale perspektiver, pekes det på de sterke oppfatninger og ytringer som en kan møte om religion, nasjonalt og internasjonalt (Gärde 2014). Det er fortsatt et tema med mye temperatur og konflikt. Religionsfiendtlighet er et fenomen som ytrer seg på ulike måter i samfunnet.

Konfliktene om religionen henger sammen med mange sider av religion og religionsutøvelse og dens funksjon i samfunnet. Sosiologiens klassikere var mye opptatt av dette. Mens Karl Marx i religionskritiske vendinger omtalte religion som ”Opium for folket,” fokuserte Max Weber på religionens samfunnsbyggende, identitets skapende og integrerende virkninger (Marx 1844/1975,

side 88, Weber 1963). I nyere tid har vi fått et eksempel på en nyutvikling av synet på religion fra marxistisk hold. Den kjente tyske filosofen Jürgen Habermas har i de seinere årene i økende grad uttrykt seg positivt om religionens samfunnsmessige betydning og funksjon (Calhoun m.fl. eds 2013).

Det anses uansett som viktig at religion og ideologi blir gjenstand for kritikk av forholdet mellom idealistiske formål og faktiske funksjoner. Misbruk av religion og uheldige konsekvenser av religion var og er en fare som blir understreket av mange som fremmer religionskritikk. Blandingen/sammenvevingen av religion, ideologi, politikk og kultur fremstår som utfordrende i mange sammenhenger. Et sentralt punkt er spørsmålet om legitimiteten for den makt eller innflytelse som religion kan ha over enkeltmennesker og samfunn. Forkynnelse, misjonering og tvang til religiøs underkastelse i strid med frihetsidealene er faremomenter som ofte fremføres i religionskritikken. På den annen side står det faktum at retten til å velge en tro og praktisere den i tråd med egen overbevisning, er en sentral menneskerett. Gjennom historien er religion sett fra en synsvinkel opplevd og omtalt som en undertrykker. Men religion, religiøse mennesker og organisasjoner, blir også forfulgt og undertrykket av grupper og stater som var/er imot fri religionsutøvelse. Forholdet mellom stat, samfunn, politikk og kirke er sentralt i dette i Europa.

2.1.3 Livssyn generelt fremstår klart mindre kontroversielt enn religion

”Livssyn” i en mer allmenn og generell forstand enn religion har vært mye mindre kontroversielt. Dette henger nok sammen med at livssyn er et samlende begrep som dekker nesten alle typer og grupper av livsanskuelse, mens religion er mer partikulært med skiller på ulike nivåer. Skillet mellom religion og andre livsanskuelser er fundamentalt. Men det er også betydelige skiller mellom ulike religioner og interne skiller og motsetninger innen den enkelte religion.

Sekulært livssyn forbindes i Norge organisatorisk primært med Humanetisk forbund. Som det fremgår seinere i rapporten er imidlertid deres medlemstall som andel av befolkningen klart mindre enn utbredelsen av det livssyn som de bygger på.

Vi minner om denne bakgrunnen for å se på religion og livssynsspørsmål uten å gå nærmere inn på det her. Det er tatt med for å vise noe av den kontekst og kompleksitet som spørsmålet om religion og livssyn står i også i det norske samfunn.

Fra dette tar vi skrittet videre til en mer konkret gjennomgang av ulike faglige bidrag til innsikt i vårt tema religion og livssyn i sosialt arbeids praksis. Denne gjennomgangen er ikke primært en teoretisk litteraturstudie. Hensikten er mer et empirisk søkelys på hva som rent faktisk finnes – eller ikke finnes – av litteratur om vårt tema.

2.2. Religion og livssyn som tema i lærebøker i sosialt arbeid

Innholdet i **de lærebøker som benyttes i utdanningen til sosialarbeider i faget sosialt arbeid**, er en

viktig kilde til innsikt i grunnlaget for sosialarbeidernes håndtering av spørsmål om tro og livssyn i praksis. Utdanningen til sosialarbeider har selvsagt også flere andre momenter enn innholdet i lærebøker og pensum, det er også undervisning i teori og erfaringene fra praksisopplæringen. Men innholdet i lærebøkene kan tjene som en relevant kilde til spørsmålet om temaets plass i utdanningen.

Vi har ingen pretensjoner om å gå nøyere inn på dette i denne rapporten. Omfattende litteratur søk på temaet religion og livssyn i sosialt arbeid generelt, har ligget utenfor våre muligheter i dette arbeidet. Det kan imidlertid konstateres at det har vært **begrenset med empiriske studier av religion i sosialt arbeids praksis i Norge.**

Hensikten med den gjennomgang vi har av litteraturen i dette kapittel er derfor ikke primært å hente teoretiske innfallsvinkler til å belyse datamaterialet. Hensikten har mer vært å foreta en empirisk kartlegging av hva som vanligvis finnes i lærebøker i sosialt arbeid om temaet religion og livssyn i sosialt arbeids praksis. Ettersom vår videre presentasjon vil vise at det er sparsomt med slike innslag i de generelle lærebøker som har blitt brukt i Norge, er anvendelsen av denne litteraturen som teori på vårt tema ikke særlig aktuelt, utover det som ligger i generell sosialt arbeids teori.

I resten av dette kapittel går vi inn på en del nyere bidrag i faglitteraturen og reflekterer noe rundt dette, som et bakteppe for vår presentasjon av undersøkelsens empiriske resultater. Vi tar først for oss de generelle lærebøkene, før vi ser nærmere på bøker som går mer særskilt inn på vårt tema som spesiallitteratur.

2.2.1 Fravær av temaet i lærebøker i sosialt arbeid på norsk

Den generelle litteraturen i norsk sosialarbeiderutdanning har vært dominert av engelskspråklige bidrag. Men det er også kommet noen grunnbøker på norsk og nordisk i sosialt arbeids teori og metode.

To mye brukte bøker på norsk er av Judy Kokkin (1998) og Strand Hutchinson/ Oltedal (2003). Når vi leser disse bøkene under synsvinkelen religion og livssyn i sosialt arbeid, finnes det lite for ikke å si intet her. Slik fremstillingen i bøkene er organisert, blir dette ikke tematisert. Begrepene religion og livssyn finnes ikke i bøkens register. En nærmere innholdsanalyse vil kanskje vise at temaet indirekte er tilstede og kan avledes fra mer generelle fremstillinger. Men noe sentralt moment er temaet heller ikke indirekte.

Det samme kan langt på veg sies om en annen omfattende fremstilling om studium og klientarbeid i sosialt arbeid (Askeland, 1994). Men i en modell om kartlegging som grunnlag for sosialt arbeid (side 68) er livssyn, kirke og livssynsgrupper/organisasjoner inkludert som et område.

I en ny grunnbok i sosialt arbeid (Ellingsen mfl. red 2015) finner vi knapt noen referanser til religion og livssyn i fremstillingen. Helt marginalt nevnes livssyn i forbindelse med verdier i sosialt arbeid. Det er også referanse til en sentral bok som omhandler vårt tema (Aalen Leenderts 1995). Men det er et generelt verdipoeng som tas frem – ikke religion og livssyn i sosialt arbeid. Det er heller ikke andre referanser til litteratur som tar opp religion eller livssyn. På

stikkordslisten i boka finnes verken religion eller livssyn. Det sentrale begrepet revir er imidlertid med.

Religion er imidlertid kort berørt i artikkelen om Internasjonalt Sosialt Arbeid i boka (Askeland 2015, side 293). Hun skriver at:

”i den sekulariserte del av verden, har religion vært sett på som et privat anliggende som ikke har hatt noen plass verken i sosialt arbeids faglitteratur eller praksis. Heller ikke i det såkalte helhetssynet har religion vært et tema” (Askeland 2015, side 293).

Hun fremhever at dette har endret seg noe i nyere tid. Hun skriver også at sosialarbeidere i det globale sør møter mennesker og organisasjoner hvor religion og tro inngår som et naturlig ledd i deres praksis i hverdagen. ”For oss kan det virke utfordrende og fremmed å bli spurt om egen tro og om å delta i bønn eller religiøse arrangementer”, skriver hun (Askeland 2015, side 293).

Hvorvidt Askelands forklaring på fraværet av religion og livssyn som eksplisitte tema i Norske og Nordiske(?) lærebøker/litteratur i sosialt arbeid er utfyllende, vites ikke. Den virker plausibel, men bør antakelig suppleres med noen andre momenter. Et viktig moment kan være knyttet til oppfatninger om hva profesjonalisering innebærer (Torgersen1981). Et annet moment er det element av sekularisering som kan sies å ligge i den Lutherske kristendomsforståelse som vi drøfter noe seinere i dette kapittel, knyttet til den såkalte ”To-regimentslæren”.

I forlengelsen av Askelands observasjon her, vil vi nevne at eksemplene i Europeisk sammenheng på kasus/eksempler som omtaler religion i sosialt arbeid, oftest dreier seg om klienter som er innvandrere. Dette gjelder blant annet den Engelske litteraturen som vi omtale lengre ute i dette kapitlet.

Vi skal ikke ta stilling til hva som burde finnes i grunnbøker/lærebøker i Sosialt arbeid om temaet religion og livssyn og på hvilken måte det skal håndteres. Dette er et spørsmål som bør vurderes eksplisitt i en faglig sammenheng. Det er grunn til å anta at det kan være noe ulike oppfatninger av dette. Noen vil hevde at temaet i en viss utstrekning bør gis plass i de generelle lærebøker/grunnbøker, mens andre mer vil hevde at dette temaet egner seg mer i Spesial litteratur på feltet. Forholdet mellom det generelle og det spesielle i sosialt arbeid vil uansett være et viktig tema. Vi kommer noe inn på dette i vår fremstilling av religiøst anknnyttede hjelpeintervensjoner i sosialt arbeids praksis seinere i rapporten.

Hensikten med fremstillingen her er primært å få et empirisk bilde av tilstanden når det gjelder å inkludere slike tema i den anvendte litteratur i sosialarbeiderutdanningen i landet.

2.2.2 Temaet lite belyst i amerikanske lærebøker i sosialt arbeid

Vi har ikke hatt muligheter til å gå bredt eller dypt inn i den internasjonale litteraturen om sosialt

arbeid i sammenheng med vårt prosjektarbeid. Men vi har sett på noen av de Amerikanske lærebøkene som er brukt i større eller mindre grad i Norge fra 1970 tallet av. Dette er den perioden våre respondenter har sine erfaringer fra, i kortere eller lengre tid. Vi skal gi en kort omtale av noen generelle lærebøker i det følgende. Fremstillingen gir skisser av vårt inntrykk etter en kort sjekk av innhold og register i et utvalg av bøker. Vi understreker at vi her omtaler generelle lærebøker i sosialt arbeid og ikke litteratur som er primært fokusert på religion og livssyn i sammenheng med sosialt arbeid. En omtale av noe slik litteratur kommer senere.

Pincus and Minahan (1973) er en eldre klassiker som ble brukt i Norge på 1970-80 tallet. Enkelte av våre respondenter antas å ha brukt denne som basis lærebok i Sosialt arbeid. Boken gir en bred fremstilling av modell og metode i sosialt arbeids praksis. Den har med en god del om verdier og etikk, men intet om religion og livssyn. Ordene religion og livssyn/spirituality finnes ikke i registeret.

Alfred Kadushin (1983) har forfattet en bok med fokus på ”The social work interview”. Religion og livssyn er ikke omtalt som tema og finnes heller ikke i indeksen i boka. Boka har imidlertid et interessant kapittel om ”Cross-cultural interviewing.” Her drøftes betydningen av hvordan intervjuer og intervjuobjekt passer sammen når det gjelder rase, klasse, alder og kjønn.” Han skriver i forlengelsen av dette at homofile og lesbiske har fremhevet at de anser seg som mer kvalifisert til å gi klienter med samme seksuelle legning den nødvendige aksept og forståelse i intervjusituasjonen. Dette er et interessant synspunkt som kan anvendes også på relasjonene mellom intervjuer/sosialarbeider og andre kategorier klienter. Likevel må dette synspunktet balanseres og nyanseres i forhold til andre hensyn i spenningen mellom det spesielle og generelle i sosialt arbeids praksis. Det er neppe slik at et profesjonelt syn på sosialt arbeid vil hevde at bare homofile sosialarbeidere kan fullt ut forstå og hjelpe homofile klienter. Eller at bare kristne/muslimske sosialarbeidere kan hjelpe kristne/muslimske klienter på en fullgod måte.

Det er også interessant å legge merke til at de kategorier som er listet opp, ikke inkluderer religion. I den vanlige opplistingen av de kategorier som er nevnt ovenfor, blant annet i Menneskerettsinstrumenter (Konvensjoner, deklarasjoner), er religion praktisk talt alltid regnet med blant egenskaper som har rett på vern mot diskriminering.

I Compton og Galaway (1994) finnes religion og livssyn verken som tema i fremstillingen eller som begrep i indeksen. Boka har imidlertid, som de aller fleste, et kapittel om ”Values and Social Work Practice.” Den amerikanske sosialarbeiderforeningens (NASW) kode for yrkesetikk er gjengitt og kommentert. Begrepet ”dignity”, oversatt som ”verdighet” på norsk, står sentralt i fremstillingen.

Av betydning for vår studie er også drøftelse av ”referral” funksjonen. I dette ligger det at sosialarbeideren henviser klienten videre til andre med adekvat kompetanse, hvis en selv eller ens arbeidsplass ikke har de nødvendige forutsetninger for å hjelpe klienten med sitt anliggende. Dette poenget er også fremhevet i flere av de andre bøkene.

Lawrence Shulman (1992) fokuserer på metode og ferdigheter i sosialt arbeids praksis. Det handler om hva sosialarbeiderne gjør som sin del av hjelpeprosessen. Boka er blitt brukt i sosialarbeiderutdanningen i Norge som en metodebok i sosialt arbeid. Temaet religion og livssyn er ikke berørt i fremstillingen, og ikke inkludert i registeret.

Johnson og Yanca (2010) har skrevet en bok om sosialt arbeids praksis fra et generalistperspektiv. Boka er kommet i mange opplag siden 1995. Vi vet ikke hvor mye den har vært brukt som lærebok i Norge generelt. Men den har vært mye brukt ved Diakonhjemmet Høgskole. Boka omtaler sosialt arbeid som en kreativ blanding av kunnskap, verdier og ferdigheter. Den omtaler sosialt arbeid som en kreativ kunst, ikke i motsetning til, men som et supplement til sosialt arbeid som en vitenskapsbasert virksomhet. Dette er et viktig moment som flere forfattere fremholder. Det anses som en viktig nyansering og et tillegg i forhold til en mer positivistisk utgave av såkalt evidence- based (kunnskaps/vitenskapsbasert) praksis (Habermas 1969).

Religion og livssyn (spirituality) er oppført i registeret, både hver for seg og sammen. Religion er oppført i ulike sammenhenger, både ”religiøse verdier” og ”religiøs utvikling” er nevnt. Livssyn og religion nevnes både i kategorier som samfunnsverdier, profesjonelle verdier og personlige verdier hos sosialarbeidere og klienter. Verdienes tilknytning til religiøse systemer som kapitalistisk puritanisme (Max Weber 1930/84) og den jødisk/kristne kulturarv nevnes. Høyreorienterte religiøse grupper nevnes i forbindelse med homofobi.

Religion og spiritualitet/livssyn nevnes også knyttet til situasjonen for innvandrere fra Latin Amerika og den indianske urbefolkningen (Native Americans). Det fremheves at religion og spiritualitet er viktig for disse gruppenes kultur, familieforhold og mestringsevne. Pinsevenner og katolikker nevnes særskilt i denne sammenhengen.

Religion og livssyn nevnes også i sammenhenger om ulikheter i livsoppfatninger og adferd. Verdigrunnlag og verdikonflikt knyttes til religion og livssyn. Religion og religiøs diskriminering i samfunnet omtales også. Fordommer mot religion og religiøse fordommer omtales. Religion og livssyn som en nøkkel til å forstå klientene nevnes også.

I denne boka ser en eksempler på at religion og livssyn inkluderes på ulike måter i naturlige kontekster, uten at religion og livssyn per se blir omtalt som et sammenhengende tema. Selv om innslagene av momenter fra temaet religion og livssyn ikke er omfattende behandlet, skiller denne læreboka seg fra de andre ved at religion og livssyn opptrer som et integrert og inkludert aspekt i fremstillingen av sosialt arbeid generelt.

2.2.3 En sentral engelsk lærebok i sosialt arbeid

Den engelske boka ” Modern Social Work Theory” (Payne 2014) er en god del brukt som lærebok i sosialt arbeid siden førsteutgaven i 1991. Boka er imidlertid primært blitt brukt på masters nivå og klart mindre i bachelor utdanningene.

I denne boka er religion og livssyn drøftet i forhold til andre tema flere steder. Særlig i kapittel 10 om humanistisk praksis, eksistensialisme og livssyn (spirituality), men også i kapittel 14 om Anti- undertrykkende og multikulturell sensitivitetstilnæringer til praksis. Dette viser seg også i bokas indeks som har en rekke oppføringer i forhold til religion, livssyn (spirituality) og trossamfunn.

Forfatteren beskriver en økende interesse for livssyn som et element i sosialt arbeids praksis fra begynnelsen av vårt århundre. Han peker på at sosialt arbeid som profesjon i Europa vokste frem fra overgangen av velferdsoppgavene fra de kristne kirker og til å bli en del av den sekulære stats rolle. Han ser den nye interessen for religion og livssyn i sammenheng med det han kaller ”humanistisk praksis.” Denne praksisen utvider perspektivet fra en mer utpreget materialistisk og sekulær tradisjon som ikke hadde rom for livssyn og menneskets behov for å finne mening i tilværelsen.

Følgende faktorer har medført den økende interessen siden år 2000 (Payne, 2014, side 280 – 81):

- Religion og livssyn er integrerte deler av livet i alle samfunn og derfor relevant for sosialt arbeid.
- Det er blitt nødvendig å møte etniske og kulturelle minoriteter i de vestlige samfunn.
- Det er blitt politisk interesse for muligheten til at trossamfunn og kirker gir et økende bidrag til de organiserte sosiale velferdsoppgaver, og slik kan bidra til sosial stabilitet.
- Det er fremkommet en kritikk av materialistiske tendenser til å behandle alt som varer i det økonomiske system. Det er blitt et behov for å balansere disse tendenser med ulike måter å finne mening i livet.

Payne skriver at selv om livssyn er relevant for alle, er det likevel et åpent spørsmål om og hvordan religion kan naturlig inkluderes i sosialt arbeids teori (Payne, side 281).

Han fremhever at kunnskap om religion er viktig for å kunne møte religioner og religiøs tematikk som sosialarbeiderne støter på i sin praksis. Poenget er imidlertid ikke å lage en religiøst basert metodikk, men å øke kunnskap og oppmerksomhet på livssyn som et fenomen som er viktig tilstede i klientenes virkelighet. Det er behov for at sosialarbeiderne har et inkluderende fokus på livssyn (spirituality) som gjør at de er åpne for en virkelighet og et engasjement i tro som kan være viktig for mange klienter de arbeider med.

Han drøfter også utfordringene for sosialarbeidere med et bestemt livssyns utgangspunkt. Hvis de konstruerer en sosialt arbeids teori ut fra et bestemt religiøst utgangspunkt som f.eks kristendom eller islam, finner han det etisk umulig, fordi det vil innebære å overføre sitt eget

livssyn på klientene. Religion kan ikke foreskrives som grunnlag for en praksisteori, skriver han.

Han drøfter dette nærmere i sitt avsnitt om verdispørsmål (Payne, side 282 – 83).

Samlet ser vi at Payne gir en grundig og systematiske refleksjon av forholdet mellom livssyn og religion i forhold til sosialt arbeids praksis. Han drøfter temaet både som grunnlagstenkning som metodiske filosofi og han gir konkrete eksempler på hvordan livssyn fremstår som relevant i bestemte relasjoner i sosialt arbeid. **Han peker imidlertid også på at disse tema har vært mer vanlig i helsetjenesten enn i sosialtjenesten.**

Fremstillingen ovenfor er bygget på den utgaven av boka som kom i 2014. Ved å se på de tidligere utgavene (2005, 1997 og 1990) ser vi en interessant utvikling i fremstillingen av vårt tema.

I den første utgaven fra 1991 ser vi at begrepene ”religion” og ”spirituality” ikke er med i bokas indeks. Det er imidlertid en viss omtale av religion i et punkt i starten på boka om kulturelle forskjeller i sosialt arbeids teorier (Jf Weber 1930). Han omtaler her en kristen innflytelse på amerikansk og europeisk sosialt arbeid. Han kommenterer også temaet knyttet til andre religioner i denne sammenheng. Seinere i boka nevner han klientens verdisystem i sammenheng med kapittelet om humanistisk og eksistensielle modeller i sosialt arbeid. Men alt i alt er dette lite eksplisitt/utførlig dekket i boka. Den skiller seg ikke vesentlig ut fra andre på denne tid når det gjelder behandling av temaet.

Allerede i neste utgave i 1997, behandles temaet ulike steder klart mer tydelig og omfattende. Religion finnes i indeksen med flere henvisninger i ulike deler av boka. Livssyn(spirituality) er listet et par steder i begynnelsen av boka i det første kapittelet om den sosiale konstruksjon av sosialt arbeids teori (Jf Berger and Luckmann 1966, Berger 1990).

Utgaven fra 2005 går et langt steg videre. Her presenteres temaet klart mer utførlig enn tidligere. Prinsipielt går kanskje det klareste skillet mellom utgave 1 og 2 på 1990 tallet. Men både kvantitativt og kvalitativt er det en markant videreutvikling på 2000 tallet. Jf omtalen av 4 utgave i 2010.

Paynes bidrag kan gi inntrykk av at religion og livssyn generelt har fått et gjennombrudd i sosialt arbeid nesten som et paradigme skifte i de seinere år. **Men det omfatter ikke alle lærebøker i faget.** I en bredt anlagt lærebok i sosialt arbeid fra omtrent samme tid i UK, finnes religion og livssyn nesten ikke omtalt, bortsett fra en bisetning om betydningen av religiøse grupper som en familie kan være knyttet til (Wilson, Ruch, Lymbery, Cooper, 2008). Det er ingen referanser til arbeidene til Ed Canda, Leola Furman eller Cordelia Grimwood som publiserte sammen med disse om den engelske undersøkelsen fra år 2000 (Jf. Litteraturlisten).

2.3 Litteratur av ansatte ved Diakonhjemmet høgskole om religion i sosialt arbeids praksis

Diakonhjemmet Høgskole har den eneste sosialarbeiderutdanning i landet som har et eksplisitt kristent, kirkelig grunnlag for sin utdanningsvirksomhet. Det er således av interesse å se nærmere på bidrag fra ansatte her om forholdet mellom tro og fag i sosialt arbeids praksis. Det har vært et mål for de ansatte ved denne høgskolen å bidra faglig på til belysning av dette temaet i sosialarbeiderutdanningen.

I tråd med denne høgskolens verdigrunnlag, tradisjon og faglige interesser, har flere ansatte publisert bidrag til belysning av vårt tema. En del av dette har vært brukt som pensum. Men de arbeider vi omtaler i det følgende er ikke lærebøker generelt. De omtales som mer spesielle bidrag til forståelsen av vårt tema. Vi omtaler her et begrenset utvalg av slike bidrag, uten noen pretensjon om å gi en helhetlig eller representativ fremstilling av dette. Men vi har søkt å trekke frem noen bidrag som vi finner sentrale.

2.3.1 Prinsipielt om religion i sosialt arbeid

Diakonhjemmets Sosialscole, oftest omtalt som Diasos, ble godkjent som sosialarbeiderutdanning av myndigheten i 1968. Skolen ble dannet på grunnlaget av den gamle diakonutdanningen ved Diakonhjemmet og på et eksplisitt kristent grunnlag. Skolen måtte imidlertid fylle alle de faglige krav som ble stilt av Rådet for Sosialarbeiderutdanning. Noen medlemmer av Rådet var skeptiske til at skolen hadde et religiøst verdigrunnlag og bl.a vilkår om at studentene som ble tatt opp måtte bekjenne kristen tro (Vetvik 1978)

Otto Hauglin som ble den nye sosialarbeiderutdanningens første rektor, tok i 1971 initiativet til en grunnleggende gjennomtenkning av skolens faglige og kristne grunnlag, og forholdet mellom dem. Prosessen som involverte hele skolesamfunnet, både studenter og lærere, ble kalt Diasos Reform. Den resulterte i flere dokumenter som tok opp grunnlagsproblemer i relasjonen mellom fag og kristen tro i utdanningsvirksomheten.

I en artikkel til skolens 10 års jubileum i 1978 fremstilte Hauglin hovedperspektiver på dette. Han tok utgangspunkt i skolens vedtekter som inneholdt følgende passus:

”Diakonhjemmet sosialscole eies av Det norske Diakonhjem som bygger sin virksomhet på Bibelen og den evangelisk – lutherske bekjennelse”.

Han drøftet hva dette kunne bety for inkluderingen av det religiøse utgangspunkt i den faglige virksomheten. Hans konklusjon ble formulert slik:

”Vi vil gi vitenskapelige analyser en relativ og begrenset posisjon i sannhetserkjennelsen. Vi vil hevde at det er nødvendig for en mer overordnet forståelse av mennesket og samfunnet at det etableres referanserammer i tillegg til, og forut for, den vitenskapelige erkjennelse. Vi vil se det

som ønskelig at den enkelte skole og fagutøver klart tar stilling til og redegjør for de valg som han foretar med hensyn til slike overordnede referanserammer. Vi vil også markere at for vår skole vil kristen tro og teologi være et meget sentralt element i en slik forutsetning for det faglige arbeidet” (Hauglin 1978).

Denne proklamatoriske uttrykksform markerer en holdning som klart overskrider og kommer i motsetning til den herskende positivistiske holdningen i samfunnet og samfunnsvitenskapen på denne tid. Diasos reform drøftet derfor relasjonen mellom en kristen sosialetikk (Aukrust 1968) og den samfunnsvitenskapelige tenkemåten.

Diasos ønsket å kombinere et kristent ståsted med et radikalt utdannings- og samfunnsengasjement. Dette skapt konflikter både i forhold til kirke og samfunn. På denne tiden var sosialarbeiderutdanningen i landet generelt radikal og marxistisk inspirert og med sterkt kritiske holdninger til religion (Agedal og Roofe 1996).

Hvordan høgskolens grunnleggende posisjon mer konkret skulle operasjonaliseres i utdanningen, ble imidlertid et komplisert og kontinuerlig tema for drøftelse i skolemiljø internt og i forholdet mellom skolens omgivelser i kirke og samfunn (Vetvik og Hakala 2011).

Hauglin understreket at Luthersk to-regimentslære medførte at **situasjonsanalysen** blir et sentralt element også for kristen sosialetikk. Troen kan ikke erstatte behovet for grundige empiriske studier som et sentralt element i bedømmelse av sosialetiske spørsmål. Diasos Reform var en avvisning av verdinøytralitet i sosialt arbeid og et positivistisk vitenskapssyn. Men det innebar ikke en avvisning av empiriske vitenskapelige studier som grunnlag for etikk og fagutøvelse. **Vitenskapelige analyser var ansett som nødvendige, men ikke som tilstrekkelige for å kunne handle i sosialt arbeid på et etisk forsvarlig grunnlag.**

2.3.2 Misjon eller terapi i Rusbehandling

Olav Helge Angells avhandling med ovennevnte tittel omtaler det paradoks at mens psykologien som fag har vist stor interesse for religion og religiøse aspekter ved den menneskelige tilværelse, så er det et tydelig fravær av dette i psykologers omtale av dette i forbindelse med terapeutisk behandling av rusmisbruk. Dette er begrunnet i at psykologiske skribenter har et tabubelagt forhold til religion i terapien (Angell 1994 side 14). Han siterer Bergin (1980 a side 101). Bergin sier at det derfor er en:

” significant contrast between the values of mental health professionals and those of a large proportion of clients”.

Angell peker på at det her kan være en spenning mellom de religiøse sider ved kristne organisasjoners ideologi og den sekulære profesjonelle ideologien hos behandlerne. De sekulære terapeutiske profesjonene har i liten grad vært opptatt av religion og religiøsitet, sier han (Angell side 16).

Et interessant element i Angells teoretiske drøftelse er hans gjennomgang av synet på helbredelse (lækjing). Han drøfter her bl.a ”religiøs” eller ”åndelig” helbredelse. Han peker på at i den kristne kirken har religiøs helbredelse av ulike helseproblemer vært en inkludert del fra starten av. Han peker på at det særlig innen antropologien har vært mye faglitteratur om dette (Angell side 17). I den protestantiske tradisjonen har religiøs helbredelse i hovedsak vært et marginalt og negativt vurdert fenomen. Dette henger sammen med to-regimentslæren i Luthersk tradisjon. Men Angell peker på at det i den folkelige versjon av kristendommen og i Pinsebevegelsen har vært klart større åpenhet for dette.

Han konkluderer med at religiøs helbredelse som terapeutisk metode i rusbehandling kan ha en viss tiltrekningskraft på personer med slike problem. Men dette vil være avhengig av den religiøse orienteringen hos behandler og rusmisbruker. I mindre profesjonaliserte rusbehandlingstiltak, f.eks livssynsbaserte kollektiver, brukes religion som et sentralt terapeutisk virkemiddel (Vetvik og Omland Granlund 1995). Ledelsen ved disse livssynsbaserte tiltakene uttalte at de gjerne ville ha både profesjonell utdanning og personlig kristen tro, men at de valgte tro fremfor profesjonsbakgrunn hvis de måtte velge person i ansettelsespolitikken.

Rusbehandling i Norge fremstår i dag med høy grad av medikalisert problemforståelse. Det er imidlertid også en arena for sosialt arbeids praksis og en betydelig del av respondentene i vår undersøkelse arbeider her.

2.3.3 Person og profesjon i sosialt arbeid

Torborg Aalen Leenderts har arbeidet mye med problemstillinger om profesjonelt sosialt arbeids møte med livssynsproblematikk. Hennes bok om ”Person og profesjon: Om menneskesyn og livsverdier i offentlig omsorg” (Aalen Leenderts 1997) kom i flere utgaver. Den har vært brukt mye som pensumlitteratur. Boka er en bredt anlagt. Den er skrevet for profesjonelle helse- og sosialarbeidere som møter mennesker innenfor rammen av en profesjonell omsorgsrelasjon. Hun skriver på basis av egne erfaringer fra sin lange praksis som sosionom. Hun reflekterer over denne både normativt og praktisk.

I bokas første del gir hun en grundig fremstilling av menneskesyn og livssyn og forholdet mellom disse, og viser at de er to sider av samme sak.

I del 2 er hovedtemaet verdibevissthet og verdibasert profesjonalitet. Hun argumenterer utførlig om problemene med positivistisk forstått objektiv virkelighet, med referanser til norske fremstillinger av dette (Skjervheim 1974 og Slagstad 1980). Hun tar opp begrepet faglighet på dette grunnlaget og distanserer seg fra utbredte oppfatninger om verdinøytralitet både hos den enkelte fagperson og i det faglige terapeutiske arbeidet på ulike områder (Jf Skjervheim 1976). Hun fremhever at verdibevissthet i profesjonelt arbeid er en stor utfordring for den enkelte utøver, og gir råd om håndteringen av slike utfordringer.

I del 3 skriver hun om ” En verdibevisst praksis – person og institusjon”. Hun fremhever at

mennesket må ses i et helhetlig bilde og at livsverdiene gir motivasjon og livsmot til arbeidet med mennesker i nød og krise. Betydningen av den enkeltes samvittighet og verdibevisst rådgivning er sentralt i hennes refleksjoner over praksis.

Avslutningsvis har hun et tillegg på 2 kapitler om ”Diakonale institusjoner i offentlig omsorg”. Her påpeker hun at selv i den norske velferdsstaten er det et betydelig innslag av institusjoner med kristen basis og med diakonale målsettinger. Hun peker på at hver tiende døgnplass i helse- og sosialsektoren er eid og drevet av kristne organisasjoner. Men de blir også en del av samfunnets totale hjelpetilbud. De fleste av disse institusjonene mottar offentlige midler til driften, og er inkludert i det offentlige plan- og regelverk. Disse institusjonene velger sine egne grunnleggende verdier og kan følge disse så langt de ikke er i direkte konflikt med det offentlige regelverk grunnleggende verdier. Hvordan de i praksis balanserer dette, har vært et aktuelt tema i den faglige drøftelse (Angell 1995, 2011, Lorentzen, 1994, Lundby 1980).

På noen områder som rusomsorgen og familievernet, utgjør de Diakonale organisasjoner en høy andel, opp mot 50 % av de totale tilbud. Disse institusjonene representerer formelt en kristen verdiforankring, men både ansatte og klienter/brukere vil kunne ha ulike livssyn (Jf. Aadland 2009). Refleksjon mellom verdigrunnlag og faglig virksomhet vil her stå sentralt og Aalen Leenderts behandler dette både generelt og i forhold til familievernet spesielt. Drøftelsen gjør det rimelig å anta at ulike arbeidsoppgaver og kontekster for de enkelte arbeidsplasser, vil ha betydning for hvordan temaet religion og livssyn inkluderes i praksis.

I forhold til vår undersøkelse er dette relevant fordi enkelte av svargiverne arbeider i slike verdibaserte institusjoner.

Aalen Leenderts gir i sin fremstilling en kombinasjon av teoretiske faglige overlegninger og et kasusmateriale som gjør fremstillingen konkret, nær og synlig i forhold til situasjoner som profesjonelle sosialarbeidere vil kunne møte i sin praksis.

2.3.4 Temaet belyst fra et teologisk perspektiv

Anders Bergem er teolog og arbeidet i mange år ved diakoniutdanningen ved Diakonhjemmet Høgskole. I boka ”Kristen tro og profesjonell omsorg (Bergem 1998), tar han opp temaet om livssyn, tro og teologi i helse- og sosialomsorgen.

Bergem skriver fra et eksplisitt teologisk perspektiv om mange av de samme utfordringer som preger boka til Aalen Leenderts. Hans målgruppe er imidlertid ikke profesjonelle helse og sosialarbeidere generelt, men ”kristne omsorgspersoner som ønsker å ta både troen og fagligheten på alvor i sitt profesjonelle arbeid” (Bergem 1998, side 6). Boken er skrevet for å tydeliggjøre trossdimensjonen ved faglighet og profesjonalitet, skriver han i forordet. Han siterer flittig fra kollegene Aalen Leenderts og Aadland (Aadland 1994). Hans mer eksplisitte teologiske bidrag av normativ karakter er interessant og relevant lesning. Han drøfter også utfordringen til diakonien i samspill med det vanlige helse- og sosialarbeid i velferdsstatens

kontekst.

Et meget viktig innslag i hans bok er gjennomgangen av Luthers to-regiments lære som viser både til sammenhengen mellom det verdslige regimentet og det åndelige regimentet og til distinksjonen mellom dem. Dette har etter vår oppfatning betydning for å forstå visse sider ved den etiske og sosialetiske diskusjon om forholdet mellom tro, verdigrunnlag og etiske aspekter av sosialt arbeid (Jf Aadland 1998). Poenget er at selv om troen har etiske aspekter så er det ingen automatikk i denne relasjonen for etisk praksis (Jf Aukrust 1968, Angell 1995).

2.3.5 Åndelighet, mening og tro

To kolleger fra Institutt for sosialt arbeid og familierapi ved Diakonhjemmet Høgskole har redigert og bidratt med egne artikler i boka ”Åndelighet – mening og tro. Utfordringer i profesjonell praksis” (Danbolt og Nordhelle 2012). Boka er skrevet med sikte på å møte behovet for kunnskap på feltet for fremtidige profesjonelle yrkesutøver ved å bidra med pensum til utdanningen av helse- og sosialarbeidere. De fleste av forfatterne av de ulike kapitlene i boka er ansatte ved Diakonhjemmet Høgskole. Men det er også forfattere fra andre samarbeidende fagmiljøer i Norge og Sverige, som arbeider med disse temaene.

De fleste av artiklene er basert på praksiserfaringer og refleksjoner over problemstillinger og kasus som forfatterne har møtt og gjort i sitt faglige virke. De mange kasus og eksempler gjør at fremstillingen blir levende, konkret og aktuell. Samlet viser artiklene et bilde av et meget mangfoldig fagfelt og et tema med mange varianter. Dette gir nyttige konkrete momenter som vi bruker på ulike steder i denne rapporten som referanse til en mer utdypende drøftelse av tema som følger i forlengelsen av de mange enkeltspørsmål som inngår i vår spørreskjemaundersøkelse. De enkelte bidragene gir aktuelle eksempler på situasjoner og tematikk som sosialarbeidere vil møte i praksis.

Flere av spørsmålene i vår undersøkelse blir mer forståelig og meningsfylte ved å se dem i forhold til behandlingen av ulike tema i denne boken. En vekslesning mellom de empiriske data fra vår rapport og de mer teoretiske og kasuistiske momenter i boka til Danbolt og Nordhelle gir både bekreftelser, inntrykk og nye spørsmål. Mange av de spørsmål som inngår i vår undersøkelse, er omtalt i de ulike artiklene i boka.

Boka tar også opp en rekke tema og spørsmål som enten ikke er inkludert i vår undersøkelse eller bare indirekte berørt. De enkelte bidragene i boka står ved siden av hverandre som selvstendige enheter. De gir således ingen systematisk og sammenhengende fremstilling av temaene åndelighet, mening og tro. Men de enkelte bidragene gir konkret materiale fra ulike situasjoner og synsvinkler.

2.3.6 Temaet i litteratur om internasjonalt sosialt arbeid, kontekstens betydning

Et bidrag om temaet med fokus på internasjonalt sosialt arbeid, finnes i en artikkel av Gurid Aga

Askeland og Elsa Døhlie (2013). Fokus i deres artikkel er knyttet til spørsmålet om hvordan menneskers religiøse praksis kan bli en ressurs i internasjonalt sosialt arbeid. De hevder at sosialt arbeid vil ha stort utbytte av å inkludere religion som en viktig kontekstuell faktor. **De hevder videre at religion og religiøs praksis er nærmest fraværende i lærebøker om internasjonalt sosialt arbeid**, selv om temaet oftere enn før er omtalt i artikler og bøker om sosialt arbeid (Jf Payne, 2014).

De drøfter om det omtalte fraværet kan skyldes mangel på en distinksjon mellom en faktisk anerkjennelse av religionenes betydning for klienter og samfunn, og en egen personlig akseptering av religionens innhold.

Dette finner vi å være en interessant og fruktbar hypotese til en empirisk undersøkelse, av fraværet av temaet religion og livssyn i litteratur om internasjonalt sosialt arbeid. Det tas opp i flere steder i drøftelsen av våre data. Spørsmålet om forholdet mellom en personlig og en profesjonell tilnærming berøres flere steder.

2.3.7 Noen andre bidrag fra ansatte ved Diakonhjemmet Høgskole

Vårt tema er også berørt mer indirekte og kontekstuell av andre kolleger ved Diakonhjemmet høgskole. Disse arbeidene omhandler blant annet etikk i helse- og sosialprofesjonene (Aadland 1998). Det finnes også flere studier av ulike forhold ved virksomheten til kristne/trosbaserte organisasjoner, både i Norge og i Europa (Angell, Aadland, Wergeland Sørby og Vetvik mfl. Se litteraturlisten).

2.4 Den første empiriske norske studien, fra 2002

Mari - Anne Zahls undersøkelse fra 2002 er publisert på ulike måter. En sentral oversikt over data fra den norske undersøkelsen som hun ledet er gitt i "Executive report" fra prosjektet, i en endelig versjon fra 2005 i samarbeid med Furman, Benson og Canda (Zahl mfl 2005). Hun har dessuten publisert flere artikler sammen med en eller flere av de amerikanske kollegene på prosjektet (Zahl og Furman 2005, Zahl 2005) om de norske dataene. Sammen med de amerikanske kollegene skrev hun en sammenliknende studie av den norske undersøkelsen i 2002 og den engelske fra 2000 (Zahl mfl. 2007) og en tilsvarende om den norske og den amerikanske studien (Furman mfl. 2007).

I artiklene reises spørsmålet om tro og livssyn er en del av et helhetssyn på sosialt arbeid – eller et tilbakelagt stadium. Hun drøfter også sine data under perspektivet: Religion, livssyn og sosialt arbeid – en tilsynelatende komplisert kombinasjon.

Zahls arbeider er i det alt vesentlige basert på svarfordelingen på de enkelte spørsmål, uten nærmere analyser av sammenhenger slik vi har lagt vekt på i del 2 av vår rapport her. Også de internasjonale sammenlikningsstudiene er basert på disse hovedtallene slik de fremkommer i

”Executive report”.

Vi har i en viss grad gjennomført en komparativ analyse av Zahls data fra 2002 og våre fra 2011. En gjennomgang av hovedtallene for de to undersøkelsene, slik de er presentert i ”Executive report” viser for det meste så små variasjoner at de kan være tilfeldige svingninger.

Resultatene tyder ikke på store systematiske endringer fra 2002 til 2011. Slik sett kan en si at de to undersøkelsene langt på veg tegner det samme generelle bildet og således forsterker antakelsen om at det er tegnet et bilde av situasjonen som er nokså robust.

I kapittel 9 har vi presentert en enkel sammenlikning av hovedtall fra de to norske undersøkelsene.

Det viktigste nye med vår 2011 studie er de nye spørsmålene om sosialarbeidernes erfaringer fra møtet med religion og livssyn og erfaringenes betydning for variasjonene i materialet. Det andre nye moment er de statistiske analyser av de ulike sammenhenger mellom variablene generelt.

2.5 Variasjoner i tro og livssyn i sosialt arbeids praksis

Edward Canda og Leola Dyrud Furman er de sentrale personer i det fagmiljø som vår undersøkelse er knyttet til. De har publisert en rekke artikler og to versjoner av en hovedbok om temaet basert bl.a på de ulike empiriske undersøkelsene fra prosjekter i ulike land (Canda og Furman 2010 og 1999). Hovedvekten ligger på de amerikanske data fra 1997 og 2008. I deres siste bok fra 2010 finnes sentrale data og drøftelse av den kontekst som de setter sine undersøkelser inn i. De henter frem brede perspektiver og drøfter en rekke sentrale spørsmål. Vi har kritiske kommentarer til både sider ved begrepsbruk og i deres fremstilling av ulike aspekter ved temaet. Dette har vi redegjort for i kapittel 1 og enkelte steder underveis i rapporten. Men i hovedsak bygger vår undersøkelse på det grunnlag som er lagt i deres arbeid. Vi går imidlertid ikke noe særlig inn på dette i vår rapport her. Vi konsentrerer oss om analyse av våre egne data og problemstillinger. Vi har imidlertid planlagt et samarbeid med Canda og Furman seinere for å ta opp enkelte utvalgte problemstillinger for komparativ analyse.

Det varierte bilde som fremkommer i enkelte av de komparative delene hos Canda og Furman, men også i de ulike andre enkeltstudiene fra ulike land, dokumenterer den høye variasjon av holdninger og praksis på feltet. Karakteristisk er tittelen på deres bok ”Spiritual diversity in Social work practice.” Dette indikerer at vårt tema ikke er gjenstand for en enhetlig faglig oppfatning og tilnærming til praksis i sosialt arbeid. Spørsmålet om hva sosialt arbeid konkret er som en faglig praksis og hvilke rammer det forekommer innen, varierer ikke bare fra land til land, men også i høy grad innen det enkelte land. Dette faktum er viktig i forhold til den seinere fremstilling og drøftelse av våre data.

Boka av Canda og Furman fra 2010 er den mest sentrale referanse for vårt prosjekt, sammen med de ulike arbeidene de gjorde sammen med Mari- Anne Zahl på grunnlag av data fra den norske undersøkelsen i 2002. Den er også en sentral referanse i Malcolm Paynes grunnbok om sosialt

arbeids teori (Payne 2010).

2.6 Et par nyere engelske bidrag med spesielt fokus på temaet

I en bok av Sheila Furness og Philip Gilligan (Furness and Gilligan 2010) gis en grundig gjennomgang av vårt tema med utgangspunkt i nyere britisk og internasjonal forskning. Boka inngår i en serie publikasjoner om Sosialt arbeid i praksis. De omtaler den aktuelle praksis i samtidens sosiale arbeid i UK om livssynsdimensjonens grunnlag og kontekst. Boka fremstår som argument for religion og livssyns relevans for praktisk sosialt arbeid.

De bruker konkrete kasus som illustrasjon av hvordan religiøs/livssynsproblematikk fremtrer i sosialt arbeid på ulike områder. Mange av disse kasusene illustrerer det store mangfold i religion og livssynsoppfatninger i UK i dag. Det er et mindretall av disse kasusene som er knyttet til vanlige engelske mennesker. Det er forholdsvis stor vekt på situasjonen for innvandrere med ulik religiøs bakgrunn. Dette er noe som kan se ut til å være utbredt også i andre land og i Norge.

Deres fremstilling er organisert i ulike målgrupper i sosialt arbeids praksis. De ulike deler av sosialt arbeid som omtales i hvert sitt kapittel er:

- Religion, livssyn og sosialt arbeid med barn og familier
- Eldre mennesker, religion og livssyn
- Mishandling av barn og voksne, religion og livssyn
- Mental helse, religion og livssyn
- Læreproblemer, religion og livssyn
- Religion, livssyn og flyktninger og asylsøkere

Forfatterne argumenterer for at det er nødvendig å ta religion og livssyn i betraktning i sosialt arbeid, fordi dette spiller en så stor rolle i enkeltmenneskers liv. De fremhever betydningen av grunnlag og modeller for å utvikle kulturell kompetanse og oppmerksomhet på den religiøse dimensjonen i sosialt arbeid. De drøfter også ulike bidrag, dilemma og konflikter knyttet til dette. De diskuterer også hvordan trosbasert sosialt arbeid kan møte disse utfordringene.

De skriver (side 1) at de under arbeidet med boka noterte seg at religion og livssyn ofte spiller en meget avgjørende rolle for hvordan folk fortolker hendelser, løser dilemma, tar avgjørelser og forstår seg selv. Livssyn er også viktig for hvordan de selv handler og hvordan de forstår andres handlinger. Et av våre spørsmål som vi har inntatt som et nytt spørsmål i den norske undersøkelsen fra 2011 er inspirert av deres observasjon (sp32).

Forfatterne har ikke bare et perspektiv fra sosialarbeidernes synsvinkler, men formidler også synspunkter fra brukere/klienter for å tegne et helhetlig bilde av ulike situasjoner hvor religion og livssyn er aktuelle tema. En rekke ulike kasus gir enkle, konkrete fremstillinger om klienters problemstillinger relatert til religion og livssyn. En nærmere oppfølging i Norge på denne måten, anses interessant.

Boka refererer mye faglitteratur, særlig fra UK om temaet. De har ikke referert til siste utgave av Canda og Furman i 2010, antakelig fordi de to bøkene kom ut på samme tid. De har imidlertid en referanse til UK studien fra år 2000 i Canda /Furman prosjektet (Furman, Canda, Benson and Grimwood 2005), uten å gå noe særlig inn på de empiriske resultater fra denne. Fokus i boka er imidlertid ikke det empiriske. Vekten er på den faglige praksis, det normative og det aktuelle kasusmaterialet som presenteres. Den kvalitative vekt på forståelse, den faglig/kulturelle kompetanse på feltet og sammenhengen med den praktiske kasuistikken blir de viktigste bidragene her.

En annen bok fra UK er av Margaret Holloway og Bernhard Moss: ” Spirituality and Social Work (2010). Den er utgitt som en del av en serie med tittelen: ” Reshaping Social Work”. I introduksjonen til boka skriver de at **den skal handle om å utforske et av de mest betydningsfulle og kontroversielle tema som har kommet opp i sosialt arbeid i de seinere år**. De vil drøfte hvorfor og hvordan dette bør bli tatt på alvor av praktiserende sosialarbeidere, studenter og akademikere. De begrunner denne tilnærmingen med at sosialt arbeid er en profesjon som søker å gi et viktig bidrag til menneskelig velferd (Human well-being). Livssyn(spirituality) eksisterte før sosialt arbeid og er etter sitt innhold knyttet til spørsmålet om mening og syn på verden og tilværelsen som menneske. Derfor har livssyn alltid eksplisitt eller implisitt vært knyttet til kjernen i sosialt arbeid, sier de.

Gjennom hele boka argumenterer de for at åpenhet for livssyn og religion vil utvide og berike sosialt arbeids praksis. De peker på IFSWs internasjonale definisjon av sosialt arbeid som har sosial endring, sosial velferd, menneskerettigheter og sosial rettferdighet som kjerneelementer i formålet for sosialt arbeid. Dette formålet er knyttet til sosialt arbeid globalt hevder de. De skriver at dette er uavhengig av den enkeltes private livssyn. Jf artikkelen av Askeland/Døhlie, nevnt tidligere. Vi tenker nok at dette synet kan nyanseres og diskuteres, noe vi delvis peker på seinere.

Det går kanskje an å si at Holloway og Moss argumenterer for et comeback for religion i sosialt arbeid, ikke på et spesifikt religiøst grunnlag, men som del av et mer omforent livssynsbegrep. I så måte er de på linje med Furman og Canda og Malcolm Payne. Boka har mange konkrete eksempler som illustrasjon av de grunnleggende synspunkter. De har flere likheter med boka til Furness og Gilligan nevnt ovenfor, men ulikhetene gjør at de utfyller hverandre på en god måte.

2.7 Et svensk bidrag til temaet fra 2014

Johan Gärde, lektor ved Ersta Sköndal Högskola i Stockholm har våren 2014 utgitt en bredt anlagt lærebok om Religion och Socialt Arbete (Gärde 2014). Boka er skrevet for å gi pensumgrunnlag for behandlingen av dette tema i sosialarbeiderutdannelsen. Gärde er utdannet både som sosionom og sosiolog med Religions sosiologi som spesialfelt.

Boka er preget av et religions-sosiologisk perspektiv og inneholder mye stoff om den aktuelle og historiske kontekst for å drøfte relasjonen mellom religion og sosialt arbeid. Han starter med en

del om teorier om religionens sosiale dimensjon, og tegner et bredt bilde av religionens sosiale grunnlag og dens betydning for lovgivning, demokrati og politikk. Han gir en aktuell religions-sosiologisk beskrivelse av religion i Sverige og i verden. Han fremstiller religionens relasjon til livsoppfatninger, menneskesyn og sosial og kulturell identitet for mennesker og samfunn. Han går bredt inn på spørsmålet om religionens betydning for verdivalg og sosial endring.

I en egen del omtaler han situasjonen for sivilsamfunnet og de trosbaserte organisasjoners rolle i det sosiale arbeid i bred forstand. I denne delen behandler han også diakoniens rolle i kristne kirker og tilsvarende sosialt engasjement i Islam og Buddhisme. Han går grundig inn på den katolske sosial læren, men har noe mindre fremstilling av Protestantisk teologi/etikk som grunnlag for diakoni. Han mangler også referanser til den tyske protestantiske diakonitradisjonen (Jf Stjernø 1995) og har lite om diakoni i andre nordiske land enn Sverige.

I bokas avsluttende del har han ett kapittel om religionens plass i det sosiale arbeidet. Han omtaler her en metode han kaller for "Diapraksis". Kapittelet har en rekke eksempler og refleksjoner som er interessante. Men en savner mer direkte anknytning til sosialt arbeid med personer som har problemer, ressurser og sin livssituasjon knyttet til religion og livssyn. Boka avsluttes med et kapittel om internasjonalt bistandsarbeid og trosbaserte organisasjoner plass i dette, før han runder det hele av et fremtidsperspektiv, scenario frem 50 år fra 2013.

Bokens styrke ligger i det brede stoffutvalget teoretisk og empirisk om religionens betydning også for den moderne vestlige verden og for de menneskene som lever der. Han henter frem klassiske tekster fra filosofi og religionssosiologi på en grundig og instruktiv måte. Grunnlaget for og konteksten rundt temaet om religion og sosialt arbeid er meget interessant fremstilt. Men han kommer ikke helt i grep med relasjonen sosialarbeider – klient som en viktig arena for å behandle temaet om religion og livssyn i sosialt arbeids praksis på individnivå. Slik sett blir boka kanskje mindre direkte anvendelig i forhold til sosialt arbeid praksis på mikro nivå med klienter i terapi og individfokusert sosialt arbeid.

Derimot blir boka viktig både som et kontekstuellet bidrag og til sosialt arbeid forstått som samfunnsarbeid og som deltakelse i sosialpolitikk og samfunnsplanlegging. Den bidrar også til en grunnleggende tenkning om relasjonen mellom religion og samfunns aktivitet.

Igjen kan vi si at spørsmålet om hva sosialt arbeid er/ og gjør i de ulike nasjonale kontekster blir stående noe ufullstendig analysert. Spørsmålet om skillet i dette mellom de offentlige arenaer i Velferdsstaten og de trosbaserte diakonale organisasjoner som stort sett virker innenfor denne velferdsmodell, blir også for lite berørt, enn si avklart.

Men for dem som er opptatt av sosialt arbeids grunnlag og kontekst, og sosialt arbeid også forstått som individoverskridende samfunnsarbeid/sosialpolitisk aktivitet, tegner Gärde et helhetlig bilde som er meget nyttig. Hans belysning av de ulike kontekstuelle spørsmål anses verdifull særlig hvis en ønsker å ha en bred forståelse og et internasjonalt komparativt perspektiv på spørsmålet om religion og sosialt arbeid.

2.8 Avsluttende betraktninger

Bidragene fra Canda/Furman fra USA, fra Furness og Gilligan, og Holloway og Moss i UK og fra Johan Gärde i Sverige, stiller indirekte viktige spørsmål om sosialt arbeid i ulike nasjonale kontekster. Hva er innholdet i og grensene for sosialt arbeid i de ulike landene? Hvor mye foregår i offentlig regi og hvor mye i regi av frivillige/private organisasjoner? Hvor mye er fokuset på individuelt sosialt arbeid med klienter og hvor mye er det på et videre sosialpolitisk nivå, som Samfunnsarbeid og Sosialpolitisk aktivitet? Hvor sentralt er tildeling av penger og andre ytelser i sosialarbeidernes praksis i forhold til klientstøtte på andre måter med utvikling og vekst og hjelp til selvhjelp som formål med innsatsen? Med andre ord – hvor mye har det sosiale arbeidet preget av terapeutisk individuelt arbeid over tid, versus korttidsintervensjoner og forvaltning av sosialpolitiske støtteordninger.

I dette perspektivet kommer også begrepsbruken ”klient” og ”bruker” inn. Det gamle klientbegrepet er mer knyttet til en psyko-terapeutisk relasjon, mens ”bruker” er et nyere begrep som knytter an til mer generelle sosiale tiltak av ulike typer og på ulike nivå.

Spørsmålet om holdninger til og handlinger i forhold til inkludering av religion og livssyns relaterte aspekter antas å variere betydelig med ulikheter i sosialt arbeids innhold og kontekst. Hvor er arenaene for sosialt arbeid i Norge og andre land i dag? Hvilke konkrete oppgaver og utfordringer møter sosialarbeiderne i sin praksis – og hvilke erfaringer har de fra sin praksis? Hva er formålet med og resultatene av den innsats som gjøres?

Hva sosialarbeiderne tenker og gjør avhenger således av en rekke faktorer som verken vår undersøkelse eller de andre bidragene kan gi mer enn delvis bidrag til forståelsen av. Dette er et sentralt moment i vår anbefaling at videre studier bør inkludere et kvalitativt opplegg i metodevalget.

Sammenhengen mellom verdier, holdninger og handlinger er et spennende tema både teoretisk og forskningsmessig. Det er vanligvis klare sammenhenger her, men det må også lages tydelige distinksjoner mellom disse begrepene. Sammenhenger opptrer i større eller mindre grad og noen ganger paradoksalt. Apostelen Paulus setter dette på spissen når han sier: ”Det gode som jeg vil, gjør jeg ikke, mens det onde som jeg ikke vil, det gjør jeg”(Bibelen, Romerbrevet 7.19). Selv om det noen ganger kan virke slik, er denne paradoksale sammenhengen ikke den vanligste.

Vår undersøkelse forsøker å favne relasjonen mellom holdninger og handlinger. Undersøkelsen berører relasjonene mellom de profesjonelle sosialarbeiderne og deres klienter. Denne relasjonen preges av hvilken kontekst handlingen er satt inn i.

I forhold til vår undersøkelse blir det derfor viktig å stille spørsmålet om de mest aktuelle kontekster for sosialt arbeid som handling. Sosialarbeidernes verdier og holdninger blir en viktig del av dette. Deres utdanning og yrkesetikk har relevans for deres praksis. Deres praksis og erfaringene fra den, antas å spille en rolle både for holdninger og utviklingen av ferdigheter og nye handlings valg/metoder.

Den samfunnsmessige kontekst, som er det norske samfunnet og den norske Velferdsstaten, er avgjørende for mange av oppgavene og mye av den virksomhet som skjer, både økonomisk, politisk og juridisk. Velferdsstaten setter rammebetingelsene for sosialt arbeid i vårt samfunn. Innslagene av verdibaserte virksomheter innenfor og på siden av denne rammen er viktige trekk også med profesjonell handling i sosialsektoren. Dette gjelder også i den nordiske velferdsstaten, selv om fenomenet ”faith-based organisations” (Dierckx, Vranken, Kerstens eds 2009) er mer utbredt i andre deler av Europa enn i Norden.

En undersøkelse som vår handler derfor om spørsmål knyttet til innholdet i sosialt arbeid, grensene for det og arenaene for det. Hva er de vanligste metoder og virksomhetsområder for sosialt arbeid i Norge i dag? Hvor mye har dette endret seg fra tiden før NAV reformen for eksempel?

Sosialt arbeid med klienter, som er hovedfokuset i denne undersøkelsen, innebærer mange ulike arbeidsplasser og mange ulike arbeidsområder. Spørsmålet om hva som er sentralt i faget, perifert i faget og utenfor faget og profesjonell virksomhet kan ikke besvares med full profesjonell enighet. Dette avhenger naturlig nok også av hvilken kompetanse sosialarbeiderne har, formelt og reelt. Hva er de kvalifisert til å gjøre og hva ligger utenfor deres kompetanse? Sosialarbeiderne arbeider ikke bare i førstelinjetjenestene, men også i andre posisjoner. Spørsmålet om hva arbeidsplassen og den enkelte yrkesutøver kan/bør ta selv og hva som sorteres og sendes videre til andre tjenester varierer. Dette er et av de sentrale spørsmål som aktualiseres av vår undersøkelse.

Sosialarbeiderne har gjennom FO gitt et eget bidrag til å avklare noe av dette gjennom sine yrkesetiske retningslinjer. Disse er preget av gode og demokratiske verdier med et sterkt klientfokus. De har flere klare politiske budskap og verdier og kan ikke omtales som nøytrale. Disse yrkesetiske retningslinjene er utformet i tråd med den internasjonale definisjon av sosialt arbeid som vi har trukket frem i kapittel 1. Men spørsmålet om betydningen av religion og eller livssyn er ikke nevnt i retningslinjene (FO 2011).

I den norske konteksten for sosialt arbeid inngår også den lutherske kristendomstradisjon og teologi mer eller mindre indirekte i konteksten. Den lutherske teologi, med to-regimentslæren, har betydning som distinksjon mellom hva som hører Gud til (Det åndelige regiment) og hva som hører til samfunnet (Det verdslige regiment). I det verdslige regiment gjelder den generelle etikk og sosialetikk (Aukrust 1968, Vetvik 1991 og 1992). Dette betyr i forenklet form at religion i mindre grad antas å gi klare retningslinjer for sosialetiske handlinger enn for religiøs livsførsel mer generelt.

Generelt kan det sies at sosialarbeiderne tenkes å ha den oppfatning at religion og livssyn kan inkluderes i sosialt arbeids praksis når den konkrete situasjonen for klienten gjør en slik inkludering relevant, på et faglig grunnlag. Så vil holdningene til hvordan dette ser ut i praksis variere mellom to ytterpunkter. Noen vil si at religion og livssyn alltid vil være relevant fordi fenomenet uløselig knyttet til menneskelivet. Andre vil hevde at det aldri vil være det fordi slike

elementer er definert ut av sosialt arbeid som profesjon. De fleste er vel plassert mellom disse ytterpunktene.

Til sist vil vi peke på at vi finner det nødvendig og fruktbart å anlegge **et profesjonsteoretisk** perspektiv på vårt tema. Hva sosialarbeiderne tenker og gjør kan antas i betydelig grad å være påvirket av deres tilhørighet til en yrkesgruppe som i stigende grad har utviklet seg til en profesjon, med profesjonenes sentrale kjennetegn. De data som presenteres i vår undersøkelse kan også belyses ut fra et profesjonsperspektiv både når det gjelder empiriske hovedtrekk og variasjoner. Profesjonsteorien formidler mellom samfunn, vitenskapssyn og praktiske behov (Etzioni 1969, Torgersen 1981, 1994, Molander og Terum 2008). Dette perspektivet er antydnet flere steder, men er mer et tema for etterfølgende studier enn som et bærende perspektiv i denne rapporten.

Sosialt arbeid i Norge i dag oppfattes som en profesjonsutøvelse på linje med andre profesjoner. Det tidligere skillet mellom de ”egentlige” profesjonene og ”semi-profesjonene” (Etzioni, 1969) virker i dag gammeldags, hevdes i en av artiklene i en nyere norsk bok om sosialt arbeid (Ellingsen mfl, red 2015). Dette kan likevel ikke brukes til å avvise at en kortere utdanning til Bachelor grad vil kunne ha mindre grad av profesjonalisering enn en lengre utdanning på Master nivå.

Kapittel 3: Bakgrunnsvariabler om svargiverne

I dette kapittelet skal vi beskrive svargiverne gjennom en del relevant bakgrunnsvariabler.

3.1 Svargivernes demografiske og yrkesmessige bakgrunn

Tabell 1. Trekk ved svargivernes bakgrunn.

n = 134

Variabel	Indikator	Antall = N	Prosent (%)
Kjønn	Kvinne	106	79
	Mann	28	21
Alder	20-30 år	21	16
	31-49 år	65	49
	50-70 år	48	36
Arbeidsområde	Barnevern	42	31
	Nav	26	19
	Psykiatri	19	14
	Alkohol og stoff	10	8
	Somatisk helse	12	8
	Funksjonshemmede	9	7
	Familievern	6	5
	Andre (1)	10	8
Arbeidsgiver	Statlig	31	25
	Kommunal	74	59
	Privat	20	16
Tettbygd/Landlig	Landlig, småby	49	37
	Forsted	35	26
	Større by	50	37
Eksamensår	Før 1990	27	20
	1990-1999	37	28
	2000-dd	69	52
Geografisk område for Arbeidsplassen	Nord- Midt-Norge	24	18
	Sør- og Vestlandet	50	38
	Østlandet	57	44

1. ' Andre' inkluderer eldreomsorg, arbeid med innvandrere , etc

Kommentar til tabell 1:

Disse data tjener som grunnlag for enkelte etterfølgende analyser av datamaterialet. Der det har vært mulig har vi sammenliknet vårt utvalg med bakgrunnsdata om alle medlemmene i FO.

Svargiverne består av 79 % kvinner og 21 % menn. Dette er i rimelig samsvar med kjønnsfordelingen i FO, men vi har en liten overrepresentasjon av menn i vårt utvalg.

Aldersfordelingen viser at halvparten av svargiverne er mellom 30 og 50 år. Bare en sjettedel er under 30 år, mens vel 1/3 er 50+. Dette er også i rimelig samsvar med aldersfordelingen blant FO medlemmene.

Svargiverne arbeider i en lang rekke forskjellige arbeidsområder i sosialt arbeid. Den største gruppen arbeider i barne- og ungdomsvernet (31 %). Den nest største gruppen arbeider i NAV, 19 %. Psykiatri er den tredje største gruppen med 14 % av svargiverne. 8 % jobber i Rusomsorgen. Disse kategoriene har en viss overlapp og kodingen er beheftet med noe usikkerhet. Rus og psykiatri er kategorier med flere eksempler på dette. Somatisk helse har også 8 % av svargiverne. De fem største kategoriene nevnt ovenfor utgjør 80 % av svargiverne.

Noen svargivere arbeider i Familievern og i Omsorgen for funksjonshemmede. Det er også registrert noen svargivere fra Eldreomsorg og arbeid med Innvandrere.

Spørsmålet om arbeidsplass er relevant fordi de ulike arbeidsområdene kan medføre at sosialarbeiderne møter ulike livssynsrelaterte spørsmål i sitt arbeid. Hvilke arenaer har en for sosialt arbeid i Norge i dag og hvilken aktivitet utøves? Vi antar at dette er i stadig forandring. Vi har et inntrykk av omfanget av sosialt arbeid med klienter er redusert i forhold til tidligere tider. Mer går i dag enn før ut på administrasjon og saksbehandling enn på direkte arbeid med klientsamtaler, antar vi. Vi nevner det som et bakteppe for vurderingene av våre data, uten å gå videre inn på det her.

84 % av våre svargivere arbeider i offentlig sektor. Bare 16 % er i privat sektor. Dette er nokså representativt for den generelle situasjonen i landet. Den nordiske velferdsstaten og vår velferdsmodell er fortsatt tungt forankret i det offentlige, selv om de private velferdsorganisasjoner har lang tradisjon og betydelig aktivitet også i dagens system. Det er lite kommersielt sosialt arbeid i Norge foreløpig. Men det er i utvikling og vekst, særlig i de større byene. Dette henger sammen med Norges tilknytning til EUs indre marked gjennom EØS avtalen. Konkurransereglene der og holdningen til konkurranse generelt har medført økende kommersielle innslag.

Den geografiske fordeling er slik at svargiverne fra Østlandet utgjør 43 %, Sør og Vestlandet 37 %, mens det er relativt færrest i Trøndelag og Nord Norge 18 %. Dette er også i bra overensstemmelse med FOs medlemsmasse.

Ser vi på fordelingen etter grad av urbanisering, finner vi at det er svar fra like mange i landlige strøk og småbyer som i byene. Men forstedene til de store byene gjør at de fleste arbeider i bymessige strøk.

20 % var uteksaminert som sosionom før 1990. 28 % ble uteksaminert i årene 1990-2000. Over halvparten av svargiverne, 52 %, er uteksaminert etter år 2000. Dette er i overensstemmelse med strukturen i FOs medlemsmasse på denne dimensjon. Dette innebærer at omtrent halvparten av vår svargivergruppe er utdannet etter at den forrige norske undersøkelsen ble gjennomført (2002).

16 % av svargiverne var uteksaminert fra Diakonhjemmet Høgskole og 84 % fra de andre institusjonene med sosionomutdanning. Dette betyr at vi har en viss overvekt av svargivere fra denne høgskolen.

Nesten alle våre svargivere har en Bachelor grad i sosialt arbeid som høyeste utdanning. Sosialarbeidere med Mastergrad som arbeider i sosialt arbeid er foreløpig relativt få. Mange sosionomer har imidlertid annen utdanning fra universitet eller høyskole fra før de startet sitt sosionomstudium. Enkelte har også betydelig etter- og videreutdanning på ulike områder. Vi har imidlertid ikke nøyaktig oversikt over dette og bruker det derfor ikke i vår sammenheng.

Konkluderende vil vi peke på at svargiverne i vårt utvalg er nokså overensstemmende med fordelingen av FO medlemmene. Dette styrker vår antakelse om at vi har en høy grad av representativitet når det gjelder sentrale bakgrunnsvariabler. Dette har betydning for vurderingen av data, uten å oppheve problemet med den lave svarprosenten generelt.

Spørsmålet om å fylle ut et spørreskjema er imidlertid avhengig av den enkeltes egen beslutning og deltakelse eller ikke (selvseleksjon). For en del kan nok grunnen til manglende deltakelse vært tidsnød med å prioritere tid til dette. Men for mange flere antar vi at undersøkelsen ikke har fremstått som interessant nok til deltakelse (Jf vår metodedrøftelse i Kapittel 1).

Vi antar derfor at storparten av de som har svart er mer interessert i dette temaet positivt eller negativt enn gjennomsnittet av FO medlemmer. Denne antakelsen styrkes også av de data vi i fortsettelsen skal presentere om respondentenes religiøse/livssyns bakgrunn og praksis. Vi antar at vurderingen av betydningen av undersøkelsens tema har vært høyere blant svargiverne enn blant de øvrige FO medlemmene.

Hvilke konsekvenser dette har fått for resultatene av vår undersøkelse er imidlertid ikke opplagt. Vi kommer noe inn på dette i vår videre presentasjon og drøftelse av resultatene.

3.2 Svargivernes religions – og livssynsbakgrunn

Den religiøse/livssyns bakgrunn anses interessant som en bakgrunnsfaktor i analysen av svargivernes svar på undersøkelsens spørsmål. Vi har data om to hovedaspekter av denne bakgrunnen. Det er for det første hvordan svargiverne selv opplyser sin tros/livssyns posisjon. Det andre er hva de sier om sin utøvelse av sin religion eller livssyn. Norge er ofte omtalt som et forholdsvis sekulært land. Dette gjelder imidlertid i høyere grad praksisdimensjonen enn tros dimensjonen. 68 % av den voksne norske befolkning sier at de tror på Gud eller en høyere makt.

Men bare om lag 15 % går i kirken hver måned og 5 % hver søndag (Botvar og Schmidt 2010). I den seinere tid har noen surveyer gitt lavere antall som tror på Gud.

Svargiverne ble spurt om de var medlemmer i Den norske Kirke. Medlemstallet i Statskirken var over 90 % av befolkningen frem til 1990-tallet. På grunn av immigrasjon og sekularisering har dette tallet minnet til 77 % ved utgangen av 2011 da vår undersøkelse ble gjennomført. 74 % av våre svargivere var på dette tidspunkt medlemmer av Den norske kirke.

Andelen kirkemedlemmer blant våre svargivere er nesten på linje med gjennomsnittet i befolkningen. Vi ser dette som en indikasjon på at vi har et utvalg med relativt flere religiøst interesserte enn blant sosialarbeiderne generelt.

På spørsmål om svargiverens nåværende religions/livssynsorientering, fikk vi en svarfordeling som vist i tabell 2.

Tabell 2. Svargivernes religiøse og livssyns bakgrunn

Kategori	Religions- og livssyns bakgrunn	Antall N=134	Prosent (%)
Religiøs bakgrunn og orientering	Kristen	69	52
	Muslim	1	1
	Jøde	1	1
Ikke religiøs bakgrunn og orientering.	Ateist	6	5
	Agnostiker	11	8
	Humanetiker	27	20
	Uten religiøs tilknytning eller orientering	16	12

Kommentar til tabell 2:

52 % betegnet seg som kristne. 45 % svarte at de har et ”ikke- religiøst” livssyn.

Begrepet kristen dekker ikke bare de som er med i Den Norske Kirke, men også katolikker, pinsevenner, baptister o.a. Forskjellen mellom 74 % som er medlemmer i Statskirken og de 52 % som oppgir at de er kristne, sier noe om at den formelle tilknytning ofte ikke innebærer en tilslutning til kirkens tro som sådan. Dette er nylig bekreftet i en artikkel i Aftenposten (23.03.16) som gjengir en survey undersøkelse med et utvalg av befolkningen. Det fremkommer her at bare halvparten av medlemmene i Statskirken betegner seg som kristne, mens mange er agnostikere eller ateister. Lederen av bispemøtet, den såkalte preses, sier i en kommentar at dette ikke er overraskende.

Av de 45 % som oppgir en ”Ikke religiøs” bakgrunn og orientering, er det 20 % som svarer at de er ”humanetiker”. Dette er den største undergruppen her. Vi vet ikke om hvor mange av de 20 %

som er organisert i Humanetisk Forbund. Selv om det er grunn til å tro at det kan være klart flere i vårt utvalg enn i befolkningen (ca 2 %), er det her mange som ikke formelt er medlem, men som har et humanetisk grunnsyn. Den nest største undergruppen her er de 12 % som er uten enhver religiøs bakgrunn eller orientering. Det er likevel interessant at det er ”bare” 5 % av svargiverne som betegner seg som ateister.

Det som indirekte fremgår av disse tallene er at ”ikke religiøst” livssyn oftest ikke er forankret som sådan i bestemte organiserte livssynssamfunn. Både Humanetisk Forbund og andre ikke religiøse livssynsgrupper kan ha et betydelig mobiliseringspotensial her. Men kanskje er det etter sin natur slik at ”ikke religiøse livssyn” i mindre grad egner seg for organisasjonsdannelse?

Konkret kan vi uansett si at religiøse livssyn er ”overorganisert” i den forstand at mange som er medlemmer i dem ikke i særlig grad har et livssyn som samsvarer med organisasjonens grunnsyn, mens ikke religiøse livssyn er ”underorganisert” fordi mange har slike livssyn, mens det finnes relativt færre formelle og varig organiserte fellesskap her.

Vi har ingen informasjon om den religiøse bakgrunn til medlemmene i FO. Men vi antar at andelen som oppgir at de er kristne, er klart lavere i FO generelt, enn i vårt utvalg.

3.3 Svargivernes religiøse praksis

Svargiverne ble også spurt om å angi sin aktuelle deltakelse i religiøse/livssynsaktiviteter, som kirkegang, besøk i Moske eller andre møter og samlinger av religiøs eller livssyn art.

Et flertall på 58 %, deltar sjelden eller aldri på slike samlinger. 28 % deltar av og til, mens 13 % deltar ofte.

Sammenliknet med kirkegang i befolkningen generelt, er aktiviteten klart høyere blant våre svargivere. Men som det fremgår er våre svargivere generelt sett ikke kirkegjengere.

Vi stilte også følgende spørsmål for å fange opp data om en annen praksisdimensjon: ”Hvor ofte utøver du nå religiøs – eller livssynsaktivitet som bønn, meditasjon, samtale?”

57 % svarte at de ikke hadde noen slik praksis, 12 % svarte at de iblant utøver slik aktivitet, men 31 % svarte at de ofte praktiserte slik aktivitet. Dette er klart høyere enn i befolkningen.

På et spørsmål om hvor ofte de nå deltar i samfunnsnyttig aktivitet i regi av en kirke eller en annen religiøs organisasjon, svarte 75 % ingen deltakelse, 11 % svarte 2 – 6 ganger pr. år, mens 14 % rapporterte at de gjorde dette forholdsvis ofte.

Samlet sett kan vi konkludere at deltakelse i religiøs aktivitet og andre livssynsaktiviteter for det store flertall av svargiverne er begrenset.

Dette stemmer med det vi tidligere har pekt på at praktiseringen av religion i Norge er på et enda lavere nivå enn oppslutningen om bestemte trosoppfatninger og medlemskap i religions – og livssynssammenslutninger.

3.4 Negative følelser fra erfaring med religion og livssyn?

Vi hadde også et par spørsmål som tok opp tema om eventuelle negative følelser svargiverne hadde til erfaring med religion og livssyn. 25 % av svargiverne svarte at de hadde negative følelser knyttet til religiøs erfaring, mens bare 4 % svarte at de hadde negative følelser knyttet til livssynserfaringer. På dette spørsmålet har svargiverne antakelig operert med en tydelig distinksjon mellom religion og livssyn.

3.5 Religion og livssyn i utdanning og faglig samarbeid

Svargiverne ble spurt om deres utdanning hadde inkludert spørsmål om religion og livssyn. 49 % svarte ja og 48 % svarte nei på spørsmålet, mens 4 ikke besvarte spørsmålet. Tre av disse svarte ”husker ikke”. Ettersom svaret på spørsmålet er basert på hukommelsen, for noen i lang tid tilbake, må svarene generelt kunne betegnes som noe usikre. Det er også et spørsmål om hva/hvor mye som skal til før en sier at religion og livssyn var inkludert i utdannelsen.

Spørsmålet inneholdt ikke bare et ja/nei spørsmål om hvorvidt temaet var inkludert i utdanningen. De som svarte ja, ble bedt om å krysse av for om temaet var omtalt i fagplanen, var et tema i undervisningen eller et tema i litteratur. Mindre enn halvparten svarte at temaet var inkludert på alle de tre måtene. Det var færrest (26) som svarte at det var inkludert i fagplanen. Klart flere (ca 70 % av de som svarte ja)) svarte at det var inkludert i undervisning (45 og litteratur (47). Dette kan imidlertid være noe påvirket av erindringsfeil.

Ser en svarene i forhold til Rammeplanen fra 1999 og 2005 som foreskriver at dette skal være belyst, kan vi anta at det er en viss forskjell mellom program og praksis. På den annen side er det en stor del av svargiverne som hadde fått sin utdanning før Rammeplanen fra 1999 fikk noen virkning.

Det er uansett interessant at halvparten oppgir at dette temaet ikke var inkludert i deres utdanning. Det kan konkluderes at det neppe har vært et stort innslag i utdannelsen på de forskjellige utdanningsinstitusjonene.

Religion, med en hovedvekt på kristendom, men også inkludert andre religioner og livssyn, har vært undervist i grunnskole og ungdomsskole i Norge som et regulært innslag i utdanningen. Spørsmålet om hvordan dette skal håndteres har vært ofte vært diskutert og måten det har vært gjort på har vært under endring. Debatten og tautrekkingen om det såkalte Krl- faget (Kristendom, religion og livssyn) har vært aktuell i mange år (Johannessen 2000).

På spørsmål om hvor vanlig det var å drøfte religions- og livssynsspørsmål i formelle kollegamøter blant sosialarbeiderne svarte 67 % at dette temaet aldri ble berørt. 28 % svarte at det hadde vært drøftet noen ganger, mens 5 % sa at det ofte var diskutert. Disse svarene antas å variere noe ved ulike arbeidsplasser. Men vi ser at det er mindre vanlig at temaet belyst i faglige møter blant sosialarbeiderne.

Når det gjelder uformelle samtaler mellom kollegene finner vi at spørsmålet berøres oftere. 43 % svarer at det aldri skjer, mens også 43 % sier at det skjer av og til. Det er 13 % som svarer at det ofte skjer.

3.6 Religion og livssyn som ressurs eller problem

På spørsmål om hvorvidt deres tro/livssyn er erfart som en ressurs i deres sosiale arbeid svarte 59 % at de så på sin tro/livssyn som en ressurs, mens 41 % mente at det hadde liten betydning. På spørsmål om tro/livssyn var erfart som et problem, svarte meget få at det var det.

På spørsmål om i hvilken grad erfaringene fra sosialt arbeid har påvirket svargivernes religiøse tro/livssyn svarer 54 % at det ikke har vært noen slik innflytelse. 39 % svarer at slik innflytelse har vist seg til en viss grad, mens 7 % svarer at det ikke i det hele tatt har påvirket slik.

Disse temaene fra kapittel 3.2 brukes seinere i rapporten (Del tre) som et grunnlag for analysene av betydningen av eget ståsted i religion og livssyn i analysene av holdninger og praksis i deres sosiale arbeid.

Kapittel 4. Sosialarbeidernes generelle holdninger til inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeid

I dette kapittelet skal vi presentere data om svargivernes holdninger til ulike utsagn om religion og livssyn i sosialt arbeid.

4.1 Svargivernes holdning til utvalgte påstander

Tabell 3 viser svarfordelingen på en rekke utsagn som svargiverne ble bedt om å si seg enig eller uenig i (Sp 10 – 16). I spørreskjemaet har vi 5 svarkategorier, fra sterkt enig til sterkt uenig. I tabellen her har vi forenklet dette til 3 kategorier, enig, uenig eller nøytral. Denne forenklingen letter oversikten over hovedbildet, men en taper slik også noen nyanser i bildet.

Tabell 3. Generelle holdninger til religion og livssyn i sosialt arbeids praksis (Sp 10 – 16)

N = 134.

UTSAGN	Prosenttall		
	Enig	Nøytral	Uenig
Landets kristne tradisjon og/eller det nye multikulturelle samfunnet gjør det naturlig å ta opp religion og/eller livssyn i praktisk sosialt arbeid.	44	27	29
Etiske spørsmål/refleksjoner er nært knyttet til tro/livssyn i mitt sosiale arbeid	37	26	37
Sosialarbeiderne bør informere klienten om sin religion/livssynsoverbevisning, eller fravær av sådan, når kontakt etableres	3	7	90
Kartleggingsfasen i et klientforhold bør omfatte informasjon om klientens religions-/livssynstilhørighet	26	21	53
Religion gir meg en sterk motivasjon for min praksis i sosialt arbeid	11	12	77
Livssyn gir meg en sterk motivasjon for min praksis i sosialt arbeid	51	14	35
Sosialarbeiderens tro/livssyn påvirker klientens opplevelse av den hjelpen som gis	24	30	46

Kommentar til tabell 3:

Vi ser at 44 % er enig i at landets kristne tradisjon og det nye multikulturelle samfunnet gjør det naturlig å ta opp religion og/eller livssyn i sosialt arbeids praksis. Men vi ser at 29 % er uenig i dette og at 27 % sier seg nøytral. Dette er kanskje et noe overraskende resultat, ettersom mange vil kunne mene at konteksten for sosialt arbeid når det gjelder livssynssituasjon/kultur og

tradisjon skulle tilsi en høyere grad av enighet om påstanden?

Det ligger imidlertid et problem av metodisk art i dette spørsmålet fordi det er nevnt to ulike forutsetninger, både tradisjon og ny multikulturell situasjon, som premiss for spørsmålet. Dette kommer i tillegg til det metodeproblem som ligger i at spørsmålet er formulert som en generell påstand. Noen kan mene at i visse tilfelle gjør den nye multikulturelle konteksten at det blir naturlig å ta opp religion eller livssyn i sosialt arbeid, men ikke generelt. Andre kan mene at den nye multikulturelle situasjonen gjør det naturlig, mens tradisjonen ikke gjør det, eller vise versa. Hva svarer en da på spørsmålet? Her kan noen som har en nokså lik oppfatning komme til å velge forskjellig på svaralternativene.

Dette var imidlertid ett av flere spørsmål som vi beholdt uendret av hensyn til sammenlikning med Zahls undersøkelse.

Utsagnet om at etiske spørsmål/refleksjoner er nært knyttet til tro/livssyn i eget sosialt arbeid møtes med meget varierende svar. Like mange sier nei (37 %) som ja (37 %) til dette og en fjerdedel (26 %) svarer ”nøytralt”. Igjen kan det tenkes at noe av denne variasjonen skyldes spørsmålets generelle utforming. En vil kunne tenke seg at etikken i noen sammenhenger kommer tettere på tro/livssyn enn andre ganger. Det avhenger antakelig av de konkrete problemenes karakter, noe som også kan tenkes å variere med arbeidsplassens formål og virksomhet. Det er uansett litt overraskende, tenker vi, at bare hver tredje svargiver ser en nær sammenheng mellom tro/livssyn og etikk. Kan det indikere at etiske spørsmål i mindre grad kommer opp i sosialarbeidernes praksis? Eller er det etiske grunnlag noe som ikke er inkludert som en del av egen tro/livssyn?

Spørsmålet om sosialarbeiderne burde informere klienten om sine egne overbevisninger ved kontaktetablering, har imidlertid et høyt nivå av sammenfallende vurderinger. Hele 90 % sier seg uenig i det og bare 3 % er enig.

Dette finner vi lite merkverdig. Det vil formodentlig i mange tilfeller virke underlig om kontaktetableringen skulle inneholde en personlig tros/livssynserklæring fra sosialarbeideren. Typen behov/ problem som kontaktetableringen er basert på varierer i norsk sosialt arbeid. Det handler ikke bare om individuell terapeutisk behandling. Det kan ofte gjelde kortvarige saker, søknader om ulike ytelser, informasjonsspørsmål og lignende.

I Zahls studie ble et tilsvarende funn omtalt (Jf executive report) som at sosialarbeiderne ikke var tilhengere av ”informed consent” (Informert samtykke) som prinsipp i klientbehandlingen. En slik tolkning anser vi som misvisende. Da vi forela spørsmålet for Malcolm Payne om dette i UK skrev han til oss:

”Jeg tror at de fleste klienter ville betrakte en erklæring om sosialarbeiderens religiøse overbevisning som en bisarr form for introduksjon i en tidlig fase av kontakten.” (Forkortet oversettelse av rapportens forfatter).

Selv i den amerikanske tradisjonen sier de fleste seg enig i vår forståelse av dette, Jf drøftelsen i kapittel 10 om en sammenlikning mellom den norske og den siste amerikanske undersøkelsen.

På utsagnet: ”Kartleggingsfasen i et klientforhold bør omfatte informasjon om klienters religion/livssynstilhørighet”, svarer 53 % uenig, mens 26 % svarer ja og 21 % svarer nøytralt. Skal en tolke dette kan det fremheves at hensikten med å gjøre dette antakelig vil variere fra klient til klient avhengig av hvilket forhold kontakten gjelder. Problemet med svar og tolkning her kan ligge i spørsmålets generelle utforming om at en ”bør” gjøre dette, noe som kan innebære en norm om alltid å gjøre det. Hvis en mener at dette i visse tilfeller bør gjøres – hva svarer en da på spørsmålet? Det er neppe noe entydig svar på hvordan respondentene har oppfattet dette.

Svarfordelingen indikerer tross dette forbehold/ usikkerhetsmoment at når bare 26 % svarer ja på spørsmålet, og flertallet svarer nei, så indikerer dette en utbredt skepsis til relevansen av å inkludere religion og livssyn i sosialt arbeids praksis på denne måten.

Det er dog interessant at det er klart mye lavere andel som er uenig i at kartlegging av klienters livssynstilhørighet ved kontaktetablering, enn i at sosialarbeiderens eget ståsted skulle opplyses i kontaktetableringsfasen.

På utsagnet om at religion gir en sterk motivasjon for eget sosialt arbeid, er det interessant å merke at bare 11 % sier seg enig. Hele 77 % er uenig i dette. Selv når vi tar i betraktning at 46 % har et ikke – religiøst livssyn, er dette interessant. Religion fremstår gjennom disse tallene ikke generelt sett som en sterk motivasjon for den enkeltes sosiale arbeid, selv blant flertallet av de som har et religiøst livssyn.

Livssyn gir derimot den enkelte en sterk motivasjon for sosialt arbeid. 51 % er enig i dette, mens 35 % er uenig og 14 % svarer nøytralt.

Til utsagnet om at sosialarbeiderens religion/livssyn påvirker klientens opplevelse av den hjelpen som gis, ser vi at bare 24 % sier seg enig i dette. 46 % er uenig og 30 % svarer nøytralt. Igjen faller det naturlig å kommentere at svarfordelingen kan ha med spørsmålets form å gjøre. Hvis en tenker at dette noen ganger har stor betydning, men ofte ikke, så kan en svare både nøytralt og si seg uenig alt ettersom hva en legger vekt på i forhold til spørsmålets generelle karakter.

Svarfordelingen kan også tolkes som en indikasjon på at norske sosialarbeidere har et nøytralitets ideal som gjør at en er lite villig til å oppfatte det slik at ens egne holdninger kan ha innvirkning på klientens situasjon. Dette stemmer med erfaringene slik de er fremstilt i noen norske bidrag på vårt tema (Aalen Leenderts 1997 og Danbolt/Nordhelle 2013). Det er også i tråd med det Angell (1994) fant i sin litteraturgjennomgang.

Andelen som svarer nøytralt på de ovenfor nevnte spørsmålene varierer en del, men er generelt noe lavere enn i andre svarfordelinger i undersøkelsen, som vi seinere skal se. Høyest andel nøytrale (30 %) finner vi på spørsmålet om sosialarbeiderens tro/livssyn påvirker klientens

opplevelse av den hjelpen som gis. Vi antar at dette kan skyldes at spørsmålet kan være vanskelig å svare på fordi svargiverne vil kunne mene at dette vil variere mye avhengig av den konkrete situasjonen. Men det kan også være et moment at det vil kunne være vanskelig for sosialarbeideren å kunne fastslå hvilken opplevelse klienten hadde med dette.

Et bredere inntrykk av sosialarbeidernes generelle syn på forholdet mellom religion og livssyn, fremgår av svarene på en rekke generelle spørsmål om enighet i ulike utsagn (Sp 19 – 32). Våre data er presentert i tabell 4.

Tabell 4. Holdning til utsagn om religion og livssyn i sosialt arbeid

Prosent. N = 134

UTSAGN	Enig	Nøytral	Uenig
Livssyn er et fundamentalt aspekt ved mennesket	79	17	5
Sosialarbeideren bør bare ta opp religion og livssyn dersom klienten først har uttrykt ønske om det	70	13	17
Sosialarbeideren har generelt sett ikke kompetanse/ferdigheter til å hjelpe klienter i religiøse/livssynsanliggende	29	30	42
Det å hjelpe klientene å vurdere om de vil arbeide med tilgivelse, er en viktig del av sosialt arbeids praksis	29	33	38
Sosialarbeidere bør øke sin kompetanse om forhold knyttet til tro og livssyn	43	30	27
Min religiøse tro påvirker mine handlinger i sosialt arbeids praksis	21	22	57
Mitt livssyn påvirker mine handlinger i sosialt arbeids praksis	61	16	23
Sosialt arbeids praksis som inkluderer religion/livssyn kan bedre gi klientene mer tro på seg selv, enn dette aspektet er utelatt	26	38	36
Inkludering av religion og /livssyn i sosialt arbeids praksis er i konflikt med sosialt arbeids intensjoner/faglighet	29	40	31
Inkludering av religion/livssyn i sosialt arbeids praksis er i konflikt med FOs yrkesetiske prinsipper	25	39	36
Inkludering av religion og livssyn har en positiv betydning for klientens utbytte av klientsamtalen	19	49	32
Religion/livssyn spiller en betydelig rolle for hvordan mennesker tolker begivenheter og tar avgjørelser	65	23	12

Kommentar til tabell 4:

På fire av spørsmålene vises et forholdsvis stort sammenfall av synspunkter i det at det er mer enn 60 % som er enig i disse utsagnene.

Vi ser at hele 79 % er enig i at livssyn er et fundamentalt aspekt ved mennesket. Dette er den

høyeste oppslutning som finnes for de ulike utsagnene sosialarbeiderne ble bedt om å ta stilling til i disse spørsmålene. Bare 5 % var uenig i dette.

Den nest høyeste score av enighet, 70 %, er på utsagnet om at spørsmålet om religion og livssyn bare bør reises dersom klienten har uttrykt ønske om det. Bare 17 % sier seg uenig i dette.

Etter vår oppfatning er dette en meget viktig grunn, men selvsagt ikke den eneste, til at sosialarbeiderne ofte svarer ”nøytralt” når de blir stilt overfor generelt formulerte spørsmål om det er passende å ta opp aspekter knyttet til religion og livssyn i ulike situasjoner. Dette kommenterer vi mer konkret seinere i vår rapport. Men vi vil allerede her understreke at vi ser svarfordelingen på dette spørsmålet som en nøkkel til forståelsen av flere andre svarfordelinger i vår undersøkelse.

I forlengelsen av svarfordelingen på dette spørsmålet ligger det meget viktige oppfølgingsspørsmålet om hvordan sosialarbeiderne konkret vil forholde seg i de tilfeller klienten tar opp spørsmålet. Dette kommer vi tilbake til på ulike måter seinere i rapporten, blant annet knyttet til svarfordelingen på spørsmålet om hvor ofte den enkelte sosialarbeider faktisk har møtt klienter som reiser spørsmål relatert til tro i klientsamtalen.

Det er også interessant å notere at 65 % av svargiverne er enig i at religion og livssyn spiller en betydelig rolle for hvordan mennesker tolker begivenheter og tar avgjørelser. Bare 12 % er uenig i dette. Dette understreker at de fleste sosialarbeiderne erkjenner at religion og livssyn er en faktor som har stor betydning for menneskers, både hjelpere og hjelpetrequende, livsoppfatning og livsførsel. I lys av denne erkjennelsen fremstår enkelte av de andre svarfordelingene som nokså paradoksale, sett i lys av sosialt arbeids teori om ”å starte der klienten er”, ”å arbeide på klientens premisser”, ”personen i situasjonen” mfl.

61 % er enig i at **livssyn** påvirker deres handlinger i sosialt arbeid, mens bare 21 % er enig i at deres **religiøse tro** påvirker deres handlinger i sosialt arbeid. Igjen markeres det at det er klart flere som er enig i livssyn generelt spiller en rolle, enn at ens spesifikke religiøse tro gjør det.

Dette kan henge sammen med to forhold. Det ene er at de som er enig i at religion påvirker egne handlinger i praksis normalt svarer enig også i at livssyn gjør det. De som har et ikke religiøst livssyn vil imidlertid bare unntaksvis svare at deres ”religiøse tro” påvirker deres handlinger. Det andre er at det virker som om de som har en religiøs tro er varsom med å svare at denne tro påvirker deres handlinger, mens de som har et ikke-religiøst livssyn noe oftere mener at deres livssyn påvirker deres handlinger. Vi kommer mer tilbake til dette når vi ser på effekten av ulik livssynstilørighet på svarene i kapittel 17.

Til utsagnet om at sosialarbeidere generelt ikke er kompetente til å hjelpe sine klienter i religiøse og livssynsanliggende er det 29 % som er enig. 42 % er uenig i dette, mens 29 % svarer nøytralt. Det er interessant at mindre enn en tredjedel av respondentene er enig at det foreligger en kompetansemangel her, og at 42 % mener at det ikke gjør det.

Her må en uansett tolke spørsmålet noe nærmere. Hvor presist er det? Vi har som tidligere pekt på et skille mellom ”religiøse problemer,” som noe annet enn ”sosiale problemer som kan inkludere noen religiøse/livssyns aspekter,” som del av et større problemkompleks. Slik dette spørsmålet er formulert, kan det se ut som sosialarbeideren forutsettes å ha kompetanse til ”å hjelpe klienter i religiøse/livssynsanliggende”. Men her må det spørres om det i det hele tatt er rimelig å svare at sosialarbeiderutdannelsen gir et grunnlag for å hjelpe med utfordringer som primært er av religiøs/livssyns art? Er ikke dette spørsmål som normalt bør danne grunnlag for henvisning til hjelpere med spesiell religions/livssynskompetanse som prester, diakoner eller ulike livssynsledere?

Uansett ulike mulige årsaker, ser vi at på dette spørsmålet er svarene meget varierende.

Tabellen viser videre at 43 % er enig i at sosialarbeiderne bør øke sin kompetanse om forhold knyttet til religion og tro. Men oppfatningene er også her forholdsvis delte idet 30 % svarer nøytralt og 27 % er uenig i dette. Dette spørsmålet er imidlertid ikke så problematisk som det forrige fordi øket kompetanse om religion og livssyn nettopp kan være nødvendig for sonndring om problemet er innenfor det sosialarbeideren selv kan håndtere, eller noe som bør henvises videre.

Svarfordelingen på disse to spørsmålene kan sees som et uttrykk for det åpenbart sitter noe lengre inne å erkjenne en kompetansesvikt, enn å erkjenne at det er rom for forbedringer. Dette er ikke overraskende.

Disse tallene er bør vurderes i forhold til rammeplanens forutsetning om helhetlig menneskesyn og inkludering av et åndelig aspekt i dette i Sosialt arbeid. Det bør også sees i sammenheng med at om lag halvparten av svargiverne svarte at tema knyttet til religion og livssyn ikke var inkludert i deres utdanning. Selv om halvparten av svargiverne var utdannet som sosionom før rammeplanen av 1999 ble gjort gjeldende, kan det argumenteres for at en oppdatering på temaet burde kjennes naturlig.

De to spørsmålene som omhandlet mulig konflikt mellom inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis i forhold til sosialt arbeids faglige prinsipper og FOs yrkesetiske retningslinjer, ga også interessante svar og meget varierende svar.

29 % sier seg enig i at inkludering av religion/livssyn er i konflikt med målene og profesjonaliteten i sosialt arbeid. Hele 40 % stiller seg nøytralt til dette, mens 31 % er uenig. Dette tolker vi som en indikasjon på en manglende faglig avklaring blant sosialarbeiderne om dette. Behovet for en faglig klargjøringsdebatt om dette spørsmålet antas å være betydelig. Selv om det neppe vil føre til fullstendig enighet, antas en slik debatt å kunne være nyttig og kanskje også nødvendig.

På utsagnet om at inkludering av religion og livssyn er i konflikt med FOs yrkesetiske retningslinjer finner vi at 25 % er enig i dette, 39 % er nøytral, mens 36 % svarer at de er uenig. Også her konstateres det sprikende svar. Svarfordelingen er nesten identisk med fordelingen på

forrige spørsmål.

Svarene i kategorien ”nøytral,” som har størst andel av svargiverne, kan tolkes som et uttrykk for at en ikke vet hva en skal mene om dette. Men det kan også være et uttrykk for en oppfatning om at svaret avhenger av på hvilken måte og i hvilke tilfeller en slik inkludering finner sted. Også her anses en klargjørende fagdebatt å kunne være formålstjenlig. Det er antakelig et spørsmål om de yrkesetiske retningslinjene bør endres slik at dette spørsmålet omtales eksplisitt i en revidert utgave (Jf de yrkesetiske retningslinjene fra 2011 og formuleringene i Rammeplanen).

Samlet sett tolker vi svarene på disse to spørsmålene som en tydelig indikasjon for behovet for en prinsipiell faglig avklaring i faget sosialt arbeid og profesjonsorganisasjonen (FO) om dette grunnleggende spørsmål.

På andre spørsmål ser vi at 19 % sier seg enig i at inkludering av religion og livssyn har positiv betydning for klientenes utbytte av klientsamtalen. 32 % er uenig i dette. Hele 49 % svarer at de er nøytrale.

Til utsagnet om at inkludering av religion og livssyn kan gi klienten mer selvtillit enn om dette aspektet ikke er med, svarer 26 % at de er enig og hele 38 % svarer ”nøytralt”, mens 36 % sier seg uenig i dette.

Disse svarene er antakelig påvirket av at spørsmålene er stilt generelt. Vi antar at svarene ville blitt mer ”positive” om man hadde stilt spørsmålet knyttet til en situasjonsbetingelse. Noen ganger kan inkludering ha positiv betydning, andre ganger ikke. Noen ganger vil klienten få mer selvtillit av det, andre ganger ikke.

Utsagnet om at det er en viktig del av sosialt arbeid å hjelpe klientene å arbeide med tilgivelse viste 29 % enighet og 38 % uenighet, med 33 % nøytrale. Igjen ser vi et meget blandet bilde med omtrent like mange i hver svarkategori. Det kan tenkes at svarfordelingen er påvirket av at mange har oppfattet begrepet tilgivelse her mer religiøst enn som uttrykk for en allmenn menneskelig handling. Konflikt og forsoning i menneskelige, sosiale relasjoner er vel et ganske allment tema.

4.2 Konkluderende kommentar

Samlet ser vi at det på noen av spørsmålene er en nokså utbredt enighet, mens de fleste av spørsmålene deler svargiverne i tre omtrent like store grupper.

De varierende svarene på spørsmålene 19 – 32 (tabell 4), henger etter vår oppfatning sammen med to forhold. For det første det metodiske problem knyttet til spørsmålsutformingen som vi har omtalt. På fire av spørsmålene er svarkategorien ”nøytralt” den største. Det antas å være

flere grunner til dette. For det første at spørsmålet generelt kan være vanskelig å besvare fordi en har begrenset innsikt i hva som er klientenes utbytte av samtalen. For det andre at svaret vil være sterkt situasjonsavhengig.

Et godt eksempel kan være at hele 49 % svarer nøytralt på at inkludering av religion og livssyn har en positiv betydning for klientens utbytte av samtalen. Klientens utbytte er noe som det uansett er vanskelig å avgjøre. Det vil antakelig uansett ofte variere med hva klientsamtalen dreier seg om og hvilken kompetanse/erfaring sosialarbeideren har med inkludering av tema om religion og livssyn i klientsamtalen.

Det andre synes å være at **sosialarbeiderne simpelthen er uenig om spørsmålet**. Svarene på spørsmålene avdekker også en mangel på en enhetlig faglig oppfatning. Svarfordelingen på spørsmålene om inkludering av religion/livssyn er i strid med til Fos yrkesetiske retningslinjer og Sosialt arbeids faglighet, er talende eksempler på dette. **Her foreligger det et klart behov for en faglig avklaring**

Hovedinntrykket er at sosialarbeiderne i vårt utvalg i overveiende grad er tilbakeholdende/skeptiske til å inkludere religion og livssyn i sosialt arbeids praksis, til tross for at de svarer at religion og livssyn er viktig for mange menneskers situasjon.

Dette bildet er ikke entydig. Den jevnt høye oppslutningen om svaret ”nøytral,” kan som vi har fremholdt ikke bare forstås som uttrykk for et nøytralitetsideal generelt, men må også sees som et uttrykk for at svarene vil betinges av konkrete forhold som ikke er fremgår i spørsmålenes generelle formulering. En kan noen ganger være enig, selv om en generelt svarer nøytralt.

Men hovedinntrykket av svarene er at det hersker en god del faglig uenighet og uklarhet. I et profesjonsperspektiv bær dette vurderes som en situasjon som kaller på en faglig, profesjonell avklaring.

Kapittel 5. Inkludering av religion og livssyn i klientsamtalen i ulike klientsituasjoner

Hovedspørsmålene 17 og 18 består av en rekke enkelt spørsmål som handler om det er passende å ta opp spørsmål **om religion (Sp 17) eller livssyn (Sp 18)** i forbindelse med ulike situasjoner som en klient kan befinne seg i. Våre data er stilt opp i tabell 5. Vi bruker også her 3 svarkategorier, enig, nøytral og uenig, mens spørreskjemaet hadde 5 svaralternativer fordi det var to grader av enig og uenig.

5.1. Religion og livssyn i ulike klientsituasjoner

Tabell 5. Religion/livssyn som passende tema å ta opp i ulike klientsituasjoner

Prosenttall N = 134

Klient situasjon	Ta opp Religion			Ta opp livssyn		
	Enig	Nøytral	Uenig	Enig	Nøytral	Uenig
Klienten er dødssyk	48	28	25	64	23	14
Er rusmisbruker	12	37	52	40	32	28
Vil bli fosterforeldre	50	18	32	62	22	17
Vil bli adoptivforeldre	45	22	33	59	25	17
Har vært utsatt for incest	8	34	59	28	33	39
Utsatt for vold fra partner	7	34	59	29	32	40
Opplevd naturkatastrofer eller ulykke	16	35	49	35	30	35
Har opplevd terror som rammer nærpersoner	16	34	50	38	32	30
Sørger etter å ha mistet noen	37	29	34	57	26	18
Kroniske psykiske vansker	12	34	55	32	32	36
Er arbeidsledig	3	29	68	19	38	44
Har problemer i familien	7	38	55	24	38	38
Er i fengsel eller under rettsforfølgelse	11	29	61	27	34	39

Kommentar til tabell 5:

Svarfordelingen viser betydelige variasjoner i svarene fra sosialarbeiderne, både på det enkelte spørsmål og mellom de ulike spørsmål. Vi ser også at det er en markant forskjell mellom å ta opp spørsmål knyttet til **religion** og til å ta opp **livssyn** som tema i de ulike situasjonene.

Før vi imidlertid går nærmere inn på svarfordelingen på det enkelte spørsmål, må spørsmålsformuleringen kommenteres. Den har et generelt preg. De enkelte spørsmålene er formet som en påstand om at det er ”passende” å ta opp religion og/eller livssyn i ulike konkrete klientsituasjoner som klienten tenkes å være i. En skal svare om en er **enig** eller **nøytral** eller **uenig** i påstanden om at det er passende å ta opp religion eller livssyn, i den aktuelle situasjonen.

Hva betyr det så hvis en sier seg enig i at noe er passende? Det kan bety at en mener at det generelt er passende og at det alltid bør gjøres. Men ettersom vi har sett at et stort flertall (70 %) svarer at det bare er riktig å ta opp religion og/eller livssyn når klienten har uttrykt ønske om det, er dette uansett ikke noe som en alltid finner passende. Det en da antakelig kan mene er at det noen ganger kan være passende å gjøre det, mens det andre ganger ikke vil være ansett som passende. Det er vel få som mener at: ”det passer alltid”. Så svarene må antakelig vanligvis forstås som at ”det kan være passende” noen ganger og på gitte betingelser. Selv om en prinsipielt mener at det i og for seg kan være passende i visse generelt gitte klientsituasjoner, vil det likevel kunne vurderes som uaktuelt å gjøre det enkelte ganger. Vi kommer inn på slike tolkningsmomenter også seinere i fremstillingen.

Et annet moment som vil kunne ha betydning er hvilken konkret erfaring svargiverne har hatt med å møte klienter i de ulike klientsituasjonene. I hvilken grad bygger svarene på konkrete erfaringer versus å være mer normativt/teoretiske anskuelser? Dette kommer vi noe mer inn på når vi seinere ser på svarfordelingen etter arbeidsplass (Kapittel 14).

Når vi ser på svarene på spørsmålene, er det også her bemerkelsesverdig at det på nesten alle spørsmål er ca 30 % som svarer at de er nøytrale både når det gjelder religion og livssyn (gjennomsnittet er også 30 %). Vi tolker dette som et uttrykk for at holdningen til de ulike påstandene er avhengig også av andre sider ved situasjonen enn det aktuelle problemet i seg selv. Svaret avhenger av situasjonen rundt problemet - situasjonens kontekst. Derfor vil svaret variere med konteksten. Når konteksten ikke er angitt og spørsmålet er stilt generelt, får vi mange som svarer nøytralt. Dette ser vi på som en konkretisering av metodeproblemer i undersøkelsen som vi har påpekt i kapittel 1.

Vi ser imidlertid at det i noen klientsituasjoner fremstår som mer passende å bringe inn spørsmål om religion og spiritualitet, enn i andre. **Vi ser at personlige og eksistensielle klientsituasjoner er akseptert** av klart flere som situasjoner hvor religion/livssyn passende kan tas opp, enn i mer alminnelige sosioøkonomiske problemstillinger.

Generelt ser vi også at flere finner det akseptabelt å reise livssynsspørsmål, enn religion på alle de spørsmål som er stilt. Dette henger naturlig sammen med det at de som svarer at det er passende å reise religiøse spørsmål også vanligvis svarer at det er passende å ta opp livssynsspørsmål mer allment. Men dette forklarer ikke hele forskjellen. Det fremgår at det uansett er langt flere som finner det passende å ta opp livssynsspørsmål enn spørsmål knyttet eksplisitt til religion.

Ser vi mer konkret på de enkelte svarene kommer en rekke interessante momenter frem.

Den konkrete situasjon hvor det oftest er aksept for å reise spørsmål om religion og livssyn, er når det handler om å bli **fosterforeldre/adoptivforeldre**. Her er det klart flere som er enig i at det er passende enn som er uenige. Dette gjelder både religion og livssyn, men det er sterkest tilslutning når det gjelder livssyn. Vi ser at 50 % er enig at det er passende å ta opp religion når spørsmålet gjelder å bli fosterforeldre, mens det er 45 % som er enig når det gjelder å bli adoptivforeldre. Når det gjelder å ta opp livssyn er prosentene som er enig rundt 60 %.

Det er også utbredt aksept for at spørsmål om religion og livssyn reises i situasjoner hvor klienten er dødssyk. 48 % er enig i at religion kan tas opp i dette tilfelle, 27 % er nøytrale, mens 25 % sier seg uenig i dette. Også på dette spørsmålet er det klart flere som finner det passende at spørsmål om livssyn reises, enn religion. 64 % er enig i at livssyn kan reises, mens bare 14 % er uenig i dette.

Det er også flere som er enig i at det er passende å ta opp spørsmål om religion i forhold til sørgende som har mistet noen (37 %) enn som er uenig i dette (34 %). Men igjen er det slik at det er klart flere som er enig i at livssyn tas opp (57 %). Disse tallene overrasker noe.

Det fremkommer videre at i situasjoner hvor klienter er blitt rammet av uvanlige og sterke hendelser som naturkatastrofer og terrorisme, er det likevel bare 16 % som mener det er passende å bringe opp spørsmål om religion, mens 35 % – 38 % svarer at det er passende å ta opp livssyn. Vi tenker at dette er bemerkelsesverdige lave tall (Jf Løfsnæs 2013).

Vi har sett i de seinere årene at kirker og religiøst personell i meget stor grad inkluderes i arbeid med pårørende og de rammede, i tillegg til helsepersonell, i slike ekstremisituasjoner. Det er nok slik at disse problemene oppfattes mest som helse og omsorgsutfordringer, enn som sosiale problemer. Dette får betydning for hvilke grupper som rutinemessig involveres. Spørsmålet om sosialt arbeids rolle i det norske samfunn for tiden kan bli aktualisert av slike tall. Spørsmålet om religion og livssyn i forbindelse med slike traumatiske hendelser er nærmere belyst i en komparativ artikkel fra seks land, hvor også våre data her inngår (Furman et al 2016).

Tallene for sosiale problemer som incest, vold i partnerforhold, problemer i familien, arbeidsledighet, kroniske psykiske vansker og fengsling **er lave**, særlig å ta opp religion, men også livssyn.

Disse problemområdene nokså ulike. Det anses nokså bemerkelsesverdig at enkelte av dem scorer så lavt når det gjelder relevansen av å ta opp religion/livssyn i samtalen.

Konkret kan det nevnes at incest er et problem som kan være forbundet med mye skam, frykt og moralske aspekter som knytter an til livssynsproblematikk. Når det gjelder vold i partnerforhold og problemer i familien, antas det også at religiøs problematikk kan ha betydelig plass i noen situasjoner. Vi vet at religiøs tro og religiøse posisjoner i en del tilfeller er en integrert del av problemene som legitimering av overgrep og maktmisbruk i nære relasjoner (Lundgren 1984).

5.2 Religion/livssyn i spørsmål som gjelder diskriminering

En variant av spørsmålene som fremstår i tabell 5 gjelder saker hvor klientens problem er knyttet til ulike former for diskriminering. Dette skal vi gå nærmere inn på i det følgende.

Svarfordelingen er presentert i tabell 6.

Tabell 6. Religion og livssyn knyttet til diskriminering

Prosenttall N= 134

TYPE AV DISKRIMINERING	Ta opp RELIGION			Ta opp LIVSSYN		
	Enig	Nøytral	Uenig	Enig	Nøytral	Uenig
Seksuell legning	14	29	56	35	31	34
Aldersdiskriminering	3	32	65	22	35	43
Politisk orientering	11	31	58	30	34	36
Religiøs tro og/eller praksis	62	23	15	64	22	14
Etnisitet og/eller kultur	38	29	33	49	31	20
Uførhet	4	32	65	25	32	43
Fattigdom	5	32	62	26	36	38

Kommentarer til tabell 6:

Den form for diskriminering som oftest gir aksept for å ta opp spørsmål om religion og livssyn er ikke uventet diskriminering basert på religiøs tro eller praksis. Her er det 62 % som svarer at det er passende å ta opp religion. Det er noe over 20 % som svarer nøytralt på dette. Det er likevel kanskje mest bemerkelsesverdig at nesten hver sjettede svargiver svarer at det ikke er passende/akseptabelt. **Dette synes å være en gruppe sosialarbeidere som mener at religion og livssyn uansett ikke skal ha noen plass i sosialt arbeids praksis.**

Det er også interessant å merke at på dette spørsmål er det praktisk talt ingen forskjell om en tar opp religion eller livssyn. Dette er nokså enestående i vårt materiale.

Vi ser også en forholdsvis høy grad av aksept for å reise spørsmål om religion og livssyn i tilfeller med diskriminering på grunnlag av etnisk bakgrunn og kultur. 38 % er enig at det er passende å reise spørsmål om religion i en slik sammenheng, mens 62 % svarer at det er passende å ta opp livssyn. Her ser vi igjen en markert forskjell mellom legitimiteten for å ta opp religion og livssyn i samtalen. Men tallene er igjen muligens overraskende lave sammenholdt med den relasjon det ofte er mellom etnisitet, kultur og religion. Hadde spørsmålet vært stilt ”kan være,” istedenfor ”er,” ville tallene antakelig vist høyere aksept.

Det er bare 14 % som finner det passende å reise spørsmål om religion i tilfeller som handler om

diskriminering på grunn av seksuell legning, mens 35 % finner det passende å ta opp livssynsspørsmål i dette tilfelle. Dette er interessant når man ser på utviklingen av homofilis spørsmålet hvor rollen de ulike religionene spiller iblant har vært sentrale momenter i debatten om disse spørsmålene.

Diskriminering på grunn av alder, politisk orientering, uførhet og fattigdom kommer lavest på listen over diskriminering som gjør det passende å ta opp religion og livssynsspørsmål. Bare en liten del av svargiverne sier at det er passende å ta opp religion og livssyn i disse tilfellene. For religion varierer tallene mellom 3 % og 11 %, mens andelen enig i å ta opp livssyn varierer mellom 22 % og 36 %. Igjen er forskjellen mellom å ta opp religion versus livssyn markant. Men i disse problemsituasjonene er det uansett bare et begrenset mindretall som er enig i at religion og livssyn passende kan tas opp. Tanken er antakelig at dette er alminnelige sosiale problemer hvor religion og livssyn anses som nokså marginalt.

5.3 Interessante trekk ved svarmønstret på spørsmålene om å ta opp religion og livssyn

Det er betydelige variasjoner i svarmønstrene fra den enkelte svargiver på de ulike spørsmål vi har drøftet ovenfor. Mange har samme svar på spørsmålet om religion versus livssyn i de enkelte klientsituasjoner. Vi finner her både de som svarer nøytralt på praktisk talt samtlige spørsmål (10 svargivere) og de som svarer enig eller uenig på de samme spørsmål både om tro og livssyn.

Men et hovedbilde er likevel at de fleste har et svarmønster som i større eller mindre grad er mer positiv til å ta opp livssyn enn religion i de ulike klientsituasjonene. Mest markant er dette hos et betydelig antall som stort sett finner det passende å ta opp livssyn, mens de ikke finner det passende å ta opp religion i de samme situasjonene. En annen variant av dette er de som stort sett svarer nøytralt mht å ta opp religion, men som er stort sett positive til å ta opp livssyn i de samme klientsituasjonene.

Hvordan dette konkret vil opptre i praksis, kan det reflekteres over. **Hvis man begynner å ta opp noe som sees som et generelt livssynsaspekt, og klienten gjør dette eksplisitt religiøst – hva gjør sosialarbeideren da?** Hva innebærer det konkret i praksis hvis en mener at det er passende å ta opp livssynsspørsmål i den aktuelle klientsituasjon – men ikke passende å ta opp religion?

Forholdet mellom å ta opp religion og livssyn bør fokuseres klarere i den videre faglige debatt om dette. Hva består forskjellen eventuelt egentlig i?

Kapittel 6. Sosialarbeidernes erfaringer fra møte med religion og livssyn i sosialt arbeids praksis

Den enkeltes holdninger er både preget av ens grunnleggende verdier og erfaringer som er høstet fra egen praksis. Derfor inkluderte vi noen spørsmål om hvilke konkrete erfaringer respondentene hadde med å møte religion og livssyn i sitt sosiale arbeid. Disse spørsmålene er nye i vår undersøkelse i forhold til de andre undersøkelsene som er laget over det opplegg fra de internasjonale studiene vi har bygget på.

6.1 Hvilke religioner svargiverne har møtt i sin praksis

Vi spurte først hvilke religioner de faktisk hadde møtt i sitt sosiale arbeid med klienter. Alle hadde naturlig nok møtt protestantiske kristne. Et flertall hadde også møtt katolske kristne (57 %), selv om dette er en liten minoritet i norsk sammenheng. Innvandring har likevel øket dette tallet markant i de siste årene. Også andre kristne minoriteter som pinsevenner, baptister og metodister var blitt møtt av et flertall av svargiverne.

Islam er den største ikke-kristne religion i Norge. Islam har vokst kraftig siden 1970 tallet på grunn av den nye innvandringen til landet. 88 % av respondentene hadde møtt klienter tilhørende Islam i sitt arbeid. Buddhister og Hinduister er nokså små religioner i Norge. Likevel svarer 20 % av svargiverne at de har møtt buddhister og hinduer.

En nyere strømning av ”New age” åndelighet i Norge gjør at det ikke er overraskende at 34 % har møtt denne form for religiøs åndelighet og livssyn.

Ettersom det ikke er vanlig at sosialarbeiderne registrerer klientenes livssynstilørighet, hefter det en viss usikkerhet ved disse tallene. Vi anser dem imidlertid brukbare som en grov indikator på situasjonen, blant annet fordi vi antar at det kommer frem livssynsopplysninger i samtalene. Slik sett viser disse svarene at religion på ulike måter har fremstått som et ikke uvanlig moment ved klientenes situasjon. Dette fremgår også av svarene på andre spørsmål i dette kapittelet. Religion er ikke alltid et marginalt fenomen i sosialt arbeids klientmøter.

6.2 Erfaringer fra møte med religion og livssyn i sosialt arbeids praksis

Spørsmål 34 – 38 i vårt spørreskjema handler om hvilke erfaringer sosialarbeiderne har fra møte med religion og livssyn i sosialt arbeids praksis. Vi var opptatt av å få et inntrykk av ulike aspekter ved dette. Det gjelder både det som konkret er kommet til uttrykk i klientsamtaler og persepsjon/oppmerksomhet hos sosialarbeideren på at problemstillinger knyttet til religion og livssyn kan være et underliggende moment i klientsamtaler.

Data fra våre spørsmål er stilt opp i tabell 7. I tabellen operer vi med 3 svarkategorier, mens

spørreskjemaet hadde 5. I tabellen har vi slått sammen kategoriene ”aldri” og ”sjelden” til en kategori og ”ofte” og ”alltid” til en kategori.

Tabell 7. Erfaringer med religion i sosialt arbeids praksis

Prosenttall. N = 134

Type erfaring	ER ERFART – FREKVENSER		
	Aldri/sjelden	I blant	Ofte/alltid
Er oppmerksom på at en klient kan ha religiøse spørsmål som del av sin livssituasjon	16	44	40
Har møtt klienter som direkte har reist spørsmål eller berørt religiøs tro i klientsamtalen	47	45	8
Har brakt opp spørsmål om religion/tro i samtalen uten klienten har tatt opp temaet	85	13	2
Har erfart at religiøse spørsmål/problem har vært et underliggende aspekt i klientens problemer	55	40	5
Hvor ofte har du da tatt det opp i samtalen? Ref Spørsmålet over	49	33	17

Kommentar til tabell 7:

Det er interessant at bare 16 % svarer at de sjelden eller aldri er oppmerksom på at religiøse spørsmål kan være en del av klientens livssituasjon. Hele 40 % svarer at de ofte/alltid er oppmerksom på det. Ytterligere 44 % svarer at de noen ganger er oppmerksom på dette.

Dette innebærer at de fleste svargiverne har den oppfatning at de jevnt over er oppmerksomme på dette i en eller annen form eller grad. Spørsmålet om distinksjonen mellom hva man svarer på dette og hvordan det faktisk forholder seg i praksis, kan reises. Men det kan antakelig hevdes at tallene viser en betydelig grad av oppmerksomhet blant svargiverne om at religiøse aspekter og livssynsaspekter kan være en del av klientens livssituasjon. Dette kan både være uttrykk til en generell holdning og det kan være en holdning som er forsterket fra samspill med de erfaringer svargiverne har fått gjennom sin praksis. Her viser vi til svarene på de andre spørsmålene i det følgende.

53 % av respondentene svarer at de noen ganger eller ofte har møtt klienter som direkte har tatt opp eller berørt spørsmål om religion og tro i klientsamtale. Men 47 % svarer at de sjelden eller aldri har møtt dette i sin praksis. Her er det altså betydelige variasjoner i erfaringene. Vi ser videre at det er langt flere som svarer at de sjelden eller aldri har møtt klienter som har brakt opp temaet (47 %, enn som svarer at de sjelden eller aldri er oppmerksom på at temaet kan være et aspekt av klientens situasjon (16 %).

Svarene viser uansett at det ikke er uvanlig at klienter tar opp spørsmål relatert til religion og livssyn eller berører religiøs tro i samtalen. Variasjoner i frekvensen som svargiverne rapporterer kan indirekte speile forskjeller i deres oppmerksomhet og åpenhet for slike spørsmål, ikke bare hva de konkret har møtt. Dette kommer vi mer inn på seinere i rapporten.

Når det gjelder spørsmålet om hvor ofte sosialarbeideren har tatt opp spørsmål om religion /tro uten at klienten har brakt opp temaet, svarer hele 85 % at de sjelden eller aldri har gjort det. Dette er i tråd med det vi tidligere fant på det generelle spørsmålet om å ta opp slike spørsmål. 70 % svarte at de var enig i at spørsmål om tro og livssyn bare skulle tas opp dersom klienten hadde uttrykt ønske om det, mens 17 % var uenig i det. Det er stor konsistens i svarene her.

45 % av svargiverne har iblant eller ofte erfart at religiøse aspekter har vært et underliggende tema i klientens presenterte problemer, mens 55 % svarer at de sjelden eller aldri har opplevd det. På dette spørsmålet er andelen som svarer "iblant eller ofte" det laveste.

Denne forskjellen fremstår også som et interessant eksempel på ulikheter i erfaringer. Hva denne forskjellen bunner i, er et interessant spørsmål. Hvor mye skyldes dette den type arbeidsplass som svargiveren arbeider ved? Kan det tenkes at dette også henger sammen med svargiverens holdninger og sensitivitet i forhold til religion og livssyn i sosialt arbeid? Et viktig spørsmål er hvor mye ulikheten gjenspeiler ulikhet i persepsjon og lydhørhet i samtalen fra svargivernes side? Dette kommer vi tilbake til i våre statistiske analyser seinere i rapporten.

Ulikheter i måten kommunikasjonen foregår på og dens kontekst antas å spille en rolle. I dette ligger også ulikhet i hvilke uformelle og kanskje utilsiktede holdninger som opptrer i en slik intervjusituasjon. Et undersøkelsesopplegg med mer kvalitativ utforming som intervju og/eller observasjon anses fruktbart for å finne ut mer om dette.

Det kan også være konkret forskjell knyttet til hva klientarbeidet har bestått i for de ulike svargiverne blant annet på grunn av ulikheter i sakstyper/arbeidsfelt og arbeidsplass.

50 % svarer at de iblant eller ofte har tatt opp de persiperte underliggende momentene i klientsamtalen, mens den andre halvparten svarer at de sjelden eller aldri har gjort det. Her kan det igjen antas at det finnes interessante forskjeller i holdninger og erfaringer som grunnlag for praksis. Den konstaterte variasjon i holdningen til å ta opp dette, kan gi grunn til en faglig debatt.

6.3 Avsluttende kommentar

Svarene viser at disse spørsmålene fungerer meget fruktbare. De er utforsket videre i statistisk analyse av sammenhenger i svarfordelingene i analysedelen av rapporten (del 3 og 4). Det kan tenkes at de forskjeller som fremtrer i dette kapittelet ikke bare speiler de konkrete objektive beskrivelser av virkeligheten, men også hva den enkelte sosialarbeider har persipert. En ting er hva svargiverne sier om sin oppmerksomhet på temaet – en annen ting er hva som faktisk skjer i klientmøtet.

Kapittel 7. Bruk av, og aksept for, ulike hjelpeintervensjoner relatert til religion og livssyn

Spørsmålene 39 – 53 handler om ulike hjelpeintervensjoner med tilknytning til religion eller livssyn som kan brukes av sosialarbeidere i praksis. I tabell 8 har vi stilt sammen data fra svarene på spørsmål om respondentene selv har brukt det enkelte eksempel på intervensjon, og om de finner denne form for hjelpeintervensjon akseptabel i sosialt arbeid. Dette er gjort fordi det er en interessant distinksjon mellom hvorvidt en selv har utført en bestemt intervensjon og om en ser på den som akseptabel i sosialt arbeid, uavhengig om en selv har praktisert det.

Spørsmålet om hva en selv har gjort vil være knyttet opp både mot egne erfaringer, hva man arbeider med og hvilken kompetanse en tenker at en har. Spørsmålet om den aktuelle hjelpeintervensjon er akseptabel i sosialt arbeids praksis, speiler imidlertid også generelle holdninger til hva som er passende. Også her må en dog ha i mente at det kan være en distinksjon mellom at det ansees akseptabelt noen ganger, men ikke i andre tilfelle, avhengig av konteksten og klientens situasjon.

Det må også påpekes at når svaralternativene er ja/nei mister vi informasjon om hvor ofte den enkelte svargiver har brukt den aktuelle hjelpeintervensjon. Vi vet således ikke om de som svarer at de har brukt hjelpeintervensjonen har gjort det helt unntaksvis, eller forholdsvis ofte. **Når dette er sagt vil vi gi uttrykk for at vi finner disse ja/nei spørsmålene bedre enn mange av de andre spørsmålene, særlig fordi de ber om svar på hva svargiverne faktisk har gjort.** Men det er også interessant å se hvordan de forholder seg til spørsmålet om hvorvidt den enkelte intervensjonen er passende(legitime) innenfor rammen av sosialt arbeid – underforstått i de tilfeller hvor det kan være faglig relevant.

I første del av kapitlet presenterer vi våre data fra disse spørsmålene og drøfter dem kort. I siste del tar vi i tilknytning til dette opp et viktig generelt tema om problemstillinger i Sosialt arbeid og sosialt arbeids metode i forhold til andre fagfelter.

7.1 Bruk av og holdning til ulike hjelpeintervensjoner

Tabell 8. Hjelpeintervensjoner basert på religion og livssyn - praksis og holdninger.

Prosenttall N= 134

Hjelpeaktivitet	Har selv utført det		Er passende	
	Ja	Nei	Ja	Nei
Bruke eller anbefale litteratur, musikk, film om religion og livssyn.	20	80	58	42
Be privat for en klient	16	84	29	71
Be sammen med en klient	5	95	22	78
Meditere privat for å forberede et møte med en klient	13	87	57	43
Meditere sammen med en klient	1	99	16	84
Berøre en klient for “healing”.	1	99	5	95
Anbefale klienten deltakelse i nettverk av religions/livssyns karakter	22	78	39	61
Hjelpe klienten til å utvikle religiøst ritual/livssynsritual som del av sosialt arbeidsintervensjon	15	85	34	66
Delta i klienters religiøse ritual/livssynsritual som del av praksis	10	90	26	74
Samtale om hvilken rolle religion og livssyn spiller i forhold til viktige personer i klientens familie eller nettverk	57	43	80	20
Bidra til at klienten kan se hvilke ressurser som finnes i egen tro/livssyn for å finne mening i sin situasjon	47	53	74	26
Bidra til at klienten kan se hvilken praktisk støtte en kan få i sin menighet/livssynssamfunn	50	50	81	19
Hjelpe klienten til å se negative sider ved sin tro/livssyn	31	69	66	34
Hjelpe klienten til å reflektere over hva som skjer etter døden sett ut fra eget livssyn/religion	19	81	52	48
Henviser en klient til en prest eller andre religions- eller livssynsledere	39	61	82	18

Kommentar til tabell 8:

Det er en systematisk hovedtendens at betydelig flere av svargiverne finner en intervensjon passende, enn andelen som selv har praktisert den aktuelle intervensjon. Forskjellen er nokså markant. Som regel er det mer enn dobbelt så mange som finner den enkelte hjelpeintervensjon akseptabel i forhold til hvor mange som har brukt intervensjonen selv.

Vi ser for eksempel at 20 % av respondentene har brukt eller anbefalt religiøs litteratur, musikk, film som hjelpeintervensjon, mens 58 % svarer at det er passende å gjøre dette i sosialt arbeid.

Et annet hovedfunn fra tabellen er at det er betydelig forskjell på hvor mange som har brukt den enkelte av de ulike hjelpeintervensjonene. Noen er brukt av meget få, andre av rundt 50 %. Det er også meget varierende oppfatninger om de ulike hjelpeintervensjonene er ansett som akseptable i sosialt arbeids praksis. Noen er godtatt av et klart flertall, mens andre er akseptert av forholdsvis få.

Vi ser også at mens bare noen få av hjelpeintervensjonene **er brukt** av 50 % eller mer av svargiverne (2), så er noen brukt av færre enn 20 % og noen brukt av mellom 20 % og 40 % av svargiverne.

Det er langt flere (8) av disse hjelpeintervensjonene hvor 50 % eller flere **aksepterer den som passende i sosialt arbeids praksis (8)**.

Svarene på disse spørsmålene reiser sentrale problemstillinger om forholdet mellom fag og tro/livssyn i praksis. Hvilken kompetanse tenkes eventuelt å være aktuell/relevant for bruk av de ulike hjelpemidlene som her er nevnt? Hvilke av disse hjelpeintervensjonene kan tenkes inkludert i opplæringen i sosialt arbeid – og på hvilken måte?

Variasjonen i oppfatningene mellom de ulike respondentene fremstår som et interessant bilde på ulike holdninger til innholdet i sosialt arbeid, når det gjelder definisjonene, faginnholdet og grensene for det. Hva kan legitimt inkluderes i sosialt arbeid og på hvilket grunnlag besvares de ulike spørsmålene om hjelpeintervensjonene?

I utgangspunktet tenker vi at mange av sosialarbeiderne vil være lite personlig komfortable med og har liten konkret opplæring **med bruk** av de fleste av disse hjelpeintervensjonene. Enkelte kan imidlertid på personlig og privat basis ha tilegnet seg både fortrolighet og ferdigheter med noen av disse.

Spørsmålet om forholdet mellom det profesjonelle, det personlige og det private som forutsetninger for intervensjon i sosialt arbeids praksis må stilles og besvares så presist som mulig. Det må skilles mellom inngripen på et personlig versus profesjonelt grunnlag.

I forhold til denne problematikken er svarene på spørsmål om svargivernes praksis og holdning til å henvise en klient til prest eller andre religiøse/livssynsledere. Vi finner det interessant at 39 % har henvist en klient til kontakt med til prest eller andre religiøse/livssynsledere, mens 61 %

svarer at de ikke har gjort det.

Det kan kanskje fremholdes at en sosialarbeider som har avvergereaksjoner i forhold til religion og livssyn og kjenner seg lite komfortabel med å gå inn i slike aspekter, kanskje burde vurdere en henvisning. Motforestillinger vil likevel lett melde seg i form av spørsmål om hvem en da skal henvise til. En effekt av dette kan være å definere temaet ut, undertrykke det eller marginalisere det. Forholdet mellom person og profesjon er ikke alltid enkelt.

Det hadde vært interessant å vite mer om svargivernes henvisningspraksis generelt, ikke bare når det gjelder aspekter knyttet til religion og livssyn. Det kan spørres om henvisningspraksisen varierer mye fra person til person i ulike jobbsituasjoner, uavhengig av klientens situasjon. Er henvisning generelt vanlig eller uvanlig på den aktuelle arbeidsplass?

81 % av våre svargivere finner henvisning til prest eller livssynsleder, passende i sosialt arbeid. Men det er også et ikke ubetydelig mindretall (18 %) som finner dette upassende. Med så stor åpenhet for at dette kan være passende, kan en spørre om hvorfor 2 av 5 aldri har gjort det?

I et par oppfølgingsspørsmål til spørsmålet om henvisning, svarte litt over 50 % at ulike verdier og manglende tillit mellom sosialarbeiderne og disse religiøse ledere/livssynsledere ikke var noen hindring for henvisning. Men 40 % svarte at slik avstand og manglende tillit i en viss utstrekning vanskeliggjorde henvisning og 10 % svarte at dette i stor grad var en hindring.

Ser vi mer detaljert på svarfordelingen kommer noen hovedtrekk og variasjoner frem.

Den vanligste hjelpeintervensjonen som svargiverne har brukt, er å samtale om hvilken rolle religion og livssyn spiller i forhold til viktige personer i klientenes familie og nettverk. 57 % svarte at de hadde gjort dette og 80 % svarte at dette er passende i sosialt arbeid. Dette har således en generelt høy oppslutning som tiltak.

Det kan vel hevdes at den generelle sosialarbeiderutdanningen gir godt faglig grunnlag for dette i mer allmenn forstand. Spørsmålet er likevel i hvilken utstrekning den enkelte sosialarbeider er personlig komfortabel med, og prinsipielt åpen for, å inkludere religion og livssyn som tema i klientsamtalen.

Det var også stor oppslutning om å se på hvilken praktisk hjelp klientene antas å kunne få i sin menighet/livssynsnettverk. 50 % svarer at de har gjort dette og 81 % finner det passende i sosialt arbeid. Dette fremstår således som en utbredt praksis og tilnærmet allment akseptert. Men også her er det omlag 20 % som ikke finner dette passende.

Det er omtrent samme svarfordeling på spørsmålet om å hjelpe klientene til å se meningen og ressursene fra sin religion/livssyn i sin situasjon.

Det er imidlertid klart færre som har praktisert og finner det passende å anbefale klienten deltakelse i religions-/ livssynsnettverk og deres aktivitet. 22 % sier at de har gjort dette og 39 %

sier at det er passende i sosialt arbeid.

Dette finner vi interessant i forhold til spørsmålet om den faglige tenkning og kunnskap om nettverksarbeid i sosialt arbeid (Jf Fyrand 2005). Svarene indikerer kanskje en lavere fortrolighet med nettverksarbeid i sosialt arbeid enn vi har antatt. Det kan også indikere begrenset kunnskap og kompetanse om religions- og livssynsnettverk som en realitet og mulighet for mange mennesker. Fellesskapsdimensjonen har alltid vært en viktig dimensjon ved religion, Jf religionsdefinisjonen som er brukt i vår undersøkelse.

Det er også begrenset oppslutning om at sosialarbeideren kan delta i klientens religions og livssynsritualer som praksisintervensjon. 10 % sier at de har gjort det, mens 26 % finner det passende å gjøre det i sosialt arbeid. Dette finner vi uansett å være i ytterkant av hva som kan anses som profesjonell praksis i sosialt arbeid i Norge. Kanskje stiller dette seg annerledes i andre kulturelle kontekster, Jf Askelands eksempel nevnt tidligere (Kapittel 2).

Det er noe større oppslutning om å bidra til at klienten selv utvikler slike ritualer. 15 % svarer at de har gjort det og 34 % svarer at det er passende å gjøre det. Mange vil vel imidlertid også her føle at dette ligger på siden av den profesjonelle yrkesutøvelsen, selv om en tenker at en ”skal være der klienten er” som det ofte sies av sosialarbeidere.

Det er også interessant å merke seg at forholdsvis mange (31 %) har bidratt til å hjelpe klientene til å se negative sider ved sin religion/livssyn og dens praksis. 66 % svarer at dette er passende i sosialt arbeid. Konkret religionskritikk anses således å ha en viss plass og stor aksept i det sosiale arbeidet. Spørsmålet om forholdet mellom religionskritikk og den profesjonelle nøytralitet som mange hevder, kan stilles på denne bakgrunn.

Til spørsmålet om å hjelpe klienten til å reflektere over sine forestillinger om hva som skjer etter døden, svarer 19 % at de har gjort det, mens 52 % sier at det er passende å gjøre det i sosialt arbeid. Denne svarfordelingen antar vi å være betydelig påvirket av hvilken type sosialt arbeid den enkelte svargiver står i/har erfaring fra.

De laveste nivå av praksis og akseptering finner vi i forhold til hjelpeintervensjoner som bønn med klienter, meditasjon og ”healing”. Her er det meget få som har praktisert det, og også få som finner det passende i sosialt arbeid. Det må være forholdsvis spesielt å inkludere slike hjelpeintervensjoner i opplæringen i sosialt arbeids metode. Her antar vi at det primært er en personlig interesse og tro som ligger til grunn. Men spørsmålet fortjener en videre drøfting i forhold mellom person og profesjon i sosialt arbeid. Men det synes rimelig at intervensjoner som de her nevnte vanligvis vil være sterkere knyttet til personlige enn profesjonelle forutsetninger hos sosialarbeideren.

På den annen side finner vi at tre av disse hjelpeintervensjonene langt på vei kan sies å være allment akseptert. Det gjelder henvisning (82 %), praktisk støtte fra menighet/livssynsamfunn (81 %) og hjelp til samtale med nærpersoner om betydning av religion og livssyn(80 %). Disse er hjelpeintervensjoner som har et mer allment preg som eksempler på konkretisering av

intervensjoner som generelt er lært i utdanning og brukt i profesjonelt sosialt arbeid.

7.2 Problemer og metoder i sosialt arbeids praksis

Data fra dette kapitlet, men også fra de tidligere, gjør det nødvendig med en kort drøfting av spørsmålet om sosialt arbeids praksis om hva som er det sentrale innhold i faget. Det blir et poeng å definere grensene mot andre oppgaver og fagfelt.

Det kan også stilles spørsmål om det konkrete kunnskapsgrunnlaget som den enkelte svargiver har fra sin praksis og sin utdanning til å svare på disse spørsmålene. Spørsmål om validiteten av svarene påvirkes definitivt av dette.

7.2.1 De ulike hjelpeintervensjonene vurdert i forhold til utdanningsgrunnlaget

Som en innledning til dette kan en spørre: "Hvilke av de hjelpeintervensjoner som er nevnt i dette kapitlet kan naturlig inngå i en "verktøykasse" for sosialarbeidere, som et ledd i utdanningen til sosialarbeidere i teori og praksis?"

Vi skal ikke svare utførlig på dette spørsmålet, men vi reiser det som et tema for videre diskusjon og faglig utvikling. En kort kommentar skal likevel gis som et tentativt bidrag. Vi gir først en vurdering med basis i hva svargiverne sier at de har gjort i dette punkt (7.2.1), mens vi i det neste punkt ser på spørsmålet ut fra hva svargiverne finner passende i sosialt arbeid.

Stort sett vil det være slik etter vår oppfatning at de hjelpeintervensjonene som er minst brukt, definert som mindre enn 17 % av svargiverne som har brukt dem, vanskelig kan vurderes som en intervensjon som sosialarbeidere i vanlig utdanning og praksis skal læres opp til. Vi nevner intervensjoner som bønn, meditasjon og healing, samt utvikling av og deltakelse i klienters religiøse livssynsritualer, som slike hjelpeintervensjoner. For et definitivt kristent basert utdanningsopplegg som den spesielle diakoniutdanning kan dette imidlertid ha en mer naturlig plass.

I en mellomkategori kan det tenkes at hjelpeintervensjoner som har en noe mer allmenn karakter, selv om de er relatert til religion og livssyn, kan vurderes. Vi ser her på intervensjoner som er brukt av fra 17 % - 35 % av svargiverne. Kategorien omfatter bruk av litteratur, film og musikk med religiøst/livssyns innhold, anbefaling til klienten om deltakelse i nettverk av religiøs- eller livssyns karakter, hjelpe klienten til å se negative sider ved egen tro/livssyn og hjelpe klienten til å reflektere over hva som skjer etter døden sett fra eget livssyn /religion. Det anses klart at det kan undervises og øves på slike ting, og generelle ferdigheter fra sosialt arbeid kan komme til nytte her. Men dette er vel også tilnærminger som passer bedre i en diakoniutdanning enn i sosialt arbeid generelt.

I den mest aktuelle kategori finner vi hjelpeintervensjoner som er brukt av 36 % eller flere av svargiverne. Det gjelder for det første henvisning av en klient til prest eller andre

religiøse/livssynsledere. Henvisning generelt er mye omtalt i sosialt arbeids litteratur og ansees som en generell ferdighet som det kan drives ferdighetstrening på. Det spesielle her ligger naturlig nok i at det er henvisning til religiøse aktører med noe uklar profesjonstilhørighet og faglighet.

Et annet område er å bidra til at klienten kan ta i bruk egne ressurser i livssyn og i sin livssynstilhørighet. Dette er vel også noe som i generell forstand kan gjelde sosialt arbeid mer generelt, uten å gjøre religion og livssyn til et spesielt unntak? I denne kategorien finner vi også samtale om hvilken rolle religion og livssyn spiller i forhold til viktige personer i klientens familie og nettverk. Dette anses også som noe som sosialarbeiderutdannelsen generelt beskjeftiger seg med og som kan inkluderes i utdanningsopplegg.

Denne korte diskusjonen kunne selvsagt valgt en mer nærgående fininndeling på et kvalitativt grunnlag. Vårt valg av strukturering og omtale er slik sett ment mer som et tentativt eksempel enn som en optimal måte å gjøre dette på.

7.2.2 Kan de hjelpeintervensjoner som flertallet av svargiverne anser passende i sosialt arbeids praksis, inkluderes i utdanningen i sosialt arbeid?

Tabellen ovenfor viser at det er betydelig oppslutning blant svargiverne om enkelte av de nevnte hjelpeintervensjonene, selv om de i mindre grad har praktisert dem selv. Denne forskjellen bør vurderes i et utdanningsperspektiv. Årsakene til forskjellene om en hjelpeintervensjon er blitt brukt og om den er passende, kan skyldes ulike forhold, så som aktuell arbeidsplass, personlige forutsetninger og ulikhet i holdninger. Men det er ikke urimelig å tenke at forskjeller i utdanning (Jf kapittel 15), særlig om tema fra religion og livssyn var integrert i utdanningen, og kompetanse kan spille inn her.

Vi ser at 80 % eller flere svarer at det er passende å henvise en klient til prest eller livssynsleder (82 %), bidra til at klienten kan se hvilken praktisk støtte som kan fås fra egen menighet/livssynsamfunn (81 %) og samtale med klient om religions – og livssyns rolle i forhold til ulike nærpersoner (80 %). Vi tenker at den faglige forutsetningen for å utøve disse hjelpeintervensjonene langt på vei vil være å lære seg å anvende generelle metodeteknikker og ferdigheter på religions- og livssynsfeltet som på andre felter. Om dette skal innpasses i den generelle utdanningen eller mer egner seg for etter- og videreutdanning kan diskuteres. Det blir antakelig behov for en avveining mellom det spesielle og det generelle her.

Det er kanskje unaturlig å hevde at hjelpetiltak som 4 av 5 av svargiverne finner passende, ikke kan ha en plass i sosialt arbeids utdanning? For ordens skyld må vi her likevel minne om problemet med datas representativitet. Spørsmålet kan uansett diskuteres på et faglig grunnlag.

Vi ser også at $\frac{3}{4}$ av svargiverne (74 %) sier det er passende å se ressurser i eget livssyn for å finne mening i sin situasjon. $\frac{2}{3}$ (66 %) svarer at det kan være passende at sosialarbeideren bidrar til at klienten kan se negative aspekter ved sin tro og livssynspraksis. Vi ser også at over

halvparten av svargiverne finner det passende å bruke film, litteratur og musikk med åndelig innhold i klientarbeidet.

Disse hjelpeintervensjonene må kanskje kunne vurderes i forhold til generelle metoder og ferdigheter i sosialt arbeids utdanning?

Et sentralt spørsmål som er underliggende her, må reises eksplisitt. Spørsmålet er: er det noen av disse hjelpetiltakene som forutsetter at sosialarbeideren selv har et religiøst livssyn?

Det skal ikke svares absolutt på dette spørsmålet. Det kan tenkes å være glidende overganger her, både ut i fra kontekst og situasjoners innhold. Men generelt kan det sies at det å be sammen med en klient og be for en klient er noe som normalt vil forutsette en tro hos sosialarbeideren. Det vil antakelig likevel kunne være situasjoner hvor en sosialarbeider i en gitt situasjon kan bli bedt av klienten om å be Fadervår, og gjør det selv om ens eget ståsted kan være agnostisk.

7.2.3 En systematisk analyse av inkludering av religiøs tro i sosialt arbeid

Hovedspørsmålet om eventuell inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis, reiser flere spørsmål som må utforskes.

Det første spørsmålet vil være: **Hvorfor** skal en slik inkludering eventuelt finne sted? Det spørsmålet har vi en del materiale til å svare på ut fra denne rapportens gjennomgang av data og en litteratur.

Det neste spørsmålet vil være substansspørsmålet: **Hva**, (hvilke elementer) fra religion og livssyn kan naturlig innpasses i utdanning og sosialt arbeids praksis? Dette spørsmålet kan anses å være mer krevende å svare på.

Det tredje spørsmålet vi vil reise er metodespørsmålet: **Hvordan** skal passende elementer fra religion og livssyn inkluderes i utdanning og sosialt arbeids praksis? Dette er et spørsmål som er lite belyst i data og litteratur.

Disse spørsmålene kan konkret reises ikke bare relatert til de spørsmålene om religiøst baserte hjelpeintervensjoner som er omtalt i dette kapittelet, men også til mange av spørsmålene omtalt i de tidligere kapitler.

Vi skal ikke gå inn på en dyp og omfattende diskusjon av dette her. Noen grunnleggende momenter skal likevel omtales kort i det følgende.

I utgangspunktet skilles det mellom ulike fagfelt og profesjoner. Sosialt arbeid handler om sosiale problemer, sosiale relasjoner og intervensjon/hjelpetiltak i forhold til disse problemer og relasjoner. Faget har sin teori og metode og kan avgrenses mot andre fag og profesjoner, selv om det også finnes betydelig sammenheng og overlapp med andre fag og profesjoner som også har fokus på menneskets situasjon i samfunnet og tilværelsen.

Sosialt arbeid vil ha utfordringer og samhandling i forhold til blant annet helsefag og helsesektor om **helseproblemer og helsetiltak i vid forstand (Mentalt, psykisk og somatisk)**. Sosialt arbeid foregår i mange tilfelle innenfor en kontekst som er definert som helsefaglig. Helseperspektivet og helseprofesjonene (Leger/sykepleiere mfl) har hatt økt utbredelse. Definisjonsmakt over problemer og status forskjeller har gjort at ”Folkehelseperspektivet” har fremstått som et aktuelt svar på enkelte utfordringer som tidligere ble oppfattet som sosiale problemer/oppgaver. Dette gir både muligheter og begrensninger for sosialt arbeids praksis.

Sosialt arbeid er en humanistisk praksis som setter menneskets sosiale velferd i sentrum. Sosionomen er en sentral profesjonsutøver på feltet.

Religion er fokusert på Gud og menneskets relasjon til Gud. Den menneskelige eksistens, åndelighet og mening knyttes til relasjonen til Gud og medmennesker. Livssyn har mye av det samme, uten nødvendigvis å knytte mening og eksistens til en guddommelig relasjon.

Sosiale problemer, velferdsproblemer og religiøse problemer kan iblant være overlappende, som to sider av samme sak. Andre ganger vil de kunne fremtre distinkt forskjellige. En enkel oversikt er gitt i nedenstående fire felts tabell. Dette er en forenkling av det faktum at mange situasjoner en kan møte har en kompleks problemsituasjon med ulike blandingsforhold av forskjellige problemelementer.

Et grunnleggende spørsmål er: Hva er problemet – hva består problemet i?

Tabell 9. Sammenheng/distinksjon mellom sosiale problemer/religiøse problemer

		PROBLEMET ER RELIGIØST	
		JA	NEI
PROBLEMET ER SOSIALT	JA	1	2
	NEI	3	4

Kommentar til tabellen:

Vi ser at relasjonen mellom sosiale og religiøse problemer/problemstillinger opptrer i 4

forskjellige kombinasjoner i denne forenklede oppstilling.

I situasjon 1 er problemet både sosialt og religiøst, uten at vi antyder noe om blandingsforhold/styrkegrad. I en slik situasjon ligger det an til enten en henvisning eller til et samarbeid sosialarbeider og prest/diakon. Den som møter personen som bærer problemene må avgjøre om situasjonen er noe som en selv og ens arbeidsplass har forutsetninger for å håndtere, eller om henvisning eller samarbeid blir løsningen. En utfordring blir uansett å tolke situasjonen om hva problemet gjelder.

I situasjon 2 er problemet vurdert som sosialt uten religiøse aspekter og sosionomen vil være den rette til å gå inn i dette.

I situasjon 3 er problemet vurdert som religiøst og prest/diakon vil være naturlig aktør til å håndtere dette.

I situasjon 4 er problemet verken sosialt eller religiøst. Det kan være et annet problem knyttet til helse, jus eller lignende. Erfaring viser at den umiddelbare problemoppfatning ofte kan bli utilstrekkelig. Det er også utbredt med feil vurderinger/ konklusjoner i utgangspunktet. Noen ganger kan både sosiale og religiøse problemer være knyttet til en medisinsk lidelse som det grunnleggende problem, og vice versa. Det er ikke alltid at det er enkelt og lett å diagnostisere/analysere.

Og noen ganger vil det ikke finnes noe problem når en har fått sett nærmere på det.

Et viktig spørsmål til vurdering i forlengelsen av denne oppstillingen er hvor langt inn i religionsrelaterte utfordringer en vanlig sosialarbeider skal gå, av hensyn både til seg selv og klienten både når det gjelder egen kompetanse og klientens integritet.

Selv om vi skulle få en endring i oppfatningene om legitimiteten for sosialarbeidere til å inkludere religion i klientsamtalen, slik at dette av de fleste ansees som naturlig og helt uproblematisk, vil vi peke på at spørsmålet om kompetanse og den enkeltes integritet fortsatt vil være aktuelt. Det er ikke slik at sosialarbeiderens intervensjon i spørsmål knyttet til religiøsitet som et aspekt ved sosiale problemer alltid vil være relevant og kjærkomment for klienten. Som Ulf Torgersen (1975) engang formulerte det – det finnes noe som kan kalles ”problematisk velvilje.”

Et tilsvarende spørsmål kan være aktuelt om religiøse profesjoner som prest og diakon når det gjelder å se sosiale aspekter av det som presenteres som et religiøst problem. Det er klart mulig å tenke at ”sjelesorg”, som er det brukte begrep for prest og diakons inngrep med religiøse problemer, ville hatt fordel av bedre kompetanse/innsyn i sosiale problemer og helseproblemer.

Spørsmålene er ikke enkle i praksis både på grunn av overlapp og sammenheng i problemene klientene er bærere av på den ene side, og profesjonenes oppmerksomhet på og fokus på de områder de selv er fortrolige med. En bevisstgjøring om de problematiske sider ved dette vil

tjene både klientens ve og vel og profesjonenes profesjonalitet. En grenseoverskridende fag- og profesjonsimperialisme er lite tjenlig for klientens/menneskets interesser og integritet.

Derfor er min konklusjon at det er behov for meget godt og **bevisst arbeid med problemanalyse/situasjonsanalyse** som grunnlag for intervensjon (Aukrust 1968). Det er også stort behov for mer **tverrfaglig samarbeid** og henvisning mellom ulike aktører for å handle/intervenere med hjelpetiltak i forhold til problemene.

Kapittel 8. Kunnskapsmomenter fra de kvalitative data

Siste side i spørreskjemaet var åpent til respondentens egne kommentarer til temaet religion og livssyn knyttet til utøvelse av sosialt arbeid. 56 (42 %) av våre 134 respondenter ga kommentar. Noen korte, andre lengre.

I fortsettelsen skal vi gi en oversikt over dette ved en kategorisering av kommentarene og illustrere det med utvalgte sitater. Kommentarene vurderes som nyttige og illustrerende for spørsmål vi har berørt tidligere i rapporten. De utfyller data fra de lukkede spørsmålene på en god måte. De fleste kommentarene tar opp flere momenter til utdyping og presisering. Det er både metodekommentarer og kommentarer på innhold.

8.1 Kommentarer på innhold

På liknende måte som i svarene på de enkelte lukkede spørsmålene går kommentarene i ulike retninger. De bekrefter således at det ikke er et ensartet syn som kan konstateres blant respondentene på de problemstillinger vår undersøkelse reiser. Flere nevner også at temaet er en utfordring som krever fortsatt arbeid og utvikling:

”Temaet er viktig, derfor er undersøkelsen viktig”, skriver en av svargiverne.

Et syn som ofte kommer frem på ulike måter er at **bevissthet om temaet og kunnskap om det** er nødvendig i sosialt arbeid.

Samtidig er det ofte uttalt at **misjonering fra eget privat ståsted** i forhold til mennesker i sårbare problem- og krisesituasjoner er uriktig og uetisk. (Jf Payne 2014)

En holdning som flere gir uttrykk for er illustrert ved følgende sitat:

”Jeg mener at det er viktig at temaet religion og livssyn blir mer en naturlig del av utøvelsen av sosialt arbeid. Derfor må temaene bli inkludert i utdannelsen av sosialarbeidere.”

Dette fremstår som et helhetlig konsistent syn med positiv holdning til at temaet religion og livssyn inkluderes i sosialt arbeids praksis og utdannelsen av sosialarbeidere.

Flere peker på betydningen av at temaet inkluderes mer tydelig i utdanning, etterutdanning og i praksis.

En svargiver skriver kort og godt:

”Temaet religion/livssyn bør inn i utdanningen av sosialarbeidere. Det er viktig å sette fokus på temaet, da sosialarbeidere i blant kommer bort i ulike problemstillinger vedrørende temaet”.

En annen skriver noe mer utførlig med samme budskap:

”Til fordel for en selv under sosialarbeiderutdanningen, og med tanke på at man skal møte mennesker med ulik tro/livssyn, bør det i større grad vektlegges hva religion og livssyn betyr for de flestes situasjon.

Kunnskap, kompetanse og debatt om spørsmål rundt tro/livssyn bør etter mitt syn få større plass i utdanningen. Det vil imøtekomme et behov man ser i sosialt arbeids praksis – sosialarbeidere må unngå å tabuisere en tematikk som tar hele mennesket på alvor”.

Spørsmålet om å ekskludere religion og livssyn i utdanning og praksis og behandle det som et tabu er også tatt opp i en annen kommentar:

”Religion og livssyn er tema som vert lite diskutert i fagfeltet. Det er og tema som har fått for lite fokus under utdanninga. Vi sosialarbeidarar er opptekne av å ta på tabu. Mi erfaring er at dette temaet nettopp er eit tabu vi ikkje tør eller ser viktigheten av å ta fram i lyset. Vi arbeider med mange menneske i krise. For eit menneske i krise er det nærliggande og naturleg for dei fleste å knyte trua opp mot krisa. Difor er det synd at fagfolk i så liten grad inkluderer religion/livssyn i arbeidsprosessen”.

Dette utsagnet fremstår med en interessant situasjonsbeskrivelse som kan sies å ha en viss støtte i vårt empiriske materiale. Kommentaren fremstår med en begrunnelse for hvorfor denne situasjonen bør utvikles/endres.

Et eksempel på en motsatt holdning i forhold til de tidligere nevnte kan illustreres følgende utdrag fra et åpent svar:

”Jeg synes ikke religion har noe med sosialt arbeid å gjøre..... Så for all del: Ingen slik undervisning i sosialarbeiderutdannelsen.”

Et annet utsagn i samme retning går slik:

”Det er implisitt i denne undersøkelsen at tema religion og livssyn har betydning for sosialt arbeid.

For meg har det like liten relevans som hvis du er lege, baker, elektriker eller dataspesialist. Vi driver ikke med livssynsproblematikk, men med sosialt og kanskje sosialpolitisk arbeid”.

Det var ikke mange utsagn i denne retningen, men de var der. Kommentaren må forstås som et uttrykk for at sosialt arbeid er en primært teknisk/praktisk fagutøvelse hvor eksistensielle spørsmål ikke skal ha noen plass. Det er likevel interessant at legeprofesjonen også inkluderes i denne opplistingen av yrker hvor livssyn anses som irrelevant for yrkesutøvelsen.

Når det gjelder uttalelsen om at **vår undersøkelse** impliserer at religion og livssyn har betydning

for sosialt arbeid, er vi bare delvis enig i uttalelsen. Men vi forstår at det kan oppfattes slik svargiveren skriver. Vårt faglige utgangspunkt er åpenhet for at religion og livssyn **kan ha betydning** for sosialt arbeid. Det medgis likevel at vi antar at religion og livssyn rent faktisk har det, noen ganger og til en viss grad.

Hovedtyngden av svarene fremhever **respekt for klienten og nærhet til klienten**. De understreker derfor at inkludering av temaet religion og livssyn må skje på klientens initiativ og på klientens premisser. En sier det slik:

”Hvis temaet er viktig for klienten er det også viktig i klientrelasjonen.”

Dette syn uttrykkes ofte, men ikke alltid, sammen med en uttrykt **nøytralitetsforventning** til sosialarbeideren som yrkesutøver. Det understrekes at sosialarbeideren ikke må bruke sin posisjon til å misjonere overfor mennesker i en sårbar og utsatt posisjon.

Et kort utsagn i denne retning lyder slik:

”Dersom religion er viktig for klienten og klienten ønsker å ta opp temaet, gjør vi selvsagt det. Jeg blander da ikke inn mitt eget ståsted, egne verdier knyttet til religion”

En annen sier det slik:

”Jeg aksepterer at det kan være et tema av betydning for enkelte av mine klienter. Om de gir uttrykk for det, kan vi snakke om temaet, jeg vil alltid forsøke å holde meg nøytral, men støtte klienten på at det er viktig for han/henne.

I slike tilfelle bruker jeg prinsippet ”å være der klienten er”, og jeg vil i tilfelle støtte klienten på å ta kontakt med ”religiøse personer/organisasjoner som kan hjelpe vedkommende i videre samtaler.”

Her nevnes momenter som er utbredte oppfatninger hos mange av våre respondenter. Det er interessant at forholdet også sees i relasjon til sosialarbeiderens rolle, implisitt kanskje også til kompetanse/fortrolighetsfaktoren, og også henvisning til andre som en mulighet.

En tredje bruker denne formuleringen:

”min grunnholdning er å møte klienten der klienten er – enten det er praktiske, følelsesmessige, religiøs osv art. Det er ikke min sak å fremme, eller påvirke klienten i forhold til mitt ståsted.”

En fjerde skriver:

”Spørsmål om tro og livssyn skal kun bringes frem når pasient/klient tar ansvar for det I mitt arbeid er klientens ståsted det utgangspunkt som legger føringer for samtalen”.

En femte sier det slik:

”Min holdning er at religion og livssyn kun skal komme fra klienten, i et klient sosialarbeiderforhold, som tema.”

En rød tråd gjennom mange av utsagnene er at **klientens ståsted og initiativ** skal være det normale utgangspunkt for inkludering av religion og livssyn i klientarbeidet.

Samlet fremtrer mange med et **profesjonelt faglig syn basert på nøytralitet** som grunnholdning, men åpenhet for å ta opp det som klienten er opptatt av.

Enkelte problematiserer imidlertid nøytralitetsholdningen og finner den undertrykkende, slik at verdier, livssyn og religion blir tabu i praksis. Flere svargivere skriver at vårt tema var helt ute av sosialarbeiderutdannelsen på 1970 – og 80 tallet. Flere svargivere viser til at det er større åpenhet i dag knyttet både til verdi- og kulturaspekter. Dette er i samsvar med våre data slik de tidligere er presentert.

En omtaler dette som en utvikling **fra verdinøytralitet til verdibevissthet**.

Noen peker på at **arbeidsstedets art** spiller en rolle som kontekst for spørsmålet. Det gjelder f.eks hvis en arbeider for en eksplisitt religiøs organisasjon, eller på en offentlig arbeidsplass. Flere skriver at de på ulike arbeidsplasser har hatt ulik tilnærming til spørsmålet om religion og livssyn i praksis. Flere svar indikerer at det kjennes mer naturlig og riktig å være mer aktivt åpen for inkludering av religion og livssyn institusjoner med kristen basis og formål. Vi ser også at noen av de få svargiverne med bakgrunn fra arbeid i helsetjenesten uttrykker mer erfaring med og forståelse for at eksistensielle spørsmål og religion er viktige tema for deres klienter. Noen takler dette med henvisning til sykehuspresten, mens andre går inn i det på eget grunnlag.

Et utsagn som illustrerer en aktuell tankegang er:

”Sosialt arbeid utføres innen den ramme som arbeidsgiver setter. Det er ikke en privatsak. Religion og livssyn er viktig som personlig motivasjon for valg av yrke, men skal ikke komme til uttrykk i den profesjonelle relasjon til bruker.”

Utsagnet er klart både på at arbeidsplass/arbeidsgiver har betydning for utøvelsen av sosialt arbeid gjennom de rammebetingelser som gjelder. Men det kan bli uklart hvordan dette forholder seg til ideene om **arbeidsgiverlojalitet** på den ene siden og **faglig nøytralitet** på den annen side. Dette dilemma er påpekt av Knut Dahl Jacobsen i en artikkel om forholdet mellom lojalitet, nøytralitet og faglig uavhengighet (Dahl Jacobsen 1960).

Skillet i utsagnet mellom religion/livssyn som personlig motivasjon for sosialarbeideren og profesjonell relasjon til klientene/brukerne, går direkte og indirekte igjen i mange av svarene i undersøkelsen.

Spørsmålet om arbeidsplass går også direkte og indirekte på **hvilke problemstillinger/oppgaver**

sosialarbeiderne rent konkret møter i sin praksis. Noen skriver at de i oppgavene på sin arbeidsplass i det daglige virke i liten grad møter behov for å gå inn i religion og livssyn.

En annen svargiver peker på at eksistensielle spørsmål, spørsmål om mening og etikk i tilværelsen ofte både implisitt og eksplisitt blir et tema i psykososialt arbeid. Men at vi likevel er redde for å ta opp dette temaet i Norge. Svargiveren skriver i forlengelsen av dette:

”Religiøsitet opptar oss først i møtet med migranter som lever etter livsregler som kolliderer med vår nøytralitet.”

Dette anses som en spissformulert uttalelse om den empiriske virkelighet, men er åpenbart et uttrykk for en utbredt tilstand. Jf vår kommentar til dette tidligere i kapittel 2.

Avslutningsvis vil vi fremstille en kommentar som gir et interessant helhetlig blick på situasjonen. Vedkommende skriver først at det i sosialt arbeid i dag er det en etablert praksis å være nøytral i forhold til spørsmål om religion og livssyn. Svargiveren fortsetter:

”Jeg har imidlertid i møte med klienter, flere ganger vurdert at slike tema hadde vært både naturlige og nyttige, men også viktige i hjelpearbeidet/endringsarbeidet for å møte hele mennesket. Jeg ville derfor ansett det som viktig også å få kunnskaper/kompetanse på dette området gjennom utdanningen. Dette er særlig knyttet til at vi møter mennesker i store og ulike kriser og nød”.

Dette anses for å være en interessant observasjon om forholdet mellom hva som har vist seg å være relevant på den ene siden og den etablerte profesjonelle praksis på den andre siden. Det synes å være en spenning i dette forhold i den etablerte profesjonelle praksis.

8.2 Metodekommentarer

Flere av kommentarene gikk på metodespørsmål.

Enkelte pekte på at de fant **definisjonen av livssyn** vanskelig. En uttrykte at det var vanskelig å svare på noen av spørsmålene i undersøkelsen fordi det var vanskelig å skille religion og livssyn. En annen skriver at livssynsdefinisjonen blir for religiøst preget i forhold til vanlig språkoppfatning i Norge i dag.

Andre pekte på at **spørsmålene ble for generelle**. Flere påpeker at svarene på mange av spørsmålene er avhengig av situasjon og kontekst som ikke er inkludert i premissene for spørsmålet. Et utsagn som er dekkende for flere av disse kommentarene lyder slik:

”Når det gjelder enkelte spørsmål fra skjemaet er det vanskelig å svare på, fordi dette alltid står i en kontekst/handling/situasjon. Det er flere aspekter involvert, og kan ikke bare besvares som et enkelt forhold: ”er det passende at en sosialarbeider tar opp spørsmål knyttet til livssyn når hun

arbeider med en klient som”: - jeg har den oppfatning at dette er avhengig av situasjon, tema, eventuelt kjennskap til pasient/klient /bruker.”

En annen kommentar gjør dette synspunktet enda mer konkret og viser de dilemma som svargiverne må velge i på spørsmålene om det er ”passende å ta opp religion/livssyn i ulike klientsituasjoner:”

”Under spørsmål 17 og 18 har jeg konsekvent svart nøytralt. Dette med utgangspunkt i at jeg mener det er upassende – men allikevel må man se den enkelte situasjon an. Da tenker jeg først og fremst at klient må antyde ønsket om det tema for at sosialarbeider skal direkte ta det opp. Men da med et nøytralt utgangspunkt i forhold til personlig tro/overbevisning”.

Denne svargiveren fant at ”nøytralt” ville være det beste svar ut fra sin måte å se det på. Men vi tenker at en sosialarbeider som legger disse premisser til grunn også vil kunne svare både enig og uenig i at dette er ”passende”. Hvis en legger det grunnleggende syn at dette er upassende til grunn, vil en svare ”uenig”. Hvis en derimot legger vekt på at dette kan gjøres hvis klienten bringer det opp – vil en også kunne tenke at hvis det er mulig å ta opp religion og /eller livssyn i enkelte situasjoner på bestemte premisser, så kan man vanskelig svare at dette er upassende. Og da blir det logisk å si seg enig i at det er passende, siden det noen ganger kan være det.

Et annet utsagn er også illustrerende for usikkerheten med svar på spørsmålene 17 og 18:

”Spørsmål 17 og 18 handler om at sosialarbeideren tar opp temaet. Det er jeg i hovedsak ikke for, men klienten må gjerne bringe temaet på bane selv. Religion og livssyn kan være et svært naturlig samtaleemne med f.eks en dødssyk, men jeg finner det da naturlig at klienten tar det opp.”

På dette grunnlag har denne svargiveren oftest svart ”sterkt uenig” på de fleste spørsmålene på 17 og 18. Vi ser altså at mens den først nevnte har ”konsekvent svart nøytralt”, den andre svart nesten konsekvent ”sterkt uenig”.

Men det finnes også en tredje kommenter til dette som her skal gjengis:

”Spørsmål 20 (Sosialarbeider bør bare ta opp religion/livssyn dersom klienten først har uttrykt ønske om dette): svar på dette spørsmålet danner grunnlag for hvordan man vil besvare spørsmål 17 og 18: følger man spørreskjemaet kronologisk kan det være vanskelig å besvare spørsmål 17 og 18 fordi man ikke har fått gitt en form for begrunnelse av svarene som ligger i 20. Sosialarbeidere skal ikke ta eget initiativ til tematikk med tro/livssyn, derfor burde alle spørsmålene under 17/18 vært avkrysset ”sterkt uenig” på grunn av innledningen til 17/18.”

Men i praksis har denne svargiveren krysset av for ”sterkt enig/enig” på de fleste av spørsmålene”.

Vi ser altså at 3 ulike svargivere, med samme grunnholdning, har krysset av helt ulike svar

i undersøkelsen, fra sterkt enig, via nøytralt og til sterkt uenig.

Dette momentet må tas med i betraktning under vurderingen av svarfordelingen på spørsmålene 17 og 18. Det kan tenkes at effekten utjevner seg fordi uklarheten er jevnt fordelt. Men etter vår vurdering kan uklarheten ha medført at noen flere har krysset av for nøytralt, enn det som ville vært tilfelle med større klarhet om premissene.

Problemet med forholdet mellom premisser og svar ut fra de gitte svarkategorier fremgår også i en kommentar i forhold til ja/nei spørsmålene om hva som er ”passende i sosialt arbeids praksis,” i Sp 40 - 53

”Klienten med dens ressurser og livssyn eller tro er i fokus. Aldri sosialarbeideren. Derfor er mange av mine punkt fra 40 – 53 ikke besvart. Det kan være passende, men også helt upassende avhengig av kontekst og hvem som bringer inn temaet”.

Her ser vi altså et eksempel på at uklarheten medfører at spørsmålet **blir stående ubesvart.**

Disse kommentarene til spørreskjemaets utforming om premisser og svaralternativer er etter vår oppfatning en viktig illustrasjon som viser noen **problemer med spørreskjema generelt og vår undersøkelse konkret.**

Under arbeidet med vår undersøkelse ble vi tidlig klar over at dette problemet heftet ved utformingen av spørreskjemaets form og innhold, Jf vår fremstilling i kapittel 1. Under arbeidet med analyse av data ble oppmerksomheten på disse problemene bekreftet og skjerpet.

Vi har forståelse når en svargiver skriver at ”skjemaet dels er unyansert og vanskelig å svare på”.

Det er derfor viktig med både bedre empiriske og oppfølgende kvalitative studier for å få dypere innsikt i vårt tema. Her viser vi til metodefremstillingen i kapittel 1.

Kapittel 9. Hovedpunkter fra den deskriptive framstilling

Som et grunnlag for de neste delene i vår rapport, som er viet sammenlikning av to andre undersøkelser og vår undersøkelse (Del 2), og statistiske analyser av sammenhenger i vårt materiale (Del 3 og 4), skal vi her foreløpig summere opp noen hovedpunkter fra den deskriptive framstilling så langt.

Begrensningene i de data vi har, gjør at vi anbefaler oppfølgende studier både med et forbedret empirisk opplegg og mer kvalitativt orienterte studier for å skape bedre innsikt i vårt tema.

Dessuten medfører de at analysemulighetene til en betydelig grad er begrenset med å finne sikre generaliserbare svar. Analysene har derfor et mer tentativt formål hvor de mønstre som finnes må betraktes som hypoteser og tendenser som må utforskes videre for å få sikrere innsikt i de spørsmål vi belyser.

De hovedfunn fra undersøkelsen som hittil er presentert, gir en oversikt over noe faglitteratur, og sosialarbeidernes synspunkter, holdninger, erfaringer og praksis med spørsmålet om inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis.

Vi konstaterer først at bare halvparten av våre svargivere har hatt tema knyttet til religion og livssyn inkludert i sin utdanning til sosialarbeider. Vi ser videre at temaet er nesten helt fraværende i både norske og utenlandske lærebøker, selv om det er noen flere innslag i nyere tid. Det er også etter hvert blitt noe mer spesiallitteratur om temaet, både i Norge og utlandet, og mest i England/USA.

Vi ser at visse hovedtrekk trer frem som typiske. Men vi ser også betydelige variasjoner. Variasjonene dokumenterer et fravær av et helhetlig og omforent faglig syn på spørsmålet om inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis. Dette finner vi interessant i et faglig/profesjonsperspektiv. Selv med de metodiske forbehold vi har tatt fremstår variasjonene som sådan som reliable og valide funn, selv om de konkrete tallene kunne vist en større eller mindre variasjon om alle hadde svart.

Svarene varierer fra forholdsvis bastant avvisning av inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis, via en utbredt nøytralitet, samt en viss kritisk, men positiv holdning, og til en gjennomgående positiv holdning til inkludering hos noen, forholdsvis få.

Vi skal her kort fremheve noen av de beskrivelser vi har fremstilt.

For det første ser vi et gjennomgående trekk at livssyn av klart flere ansees mer legitimt og passende i sosialt arbeid enn religion. Religion vil normalt bli oppfattet som livssyn, mens livssyn forstås som et videre begrep som inkluderer både religiøse og ikke-religiøse livsanskuelser. Vi ser at de som er åpne for å inkludere religion i sosialt arbeids praksis også er åpne for å inkludere livssyn. Men mange av de som er imot eller nøytrale til å inkludere religion, er åpne for å inkludere livssyn.

For det andre fremgår det at mange sosialarbeidere iblant eller ofte har møtt ulike religions- og livssyns spørsmål i sin praksis. 84 % er noen ganger/ofte oppmerksom på at en klient kan ha religiøse spørsmål som en del av sin livssituasjon. Litt over halvparten (53 %) svarer at de noen ganger/ofte har møtt klienter som direkte har reist spørsmål eller berørt religiøs tro i klientsamtalen. Svargiverne viser at de har møtt mange ulike utgaver av religion og livssyn i sin praksis. Den tanke at møte med religion og livssyn normalt faktisk ikke inntreffer i sosialt arbeids praksis, har liten støtte i vårt materiale, selv om det på enkelte arbeidsplasser kan være slik.

Svarene på en rekke spørsmål viser at de fleste av sosialarbeiderne ser på religion og livssyn som viktige og relevante for menneskers/klienters situasjon generelt.

Det kommer likevel klart frem at de fleste sosialarbeiderne (70 %) har betydelig reservasjoner mot å reise tema knyttet til religion og livssyn i klientsamtalen med mindre klienten eksplisitt har tatt det opp. Når klienten har tatt det opp svarer de aller fleste sosialarbeiderne at de da går inn i det og/eller henviser videre til andre som ansees mer kvalifisert til å bistå klienten i denne situasjonen (Personen i situasjonen).

Det fremkommer et bilde av at flertallet av sosialarbeiderne svarer og handler ut fra en prinsipielt basert pragmatisme. En slik grunnholdning er meget utbredt. Begrepet ”principled pragmatism” er ofte brukt som en karakteristikk av den nordiske velferdsstatsmodellen (Heclø 1987).

Dette betyr i praksis at mange av sosialarbeiderne går inn i religiøse og livssynsaspekter i klientsamtalen, fordi klientenes uttrykte behov og situasjon gjør at de finner det riktig. Men mange svarer at de gjør dette under ivaretagelse av en profesjonell nøytralitet for egen del.

Aksepten for å inkludere religion/livssyn er avhengig av bestemte forutsetninger knyttet til klientens situasjon og arbeidsgivers posisjon. Spørsmål om hva klientens problemer består i og/eller arbeidsplassens rammer og innhold, spiller en betydelig rolle for dette. Dette utdypes i våre etterfølgende analyser.

Vi ser imidlertid også en konstant minoritet som fastholder et absolutt skille mellom religion/livssyn og faglig sosialt arbeid, uansett. Dette synliggjøres ved at 25 % av svargiverne svarer at inkludering av religion og livssyn i klientarbeidet er i konflikt med FOs yrkesetiske retningslinjer.

Dette kan også illustreres med at enkelte ikke engang når det gjelder et problem knyttet til diskriminering på religiøst grunnlag, finner det passende å gå inn på religiøs/livssyns spørsmål i klientsamtalen. Dette fremstår til en viss grad i motstrid mot den internasjonale definisjonen av sosialt arbeid hvor brudd på de alminnelige menneskeretter fremheves som en sentral oppgave i sosialt arbeids utførelse. Det går kanskje likevel an å hevde at dette er en oppgave på sosialpolitisk nivå, som ikke skal inn i det individuelle klientarbeid.

Den høyeste score for å inkludere religion og livssyn har vi i det tilfelle at klienten er offer for diskriminering basert på religiøs tro og praksis. 62 % er enig i at spørsmålet om religion/livssyn kan reises da. Men 15 % svarer at de er uenig i at religion og livssyn skal inkluderes i samtalen om dette. Synspunktet er nesten paradoksalt, som nevnt ovenfor. Men det er noen som står fast på at det ikke skal være noen pragmatisme her – religion skal prinsipielt ikke inkluderes i sosialt arbeid med klienter, uansett person og situasjon.

Et annet interessant hovedpunkt er at sosialarbeiderne jevnt over hadde betraktelig mer aksept for bruk av religiøst/livsynsbaserte baserte/relaterte hjelpeintervensjoner, enn det de selv hadde brukt i sin praksis. Dette viser en åpenhet hvor intervensjoner en ikke selv har erfaring med å praktisere, likevel anerkjennes som legitime i sosialt arbeid. Det har interessante faglige og profesjonelle implikasjoner, tenker vi. Dette momentet kommer vi tilbake til.

Et hovedpoeng er at selv om man har den grunnleggende oppfatning at religion og livssyn er relevant for sosialt arbeid, fordi det er en integrert del av menneskelivet, som en faglig og empirisk begrunnelse, så gjenstår spørsmålet om hva og hvordan dette skal gjøres i utdanning og praksis.

Med andre ord – hvis en mener at religion og livssyn er relevant for sosialt arbeids praksis og skal inkluderes i det – i hvilke situasjoner skal det inkluderes, hva er det som skal inkluderes og hvordan skal det gjøres?

Dette krever et grundig arbeid med faglig/profesjonell avklaring i forhold til sosialt arbeids teori og metode. Vi ser at religionens betydning for menneskers liv faktisk sett blir bekreftet av de fleste av svargiverne i vår undersøkelse. Men holdningsmessige, personlige og kompetanse forhold bidrar til at dette i begrenset grad kommer til uttrykk i deres sosiale arbeids praksis.

Spørsmålet om kompetanse, fortrolighet og erfaring med religion og livssyn i sosialt arbeids praksis spiller en stor rolle. Forholdet mellom egen praksis og henvisninger til andre fremstår som en viktig faktor for faglig og prinsipiell avklaring. Relasjonen mellom det profesjonelle og det personlige er viktig i denne sammenheng (Aalen Leenderts 1995).

Det faglige spørsmål om relasjonen mellom det generelle og det spesielle i sosialt arbeid, må også tematiseres for en faglig avklaring av spørsmålet om religion og livssyn i sosialt arbeids praksis.

Til sist understreker vi at vår gjennomgang av data har bekreftet den metodekritikk som vi reiste innledningsvis mot problemet med generelle spørsmål i forhold til situasjoner hvor svaret er betinget av mange forhold som ikke var gitt som premiss for spørsmålet. Dette er antakelig en grunn til den forholdsvis høye andel av ”nøytrale” svar på en rekke spørsmål.

**DEL 2. SAMMENLIKNING MELLOM VÅR STUDIE OG DEN NORSKE
FRA 2002 OG DEN AMERIKANSKE FRA 2008**

Kapittel 10. Sammenlikning med Mari-Anne Zahls norske studie i 2002

Vår studie er, som tidligere nevnt, en oppfølging av Mari- Anne Zahls første empiriske studie om vårt tema fra 2002. Før Zahls studie fantes det ingen empiriske studier av temaet religion og livssyn i sosialt arbeids praksis i Norge. Temaet var imidlertid berørt i faglitteraturen på et mer teoretisk, normativt og impresjonistisk grunnlag noen ganger. Dette har vi kort omtalt i vår litteratur fremstilling tidligere (Kapittel 2). Det har ikke vært noen andre empiriske undersøkelser av temaet i Norge fra Zahls undersøkelse til vår undersøkelse på slutten av 2011.

I det følgende skal vi se nærmere på en del likheter og forskjeller mellom Zahls undersøkelse og vår oppfølgingsundersøkelse fra 2011. Vi konsentrerer oss om hovedtallene på de spørsmål som er inkludert i begge undersøkelsene. Vi tar utgangspunkt i sammendragsrapporten (executive report) med hovedfunn fra 2002 (Jf Zahl, Furman og Benson 2005).

10.1 Metode og spørreskjema

Vi valgte i utgangspunktet samme undersøkelsesopplegg og metode som Zahl. Vi baserte oss på et utvalg av respondenter fra FOs medlemslister og vi hadde de fleste av hennes spørsmål inkludert i vårt spørreskjema. FO administrerte utsendelsen av skjemaene i begge undersøkelsene.

Zahls spørreskjema var en direkte oversettelse og anvendelse av den engelske versjonen som var avledet fra den opprinnelige amerikanske fra 1997. Den var tilpasset engelske forhold på en del områder. For å ha mulighet for sammenlikninger valgte Zahl å bruke denne engelske versjonen også på spørsmål som ble opplevde mindre naturlig i forhold til situasjonen i Norge.

Vi gjorde imidlertid flere endringer i vår oppfølging av Zahl, som tidligere nevnt. Dette har medført en viss begrensning i sammenlikningsmulighetene, men de fleste av spørsmålene er identiske. Vi har derfor et tilstrekkelig grunnlag for mange sammenlikninger.

Svarprosenten i Zahls undersøkelse var på 30 %, noe som er lavere enn de 34 % vi fikk inn. Men Zahls undersøkelse ble sendt til 2000 sosialarbeidere, mens vi bare sendte til 400. I ettertid ser vi at vi burde hatt et større utvalg av hensyn til analysen av der enkelte spørsmål i forhold til de aktuelle bakgrunnsvariabler. For en sammenlikning av hovedtallene på det enkelte spørsmål har imidlertid forskjellen i svarprosent liten betydning. Det felles problem med lav svarprosent gjelder begge undersøkelsene. Dette gjør at sammenlikningen blir mer usikker enn om begge hadde hatt en betydelig høyere svarprosent.

10.2 Karakteristika ved svargiverne

Ser vi på svargiverne etter kjønnsfordeling finner vi at begge undersøkelsene har om lag 80 % kvinner og 20 % menn, noe som svarer til tallene for FOs medlemmer totalt. Det samme gjelder

alder. Hovedtyngden av svargiverne er mellom 31 og 49 år. Andelen som jobber i private organisasjoner var markant høyere i 2011 enn i 2002. Men i begge undersøkelsene ser vi at det overveldende flertall av sosialarbeiderne er ansatt i offentlig sektor. Det var 90 % i 2002 og 84 % i 2011.

Fordelingen etter studiested er også om lag den samme begge år, blant annet med 1/6 av svargivere uteksaminert fra Diakonhjemmet Høgskole.

Det er begge år stor variasjon i arbeidsområder. Men vi ser at det var betydelig flere i barnevern i 2011 (31 %) i forhold til 2002 (24 %). På grunn av NAV reformen i perioden er ikke tallene helt sammenliknbare. Men i 2002 var det 23 % som jobbet i ”Sosialtjenesten”, mens det i 2011 var 19 % som var ansatt i NAV. Det er ikke oppgitt hvor mange som arbeidet med Rusmisbrukere i 2002, mens dette var 11 % i utvalget fra 2011.

Andelen svargivere som var medlem i Statskirken var klart høyere i 2011 (74 %) enn i 2002 (60 %). Dette er i utakt med utviklingen i befolkningen generelt i denne perioden. Det var bare rent unntaksvis representanter for ikke kristne religioner i svargivergruppene i begge år. Religiøs tilhørighet betyr for det meste Luthersk kristendom i vår undersøkelse.

Ser vi på de som har ikke religiøs livsorientering, ateist, agnostiker, humanetiker og personer uten noen bestemt religiøs tilknytning eller orientering er det 45 % i 2011, mot 33 % i 2002.

Her er et lite paradoks i det at materialet i 2011 både har flere statskirkemedlemmer og samtidig flere uten religiøs livssynsorientering enn i 2002. Jf vår diskusjon i kapittel 3 om forholdet mellom formelt medlemskap i Statskirken og faktisk aktuell trosoppfatning.

Andelen som betegner seg som kristne er omtrent den samme i begge svargivergruppene, litt over 50 %. Dette bekrefter vår antakelse om at undersøkelsene har hatt større interesse og dermed også deltakelse fra personer med en kristen tilhørighet (Jf metodedrøftelsen i kapittel 1).

10.3 Passende å ta opp spørsmål om religion i ulike klientsituasjoner?

Når vi ser på svarfordelingen på spørsmålene om det er passende å ta opp religion i bestemt klientsituasjoner (17 a – m) finner vi gjennomgående små forskjeller. Det vil si at prosentforskjellen på de ulike spørsmål som regel er 2- 3 % eller mindre. Eksempel på litt større utslag er at 48 % av svargiverne i 2011 svarte at det er passende å ta opp religion i situasjoner hvor klienten er dødssyk, men 43 % svarte det samme i 2002. Vi ser også at i 2002 var det 41 % som svarte at det var passende å ta opp spørsmål om religion i en situasjon hvor klienten er i sorg etter å ha mistet noen, mens 37 % svarte det samme i 2011. Men selv dette er små og ikke signifikante forskjeller.

Dette betyr at 2011 undersøkelsen i betydelig grad bekrefter de funn som ble gjort i 2002 på disse spørsmålene.

10.4 Passende å ta opp spørsmål om livssyn i ulike klientsituasjoner?

Ser vi på svarfordelingen på de samme spørsmålene om å ta opp livssyn (Sp 18a – m), finner vi imidlertid en interessant og nokså systematisk tendens til at aksepten for å ta opp livssyn i disse situasjonene var høyere i 2002 enn i 2011. Dette gjelder praktisk talt alle spørsmål. Ser vi på varigheten av bestemmelsen om dette i Rammeplanen for utdanning av sosialarbeidere, virker dette paradoksalt. Men utviklingen i den alminnelige oppfatning av spørsmål har antakelig hatt større effekt på svarene.

Et eksempel er at når det gjelder å bli Fosterforeldre er det 70 % i 2002 som svarer at det er passende å ta opp livssyn i denne situasjonen, mot 62 % i 2011. I 2002 var det 42 % som svarte at det var passende å ta opp spørsmål om livssyn i forbindelse med naturkatastrofer, mens det tilsvarende i 2011 var 35 %. På tilsvarende måte er det 31 % i 2002 som svarer at det er passende å ta opp livssyn hvor en klient har familieproblemer, mot 24 % i 2011.

Forskjellene er heller ikke gjennomgående store når det gjelder å ta opp livssyn. Men forskjellene er noe større og går systematisk i samme retning. I vårt materiale fremstår en viss tendens til at aksepten for å ta opp spørsmål knyttet til livssyn har sunket fra 2002 til 2011. Dette er et litt overraskende funn, som vi ikke har noen sikker forklaring på. Men det kan hende at den høyere andel med sekulær livssynstilhørighet i svargiverne fra 2011, kan være en virksom variabel.

Begge undersøkelsene bekrefter imidlertid at det er klart større aksept for å ta opp spørsmål knyttet til livssyn enn til religion i de ulike klientsituasjonene. Slik sett bekrefter 2011 studien også her funnene fra 2002.

10.5 Kompetanse og inkludering av religion/livssyn

Data fra undersøkelsen i 2002 viser at 43 % av svargiverne hadde hatt tema om religion og livssyn inkludert i sin utdanning i Sosialt arbeid. Dette tallet hadde steget til 50 % i 2011. Dette finner vi interessant. Det kan vel være en tosidig effekt av rammeplanens bestemmelse og en utvikling av faglig bevissthet i forlengelsen av Zahls studie.

Når det gjelder spørsmålet om sosialarbeidernes generelle kompetanse til å hjelpe klienter i religiøse/livssynsanliggende svarte 29 % i 2011 at sosialarbeiderne ikke hadde slik kompetanse. Dette tallet var betydelig høyere i 2002 da 42 % svarte at ikke hadde slik kompetanse. I 2002 svarte 72 % at sosialarbeiderne burde øke sin kompetanse om slike spørsmål, mens det tilsvarende i 2011 var 42 %. Jf det vi tidligere har bemerket om måten dette spørsmålet er formulert på.

Sosialarbeiderne i 2011 har noe oftere har hatt religion/ livssystema inkludert i utdannelsen. De har også en høyere vurdering av sosialarbeidernes kompetanse og antakelig derfor lavere andel som svarer at sosialarbeiderne bør øke sin kompetanse om dette. Dette er en interessant utvikling som er godt belagt i tallene. Det fremstår likevel som spesielt bemerkelsesverdig at andelen som

svarer at sosialarbeiderne bør øke sin kompetanse har minket så sterkt fra 2002 til 2011.

Når det gjelder synet på spørsmålet om inkludering av religion/livssyn i sosialt arbeids praksis vil gi klientene større tro på seg selv, ser vi at 40 % svarte bekreftende på dette i 2002, mot 26 % i 2011. Dette kan indikere en noe høyere skepsis til inkludering av religion/livssyn i sosialt arbeid i 2011.

I enkelte situasjoner vil en sosialarbeider som andre i førstelinjetjenesten henvide en klient videre hvis en ikke anser å ha tilstrekkelig kompetanse selv i forhold til de aktuelle problemstillinger. I 2002 svarte 44 % at de hadde henvist en klient videre til prest eller annen religions/livssynsleder. I 2011 undersøkelsen var det en litt lavere andel, 39 %, som hadde gjort det.

Dette kan tolkes som et uttrykk for at flere av sosialarbeiderne i år 2011 følte at de normalt hadde noe høyere kompetanse til å ta opp vanlige utfordringer knyttet til religion/livssyn i klientarbeidet. Men det kan også tolkes i tråd med en noe større skepsis til relevansen av inkludering av religion og livssyn i praksis i undersøkelsen fra 2011.

10.6 Forholdet til sosialt arbeids faglige prinsipper og FOs yrkesetiske retningslinjer

Både i 2002 og i 2011 svarte 79 % at livssyn er et fundamentalt aspekt ved menneskelivet.

I 2002 var det 43 % som mente at inkludering av tro/livssyn i sosialt arbeid ikke var i konflikt med fagets prinsipper. 39 % svarte at inkludering av tro/livssyn ikke var i konflikt med FOs yrkesetiske retningslinjer. I 2011 var de tilsvarende tallene 31 % og 36 %. Dette viser at noen færre fant forholdet til fagets prinsipper og FOs yrkesetiske retningslinjer uproblematisk i 2011 enn i 2002.

Begge år er det påfallende mange som ikke vil ta stilling til spørsmålet og svarer nøytralt. Dette kan være på grunn av måten spørsmålet er formulert på. Noen vil mene at enkelte former for integrering av religion og livssyn er OK, men ikke andre. I slike tilfeller vil antakelig mange svare nøytralt. Dette reiser igjen det viktige spørsmålet om hvordan og hva en integrering av tro og livssyn i sosialt arbeid konkret kan bety.

10.7 Religiøst/livssynsbaserte hjelpeintervensjoner

De fleste av spørsmålene 39 til 52 i vårt skjema er også brukt i Zahls undersøkelse. Men vi utelot noen spørsmål som vi fant lite hensiktsmessige. Spørsmålene handler om hjelpeintervensjoner knyttet til religion eller livssyn.

Det er visse forskjeller mellom de to undersøkelsene på enkelte av spørsmålene, men ingen store systematiske utslag. I nedenstående tabell har vi gitt en oversikt over svarfordelingen på de intervensjoner vi har funnet det naturlig å inkludere.

Tabell 10. Praksis og holdning til hjelpeintervensjoner 2002 og 2011.

Prosenttall N = 134

Hjelpeintervensjon	Har utført dette		Er passende i sosialt arbeid	
	2002	2011	2002	2011
Bruke/henvise til litteratur, film, musikk	19	20	43	58
Be privat for en klient	18	16	32	29
Anbefale klienten deltakelse i nettverk av religiøs/livssyns karakter	26	22	48	39
Samtale om hvilken rolle religion/livssyn spiller i forhold til viktige personer i klientens familie/nettverk	44	57	69	80
Bidra til at klienten kan se hvilke ressurser som er i tro/livssyn for å finne mening i sin situasjon	40	47	68	74
Bidra til at klienten kan se hvilken praktisk støtte som kan fås i egen menighet/livssynssamfunn	34	50	68	81

Kommentar til tabell 10:

Vi ser at begge undersøkelsene har det felles at det er langt flere som finner den aktuelle intervensjon passende i sosialt arbeid, enn det antall som oppgir at de har utført slike hjelpeintervensjoner.

Når det gjelder bruk av litteratur, film mv er tallene stort sett like. Men vi noterer at aksepten for at dette er passende er større i 2011 enn i 2002. Vi ser videre at det er små forskjeller når det gjelder bruk av bønn. Det er imidlertid klart større bruk av og aksept for bruk av meditasjon i 2002 enn i 2011. Det er også noe høyere bruk og aksept av anbefaling av deltakelse i religions-/livssyns nettverk i 2002 enn i 2011.

Når det gjelder spørsmålet om samtale med klienten om religion/livssyns rolle i forhold til sentrale personer i familie og nettverk, ser vi at det er klart flere som både har brukt dette og finner det passende i 2011 enn i 2002. Dette er en av de to klareste forskjellene på data for de to årene. Prosentforskjellen er over 10 % både om sosialarbeideren har gjort dette og om det er passende.

Vi ser også en viss forskjell når det gjelder å bidra til at klienten kan se hvilke ressurser hun har i sin tro/sitt livssyn når det gjelder å se meningen med sin situasjon. Tallene for 2011 er høyere enn for 2002 i dette.

Samme svarfordeling finner vi i enda sterkere grad når det gjelder å bidra til at klienten kan se hvilken praktisk støtte som kan fås fra egen menighet/livssynssamfunn. Her er det den største

forskjellen mellom undersøkelsen i 2011 i forhold til 2002.

Vi antar at dette muligens kan være relatert til en endring i oppfatningen av frivillige organisasjoners rolle i sosialpolitikken fra 2002 til 2011.

Samlet ser vi i dette punkt en mer positiv holdning til og bruk av hjelpeintervensjoner relatert til religion og livssyn i 2011 enn i 2002.

10.8 Informasjon ved kontaktetablering

Et viktig punkt i undersøkelsene gjelder hvilken informasjon som skal gis/innhentes ved første gangs møte mellom klient og sosialarbeider.

I undersøkelsen i 2002 svarte 82 % at de var uenig i at sosialarbeideren bør informere klienten om sin religions-/livssyns overbevisning, når kontakten etableres. I 2011 var tallet høyere, 90 %.

Tallet ble i 2002 rapporten knyttet til begrepet informert samtykke (informed consent). Dataene ble tolket som et uttrykk for at norske sosialarbeidere var imot informert samtykke som prinsipp. Dette er etter vår oppfatning en uklar, misvisende og lite sakssvarende betegnelse på situasjonen, som vi derfor har avvist. Det fremgår tross mange andre variasjoner at svargiverne i vår undersøkelse er meget fokusert på klientens situasjon som grunnlag og utgangspunkt for sosialt arbeid også her.

På et annet spørsmål om kartleggingsfasen i klientforholdet svarte 16 % i 2002 at de var enig i at kartleggingen burde inkludere informasjon om klientens religions-/livssynstilhørighet. Dette tallet var steget til 26 % i 2011.

10.9 Kort konklusjon

Samlet sett gir vår undersøkelse i 2011 i hovedsak samme resultatprofil som i 2002. De eventuelle endringer som måtte ha funnet sted er i begrenset utstrekning registrert i våre data. De forskjeller vi finner går i litt ulike retninger. En høyere andel av utvalget i 2011 har hatt religion og livssystema inkludert i sin utdanning. På noen variabler virker respondentene i 2011 likevel noe mindre positive til inkludering. Men når det gjelder å ta opp livssyn i ulike klientsituasjoner er svarene mer positive i materialet fra 2002. På den annen side er svargiverne i 2011 mer aksepterende til bruk av religiøst/livssynsbaserte hjelpeintervensjoner enn i 2002.

Kapittel 11. Sammenlikning av undersøkelsen i Norge 2011 og den amerikanske fra 2008

11.1 Innledning om sammenlikningsgrunnlaget

Vår undersøkelse inngår i et internasjonalt opplegg med basis i et omfattende arbeid utført i USA. Vi har benyttet mange av de samme spørsmål og har dermed en god mulighet til å sammenlikne svarene på undersøkelsen spørsmål. En slik sammenlikning finner vi interessant både i forhold til de mange betydelige ulikheter og en del likheter som avtegner seg. Spørsmålet om kontekst og innhold i sosialt arbeid i et internasjonalt perspektiv illustreres gjennom denne sammenlikningen.

For ordens skyld må det nevnes at det er en vesentlig størrelsesforskjell mellom USA med over 320 millioner innbyggere i en sambandsstat og Norge med litt over 5 millioner. Antallet innbyggere i Norge er under gjennomsnittet for de 50 amerikanske delstater. Spørsmålet om hvor meningsfylt det blir å sammenlikne to land med så store størrelsesforskjeller, må nevnes. Vi har kommet til at det kan gi en viss mening og at data fra de to undersøkelsene kan være sammenliknbare, men at størrelsesforskjellen hører med til de usikkerhetsmomenter som må tas i betraktning under drøftelsen av resultatene.

På grunnlag av data fra Mari - Anne Zahls studie fra Norge i 2002, Jf forrige kapittel, og den tilsvarende fra USA i 1997, ble det publisert en komparativ artikkel med noen av disse data (Furman, Zahl, Benson og Canda 2007).

I dette kapittelet skal vi gi en fremstilling av hovedpunkter i materialet fra vår 2011 studie og den amerikanske fra 2008 i et sammenliknende perspektiv.

Vi starter med en presentasjon av data om svargiverne og fortsetter med data om de ulike tema i undersøkelsene.

Svarprosenten i den amerikanske undersøkelsen (23 %) er enda lavere enn i den norske (34 %). Vi stiller oss undrende til at denne svarprosenten er så lav fordi vi legger til grunn at personlig interesse og erfaring for temaet har vært viktig for beslutningen den enkelte har gjort om å svare på skjemaet.

Vi vet ikke nøyaktig hvor stor andel av sosialarbeiderne i de to land som er medlemmer i de nasjonale profesjonsorganisasjonene som utvalget er trukket fra. Det kan antas at ca 60 % av sosionomene i Norge er medlemmer i FO (Jf kapittel 1). I 1997 var andelen av amerikanske sosialarbeidere som var medlem i NASW 32 %. Vi antar at denne andelen i 2008 neppe var over 25 %.

Disse to faktorene, sammen med andre ujevnheter i forhold mellom svargiverne og det univers de skal representere, gjør at det hefter usikkerhet om de to undersøkelsenes representativitet. Vi

vil derfor være meget forsiktig med å bruke disse data til generaliseringer om hva norske og amerikanske sosialarbeidere generelt mener og gjør når det gjelder å inkludere religion og livssyn i sosialt arbeids praksis. Vi kan ikke utelukke at store deler av de forskjeller som fremtrer gjennom de data vi presenterer i fortsettelsen skyldes særegenheter ved utvalgene, mer enn reelle forskjeller mellom inkluderingen av religion og livssyn i sosialt arbeid i de to land. Gjennomgangen av amerikanske lærebøker i sosialt arbeid generelt, har som tidligere vist, heller ikke viet temaet spesielt stor plass.

Vi tenker likevel at de markante forskjeller som avtegner seg i det materialet vi her skal presentere, likevel er uttrykk for tendenser som har en viss allmenn gyldighet.

Tallene i den følgende sammenlikningen er hentet fra "Executive report" fra de to undersøkelsene (Furman et al 2008 og Vetvik et al 2014).

11.2 Svargivernes bakgrunn

Det er markante forskjeller i svargivernes bakgrunn i de to undersøkelsene. Dette speiler antakelig både ulike sosiale forhold i USA og Norge, og ulikheter i sosialt arbeids praksis og organisering i de to land. Men det kan også skyldes ulik representativitet i materialet på enkelte variabler. Vi kommer nærmere inn på dette i det følgende.

Ser vi på enkle demografiske variabler som alder og kjønn, finner vi at sosialt arbeid i begge land er **kvinnedyrket**. Kvinneandelen i det amerikanske materialet er på 74 %, mens den i det norske materialet er 79 %. Vi ser videre at gjennomsnittsalderen for de norske svargiverne er 43 år, mens den er på 58 år i det amerikanske materialet. Vi er usikker på hvor representativt det amerikanske materialet er på alder.

Når det gjelder arbeidsplassene for svargiverne er det markante forskjeller. Mens hele 84 % av de norske svargiverne arbeider i offentlige arbeidsplasser, er det tilsvarende tall 40 % av svargiverne i USA.

Det må videre påpekes at de "private" arbeidsplassene i Norge i meget høy grad er offentlig finansiert og oftest inngår i det samlede offentlige systemet med regelverk og planer. Det amerikanske systemet er betydelig større grad preget av marked, frivillighet og private aktører.

Velferdsstaten og Velferdskommunene i Norge er sentrale premisser for rammebetingelsene for sosialt arbeid i det norske samfunnet. Vi antar at forskjellen privat/offentlig vil ha innvirkning på svarene i de to undersøkelsene.

Det samme kan sies om praktiseringen av religion i offentlig og privat sektor i de to land.

I USA har det vært klart markert at det offentlige er livssyn nøytralt, mens Norge har en lang statskirkelig tradisjon som er blitt endret først i de siste år. Spørsmålet om religionsundervisning

i skolen er håndtert ulikt ved at USA ikke har slik undervisning i skolen, mens Norge har hatt et mer eller mindre obligatorisk Kristendomsfag som tradisjon, dog slik at i de siste 20 årene har en mer moderne variant "Kristendom, religion og livssyn" (Krl) og en variant "Religion, etikk og livssyn(Rel)" vært gjeldende. Det har vært politisk tautrekking om betegnelsen som i dag er "Kristendom, religion, livssyn og etikk" (Krl). Etter vår oppfatning er den politiske dragkampen om betegnelsen uttrykk for en sensitivitet som er knyttet til tematikken generelt og til utdanningen på temaet spesielt.

Et interessant punkt, i tråd med ovennevnte, er at bare 35 % av de amerikanske sosialarbeiderne hadde tema fra religion og livssyn inkludert i sin utdanning. Dette er klart lavere enn i det norske materialet, hvor 51 % av svargiverne hadde det.

Svargiverne i undersøkelsen med engelske sosialarbeidere i 2000, hadde enda lavere score med bare 23 % som hadde hatt tema om religion og livssyn inkludert i sin utdanning (Furman et al 2004 og 2005, Holloway and Moss 2010).

Tallene om dette utdanningsmomentet fra Storbritannia og USA kan etter vår oppfatning være i samsvar med det bilde som fremkommer når det gjelder inn holdet i de sentrale grunnbøker i faget sosialt arbeid i den Anglo-Amerikanske kontekst (Jf Kapittel 2).

Ser vi på hvilke type oppgaver svargiverne i Norge og USA arbeider med, ut fra kategoriseringene av arbeidsfelt, ser vi også markante forskjeller.

50 % av svargiverne i den amerikanske undersøkelsen arbeider i "Mental health" og ytterligere 11 % er i " Medical healthcare". I materialet fra den norske undersøkelsen er det 14 % som arbeider i psykiatri og 8 % som arbeider i somatisk helsetjeneste. I tillegg er det 7 % som arbeider med omsorg for ulike grupper av funksjonshemmede. Vi ser således at helserelevante arbeidsplasser har en nesten dominerende plass i det amerikanske materialet, mens det er mye mindre i det norske. Det norske materialet er dominert av at Barnevern (31 %) og Nav (19 %) utgjør halvparten av svargivernes arbeidsplasser. I USA utgjør Child- family welfare 7 % av svargivernes arbeidsplasser, mens arbeidsplasser i barnevern og familievern utgjør til sammen 36 % av de norske svargiverne.

Selv om en tar i betraktning at kategoriseringene er problematiske og at det finnes både overlapp og uklarheter ellers, trer det klart fram at de amerikanske og de norske sosialarbeiderne har noe ulik arbeidsplassstilthørighet. Dette medfører at både rammebetingelsene og de faktiske arbeidsoppgavene antakelig er meget forskjellig for svargiverne i de to undersøkelsene. Forenklet kan en kanskje si at de amerikanske sosialarbeiderne arbeider i privat regi med fokus på helsetjenester og individrettet terapi, mens de norske jobber i det offentlige velferdssystemet med mer fokus på sosioøkonomiske problemer og implementering av sosialpolitiske føringer og rammebetingelser. Men det er selvsagt også slik at sosialarbeiderne også i Norge jobber med individuelt sosialt arbeid i en førstelinjetjeneste med brukere med et vidt spekter av problemer.

Når det gjelder **utdanningsbakgrunn** finner vi den kanskje største forskjell mellom de to

svargivergruppene. 83 % av de amerikanske svargiverne har mastergrad i Sosialt arbeid, mens ytterligere 11 % har Phd eller Post-Doc utdanning. Bare 5 % har utdanning på Bachelor nivå. I den norske undersøkelsen har nesten alle svargiverne Bachelor grad i sosialt arbeid som sin utdanning.

Vi finner videre en betydelig forskjell i religions- og livssynstilknytning for svargiverne i de to undersøkelsene.

Det er riktignok slik at kategorien ”kristne” utgjør 57 % i det amerikanske materialet og 52 % i det norske materialet. Men i kategorien kristne er det i det amerikanske materialet 27 % protestanter og 18 % katolikker, mens det er ca 12 % i andre kristne grupperinger. I den norske svargivergruppen er det nesten bare protestanter i kategorien kristne.

I den amerikanske svargivergruppen er det hele 20 % jøder og 0.1 % muslimer, mens det i Norge er 1% i hver av disse gruppene. Andelen jøder i den amerikanske befolkning er bare på om lag 3 %, men det kan ikke utelukkes at relativt flere jøder enn andre religiøse grupperinger er aktive sosialarbeidere. Vi antar likevel at vi her har en skjevhet i det amerikanske utvalget.

Bildet av religiøsitet i den amerikanske svargivergruppen er uansett markant mer flerfoldig enn i den norske.

Totalt er det 85 % svargivere i ulike religiøse kategorier blant de amerikanske svargiverne, mens ca 15 % har ikke – religiøse orienteringer. I den norske svargivergruppen er det ca 55 % som har en religiøs tilhørighet, mens 45 % svarer at de er i ulike ikke-religiøse grupper. Gruppene som inngår i ”ikke-religiøse” livssyn i den norske undersøkelsen er ”humanister” (20 %) og ”uten religiøs tilknytning eller orientering” (12 %) og agnostikere/ateister(13 %).

Samlet vil vi si at den amerikanske svargivergruppen er klart mer religiøs enn den norske, samtidig som vi ser at den også er klart mer pluralistisk preget enn den norske. Den kanskje største forskjellen er at andelen svargivere med ”ikke- religiøst” livssyn er markant høyere i Norge.

Vi antar at disse forskjellene mellom svargivergruppene har signifikant innvirkning på hvordan de besvarer de spørsmål som inngår i undersøkelsen. I det følgende skal vi fokusere data fra et utvalg av spørsmålene på de ulike hovedområder i de to undersøkelsene.

11.3 Er det passende å ta opp religion - i ulike klientsituasjoner?

Spørsmålet om det er passende å ta opp religion i ulike livssituasjoner, Sp 17 i den norske undersøkelsen, skal her sammenliknes med den amerikanske undersøkelsen på utvalgte spørsmål som er med i begge undersøkelsene.

Tabell 11. Passende å ta opp religion i ulike klientsituasjoner

Prosent som er enig. N = 134 Norge N= 1804 USA

KLIENTSITUASJON	REL		LIVSSYN	
	NORGE	USA	NORGE	USA
Klienten er dødssyk	48	75	64	86
Klienten er rusmisbruker	12	53	40	73
Vil bli fosterforelder	50	57	62	64
Vil bli adoptivforelder	45	58	59	65
Utsatt for partner vold	7	44	29	62
Har opplevd naturkatastrofe/ulykke	16	56	35	71
Sørger etter å ha mistet noen	37	72	57	82
Lider av kroniske psykiske vansker	12	37	32	52
Klienten er arbeidsledig	3	37	19	54
Klienten har familieproblemer	7	44	24	60
Klienten er i fengsel eller under rettsforfølgelse	11	38	27	53

Kommentar til tabell 11:

Som tallene viser er det store forskjeller mellom svarene på de fleste av spørsmålene mellom de norske og de amerikanske svargiverne.

Det er systematisk slik at andelen som finner det passende å ta opp religion og livssyn er markant høyere på nesten alle de ulike klientsituasjonene i USA sammenliknet med Norge.

Det er også den likhet at det helt systematisk er slik at å ta opp livssyn oftere oppfattes som passende enn å ta opp religion, i begge svargivergruppene.

Det er også interessant å merke seg at forskjellen mellom svarene er relativt større når det gjelder å ta opp religion når det gjelder livssyn.

Ulikhetene mellom de amerikanske og de norske sosialarbeidernes holdninger til å ta opp religion og livssyn i de ulike klientsituasjonene varierer imidlertid en god del. Noen ganger er forskjellene store, mens i noen situasjoner er forskjellene betraktelig mindre. Det er langt på veg de samme klientsituasjonene som scorer relativt høyest både i Norge og i USA.

De fire situasjonene hvor vi finner den høyeste andelen som svarer at det er passende å ta opp religion, er de samme i Norge og USA, selv om forskjellene også på disse svarene er markante.

I USA er andelen som finner det passende å ta opp religion høyest når klienten er dødssyk (75 %) og når klienten er i sorg etter å ha mistet noen (72 %).

Disse er også blant de høyeste i den norske undersøkelsen, 48 % når klienten er dødssyk og 37 % når en sørger. Dette viser en interessant likhet i oppfatninger mellom de amerikanske og de norske sosialarbeiderne.

Do to øvrige situasjoner blant de fire med høyest aksept for at det er passende å ta opp religion er i begge land spørsmålene om adoptivforeldre og fosterforeldre. Også her er det høyere tall for aksept for å ta opp religion blant de amerikanske enn blant de norske sosialarbeiderne. Men forskjellene er relativt små i sammenlikning med de store forskjellene på de andre klientsituasjonene.

Blant de norske svarer 50 % at det er passende å ta opp religion når klienten vil bli fosterforelder, mot 57 % i det amerikanske materialet. Når det gjelder å bli adoptivforelder er det 45 % av de norske og 58 % av de amerikanske sosialarbeiderne som finner det passende.

Når det gjelder situasjoner knyttet til rusmisbruk, partner vold, naturkatastrofer/ulykker, kroniske psykiske vansker, arbeidsledighet, familieproblemer og fengsel/rettsforfølgelse finner vi meget lave tall for aksept fra de norske sosialarbeiderne (3 % - 16 %).

Blant de amerikanske finner vi betydelig høyere andel som finner dette passende i de aktuelle situasjonene (37 % til 53 %). Tallene viser at i situasjoner hvor bare en liten del av de norske svargiverne finner det passende å ta opp religion i klientsamtalen, er det forholdsvis vanlig at de amerikanske sosialarbeiderne finner det passende å ta opp religion.

På de 11 spørsmålene er det bare på ett spørsmål at andelen som finner det passende å ta opp religion i denne situasjonen når opp til en andel på 50 % av de norske svargiverne. Blant de amerikanske ser vi at 6 av de 11 spørsmålene scorer over 50 %.

Vi ser likevel av data at det er klart delte svar på spørsmålene også blant de amerikanske sosialarbeiderne. I noen klientsituasjoner ser vi at det er under 40 % som svarer at det er passende å ta opp religion i disse situasjonene.

Ser vi på svarfordelingen når det gjelder livssyn, finner vi stort sett de samme likheter og forskjeller. Men vi ser at forskjellene er klart mindre når det gjelder å ta opp livssyn enn når det gjelder å ta opp religion.

Når det gjelder livssyn ser vi at over 50 % de norske svargiverne i fire av de 11 klientsituasjonene svarer at det er passende å ta opp livssynsspørsmål.

Blant de amerikanske ser vi at over 50 % av svargiverne finner det passende å ta opp livssyn på alle de 11 spørsmålene/klientsituasjonene. Men det er også i det amerikanske materialet betydelige variasjoner i det at det bare er på to av de 11 situasjonene at over 80 % svarer aksepterende, mens ytterligere to har over 70 % som svarer på samme måte. De tre laveste er bare så vidt over 50 %.

Vi finner altså betydelige variasjoner også blant de amerikanske sosialarbeiderne, men gjennomgående er aksepten av å ta opp religion og livssyn markant høyere blant de amerikanske svargiverne enn de norske.

Forskjellen er likevel som nevnt mindre forskjeller når det gjelder å ta opp livssyn enn når det gjelder å ta opp religion. **Dette er fordi de norske sosialarbeiderne har langt lavere aksept for å ta opp religion enn med de amerikanske.**

11.4 Er det passende å ta opp religion/livssyn med grupper som diskrimineres?

Hovedspørsmålene 17 og 18 hadde også en undergruppe av spørsmål som gjaldt hvorvidt det var passende å ha opp religion og livssyn i forskjellige situasjoner hvor klienter ble diskriminert på forskjellige grunnlag. I tabell 12 har vi stilt opp svarfordelingen fra de norske og de amerikanske på disse spørsmålene.

Tabell 12. Passende å ta opp religion og livssyn i diskriminerings situasjoner.
% ENIGE N= 134 Norge N= 1804 USA

	Religion		Livssyn	
	Norge	USA	Norge	USA
Type diskriminering				
På grunn av seksuell legning	14	45	35	60
Aldersdiskriminering	3	43	22	60
På grunn av politisk orientering	11	35	30	51
På grunn av religiøs tro/praksis	62	80	64	82
På grunn av etnisitet/kultur	38	43	49	59
På grunn av uførhet	4	41	25	59
På grunn av fattigdom	5	39	26	56

Kommentarer til tabell 12:

Vi ser igjen en stor og systematisk forskjell mellom svarene fra de norske og de amerikanske sosialarbeiderne.

Diskriminering på grunn av religiøs tro/praksis er det som de fleste både av de norske og de amerikanske svargiverne oftest finner som en passende grunn til å ta opp religion. Forskjellen mellom de norske og amerikanerne er likevel tydelig også her. Men i begge land er det over 60 % som finner det passende å ta opp religion.

I det norske materialet ser vi at diskriminering på grunn av etnisk bakgrunn og kultur kommer som en klar nr. 2 med andel av svargiverne som finner det passende å ta opp religion i denne situasjonen.

I de norske svarene ser vi at det er bare rent marginal tilslutning til at de øvrige former for diskriminering kan gjøre det passende å ta opp religion.

Det amerikanske materialet har klart høyere andel av svargivere (39 – 45 %) som finner det passende å ta opp religion i de ulike diskriminerings situasjoner. Men også her finner vi at mindre enn halvparten svarer at det er passende å ta opp religion i disse sammenhengene, bortsett fra det ovennevnte om diskriminering på et religiøst grunnlag.

Svarfordelingen når det gjelder å **ta opp livssyn** i disse situasjonene følger samme mønster som hva gjelder religion. Men alle situasjonene gir mer enn 50 % blant amerikanerne som finner det passende å ta opp livssyn, mens det blant de norske fortsatt bare er religiøs diskriminering som et flertall mener gjør det passende å ta opp livssyn.

Prosentforskjellen mellom de norske og de amerikanske svarene fremstår stor og signifikant, men forskjellen er minst når det gjelder religiøs diskriminering og diskriminering på grunnlag av etnisk bakgrunn og kultur. Her har begge land forholdsvis høy score.

11.5 Svargivernes bruk av og holdning til ulike hjelpeintervensjoner relatert til religion og livssyn

Spørsmålene i vårt spørreskjema fra 39 – 53 gjelder en rekke religions- og livssynsrelaterte hjelpeintervensjoner. Spørsmålene gjelder systematisk om en har brukt den enkelte intervensjon i sitt klientarbeid på den ene side og om hvorvidt intervensjonen ansees som passende i sosialt arbeid prinsipielt/generelt. Den amerikanske undersøkelsen har mange av de samme spørsmål. Svarkategoriene er JA/NEI. I tabell 13 presenterer vi et utvalg av svarene på disse spørsmål fra de to undersøkelsene.

Tabell 13. Religion og livssynsbaserte hjelpeintervensjoner - praksis og holdninger i Norge og USA.

Prosenttall Ja for bruk og aksept som passende. N = 134 Norge N = 1804 USA

Hjelpeintervensjon	Har brukt		Er passende	
	Norge	USA	Norge	USA
Bruke eller anbefale religiøse/livssynsbøker, musikk	20	56	58	77
Be privat for en klient	16	56	29	68
Be sammen med en klient	5	27	22	45
Meditere privat for å forberede møte med klient	13	66	57	86
Anbefale klienten deltakelse i nettverk av religiøs/livssyns karakter	22	77	39	85
Samtale om hvilken rolle religion/livssyn spiller i forhold til viktige personer i klientens familie eller nettverk	57	75	80	88
Bidra til at klienten kan se hvilke ressurser som er i egen tro for å finne mening i sin situasjon	47	69	74	82
Hjelpe klienten til å reflektere over hva som skjer etter døden sett ut fra eget livssyn	19	71	52	88
Henvise til en prest eller andre religions/livssynsrepresentanter	39	75	82	90

Kommentar til tabell 13:

Når det gjelder egen bruk av de ulike hjelpeintervensjonene ser vi at det er langt større andel av de amerikanske enn de norske sosialarbeiderne som har brukt de nevnte hjelpeintervensjonene. Blant de norske er det bare **en** intervensjon som flertallet (57 %) svarer at de har brukt.

Blant de amerikanske har et flertall brukt alle intervensjonene med unntak av **en**. Men også blant amerikanerne er det en forholdsvis begrenset andel (27 %) som har bedt sammen med en klient.

Tallene kan gi inntrykk av at jo mer religiøst preg hjelpemiddelet har, jo lavere andel har brukt det – i begge land. Jo mer hjelpemiddelet knytter an til vanlig sosialarbeidermetode, desto mer er det brukt.

Forskjellen mellom de norske og de amerikanske svargiverne er særlig store om en selv har

brukt den aktuelle hjelpeintervensjon. Når det gjelder om en på et mer prinsipielt/generelt grunnlag finner hjelpeintervensjonen passende i sosialt arbeid, er forskjellene klart mindre, selv om forskjellen er tydelig på de fleste av intervensjonene.

Minst er forskjellen om disse intervensjonene er passende:

- Samtale om hvilken rolle religion eller livssyn spiller i forhold til viktige personer i klientens familie eller nettverk. (Prosentforskjell 8)
- Bidra til at klienten kan se hvilke ressurser som finnes i egen tro for å finne meningen i sin situasjon (Prosentforskjell 8)
- Hen vise til en prest eller andre religions/livssynsrepresentanter (Prosentforskjell 8).

Både blant de norske og de amerikanske svargiverne er det et stort flertall som finner dette passende i sosialt arbeid.

De to intervensjonene hvor det er størst sprik mellom de norske og de amerikansk om dette er passende er:

- Anbefale klienten deltakelse i nettverk av religiøs/livssyns karakter
- Be privat for en klient

Her svarer et stort flertall av amerikanerne at dette er passende (85 % og 68 %), mens klart under 40 % av de norske svarer det samme.

11.6 Noen andre variabler

I denne sammenlikningen har vi i mindre grad benyttet data fra de mer generelle holdningsspørsmålene fra de to undersøkelsene, da disse er sparsomt rapportert i ”executive report” fra den amerikanske undersøkelsen. Vi skal imidlertid peke på utslagene på noen slike variabler her for å gi en viss pekepinn om forskjellene også her. Svarene er stilt opp i tabell 14.

Tabell 14. Data fra ulike holdningsspørsmål.

Prosent Andel som er enig i utsagnet. N= 134 Norge N = 1804 USA

UTSAGN	Norge	USA
Sosialarbeiderne har ikke kompetanse/ferdigheter til å hjelpe klienter i religiøse/livssynsanliggende	29	25
Sosialarbeidere bør øke sin kompetanse om forhold knyttet til tro/livssyn	43	58
Inkludering av religion/livssyn er i konflikt med sosialt arbeids faglighet/formål	29	13
Inkludering av religion/livssyn er i konflikt med FO/NASW etiske retningslinjer	25	13
Hjelp til klientene med å vurdere om de vil arbeide med tilgivelse, er en viktig del av sosialt arbeids praksis	29	64
Kartleggingsfasen i et klientforhold bør omfatte informasjon om klientens religions-/livssynstilhørighet	26	59

Kommentar til tabell 14:

Vi ser også på disse holdningsspørsmålene en tydelig forskjellig profil mellom de norske og de amerikanske sosialarbeiderne på samtlige spørsmål, selv om det er betydelige forskjeller i andelen som svarer ”enig” på utsagnene. Disse forskjellene i holdninger antar vi vil ha betydning for den ulike svarfordelingen på de andre spørsmålene, f. eks om praksis, i de to undersøkelsene.

Konkret ser vi det er litt større andel i den norske enn i den amerikanske undersøkelsen som svarer at sosialarbeiderne generelt ikke har kompetanse/ferdigheter til å hjelpe klienter i religiøse/livssynsanliggender. Men i begge gruppene er det under 30 % som er enig i at det finnes en kompetansemangel her. Det kan vel legges til at profesjonsgrupper sjelden kan beskyldes for å undervurdere sin kompetanse rent generelt. Noen flere av de amerikanske sosialarbeiderne (58 %) svarer at de bør øke sin kompetanse her, mot 43 % av de norske.

Vi ser at det i den norske undersøkelsen er klart flere som svarer at inkludering av religion/livssyn er i strid med profesjonsorganisasjonens yrkesetikk og sosialt arbeid formål og faglighet i den norske undersøkelsen enn i den amerikanske. Men det er under 30 % av svargiverne i Norge som svarer dette og mindre enn 15 % som svarer dette i USA. Dette gir et bilde av begrenset oppfatning av at det foreligger noen konflikt her, i begge gruppene.

De to siste spørsmålene handler om syn på elementer i sosialt arbeids metode. Vi finner

markante forskjeller her ved at nesten 2/3 av de amerikanske sosialarbeiderne svarer at hjelp til klienten for å vurdere om de vil arbeide med tilgivelse er en viktig del av sosialt arbeids praksis, mens under 1/3 av de norske, svarer det samme. Vi ser også at en langt større andel av de amerikanske sosialarbeiderne (59 %) svarer at kartleggingen i et klientforhold bør omfatte informasjon om klientens religions-/livssynstilhørighet, enn blant de norske (26 %). Her er forskjellene markante og på linje med hovedinntrykket fra de andre tabellene.

På et spørsmål om sosialarbeideren bør informere klienten om sin religions-/livssynstilhørighet, eller fravær av sådan, når kontakt etableres, svarte 90 % av de norske sosialarbeiderne at de er uenig i dette. Det var nesten 70 % av de amerikanske som svarte det samme.

I hovedsak er det slik at et stort flertall av sosialarbeiderne, både i Norge og USA, er uenig i at dette bør gjøres som en generell regel. I den amerikanske undersøkelsen, og i Zahls "executive report" fra 2002 undersøkelsen er dette omtalt som mangel på oppslutning om en praksis/et prinsipp som omtales som "informed consent", på norsk "informert samtykke". Vi har fremholdt at dette er en misforståelse og har derfor ikke konkludert slik.

I noen tilfeller antas det at situasjonen vil gjøre det naturlig for sosialarbeideren å informere en klient om sitt livssyn ved kontaktetablering. Men vi tolker data slik at sosialarbeiderne både i Norge og i USA ikke finner dette som naturlig eller riktig som en standard praksis.

Denne holdningen kan ikke sies å bryte med prinsippet om informert samtykke.

11.7 Konkluderende drøfting

Data i dette kapittelet viser i hovedsak markante forskjeller både i holdninger og handlinger i sosialt arbeids praksis om inkludering av religion og livssyn mellom det norske og det amerikanske materialet.

Det amerikanske materialet viser en betydelig høyere grad av aksept og praksis med inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis. Dette gjelder i markert større grad inkludering av religion enn av livssyn.

Det er heller ikke i USA ett syn på religion og livssyn i sosialt arbeid som utkrystalliserer seg som omforent. På enkelte spørsmål er det som vi har vist klart ulike oppfatninger også blant de amerikanske svargiverne. Og på noen spørsmål er det som vi har vist begrensede forskjeller i svarene fra svargiverne i de to land.

Denne rapporten tar ikke sikte på å foreta inngående analyser av årsakene til de rapporterte forskjeller. Vi skal imidlertid fremheve tre årsaksfaktorer som vi i en tentativ drøftelse vil fremheve som betydningsfulle.

11.7.1 Religion

Både for profesjonelle sosialarbeidere og for klienter/brukere har det antakelig stor betydning at USA fremstår som et klart mer religiøst samfunn enn Norge. Vi antar at dette er den viktigste forklaringsfaktor bak de registrerte forskjellene.

Ulikheten i religiøs samfunnssituasjon fremkommer både i tall for tro på Gud, tro på liv etter døden, viktigheten av religion for menneskelivet og i barneoppdragelsen. Tall fra World Values Survey (2008) viser et vesensforskjellig bilde mellom USA og skandinaviske land i dette. I USA sier 47 % at religion er meget viktig for dem, mens det er 11 % i Norge som svarer det samme. Mens 35 % av amerikanerne svarer at de deltar i Gudstjeneste minst en gang i uken, er det bare 5 % av de norske som svarer det samme. Mens 55 % i USA svarer at Gud er meget viktig i deres liv, svarer 10 % i Norge det samme. 41 % av amerikanerne er enig i at kirkene gir svar på sosiale problemer, mens 11 % av de norske svarer det.

Mens USA nesten fremstår som en falsifisering av teorien om den ubønhørlige sekularisering, kan Norge fremstå som eksempler på land med en tydelig sekulariseringsprosess (Furseth 2015). Denne konteksten har åpenbart betydning både for sosialarbeidernes forutsetninger og klientenes situasjon, når det gjelder aktualitet og relevans av religion.

En nærmere drøftelse av de religiøse forskjeller mellom USA og Europa er gjort i et nyere arbeid av amerikanske og britiske forskere (Berger m.fl. 2008). Boka gir ikke bare et hovedbilde som er i tråd med World Values Survey, men fokuserer også interessante forklaringer og konsekvenser av denne situasjonen. De fremstiller også forskjeller på det politiske og velferdspolitiske området mellom det ”religiøse” USA og det ”sekulære” Europa.

11.7.2 Utdanning

Et punkt vi vil fremheve som meget interessant til forståelse av situasjonen er ulikheten i utdanningsbakgrunn.

Det gjelder for det første graden av akademisering. De amerikanske svargiverne har i hovedsak mastergrad i sosialt arbeid (85 %). Det er dessuten ytterligere 10 % som har PhD grad. Bare 5 % har Bachelorgrad som høyeste utdanning i sosialt arbeid. Dette henger sammen med utviklingen av sosialt arbeid som utdanningsdisiplin i USA. Her kom det mange mastergradstilbud tidlig. Bachelorutdanningene i USA er ofte av nyere dato. Dette er en helt annerledes utvikling enn vi har hatt i Norge.

I Norge er det anslagsvis 90 - 95 % av sosialarbeiderne som har Bachelorgrad som høyeste fullførte sosialarbeiderutdannelse.

Vi er usikker på betydningen av forskjellen i utdanningsnivå, men antar at det kan ha betydning.

I profesjons-sosiologisk terminologi kan det hevdes at Sosialt arbeid i Norge i det vesentligste er en "Semi-profesjon," mens det i USA mer er kjennetegnet av å være en profesjon (Etzioni 1969)

For det andre ser vi at mens 50 % av de norske svargiverne svarer at de har hatt problemstillinger knyttet til religion/livssyn inkludert i sin utdanning i sosialt arbeid, svarer bare 35 % av amerikanerne det samme.

På denne bakgrunn fremstår forskjellen mellom svarene i den amerikanske og den norske undersøkelsen når det gjelder integrering av tro og livssyn som nesten paradoksal. Når de amerikanske svargiverne i så liten grad har hatt temaet religion og livssyn inkludert i sin utdanning –

på hvilket grunnlag er det da de fremstår med så positive holdninger til og så høy faktisk bruk av religiøst/livssynsbaserte hjelpeintervensjoner i praksis?

Spørsmålene til oppfølging er:

1. Hvis det er bygget på utdanning – hvor kommer da denne utdanningen fra?
2. Hvis det ikke er bygget på utdanning – hva er da grunnlaget for disse holdninger, praksis og særlig de religiøst/livssynsbaserte hjelpeintervensjoner?

Et viktig memento for denne drøftelsen er det faktum at amerikanske lærebøker er meget sparsomme i fremstilling av religion og livssyn i sosialt arbeid. Vi viser videre til Angells påvisning av den sparsomme behandlingen av temaet i forhold til terapeutisk virksomhet generelt og rusmisbruksfeltet spesielt, i USA (Angell 1994).

11.7.3 Samfunn og sosialt arbeid

Vi vil også peke på **de antatt store forskjeller i kontekst og innhold for sosialt arbeid** i de to landene som et utgangspunkt for en nærmere analyse.

Den generelle samfunnskonteksten med hensyn til forholdet offentlig og privat anses å være av stor betydning. Den sosiale, samfunnsmessige kontekst er vesensforskjellig både for sosialarbeiderne og for brukerne av de sosiale tjenester.

Velferdsstaten i Norge gir en helt annen ramme og grunnlag for sosialt arbeid enn i USA.

Dette medfører også at innholdet i sosialt arbeid som fag fremtrer med betydelige forskjeller både i de konkrete oppgaver, de verdier/holdninger og regler som ligger til grunn for sosialarbeidernes arbeid.

Vi ser imidlertid at 53 % av befolkningen i Norge svarer at arbeid er meget viktig for dem, mens det tilsvarende i USA er 32 %.

Her kommer arbeidslinjen spesielt og den ulike sosialpolitiske kontekst generelt inn som potensielle forklaringer og en understreking av viktige ulikheter i samfunnets verdier.

11.7.4 Avsluttende kommentar

I avslutningen av dette kapittelet må vi nevne et underliggende spørsmål helt eksplisitt. Er de data vi har rapportert i dette kapittelet brukbare til å tegne et tilnærmet representativt bilde av forskjellene mellom de to lands sosialarbeidere når det gjelder inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis - tross de metodiske svakheter vi har fremhevet?

Dette kan vi ikke besvare sikkert. Vi antar at bildet er ”roughly right” i den forstand at vi finner grunnlag for å si at religion og livssyn er mer inkludert og akseptert i sosialt arbeids praksis i USA enn i Norge.

Vi antar at dette henger sammen både med at klientene i USA oftere vil bringe spørsmålet opp ut i fra sin livssynssituasjon, og at sosialarbeiderne på sin side vil være mer fortrolig med religion og livssyn som et element i tilværelsen av betydning også for sosialt arbeid.

Men vi ser ikke bort fra at forskjellene som fremkommer i vårt materiale kan være sterkere og mer omfattende enn de er i virkeligheten. Det er flere indikasjoner på dette. Både den mangel på litteratur i de generelle amerikanske lærebøker i Sosialt arbeid, og det lave omfang av de amerikanske svargiverne som svarte at religion og livssyn var et tema i deres utdanning, kan gi en slik indikasjon. Det samme vil vi si om den meget lave svarprosenten i den amerikanske undersøkelsen. Også egne inntrykk av dette fra samtaler med amerikanske kolleger, gjør at vi fornemmer at forskjellene slik de fremkommer i vårt materiale er større enn slik de er i ”virkeligheten”. Den vekten evidensbasert sosialt arbeid tillegges i USA, kan også trekke i denne retning. Men det er en forskjell, konkluderer vi.

DEL 3. ANALYSER AV SAMMENHENGER I SVARFORDELINGEN ETTER BAKGUNNSVARIABLER

I denne delen av rapporten skal vi analysere data i forhold til de demografiske og andre bakgrunnsvariabler om svargiverne. For å analysere korrelasjon har vi brukt Pearsons korrelasjonskoeffisient. Vi har også brukt statistiske mål for signifikans av de enkelte sammenhenger.

Vi ser på forholdet mellom uavhengige og avhengige variabler. Hva som defineres som uavhengige variabler, også kalt forklaringsvariabler, vil fremgå i begynnelsen av det enkelte kapittel. Vi peker på at en variabel kan bli benyttet både som uavhengig og avhengig variabel i ulike kontekster. Noen ganger kan holdningsvariabler tjene som uavhengige forklaringsvariabler i forhold til praksis/erfaring. Mens andre ganger kan praksis/erfaringsvariabler analyseres som uavhengige variabler med holdninger som avhengige variabler.

Vi har her for det meste presentert bivariate analyser. Dette fordi det blir det enkleste å forholde seg til. Men det medfører at datapresentasjonen blir mer omfattende enn en kunne ønske.

En viktigere grunn til at det er blitt mest bivariate analyser er det relativt lave antall respondenter. Ved multivariate analyser møter vi her fort de små talls forbannelse.

Vi har likevel på noen sentrale punkter utført og fremstilt noen resultater av multivariate analyser. Et eksempel på dette kommer i slutten av denne del av rapporten. Vi har også i rapportens del 4 gjort noen multivariate analyser ved hjelp av noen enkle indekser.

Kapittel 12. Svarfordelingen etter alder

12.1 Innledning om analysen

Vi presenterer her utvalgte data for svarfordelingen i vårt materiale etter alder. Sammenhengen mellom alder som uavhengig variabel og de ulike svar på spørsmålene i undersøkelsen er målt ved Pearsons korrelasjonskoeffisient og signifikansnivå. Alder er uavhengig variabel og de ulike andre variabler er avhengig variabler i denne analysen.

Generelt kan det sies at det ikke uventet er en viss signifikant sammenheng mellom svarene fra respondentene og deres alder. Mange av sammenhengene målt ved Pearsons' korrelasjonskoeffisient er små, det vil si mindre enn 0.15. Men det finnes noen som er større enn 0.2, og enkelte som er på omtrent 0.3. Disse kan sies å være moderate sammenhenger.

Vi har valgt å bruke aldersvariabelen todelt slik at vi har skilt mellom gruppen opp til og med 40 år, og gruppen fra 41 år og oppover. Vi har henholdsvis 56 og 78 svargivere i de to gruppene. Vi regner da de på 40 år og yngre som unge, mens de andre er gruppen eldre. Vi kunne delt i to like store grupper ved et skille ved 45 år, men fant det praktisk fornuftig å sette skillet ved over 40 år.

12.2 Svarfordelingen om holdninger - etter alder

I tabell 15 har vi gitt en oversikt over våre data på noen få utvalgte spørsmål (av spørsmålene fra 10 – 16 og 19 – 32 i spørreskjemaet) om sammenhengen mellom aldersvariabelen og noen generelle holdninger. Vi har bare vist fordelingen av enig/uenig og utelatt de nøytrale. Tabellen summeres derfor ikke til 100 % som det ville vært om også de nøytrale var med. De spørsmål som er inkludert i tabellen var de spørsmål hvor vi fant en viss sammenheng med aldersvariabelen.

Tabell 15. Alder og holdninger

Prosenttall N = 134

Alder	20 – 40 år		41+		Korrelasjon
	Prosenttall				
UTSAGN	Enig	Uenig	Enig	Uenig	
Landets kristne tradisjon og det nye multikulturelle samfunn gjør det naturlig å ta opp religion/livssyn	50	27	40	31	0.157
Etiske spørsmål /refleksjoner er nært knyttet til tro/livssyn i mitt sosiale arbeid	27	45	44	32	0.142
Sosialarbeiderne har generelt sett ikke kompetanse/ferdigheter til å hjelpe klienter i religion/livssyns spørsmål	19	44	36	40	0.264

Kommentar til tabell 15:

Fra tabellen ser vi at de yngre er oftere enn de eldre enig i at landets kristne tradisjon og/eller den nye multikulturelle situasjonen gjør det naturlig å ta opp religion og livssyn praktisk sosialt arbeid. Det kan tenkes at de yngre i større grad enn de eldre har mer kontakt med de kulturelle endringer i samfunnet.

Vi ser på den annen side at de eldre oftere enn de yngre er enig i at etiske spørsmål er nært knyttet til tro/livssyn i eget arbeid.

Interessant nok ser vi at klart flere av de eldre er enig i at sosialarbeiderne har ikke har kompetanse/ferdigheter i forhold til å hjelpe klienten i religions- og livssynsspørsmål. Dette kan tenkes å være et erfart problem. Inkludering er ikke bare et spørsmål om holdninger, men også spørsmål om opplevde kompetanse og ferdighet til å gå inn i slike utfordringer. Det kan også være en effekt av forskjeller i deres utdanning når det gjelder om religion og livssyn var inkludert i utdannelsen. De eldste har som oftest sin utdanning fra før 1990 og inntrykket er at inkludering av tema fra religion og livssyn var mindre inkludert i utdannelsen på denne tid. Når vi kontrollerer for dette forhold, forsterkes inntrykket av at alder i seg selv ikke har så stor betydning for svarene på disse holdningsspørsmålene.

Jf fremstillingen i kapittel 2 og nærmere analyse av dette seinere i rapporten.

Et interessant trekk ved data etter alder er likevel at den yngste gruppen klart oftest svarer

nøytralt på de spørsmålene hvor dette er et alternativ.

12.3 Passende å ta opp religion i ulike klientsituasjoner, etter alder

Alder gir også et visst utslag på svarfordelingen knyttet til spørsmålene om det er passende å ta opp religion i ulike generelt formulerte klientsituasjoner (Sp 17). Tabell 16 gir en oversikt.

Tabell 16. Alder og inkludering av religion i ulike klientsituasjoner.

Prosenttall og korrelasjoner. N= 134

Alder	20 -40 år		41+		Korrelasjon
	Enig	Uenig	Enig	Uenig	
Klientsituasjon					
17a: Klienten er dødssyk	57	16	41	31	0.251
17b: Klienten er rusmisbruker	14	41	10	59	0.244
17g: Klienten har opplevd naturkatastrofe	21	41	12	55	0.267
17 h: Klienten har opplevd terrorhandlinger som har rammet en selv eller nærpersoner	21	41	12	57	0.289
17 i: Klienten sørger etter å ha mistet noen	43	25	33	40	0.209
17m: Klienten under rettsforfølgelse/soning	16	55	7	65	0.221
17n: Klienten blir diskriminert på grunn av seksuell legning	18	52	12	60	0.236
17q: Diskriminert på grunn av religion	69	7	57	20	0.247
17r: Diskriminert på grunn av kultur/etnisitet	46	21	33	42	0.229

Kommentar til tabell 16:

Tabellen har tatt med de klientsituasjoner der vi finner forholdsvis tydelige skiller etter alder, jf korrelasjonskoeffisientene.

Vi ser helt gjennomgående at de yngre er mer tilbøyelige enn de eldre til å si seg enig i at det er passende å ta opp religion i disse situasjonene. De yngre er tilsvarende mindre tilbøyelige til å si at de er uenige i dette.

De klareste forskjellene finner vi når det gjelder spørsmålet om terrorhandlinger, situasjonen hvor klienten er dødssyk og når det gjelder diskriminering på grunn av religion. Her er det klart mer positive holdninger til inkludering blant de yngre.

Et særlig interessant moment finner vi å være at 20 % av de eldre sier seg uenige i at det er passende å ta opp religion når de behandler en klient som er utsatt for diskriminering på grunn av religiøs tro og/eller praksis, mens bare 7 % av de yngre svarer det samme.

12.4 Passende å ta opp livssyn i gitte klientsituasjoner

I tabell 17 har vi stilt opp tilsvarende svarfordeling når spørsmålet gjelder om det er passende å ta opp livssyn i de ulike klientsituasjoner, Jf spørsmål 18 i spørreskjemaet.

Tabell 17. Alder og aksept for å ta opp livssystema i ulike klientsituasjoner

Prosenttall og korrelasjoner. N= 134.

Alder	20 – 40 år		41+ år		Korrelasjon
	Enig	Uenig	Enig	Uenig	
Klientsituasjon					
18a: Klient er dødssyk	73	11	57	16	0.219
18b: Klient som er rusmisbruker	48	20	34	34	0.271
18e: Har vært incestutsatt	38	30	21	46	0.290
18f: Utsatt for vold fra partner	39	30	21	47	0.274
18g: Opplevd naturkatastrofer eller ulykke	43	27	29	42	0.322
18h: Rammet av terror selv eller nærpersoner	48	25	30	34	0.298
18j: Lider av kroniske psykiske vansker	38	32	27	39	0.231
18k: Er arbeidsledig	23	41	16	46	0.213
18l: Har problemer i familien	30	30	20	43	0.230
18m: Rettsforfølgelse eller soning	38	30	18	46	0.282
18n: Diskriminert på grunn seksuell legning	41	29	31	38	0.221
18o: Diskriminert på grunn av alder	27	38	18	47	0.219
18p: Diskriminert på politisk grunnlag	36	27	29	36	0.265
18q: Diskriminert på religiøst grunnlag	71	5	64	14	0.249
18r: Diskriminert på etnisk eller kulturgrunnlag	59	11	42	27	0.310

Kommentar til tabell 17:

Vi ser det samme hovedmønster som i tabell 16 når det gjelder effekten av alder på spørsmålet om å ta opp livssyn i disse klientsituasjonene.

De yngre er på alle spørsmål mer aksepterende enn de eldre. Forskjellen er ikke så store, men de ligger helt systematisk på et nivå på mellom 0.2 og 0.3 i korrelasjon. De anses som sådan sikre indikatorer på tilstanden i vår svargruppe. De sterkeste utslagene får vi når det gjelder

diskriminering på grunnlag av etnisitet/kultur, klienter som er utsatt for ulykker/katastrofer og klienter som er rammet av terror.

12.5 Erfaringer fra møte med religion/livssyn i sosialt arbeids praksis etter alder

Vi så også på spørsmålene i del 3 i spørreskjemaet, spørsmål 33 – 38, i forhold til alder. Disse spørsmålene handler om erfaringer fra sosialt arbeids praksis i forhold til vårt tema om religion og livssyn i sosialt arbeids praksis. Vi antok at disse erfaringsvariablene ville være påvirket av alder.

Vi så først på spørsmålet om hvilke typer religion og livssyn svargiverne hadde møtt i sosialt arbeids praksis.

Når det gjelder protestantisk kristendom var avvikene små. Derimot ser vi at de eldre klart oftere (66 %) svarer at de har møtt katolikker enn de yngre (45 %). Praktisk talt samme forskjell finner vi når det gjelder pinsevenner. Når det gjelder muslimer, går forskjellen i samme retning, men er klart mindre. Også når det gjelder jøder er det markert flere av de eldre (21 %) enn yngre (6 %) som har møtt klienter med denne bakgrunn. Dette kan antakelig et godt stykke på vei forklares ved at de eldre har hatt gjennomgående lengre tid i praksis, noe som antas å øke sjansen for å møte folk med ulike livssyn.

Når det gjelder ”New age” finner vi også at de eldre oftere har møtt klienter med slik bakgrunn (45 %) enn de yngre (38 %). Vi ser også at det er betydelig flere av de eldre (55 %) som har møtt klienter som har sekulær humanisme som bakgrunn, enn de yngre 38 %. Dette kan anses som noe påfallende ettersom borgerlig konfirmasjon i Humanetisk regi har hatt en klart voksende trend i de seinere årene. På den annen side står det enkle poeng at de som har lengst erfaring oftest har møtt mer av det meste.

På de andre spørsmålene finner vi små forskjeller både målt ved korrelasjon og prosentfordeling. Vi finner dog at yngre noe oftere sier at de er oppmerksom på at klienter kan ha religiøse spørsmål som del av sin livssituasjon, enn de eldre. Når det gjelder spørsmålet om hvor ofte sosialarbeiderne har møtt klienter som har berørt religiøs tro i løpet av samtalen er det også en svak tendens til at de yngre oftere har møtt dette.

På spørsmål om hvor ofte sosialarbeideren har tatt opp spørsmål om religion og tro uten at klienten har tatt opp dette, er svarene praktisk talt identiske fra de to aldersgruppene. Men det er en svak tendens til at de eldste har gjort det litt oftere enn de yngre. Noen ganger fremkommer det tall som får oss til å spørre om de eldre er mer polarisert enn gruppen av yngre. Det kan virke som om en del av de eldre er meget positive til inkludering av tro og livssyn i sosialt arbeid, mens en annen del av de eldre er veldig bastant mot dette. Det kan også være en kjønnsdimensjon i dette ved at de eldre menn oftere er bastant avvisende. Men antallet menn i materialet er for lavt til å konkludere på dette punkt.

På spørsmålet om sosialarbeideren har opplevd at klienten har hatt religiøse problemstillinger som et underliggende aspekt i klientens presenterte problemer, ser vi at 50 % av de eldre iblant eller ofte har opplevd det, mens det er 39 % av de yngre som svarer dette. Korrelasjonen er 0.179. Dette kan henge sammen med at de eldre har lengre erfaring fra sosialt arbeid og derfor oftere vil kunne ha møtt dette uten at det er alder i seg selv som er utslagsgivende.

På oppfølgingsspørsmålet om hvor ofte sosialarbeideren da har tatt dette opp i samtalen, finner vi en svak tendens til at de eldre oftere har gjort dette enn de yngre.

Vi spurte hvilke personlige erfaringer svargiverne hadde med tro og livssyn som ressurs i utøvelsen av sosialt arbeid. 50 % av de yngste svarte at tro/ livssyn har liten/ingen betydning som ressurs for deres sosiale arbeid, mens 34 % av de eldre svarte det samme. De eldre svarte noe oftere at tro/livssyn ble erfart som en ressurs i deres sosiale arbeid enn de yngre.

Samlet sett vil vi konkludere at alder spiller en begrenset rolle i forhold til disse svarene, og mindre enn vi forventet. Men det finnes som nevnt noen nyanser som er interessante.

12.6 Bruk av og holdning til ulike hjelpeintervensjoner tilknyttet religion og livssyn – etter alder

Spørsmålene fra 39 – 53 handler om ulike hjelpeintervensjoner knyttet til religion eller livssyn. Spørsmålene er todelt, det første er om sosialarbeideren har utført slik intervensjon.

Svaralternativene er ja eller nei, slik at vi ikke vet noe om frekvens av slike intervensjoner eller situasjoner der de er blitt brukt. Det andre spørsmålet er et holdningsspørsmål som går på om hvorvidt sosialarbeideren finner denne intervensjonen passende i sosialt arbeid, rent generelt. Dette spørsmålet har også ja eller nei som svaralternativ. Vi har tidligere påpekt visse begrensninger som følger av dette.

I tabell 18 har vi sett på enkelte av svarfordelingene i forhold til alder. Vi har fokusert på de variablene hvor svarfordelingen har en viss sammenheng med alder.

Tabell 18. Alder og hjelpeintervensjoner: praksis og holdninger

Prosenttall. N = 134

Hjelpeintervensjon	Alder	Har gjort det		Anses passende		Korrelasjon
		20 - 40 år	41+ år	20-40 år	41+	
	JA	JA	Korrelasjon	JA	JA	
Sp 40: Be privat for klienten	13	19	0.077	63	55	0.113
Sp 42: Meditere for å forberede klientmøte	9	16	0.127	65	52	0.155
Sp 47: Delta i klienters religiøse ritual/ livssynsritual.	15	8	0.144	36	18	0.235
Sp 48: Samtale om religion/livssyns rolle i forhold til nærpersoner	55	58	0.070	87	75	0.290
Sp 50: Bidra til at klienten kan se hvilken praktisk støtte hun kan få i menighet/livssynssamfunn	45	54	0.043	88	75	0.244
Sp 51: Bidra til at klienten kan se negative sider ved sin tro/livssyn og ved sin praksis	25	36	0.107	78	57	0.286
Sp 53: Har henvist klient til prest/livssynsleder	25	49	0.167	84	81	0.114

Kommentar til tabell 18:

Selv om utslagene ikke er så sterke, er de litt interessante. Vi ser en tydelig, nesten helt gjennomgående, tendens til at aldersvariabelen følger et bestemt mønster.

Den viser at de yngste sosialarbeiderne som regel i lavere grad selv har benyttet seg av de omtalte hjelpeintervensjonene, men at det likevel er den yngste gruppen som i klart størst grad finner dem passende, som legitime eller akseptable for bruk i sosialt arbeid. De yngre har generelt stor aksept for en rekke av de aktuelle hjelpeintervensjonene, selv om de ikke har praktisert dem selv.

Flere av de eldre har derimot brukt disse hjelpeintervensjonene. Dette kan skyldes at de har lengre praksis og derfor flere ganger møtt slike utfordringer fra klienter. Men vi det er likevel klart flere av de eldre enn de yngre som svarer at disse hjelpeintervensjonene ikke er passende i sosialt arbeids praksis.

Tallene er en ytterligere påminnelse om at det er en tydelig distinksjon mellom holdninger og praksis. Spørsmålet om hva sosialarbeiderne gjør er bare delvis styrt av deres holdninger. Andre momenter kommer også inn når en skal forklare hvorfor praksis blir som den blir. Blant disse er

åpenbart spørsmålet om kompetanse og dessuten hvilke konkrete utfordringer en har møtt i sitt sosiale arbeid. Det kan også antas at det er en profesjonsdimensjon i dette.

Spørsmålene 54 - 56 gir lite utslag i forhold til aldersvariabelen. De eldre sier i en noe større grad at manglende tillit til prester/livssynsledere en hindring for henvisning til dem. Korrelasjon er 0.115. Det er også en liten tendens til at de eldre svarer at erfaringene fra sosialt arbeids praksis har påvirket deres religiøse tro/livssyn til en viss grad, mens en større andel av de yngre svarer nei på dette spørsmålet.

12.7 Utdanning og religions - og livssynsaktivitet – etter alder

Spørsmålene i del 4 i spørreskjemaet (Sp 57 – 64) omhandler sosialarbeidernes utdanning, og deres religions- og livssynsaktivitet. Vi skal her gi en fremstilling om hvordan aldersvariabelen påvirker svarfordelingen her.

Det er ingen nevneverdig forskjell mellom de yngre og de eldre på spørsmålet om problemstillinger knyttet til religion og livssyn ble inkludert i sosialarbeidernes utdanning. Alder og tid for uteksaminering som sosionom er korrelert, men er ikke sammenfallende. Vi har derfor sett nærmere på sammenhengen mellom eksamens år og andelen som oppgir å ha møtt problemstillinger om livssyn og tro i utdanningen. **Her finner vi en klar sammenheng ved at jo nyere utdanning, desto høyere score for at religion og livssyn er inkludert i utdanningen. Mer om dette i kapitlet om effekten av utdanningsvariabelen (Kapittel 16).**

På spørsmålet om hvor ofte svargiverne har drøftet religion og livssyn i møter med andre sosialarbeidere, finnes det heller ingen nevneverdige forskjeller etter alder. Det samme gjelder spørsmålet om uformelle samtaler med kolleger om temaet.

På spørsmålet om egen deltakelse i samfunnsnyttig aktivitet i regi av kirke eller en annen religiøs organisasjon, finner vi at 82 % av de yngre sier at de sjelden eller aldri deltar i dette, mens 70 % av de eldre svarer det samme. 11 % av de yngre deltar ofte, mens 17 % av de eldre gjør det. De eldste er således noe oftere aktiv i slik virksomhet.

På spørsmål om deltakelse i religiøse aktiviteter som besøk i kirker, moske eller andre religiøse samlinger finner vi en høyere aktivitet blant de eldre. 9 % av de yngre gjør dette ofte, mens 18 % av de eldre gjør det ofte. Når det gjelder annen religiøs eller livssynsaktivitet, som bønn, meditasjon, og samtale finner vi omtrent samme svarfordeling som på forrige spørsmål. De eldste har noe oftere enn de yngre slik praksis.

12.8 Sammenfattende om aldersvariabelens virkning på svarfordelingen

Aldersvariabelen gir flere interessante utslag på svarfordelingen. De eldre svarer oftere enn de yngre at sosialarbeidere mangler kompetanse til å gå inn i utfordringer/oppgaver relatert til

religion og livssyn. Dette kan være et utslag av erfaringsvariabelen, men også utdanningsvariabelen.

Men når det gjelder generelle holdninger er de yngre klart oftere positive til å inkludere tema knyttet til religion og livssyn i sosialt arbeids praksis, både generelt og i forhold til de ulike problematiske klientsituasjonene som vi har sett på.

Når vi imidlertid kommer til spørsmålene om bruk av de ulike religiøst/livssynsrelaterte hjelpeintervensjonene, finner vi at de eldre oftere har brukt slike virkemidler, mens de yngre likevel har klart høyere andel som finner dem legitime i sosialt arbeids praksis.

Dette er en god illustrasjon av distinksjonen mellom holdninger og praksis, selv om det naturlig nok er slik at de eldre som har lengre tid som praktiserende sosialarbeidere har hatt større anledning til å bruke ulike metoder fordi de vanligvis har møtt flere ulike klienter og situasjoner.

Kapittel 13. Svarfordelingen etter kjønn

Sosialarbeiderprofesjonen har lenge vært en kvinneprofesjon. Menn utgjør bare om lag 20 % både av vårt utvalg og i FOs medlemsliste. Svarene i vår undersøkelse vil således i hovedsak være preget av de svar som er gitt av kvinnene. Det kan likevel være interessant å se på om kjønn gir et utslag på svarfordelingen på våre spørsmål. I dette kapittelet skal vi se litt nærmere på dette.

13.1. Svarfordelingen på de generelle holdningsspørsmål

Vi så først på innvirkningen av kjønnsvariabelen på spørsmål 10 – 16 og 19 – 32 som er de generelle holdningsspørsmål.

Det er noe høyere andel menn (50 %) enn kvinner (43 %) som er enig i at landets kristne tradisjon og/eller det nye multikulturelle gjør det naturlig å ta opp religion og livssyn i praktisk sosialt arbeid.

Menn er imidlertid noe sjeldnere enig i at etiske spørsmål og refleksjoner er nært knyttet til tro/livssyn i eget sosialt arbeid. Dette finner vi å være en interessant forskjell.

Andelen kvinner som er uenig i at sosialarbeideren bør informere klienten om sin religion/sitt livssyn ved kontaktetablering er 93 %, mens 79 % av mennene svarer det samme.

Andelen menn som er uenig i at religion/livssyn motiverer deres sosiale arbeid er litt høyere enn blant kvinnene. Det er en svakt høyere andel av kvinnene som er enig i at sosialarbeiderens tro/livssyn påvirker klientens opplevelse av hjelpen som gis.

82 % av kvinnene er enig i at livssyn er et fundamentalt aspekt ved mennesket, mens 68 % av mennene svarer det samme. Dette kan gå sammen med en tendens til at kvinner er mer sensitive overfor religion, etikk og livssyn enn menn er

Noe større andel av kvinnene er uenig i at sosialarbeideren bare kan ta opp spørsmål knyttet til religion og livssyn hvis klienten først har uttrykt ønske om det.

En noe høyere andel kvinner enn menn er enig i at sosialarbeiderne generelt sett mangler kompetanse til å hjelpe klienten med religiøse og/eller livssynsanliggender.

En høyere andel menn er uenig i at sosialarbeidere bør hjelpe klienten med å arbeide med tilgivelse, mens en høyere andel kvinner er enig i at dette kan være en viktig del av sosialt arbeids praksis.

En litt høyere andel av menn enn av kvinner er uenig i at ens egen religiøse tro påvirker egne handlinger i praksis. Omtrent samme forskjell gjelder om hvorvidt livssyn påvirker praksis.

Svakt høyere andel av menn er uenig i at integrering av religion og praksis er i konflikt med FOs yrkesetiske retningslinjer.

En høyere andel menn enn kvinner er enig i at de har negative følelser knyttet til religiøse erfaringer.

Det er en svakt høyere andel menn enn kvinner som er uenig i at religion/livssyn er viktig for hvordan mennesker tolker begivenheter og tar avgjørelser.

Vi vil konkludere at vi generelt sett ikke finner særlige forskjeller mellom menn og kvinner på disse holdningsspørsmålene, tross de nyanser som fremgår av det overstående. Disse nyansene går i litt ulike retninger og forsterker inntrykket at det ikke er store holdningsforskjeller etter kjønn her.

13.2 Svarfordelingen etter kjønn på spørsmål om det er passende å ta opp religion/livssyn i ulike klientsituasjoner

Spørsmålene 17 og 18 med en rekke under spørsmål om holdningen til om det er passende i aktuelle klientsituasjoner å ta opp spørsmål knyttet til religion eller livssyn, ga enkelte tydelige utslag etter kjønnsvariabelen, selv om de fleste situasjoner ikke medførte noen forskjell. Dette fremgår av tabell 19.

Tabell 19. Passende å ta opp religion og livssyn i ulike klientsituasjoner, etter kjønn

Prosent Enig og korrelasjon. N = 134

Klientsituasjon	Ta opp Religion			Ta opp Livssyn		
	Kvinne	Mann	Korrelasjon	Kvinne	Mann	Korrelasjon
S 17c/ 18c bli fosterforeldre	56	29	0.237	70	32	0.313
S 17d/ 18d bli adoptivforeldre	49	29	0.205	66	32	0.311
S 17i /18i Sørger etter å ha mistet noen	40	29	0.079	62	36	0.298
S 17q/18q Diskriminert på religion	68	43	0.253	67	54	0.229
S 17r/18r Diskriminert på grunn av kultur/ etnisitet	42	25	0.217	52	36	0.223

Kommentar til tabell 19:

Tabellen viser at **på disse spørsmålene** er det en klar tendens til at kvinner oftere er åpne for å inkludere religion og livssyn i disse klientsituasjonene enn menn er. Vi ser særlig store forskjeller i synet på om det er passende å ta opp religion/livssyn når det gjelder spørsmålet om å bli fosterforeldre og adoptivforeldre.

Det er også betydelige forskjeller når det gjelder spørsmålene om diskriminering på religiøst/etnisk grunnlag. Det er overraskende at bare 43 % av mennene svarer at det er passende å ta opp religion i klientsamtalen når problemet handler om diskriminering på religiøst grunnlag.

På de fleste spørsmålene relatert til de ulike klientsituasjonene var det bare mindre, og ikke signifikante forskjeller, mellom svarene fra menn og kvinner. Vi tolker dette som et uttrykk for at profesjonaliseringen medfører at det på de fleste spørsmål ikke blir særlige forskjeller mellom mannlige og kvinnelige sosialarbeidere.

Men gjennomgående er det slik at kvinner er mer aksepterende eller nøytrale, mens menn oftere velger uenig alternativet enn kvinner gjør.

13.3 Erfaringer fra praksis mht. religion og livssyn, etter kjønn

Flere av mennene (81 %) enn kvinner (48 %) oppgir å ha møtt pinsevenner i sin sosiale praksis.

Det er også flere av mennene som har møtt klienter med sekulært humanistisk livssyn, jøder og hindu enn andelen kvinner som har møtt slike klienter. For de andre religioner/livssyn er det ikke nevneverdige forskjeller.

På spørsmålet(Sp34) om sosialarbeideren er oppmerksom på at klienten kan ha religiøse spørsmål som del av sin livssituasjon, er det relativt flere menn enn kvinner som svarer at de er det. Dette finner vi litt interessant fordi det kanskje avviker fra det mønsteret som er tegnet gjennom menns svar på de andre spørsmålene.

Kvinner har noe oftere møtt klienter som direkte har reist spørsmål eller berørt religiøs tro i løpet av klientsamtalen. Kvinner har også noe oftere tatt opp spørsmål om religion og livssyn, uten at klientene selv har brakt det opp først. Kvinner har også litt oftere erfart at religiøse spørsmål eller livssyn har vært et underliggende aspekt i klientens presenterte problemer. Kvinner har også i disse tilfellene noe oftere tatt opp dette i klientsamtalen. Dette kan tyde på at kvinner generelt har noe høyere sensitivitet i disse spørsmålene.

En noe høyere andel av mennene har erfart tro/livssyn som en stor ressurs i sitt sosiale arbeid, men har også størst andel som svarer at det har liten/ingen betydning. Kvinner har den klart største andelen som ser tro og livssyn som en ”viss” ressurs. Bildet av dette blir derfor noe blandet og vi finner ingen systematisk signifikant sammenheng.

Når det gjelder spørsmålet om tro/livssyn som et erfart problem, er det ingen forskjell etter kjønn.

13.4 Religions-/livssynsrelaterte hjelpeintervensjoner etter kjønn

Spørsmålene 39 – 56 handler om ulike hjelpeintervensjoner relatert til religion og livssyn som kan tenkes å være aktuelle i sosialt arbeid. Vi skal her se på svarfordelingen på disse spørsmålene i forhold til kjønnsvariabelen.

Generelt kan det sies at kjønnsvariablene slår lite, nesten overraskende lite ut her.

Vi skal gi en kort kommentar der hvor vi finner en viss forskjell etter kjønn.

Når det gjelder spørsmålet om å be privat for en klient, svarer 18 % av kvinnene at de har gjort det, mot 11 % av mennene. Det er også flere av kvinnene (32 %) enn av mennene (18 %) som finner dette passende i sosialt arbeid. Det er også noen flere blant kvinnene som finner det passende å meditere foran møte med en klient og som finner dette passende i sosialt arbeid.

Det er også en viss forskjell etter kjønn på spørsmålet om å hjelpe klienten med å utvikle et religions-/ livssynsritual som del av sosialt arbeids praksis. 17 % av kvinnene sier at de har gjort dette, mot 7 % av mennene. 38 % av kvinnene og 31 % av mennene finner dette passende i sosialt arbeid.

59 % av kvinnene har hatt samtale med klient/er om hvilken rolle religion og livssyn spiller i forhold til viktige personer i klientens familie og nettverk. Blant mennene er andelen 50 %.

Flere av kvinnene (52 %) enn av mennene (43 %) har bidratt til at klient/er kan se hvilken praktisk støtte som kan fås fra sin menighet/livssynssamfunn. Likevel er det noe høyere andel av mennene enn av kvinnene som svarer at det er passende i sosialt arbeid. Det er også noe høyere andel av menn (39 %) enn kvinner (29 %) som har bidratt til at klienten kan se negative sider ved sin tro/livssyn og ved sin praksis, og litt flere menn enn kvinner som finner det passende i sosialt arbeid praksis.

Svarene overfor kan antakelig tolkes som et uttrykk for en generell tendens til at kvinner er noe mer positiv til religion enn menn som oftere er skeptiske. Dette samsvarer med vanlige religionssosiologiske data om menns og kvinners religiøsitet. Dette gjør seg også gjeldende i vårt materiale. Kvinner har oftere en religiøs tilhørighet og mer aktiv religiøs praksis enn menn.

Menn svarer noe oftere at de har bidratt til at klienten kan reflektere over hva som skjer etter døden ut fra eget livssyn/tro, mens andelen kvinner som sier at dette er passende er høyere enn blant menn. Igjen ser vi et eksempel på at det er en distinksjon mellom handling og holdning.

Det er en svak tendens til at menn (43 %) relativt oftere enn kvinner (38 %) har henvist en klient til en prest eller andre religions- eller livssynshjelpere. Menn aksepterer i litt høyere grad også at dette er passende i sosialt arbeid.

51 % av kvinnene og 67 % av mennene svarer at deres erfaringer fra sosialt arbeids praksis ikke i det hele tatt har påvirket deres tro eller livssyn.

En noe høyere andel av mennene svarer imidlertid at problemstillinger fra religion/livssyn var inkludert i egen utdanning i sosialt arbeid.

Kvinner har en noe høyere deltakelse i samfunnsnyttig aktivitet i regi av kirke eller annen religiøs organisasjon. Kvinner har også en noe høyere deltakelse i religiøs og livssynsaktivitet enn menn. Dette går i samme retning som vanlige forskjeller i livssynsaktivitet i det norske samfunn, men det er noe svakere i våre data enn generelt i landets befolkning.

13.5 Konklusjon

Samlet vurderer vi utslagene av kjønnsvariabelen for å være noe mindre enn forventet. Det kan hende at dette et stykke på vei skyldes at kvinnene er såpass dominerende i sosionomprofesjonen at det har en effekt også på menns oppfatninger og praksis i relasjon til sosialt arbeid generelt og i forhold til vårt tema også. Vi må også ta den reservasjon at antallet menn er såpass lavt at tilfeldige utslag lett vil kunne gjøre seg gjeldende.

De forskjeller vi finner er oftest små, og noen av utslagene går begge veier på spørsmålet om

inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis. Men på noen spørsmål er utslagene tydelige.

Den klareste kjønnsforskjellen i svarfordelingen finner vi under enkelte klientsituasjoner som vist i tabell 19. Dette sammen med mønstret i svarfordelingen på spørsmålene om anvendelse og holdning til de religiøst livssynsbaserte hjelpeintervensjonene, gjør at vi tentativt konkluderer at kvinner er mer positive til inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis.

Kapittel 14. Svarfordelingen etter arbeidssted/fagområde

14.1 Innledning

I dette kapittelet skal vi se på sammenhengen mellom arbeidssted som uavhengig variabel mot svarene på de andre spørsmålene som avhengig variabler. Vi anser det rimelig å anta at de ulike arbeidssteder vil utgjøre ulike kontekster for sosialt arbeids praksis. Vi vil anta at de problemstillinger som klientene direkte og indirekte bringer med seg, varierer etter arbeidsfelt og klientsituasjon. Et interessant spørsmål i dette, er hvordan sosialt arbeid har endret seg siden 2002. Den store NAV reformen er antakelig en av de sentrale endringsfaktorene her. Vi kan dessverre bare i begrenset grad gå inn på dette ut fra de data vi har.

I vår analyse opererer vi med kategoriene: Barnevern (42), Nav (26), og en sammenslått kategori Rus/psykiatri (29), samt en rest kategori ”Annet” (37). Vi kunne gått mer detaljert til verks. Men på grunn av det brede arbeidsfelt som våre svargivere representerer, og det forholdsvis lave antall svargivere vi fikk, ble det for små tall i mange av de aktuelle kategoriene til at en analyse gir mening. I fortsettelsen bruker vi derfor de fire kategoriene nevnt ovenfor, med vekt på de tre første ettersom kategorien ”Annet” spriker såpass mye at den blir lite tjenlig for analyse annet enn som en restkategori og et generelt sammenlikningsgrunnlag.

Det kunne vært forsøkt å lage en bred helse kategori. Men vi kom til at ulikhetene i denne gruppen ville være for store til at det var meningsfylt. Det samme gjelder kategorien ”privat” som utgjør 16 % av svargiverne. Men vi har her både ”privat kommersiell”, ”privat ideell” og ”privat religiøs”. Vi gjorde forsøksvis en analyse, men fant ingen sammenheng her. Vi så også på gruppen ”privat religiøs”. Men her var det bare fire svargivere og de var klart ulike. En var klart på eksklusjonslinjen, en var meget positiv til inkludering og to ga et mer blandet bilde. Med det svake tallgrunnlaget vi her har, fant vi ikke grunnlag for å gå videre med analysen.

Et annet moment som må påpekes er at spørsmålene som er stilt i spørreskjemaet ikke bare må oppfattes som knyttet til erfaringer fra nåværende arbeidssted og de oppgaver som er mest aktuelle der. Sosialarbeidere skifter jobber og erfaringer fra yrkespraksisen kan således reelt sett være fra flere ulike kontekster. Det er derfor muligens ikke rimelig å vente store utslag av arbeidsstedsvariabelen slik den her er brukt. Men vi har sett på sammenhengene og trekker frem noen momenter som vi tross våre forbehold vil anta kan være holdbare sammenhenger.

I fortsettelsen skal vi gi en fremstilling av noen av de sammenhengene som vi fant i analysen. Mangel på sammenheng på spørsmål der en sammenheng ville være forventet kan også være en fruktbar innfallsvinkel. Men vi har i denne rapporten bare i meget begrenset grad berørt dette.

14.2 Virkning på generelle holdninger av arbeidssted

Når det gjelder sammenhengen mellom arbeidssted og generelle holdninger slik de kommer til uttrykk på svarene fra spørsmål 10 – 16, finner vi bare noen få sammenhenger som vi anser som

holdbare.

Vi ser at 52 % av de som arbeider i barnevernet er enig i at landets kristne tradisjon og det nye multikulturelle samfunnet gjør det naturlig å ta opp religion og livssyn i praktisk sosialt arbeid. Blant de ansatte i NAV er det 31 % som er enig i dette utsagnet.

Vi ser videre at til utsagnet om at kartleggingsfasen i et klientforhold bør omfatte informasjon om klientens religion/livssynstilhørighet, er det nesten 30 % av de som arbeider i barnevern og Rus/psykiatri som er enig i dette, mot bare 4 % i NAV. Tilsvarende forskjeller finner vi på utsagnet om at livssyn gir en sterk motivasjon for sosialt arbeid. Mellom 50 % og 60 % av de som arbeider i barnevern og rus/psykiatri er enig i dette, mot 35 % av de som arbeider i NAV.

Det gjennomgående trekk i disse data er at NAV kommer lavest ut. Men det er også et klart trekk at den varierende gruppen av andre, gjennomgående kommer høyest ut på enighet i disse holdningsvariablene.

Ser vi på sammenhengen mellom arbeidssted og de holdningsutsagnene som finnes fra sp 19 – 32, finner vi enkelte interessante trekk i materialet.

Vi ser at de NAV ansatte er klart oftere enig (42 %) i at sosialarbeiderne generelt ikke har kompetanse/ferdigheter til å hjelpe klienter i religiøse/livssynsanliggende, mot 29 % i de andre gruppene. De som arbeider i NAV er likevel minst tilbøyelig til å være enig i at sosialarbeiderne bør utvide sin kompetanse i forhold knyttet til tro og livssyn (27 %). 44 % av de som arbeider på de andre feltene er enig i dette. Dette antar vi er begrunnet i typen arbeid som utføres i NAV. De møter ikke problemstillingene så ofte som andre og anser behovet for nærmere skolering her som mindre aktuelt.

De ansatte i NAV har også lavest score for enighet i at egen religiøs tro påvirker egen praksis i sosialt arbeid (12 %) mot 24 % av de som arbeider i barnevernet. Samme tendens gjør seg gjeldene på spørsmålet om livssyns påvirkning på egen praksis i sosialt arbeid, de NAV ansatte scorer lavest på enighet om dette. Vi antar også her at dette har en sammenheng med hvordan arbeidet i NAV er strukturert og hva det oftest handler om. Men det kan også ha en viss sammenheng med holdninger mer generelt.

Vi ser at de NAV ansatte oftere enn de andre gruppene ser integrering av tro og livssyn som et brudd med fagets intensjoner (42 %) og FOs yrkesetiske retningslinjer (35 %).

Det er færre blant de NAV ansatte som har negative følelser knyttet til religiøse erfaringer, enn i de andre gruppene. Vi ser også at det er noe færre blant de NAV ansatte som mener at inkludering av tro/livssyn har positiv betydning for klientens utbytte av klientsamtalen (12 %) enn i de andre gruppene. Det samme gjelder enighet i at religion og livssyn spiller en betydelig rolle for hvordan mennesker tolker begivenheter og tar avgjørelser.

Ser vi samlet på sammenhengen mellom arbeidssted og disse holdningsvariablene er det først og

fremst forskjellen mellom NAV og de andre som peker seg ut. Tallene kan indikere at det her foreligger en dobbeltsidig kontekst som medfører dette, antakelig i en vekselvirkning. For det første at de ansatte i NAV har arbeidsoppgaver som i mindre grad enn de andre gjør religions – og livssynstema aktuelle. For det andre at de som arbeider NAV også har mer forbeholdne holdninger generelt til integrering av tros- og livssynselementer i sosialt arbeid praksis.

14.3 Sammenhengen mellom arbeidssted og oppfatning om det er passende å ta opp religion i ulike klientsituasjoner

I dette avsnittet ser vi på holdningen til å ta opp religion i arbeid med ulike klientsituasjoner. Vi finner her enkelte interessante forskjeller fra svarfordelingen på de mer generelle holdningsspørsmålene.

Vi ser som et eksempel på dette at det er de ansatte i NAV som oftest er enig i at det er passende å ta opp spørsmål om religion når en arbeider med en person som er dødssyk (62 %), mens det tilsvarende for barnevern er 36 % og av de som arbeider i Rus/psykiatri er det 38 % som er enig i dette. Denne svarfordelingen er et interessant brudd med de data vi har presentert tidligere hvor NAV vanligvis kom lavest ut. Vi har ingen sikker forklaring på hvorfor NAV ansatte skiller seg ut på dette spørsmålet på denne måten. Men kanskje er det at nettopp fordi problemstillinger knyttet til klienter som er dødssyke er fjernt fra det de ansatte i NAV arbeider med til daglig på nært hold, som gjør at en på et mer generelt grunnlag tenker at religion og livssyn her fortoner seg mer aktuelt.

På spørsmålet om det er passende å ta opp religion i en situasjon hvor klienten vil bli fosterforeldre, finner vi interessant nok at de ansatte i barnevernet oftere finner dette passende (62 %) enn de som arbeider i NAV (46 %) og de som arbeider i Rus/psykiatri (35 %). Når det gjelder spørsmålet om å bli adoptivforeldre finner vi også at de ansatte i barnevernet oftest er enig i dette (55 %). Men forskjellen til Nav (50 %) er her liten. På dette spørsmålet er det ansatte i rus/psykiatri som skiller seg ut ved at bare 20 % av disse er enig i at det er passende å ta opp religion i denne sammenheng.

Det anses interessant at de som arbeider nærmest det feltet som klientsituasjonen representerer også har høyest andel som finner det passende å ta opp religion og livssyn i denne situasjonen.

På spørsmålet knyttet til opplevde terrorhandlinger finner vi at det er høyere andel av ansatte i NAV (24 %) som mener det er passende å ta opp religion i denne sammenhengen, mens det av de ansatte i barnevern og rus/psykiatri er mindre enn 10 % som er enig i dette. Også når det gjelder spørsmålet om sorg etter at en har mistet noen, ser vi at det av de Nav ansatte er flere (46 %) som finner det passende å ta opp religion enn i barnevern (26 %) og i Rus/psykiatri 38 %.

Gjennomgående ser vi at flere av de NAV ansatte er åpne for at religion og livssyn passende kan inkluderes i disse klientsituasjonene, med unntak av adopsjon og fosterforeldre. Hvorfor dette er

slik, vet vi ikke. Kanskje kan det lanseres en ide om at det ikke bare er nærhet til situasjonen arbeidsmessig som påvirker svarene. I blant kan det hende at en distanse til problemet vil gjøre det lettere å si at religion og livssyn må kunne tas opp der på et generelt grunnlag. Nav gruppens høye score på å ta opp temaet ved dødelig sykdom og sorg som klientsituasjoner, kan kanskje være et eksempel på det?

På spørsmålene om klientsituasjon knyttet til ulike former for diskriminering, finner vi små forskjeller. Men blant de ansatte i NAV er det noen flere som er enig i at religion kan tas opp i forbindelse med diskriminering på grunnlag av etnisitet og/eller kultur (46 %) enn i Barnevern (33 %) og Rus/psykiatri (29 %).

14.4 Sammenhengen mellom arbeidssted og oppfatninger om å ta opp livssyn i ulike klientsituasjoner

Her ser vi på sammenhengen mellom arbeidssted og om det anses passende å **ta opp livssyn** i ulike klientsituasjoner.

Vi finner det interessant at det er noe høyere andel av de som er ansatt i rus/psykiatri feltet som er enig i at det er passende å ta opp livssyn når klienten er rusmisbruker (54 %) enn blant de som er i barnevernet (41 %) og i Nav (39 %). Dette samsvarer med at det er en klart høyere andel av de som arbeider i barnevernet som finner det passende å ta opp livssyn når klientene vil bli fosterforeldre eller adoptivforeldre.

De som arbeider i rus/psykiatri har noe flere enn de andre som er enig i at livssyn kan tas opp det gjelder incest og vold i partnerforhold. De som arbeider i rus/psykiatri har også en høyere andel som er enig i at livssyn kan tas opp når det gjelder klienter som er rammet av terror. Det samme gjelder når klienter sørger etter å ha mistet noen kjære (75 %) og når klienten lider av kronisk psykiske vansker (43 %).

Interessant nok er det bare 4 % av de som arbeider i NAV som finner det passende å ta opp livssyn når en person er blitt arbeidsledig. Det tilsvarende er mellom 20 % og 25 % av de som arbeider i barnevern og rus/psykiatri. Det er også klart lavere andel av de som arbeider i NAV som finner det passende å ta opp livssyn når klienten har familieproblemer, 12 %, mot 31 % av de som er i barnevern og 29 % av de som arbeider i rus/psykiatri.

NAV ligger også lavere enn de andre når det gjelder å ta opp livssyn når klienten blir diskriminert på grunn av seksuell legning, 19 %, mot 33 % i barnevern og 50 % i rus/psykiatri. Vi finner samme mønster i svarfordelingen om diskriminering på grunn av alder. NAV har lavest andel og Rus/psykiatri høyest andel som finner det passende å ta opp livssyn i denne situasjonen. Vi finner det samme også på spørsmålet om politisk diskriminering. Det er liten forskjell når det gjelder diskriminering på religiøst grunnlag, men noe mer når det gjelder etnisitet og kultur. Her er igjen Nav lavest (39 %), og rus/psykiatri høyest med 64 %. Samme fordelingsmønster finnes når det gjelder diskriminering på grunn av uførhet.

Når det gjelder diskriminering på grunn av fattigdom er det samme nivå på andelen ansatte i barnevern og Nav som er enig i at det er passende å ta opp livssyn i denne situasjonen (23 %), mens det er 36 % av de ansatte i rus/psykiatri som er enig i dette.

Samlet ser vi at det er en systematisk tendens til at de ansatte i rus/psykiatri har en høyere andel som finner at de ulike former for diskriminering kan gjøre det passende å ta opp livssyn i situasjonen.

14.5 Sammenhengen mellom arbeidssted og praksiserfaringer mht. tro og livssyn

Når det gjelder spørsmålet (Sp 34) om sosialarbeideren er oppmerksom på at klienten kan ha religiøse spørsmål som del av sin livssituasjon, finner vi ingen forskjell mellom de tre hovedkategoriene, Barnevern, Nav og Rus psykiatri. Det er en tredjedel av respondentene som svarer at de ofte er oppmerksom på dette. Vi finner imidlertid her at kategorien Annet har betydelig høyere andel, med over 50 % som ofte er oppmerksom på dette.

På spørsmål om hvor ofte sosialarbeideren har møtt klienter som direkte har berørt religiøse aspekter i klientsamtale (Sp 35) finner vi en tydelig forskjell på den måten at det er 38 % av de som arbeider i Nav som har møtt dette iblant/ofte, mens det tilsvarende er 57 % i barnevernet og 71 % i rus/psykiatri. Dette vil vi si er sterke og tydelige utslag som viser at arbeidsplass variabelen som antatt har stor betydning.

På spørsmålet om sosialarbeideren har opplevd at religiøse aspekter har vært et underliggende aspekt i klientens presenterte problemer (Sp 37) finner vi om lag samme svarfordeling. Det er 23 % av de ansatte i Nav som svarer at de iblant/ofte har opplevd dette, mens det tilsvarende er 45 % av de som arbeider i barnevernet og 55 % av de som arbeider med Rus /Psykiatri. Når det gjelder oppfølgingsspørsmålet (Sp 38) ser vi også en klar tendens til at klart flere av de som arbeider i rus/psykiatri (61 %) da har tatt dette opp i samtalen, mens det tilsvarende i barnevern er 48 % og blant nav ansatte 32 %.

Et hovedinntrykk av svarene på disse spørsmålene er således at de ansatte i NAV gjennomgående sjeldnere har erfaringer med å møte og håndtere religiøse aspekter i klientsamtalen enn ansatte på andre arbeidsområder, og særlig i rus/psykiatri.

På spørsmålet om hvor ofte sosialarbeideren har drøftet sosialt arbeids praksis i forhold til religion og livssyn i organiserte møter med andre sosialarbeidere, ser vi at blant ansatte i NAV er det 19 % som har gjort dette, mot 29 % blant de ansatte i barnevernet, 38 % av de ansatte i Rus/psykiatri og 45 % av de fra kategorien annet arbeidssted.

Når det gjelder uformelle samtaler med kolleger om temaet finner vi samme mønster i svarfordelingen. Lavest andel finnes blant de ansatte i NAV (46 %), i barnevernet er andelen 46 %, i rus/psykiatri 62 %.

Vi ser at kategorien ”andre” ofte scorer høyt på disse spørsmål. Det kan være fordi en del her er i privat sektor knyttet til frivillige organisasjoner, også livssynsbaserte. Men tallgrunlaget er for tynt til at vi kan si noe mer om dette.

14.6 Sammenhengen mellom arbeidssted og bruk av religiøse – livssynsbaserte hjelpeintervensjoner i sosialt arbeids praksis

Spørsmålene 39 – 53 handler om bruk av – og holdninger til – konkrete hjelpeintervensjoner relatert til religion eller livssyn. I dette under-kapitel skal vi se på forskjeller i bruk av slike hjelpeintervensjoner etter sosialarbeiderens nåværende arbeidsplass. En oversikt er gitt i tabell 20.

Tabell 20. Har brukt dette virkemiddelet etter arbeidssted

Prosenttall, N = 131

Hjelpeintervensjon	ARBEIDSSTED			
	BV	NAV	Rus/psykiatri	Andre
Sp 39 Brukt litteratur, film, musikk om religion/livssyn	15	8	29	31
Sp 40 Be privat for klienten	14	4	17	28
Sp 45 Anbefale deltakelse i religiøst – eller livssyns Nettverk	17	27	31	17
Sp 47 Delta i klienters religions-/livssyns ritual	12	4	14	11
Sp 48 Samtale om hvilken rolle religion eller livssyn spiller i forhold til viktige nærpersioner for klienten	60	23	62	75
Sp 49 Bidra til at klienten kan se de ressurser hun har i sin tro/livssyn for å finne meningen med sin situasjon	39	27	72	50
Sp 50 Bidra til at klienten kan se hvilken praktisk støtte som kan fås i egen menighet/livssynssamfunn	43	31	66	61
Sp 51 Bidra til at klienten kan se negative sider ved sin tro/ livssyn og ved sin praksis	26	19	52	31
Sp 52 Bidra til at klienten kan reflektere over hva som skjer etter døden ut fra eget livssyn	12	4	28	33
Sp 53 Henvisning til prest/annen livssynsrepresentant	29	31	41	56

Kommentar til tabell 20:

Vi ser en systematisk tendens til at NAV skiller seg ut ved at klart lavere andel der har brukt de omtalte hjelpeintervensjoner. På de fleste spørsmål er det de ansatte i rus/psykiatri og ”andre” som har høyest andel som har brukt de nevnte hjelpeintervensjonene. Ofte er det slik at NAV og Barnevern ligger på omtrent samme nivå med hensyn til bruk av de ulike hjelpeintervensjonene, mens Rus/psykiatri og ”Andre” ligger høyest.

På noen spørsmål er utslagene særlig store. På spørsmål 48 som gjelder samtale om hvilken rolle religion/livssyn spiller for i forhold til klientens nærpersioner, ser vi at 23 % i NAV har gjort dette, mens de andre kategoriene har over 60 %. Vi ser en annen stor forskjell når det gjelder å hjelpe klienten til å se hvilke ressurser hun har i tro/livssyn til å finne meningen med sin situasjon. **27 % i Nav har gjort det, mot 72 % av de som arbeider med Rus/psykiatri.** Det er

tilsvarende forskjeller når det gjelder å hjelpe klienten til å se hvilken praktisk støtte som kan fås i menighet/livssynssamfunn.

Når en så ser at de som arbeider i NAV også klart sjeldnest har bidratt til at klienten kan se negative sider ved sin tro/livssyn, er tolkningen primært at NAV i mindre grad driver med klienthåndtering på en måte som gjør bruk av disse hjelpemidlene aktuelt og relevant. Vi ser det slik at det primært er typen arbeidsoppgaver/problemstillinger som gjør at NAV skille seg så klart ut. Det må vel sies å være naturlig at det forholder seg slik?

Når det gjelder spørsmålet om svargiverne finner de ulike hjelpemidler akseptable, gir vi en oversikt over variasjonen etter arbeidsplass i tabell 21.

Tabell 21. Aksept for hjelpeintervensjonen etter arbeidssted

Prosenttall N = 128

ARBEIDSSTED

Hjelpeintervensjon	BV	NAV	Rus/psykiatri	Andre
Sp 39 Bruke/henvis til litteratur, film, musikk om religion/livssyn	59	39	55	74
Sp 42 Meditere privat for å forberede møte med klient	59	40	59	67
Sp 45 Anbefale deltakelse i religiøst – eller livssynsnettverk	29	39	48	44
Sp 46 Hjelpe klienten med å utvikle religiøst ritual/livssyns ritual	24	28	41	46
Sp 48 Samtale om hvilken rolle religion eller livssyn spiller i forhold til klientens nærpersoner.	78	68	86	86
Sp 50 Bidra til at klienten kan se hvilken praktisk støtte som kan fås i egen menighet/livssynssamfunn	83	69	86	82
Sp 53 Henvis klient til prest eller andre religions- eller livssynsrepresentanter	87	65	86	86

Kommentar til tabell 21:

Vi har tatt med færre spørsmål i denne tabellen i den forrige fordi det generelt var mindre utslag på dette spørsmålet. Mønsteret er mye det samme. Det er blant de ansatte i Rus/psykiatri og i blant ansatte i de ”Andre” arbeidsplassene vi finner flest som aksepterer virkemidlene som passende i sosialt arbeid. Men vi finner at det på disse spørsmålene er mindre utslag på forskjellen mellom de ulike gruppene.

Spørsmålet er stilt slik at det gjelder om hjelpemiddelet er akseptabelt i Sosialt arbeid generelt sett. Antakelig er det dette som gjør at forskjellene blir mindre her enn bruk. Når vi likevel ser at de ansatte i NAV også her gjennomgående har den laveste andel som har aksept for bruken av de ulike hjelpemiddele, kan det kanskje skyldes at en likevel primært vil tenke ut fra situasjonen på eget arbeidssted. Men kan antakelig også ha med holdninger å gjøre, Jf svarene på holdningsspørsmålene.

14.7 Sammenhengen mellom arbeidssted og religiøs/livssyn mht. tro og praksis

På spørsmålet om i hvilken grad egne erfaringer fra sosialt arbeid har påvirket egen tro/livssyn, finner vi at det er blant de ansatte i NAV at flest sier at de til en viss grad/stor grad har erfart slik påvirkning (58 %), mens det tilsvarende blant de som arbeider i rus/psykiatri er 48 % og blant de ansatt i barnevernet er 33 %. Dette virker kanskje noe overraskende.

På spørsmålet om problemstillinger knyttet til tro/livssyn ble inkludert i egen utdanning, finner vi små forskjeller. 54 % av de som arbeider i barnevernet svarer ja på det, mot 50 % av de ansatte i NAV og 43 % av de ansatte i Rus/psykiatri. 55 % av de som var ansatt på andre områder, svarte ja på spørsmålet.

Andelen ansatte som er medlem i Statskirken varierte litt. Blant de ansatte i Rus/psykiatri var andelen 83 %, som er den høyeste og 73 % blant de ansatte i NAV, som den laveste. Andelen som svarte at de hadde en kristen tilhørighet varierte lite. Praktisk talt alle grupper oppga 50 % eller litt over på dette.

Når det gjelder deltakelse i samfunnsnyttig arbeid i regi av kirke eller religiøs organisasjon er forskjellene små, men blant de ansatte i NAV er andelen aktive i dette lavest. De ansatte i barnevern og andre arbeidsplasser hadde relativt høyest deltakelse. Tilsvarende gjelder for kirkegang og andre religiøse samlinger.

Når det gjelder andre religiøse/livssynsaktiviteter finner vi at ansatte ved andre arbeidssteder var relativt mest aktive, med ansatte i rus/psykiatri med nest høyest aktivitet. Lavest kom ansatte Barnevern og NAV her. Relativt flere av de ansatte i Barnevern og andre arbeidsplasser svarte at tro/livssyn kan være en stor ressurs i utøvelsen av sosialt arbeid.

14.8 Konkluderende kommentarer

Arbeidssted ga sterkere utslag på svarfordelingen enn vi hadde forventet, Jf vår innledning til kapitlet.

Vi ser ulike utslag av arbeidssted på svarfordelingene. Oftest er det slik at de som har stor nærhet i sin yrkespraksis til de problemstillinger som reises er mest positive til å inkludere religion og livssyn i sin praksis på disse områdene. Men vi ser også en motsatt tendens hvor de som har

størst avstand til de konkrete problemer oftest svarer positiv til å inkludere religion og livssyn. Dette gjelder mest NAV ansatte. Men det er også slik at NAV ansatte er mest skeptisk til å inkludere religion og livssyn på de områder de selv arbeider med.

Hovedfunnet er at NAV skiller seg tydelig ut med den klart og gjennomgående laveste andelen ansatte som finner det passende å inkludere religion og livssyn i sosialt arbeids praksis. Det finnes dog noen unntak til dette hvor NAV ansatte oftere enn de andre svarer at religion kan inkluderes. Dette er knyttet til problemstillinger hvor NAV oftest ikke er i bildet som aktør.

Hovedforklaringen til dette, antar vi ut fra analysene av tallene, finnes i de arbeidsoppgaver/klientbehov som de NAV ansatte forholder seg til. Tallene fra de andre arbeidsstedene indikerer også at arbeidsplassens faglige fokus og klienttyper får betydning for hvor aktuelt det er i å inkludere religion og livssyn i det sosiale arbeidet.

Tilslutt kan det reises et forsiktig spørsmål om tallene fra NAV indikerer et mer generelt fenomen med en innsnevring av det faglige fokus og nærheten til klientene i sosialt arbeid i NAVs virksomhet?

Kapittel 15. Svarfordelingen etter utdanningssted, Diakonhjemmet og andre.

Diakonhjemmet Høgskole har som målsetting å arbeide med livssyn, religion og etikk i sin utdanning både i diakoni spesielt, men også i de andre profesjonsutdanningene i helse- og sosialfag, Jf kapittel 2. Debatten om dette har i alle fall historisk sett vært levende i miljøet ved Sosionomutdanningen ved Diakonhjemmet – lenge kalt Diasos, i dag Institutt for sosialt arbeid og familierapi (ISF).

Diakonhjemmet Høgskole er den eneste private høyere utdanningsinstitusjon som har sosionomutdanning i landet. Både med faglig fokus og eierskap skiller Diakonhjemmet seg fra de øvrige studiestedene for Sosialarbeiderutdanning. Vi har derfor hatt interesse for å se hvordan svargiverne utdannet ved Diakonhjemmet svarer i forhold til gjennomsnittet av de andre utdanningsstedene.

Tolkningen av data må gjøres med et visst forbehold om at antallet er lavt. 23 svargivere har sin sosionomutdanning fra Diakonhjemmet.

15.1 Svarfordelingen på de generelle holdningsspørsmål

I denne delen ser vi på svarene på spørsmålene fra 10 – 16 og 19 – 32.

Vi finner at svargiverne fra Diakonhjemmet (57 %) noe oftere enn de andre (42 %) er enig i at landets kristne tradisjon og det nye multikulturelle samfunnet gjør det naturlig å ta opp religion og livssyn i praktisk sosialt arbeid. Svargiverne fra Diakonhjemmet svarer også noe oftere (44 %) enn de andre (35 %) at etiske refleksjoner er nært knyttet til tro/livssyn i deres sosiale arbeid.

Noen flere fra Diakonhjemmet (35 %) enn fra de andre (24 %) er enig i at kartleggingsfasen i et klientforhold bør omfatte informasjon om klientens religion/livssynstilhørighet. Det er også en svak tendens til at svargiverne fra Diakonhjemmet er enig i at sosialarbeiderens religion og livssyn påvirker klientens opplevelse av den hjelpen som gis.

Hele 96 % av svargiverne fra Diakonhjemmet var uenig i at sosialarbeideren bør informere klienten om sin religion/livssynsoppfatning når kontakt etableres, mens blant de andre er dette tallet 89 %.

Disse forskjellene er ikke store og de går i litt ulike retninger.

Det er imidlertid en markant forskjell mellom svargiverne fra Diakonhjemmet og de andre på spørsmålet om **religion** gir en **sterk** motivasjon for egen praksis. 82 % av svargiverne fra de andre institusjonene er uenig i at religion gir dem en sterk motivasjon versus 48 % fra Diakonhjemmet. 30 % fra Diakonhjemmet sier seg enig i at religion gir en sterk motivasjon, mot 7 % fra de andre. Det kan vel bemerkes at ”sterk motivasjon” er et relativt krevende uttrykk. Vi

ser at det tross alt er ”bare” 30 % også fra Diakonhjemmet som sier seg enig. Vi antar at en sannsynlig forklaring på forskjellen er ulikheter i religiøs tilknytning og aktivitet, Jf kapittel 17 og 18.

Når det gjelder spørsmålet om **livssyn** som motivasjon for eget arbeid er forskjellen mindre, men den er tydelig likevel. 65 % fra Diakonhjemmet er enig i at livssyn gir dem en sterk motivasjon for eget arbeid, mot 48 % fra de andre utdanningsinstitusjonene.

Samlet sett er forskjellene etter utdanningssted på spørsmålene 10 – 16 mindre enn vi antok på forhånd. Men på spørsmålene om motivasjon trer en konsistent og signifikant forskjell frem. Dette svarer i en viss grad til funnene fra artikkelen til Robinson og O’Connor (1978) om forholdene på feltet i England på 1970tallet.

Ser vi på de andre generelle holdningsspørsmålene fra spørsmål 19 – 32, trer et lignende mønster frem. På flere av spørsmålene er forskjellene forholdsvis små, men på noen spørsmål er det markante forskjeller.

Det er noe lavere andel fra Diakonhjemmet som svarer at sosialarbeideren bare bør ta opp religion og livssyn hvis klienten først har uttrykt ønske om det (65 %) enn de andre (72 %). Vi finner denne forskjellen litt interessant fordi den gir et litt større spillerom for sosialarbeiderens eget initiativ til å reise temaet.

Det er også noen flere blant svargiverne fra Diakonhjemmet (50 %) enn blant de andre (42 %) som er enig i at sosialarbeidere bør utvide sin kompetanse om tro og livssyn. På spørsmålet om sosialarbeiderne har kompetanse til å gå inn i spørsmål om religion og livssyn, er det imidlertid ingen nevneverdig eller signifikant forskjell.

Til utsagnet: ”Min religiøse tro påvirker mine handlinger i sosialt arbeids praksis” svarer 48 % av de fra Diakonhjemmet at de er enig i det, mot 15 % fra de andre. 39 % fra Diakonhjemmet svarer dog at de er uenig i dette, mot 61 % fra de andre. En del av denne markante forskjellen skyldes åpenbart ulikhet i religiøs tilhørighet og aktivitet mellom svargiverne, jf seinere i dette kapitlet, og seinere kapitler.

Det er også klart høyere andel fra Diakonhjemmet (74 %) enn fra de andre (58 %) som svarer at deres livssyn påvirker egne handlinger i sosialt arbeid. Vi ser også at svargiverne fra Diasos klart oftere er enig i at inkludering av tro/livssyn kan bedre gi klienter tro på seg selv, enn om dette aspektet er utelatt.

Klart flere fra Diakonhjemmet (44 %) enn blant de andre (28 %) er uenig i at integrering av religion/livssyn er i konflikt med sosialt arbeids intensjoner og faglighet. På tilsvarende vis er 48 % fra Diakonhjemmet mot 33 % fra de andre uenig i at slik integrering er i konflikt med FOs yrkesetiske retningslinjer.

Det er noe høyere andel av svargiverne fra Diakonhjemmet (26 %) enn fra de andre (17 %) som

er enig i at inkludering av tro/livssyn har positiv betydning for klientens utbytte av samtalen. Det er også noe høyere andel fra Diakonhjemmet (74 %) enn fra de andre (62 %) som er enig i at religion/livssyn spiller en betydelig rolle for hvordan mennesker tolker begivenheter og tar avgjørelser.

Samlet sett er utdanningssted en klart utslagsgivende variabel på disse holdningsspørsmålene. Men utdanningssted har nok mindre selvstendig effekt enn den bakenforliggende variabel som er den enkeltes livssynstilknytning og livssynspraksis

15.2 Passende å ta opp religion/livssyn i ulike klientsituasjoner etter utdanningssted

Spørsmålene 17 og 18 handler om hvorvidt det er passende å ta opp religion (Sp 17) og livssyn (Sp 18) i ulike klientsituasjoner.

Det er en tydelig tendens i svarfordelingen på de ulike del-spørsmålene under spørsmål 17 om det er passende å ta opp **religion** i de ulike situasjonene. Men utslagene er forholdsvis små og gir ingen sterkt ulik profil etter utdanningssted. Det er sjelden mer enn 10 % forskjell på de ulike alternative svar. Men det er en gjennomgående tendens til at svargiverne fra Diakonhjemmet er mer positiv og noe mindre reservert mot å ta opp spørsmål om religion i de ulike situasjonene.

Vi ser at på spørsmål 17 a som gjelder en situasjon hvor klienten er dødssyk så er det 8 % flere som er uenig i at tema knyttet til religion reises blant de som ikke er fra Diakonhjemmet, mens det er 3 % flere av de som har utdanningen fra Diakonhjemmet som sier seg enig i at temaet reises. Slik er det på mange spørsmål – de som er fra andre steder er noe oftere uenig i at religion kan reises som tema, mens en noe større andel av de fra Diakonhjemmet sier seg enig.

Denne tendensen er litt annerledes på spørsmålene om fosterforeldre og adoptivforeldre. Her er holdningen litt mer aksepterende blant de som ikke kommer fra Diakonhjemmet. Det samme gjelder naturkatastrofer og folk som lider av konsekvensene av terror.

På spørsmålene om ulike former for diskriminering ser vi at de fra Diakonhjemmet oftere er enig i at religion kan være et aktuelt tema. Det er klart flere av de fra andre utdanningssteder som er uenig i dette.

Når det gjelder diskriminering på grunnlag av religiøs tro og praksis, finner vi at de fra Diakonhjemmet i noe høyere grad er uenig i at religion passende kan tas opp her, samtidig som det er noen flere fra de andre stedene som finner det passende å ta opp religion i dette tilfellet. Disse svarene er noe overraskende, tenker vi.

Når det gjelder diskriminering på grunnlag av kultur/etnisitet er imidlertid de fra Diakonhjemmet noe oftere enig i at religion kan være et relevant tema her.

På spørsmål 18 om de samme klientsituasjoner og om det er passende å ta opp **livssyn**, finner vi litt av det samme som i svarfordelingen på spørsmål 17. Stort sett er det små forskjeller og de går

i litt ulike retninger. Det er flere fra ”de andre” som er enig i at livssyn kan reises når en klient er dødssyk, men samtidig er det også flere av dem som er uenig i at det er passende å ta opp livssyn. De andre er også noe mer enig og litt mindre uenig i at rusmisbruk gjør det passende å ta opp livssyn. De andre er også gjennomgående noe mer positive og noe sjeldnere negative til at livssyn trekkes inn i spørsmål knyttet til fosterforeldre. De andre er også mer positive og mindre negative til at livssyn kan reises i forbindelse med kroniske psykiske vansker.

Flere av de fra Diakonhjemmet er enige og færre uenige i at rettsforfølgelse eller soning er en situasjon hvor livssyn kan være aktuelt. Det samme gjelder når situasjonen er diskriminering på grunn av seksuell legning og aldersdiskriminering.

Vi ser imidlertid når det gjelder religiøs diskriminering det samme som vi så med å reise religion i slike situasjoner. Det er flere fra de andre utdanningsinstitusjonene som er enig at livssyn passende kan bringes inn i dette. De fra Diakonhjemmet er også mer forbeholdne når det gjelder diskriminering på kultur eller etnisk grunnlag. Hva dette kommer av, vet vi ikke.

15.3 Erfaringer fra praksis etter utdanningsinstitusjon

Sp 33 – 38 og 65 handler om erfaringer fra møte med religion – og livssynsspørsmål i sosialt arbeids praksis. Generelt finner vi små utslag etter analyse basert på utdanningssted.

Det er ingen forskjell etter hvilke typer livssyn og religion sosialarbeiderne har møtt.

Det er imidlertid en tendens til at de fra Diakonhjemmet (48 %) oftere er oppmerksom på at klienten kan ha religiøse spørsmål som en del av sin livssituasjon enn sosialarbeidere fra de andre utdanningsinstitusjonene (39 %). Sosialarbeiderne utdannet på Diakonhjemmet har også noe oftere møtt klienter som har reist spørsmål eller berørt religiøs tro i løpet av klientsamtalen.

Det er klart høyere andel av svargiverne utdannet på Diakonhjemmet (39 %) som svarer at egen tro/livssyn er erfart som en stor ressurs i utøvelsen av sosialt arbeid. 16 % av svargiverne fra andre utdanningsinstitusjoner svarer det samme.

15.4 Erfaring med og holdning til ulike hjelpeintervensjoner relatert til religion og livssyn, etter utdanningsinstitusjon

Spørsmålene 39 – 56 handler om ulike hjelpeintervensjoner som er relatert til religion og livssyn og være aktuelle i sosialt arbeid. Spørsmålene gjelder både hvilke av disse som den enkelte har brukt i sin egen praksis på den ene side og om de finner det aktuelle tiltaket passende i sosialt arbeid generelt. Er det noen forskjell etter utdanningssted når det gjelder svarene på disse spørsmålene? .

Stort sett likner svarfordelingen her på de andre områdene vi har sammenliknet. Vi finner noen konkrete og interessante utslag, men bare et begrenset antall kan sies å være store.

På spørsmålet om en har bedt privat for klienten svarer 39 % av de som var utdannet på Diakonhjemmet at de har gjort dette, mot 12 % av de andre. Dette er en klart markert forskjell når det gjelder praksis. Det er grunn til å anta en betydelig korrelasjon her knyttet til svargivernes religiøse tro og praksis.

Når det gjelder spørsmålet om dette er passende i sosialt arbeid svarer 76 % av svargiverne fra andre utdanningssteder at det ikke er det. Det er også et flertall av de som er utdannet på Diakonhjemmet som sier dette (52 %). Så vi ser et tydelig utslag for variabelen utdanningssted, men vi ser også et bilde av en varierende praksis og varierende holdninger.

Meditasjon er mindre brukt enn bønn, men blant de fra Diakonhjemmet er det 23 % som har meditert for å forberede møte med en klient, mens det er 11 % av de som er utdannet andre steder som har gjort dette. Det er likevel et flertall fra begge kategorier utdanningssteder som finner dette passende. Så meditasjon er mindre brukt – men oppfattes oftere som passende i sosialt arbeid.

Når det gjelder å be og meditere med klienten, er det ingen forskjell etter utdanningssted. Det store flertall har ikke gjort det og finner det heller ikke passende. Det samme gjelder ”healing” som bare unntaksvis praktiseres og aksepteres.

På spørsmålet om å anbefale klienten deltakelse i religiøs/livssyns nettverk eller aktivitet, ser vi at noen flere fra Diakonhjemmet har gjort det og finner det passende, men forskjellene er små. Det samme gjelder spørsmålet om å hjelpe klienten med å utvikle et religiøst/livssyns ritual. Den samme tendens finner vi litt sterkere om en har deltatt i klienters religiøse/livssynsritual som del av praksis. 22 % av de fra Diakonhjemmet sier de har gjort dette, mot 8 % av de andre.

På spørsmålet om samtale med klient om religions og livssyns rolle i forhold til viktige personer i klientens familie og nettverk finner vi at litt flere av de fra Diakonhjemmet har gjort det, mens det likevel er større andel av de andre som finner dette passende i sosialt arbeid.

Litt overraskende er det at det blant svargiverne fra de andre utdanningsstedene er høyere andel som har brukt, og flere som har ansett det passende, å bidra til at klienten kan se hvilke ressurser en har i sin tro eller livssyn for å finne meningen med sin situasjon. På spørsmålet om å hjelpe klienten til å se hvilken praktisk støtte som kan fås fra sin menighet/livssynsamfunn, ser vi at praksis er omtrent lik, men at de fra andre utdanningssteder i klart høyere grad finner dette passende.

Klart flere fra Diakonhjemmet (44 %) enn fra de andre (28 %) har bidratt til at klienten kan se negative sider ved sin tro/livssyn og sin praksis. Det er ingen forskjeller når det gjelder spørsmålet om dette er passende i sosialt arbeid. Dette indikerer at svargivernes personlige tro og livssynsaktivitet ikke uventet spiller en rolle for å gå inn i slike tema også når inngangen til

spørsmålet er av kritisk art. Religionskritikk vil kunne drives både av personer som selv tilhører den aktuelle religion og de som ikke gjør det.

På spørsmålet om en har bidratt til at klienten kan reflektere over hva som skjer etter døden sett fra klientens ståsted, finner vi at en høyere andel av de som er fra Diakonhjemmet (30 %) har gjort dette enn de fra andre steder (16 %). 68 % av de fra Diakonhjemmet finner dette passende i sosialt arbeid, mens 48 % av de andre svarer det.

Når det gjelder spørsmålet om henvisning av klient til prest eller andre religions-/livssynsrepresentanter, er det litt flere fra Diakonhjemmet som har gjort det. Men når det gjelder om dette er passende er det ingen forskjell. 82 % svarer at det er passende.

15.5 Utdanning og Religions – og livssynsaktivitet, etter utdanningssted

Spørsmålene fra 57 – 64 handler om utdanning og nåværende religions- og livssynspraksis.

På spørsmålet om problemstillinger knyttet til religion/livssyn ble inkludert i egen utdanning i sosialt arbeid finner vi som ventet at de fra Diakonhjemmet i klart høyere grad (81 %) svarer bekreftende på dette, enn de andre (45 %).

Men vi noterer at også 19 % av de i materialet som er uteksaminert fra Diakonhjemmet svarer at slike problemstillinger ikke ble reist.

På spørsmål om hvor ofte en har drøftet slike spørsmål i organiserte møter med andre sosialarbeidere er det en svak tendens til at de fra Diakonhjemmet oftere har deltatt i dette. Det er en noe tydeligere tendens i samme retning når spørsmålet stilles i forhold til uformelle samtaler om temaet.

Det er en markant forskjell når det gjelder medlemskap i statskirken. 96 % av de fra Diakonhjemmet er medlem, mot 70 % fra de andre utdanningsstedene. 83 % av de fra Diakonhjemmet betegner sin livssynstilknytning som kristen mot 48 % fra de andre. Tilsvarende betegner 51 % av de andre sin livssynstilknytning som ateist, agnostiker, human etiker, uten religion, mens det samme gjelder for 17 % av de fra Diakonhjemmet.

Når det gjelder deltakelse i samfunnsmessig aktivitet i regi av kirker eller annen religiøs organisasjon, svarer 80 % fra annet sted at de sjelden eller aldri gjør dette, mot 52 % fra Diakonhjemmet. 35 % av de fra Diakonhjemmet deltar i slikt arbeid minst en gang i måneden, mot 10 % fra de andre stedene.

Deltakelse i religiøse samlinger som kirkegang, Moske eller andre møter, finner vi at 61 % fra andre steder aldri eller sjelden gjør det, mot 39 % fra Diakonhjemmet. 35 % fra Diakonhjemmet svarer at de gjør dette mot 10 % fra annet sted.

Når det gjelder annen religiøs eller livssynsaktivitet som bønn, meditasjon, samtale eller liknende svarer 61 % av de som er utdannet på Diakonhjemmet at de ofte gjør det, mot 25 % fra andre steder. 65 % av de fra andre steder svarer at de sjelden er aktiv på denne måten.

15.6 En samlet oversikt over de største forskjellene etter utdanningssted

Som en oppsummering og anskueliggjøring av data stiller vi opp tabell 22 som viser de største utslagene etter utdanningssted

Tabell 22. Forskjeller etter utdanningssted

N = 134. Andel som svarer enig/bekreftende på spørsmålet.

UTSAGN/SPØRSMÅL	Diakonhjemmet	De øvrige
Religion gir en sterk motivasjon for eget Sosialt Arbeid	30 %	7 %
Min religiøse tro påvirker egne handlinger i Sosialt Arbeid	48 %	15 %
Egen tro/livssyn er erfart som en stor ressurs i utøvelsen av Sosialt Arbeid	39 %	16 %
Har bedt privat for en klient	39 %	12 %
Har bidratt til at klienten kan se negative sider ved sin tro/livssyn	44 %	28 %
Tema fra tro/livssyn inkludert i egen Sosialt Arbeids utdanning	78 %	45 %
Har bidratt til at klienten kan reflektere over hva som skjer etter døden ut fra eget livssyn	30 %	16 %
Anser det passende å bidra til at klienten kan reflektere over hva som skjer etter døden ut fra eget livssyn	68 %	48 %
Medlem av Statskirken	96 %	70 %
Betegner sin livssynstilknytning som kristen	83 %	48 %
Deltar regelmessig i kirkegang/religiøse møter	35 %	10 %
Deltar i religiøs aktivitet som bønn, meditasjon, samtale	61 %	25 %
Deltar i sosial/samfunnsmessig aktivitet i religions/livssyns regiminstant en gang pr. måned	35 %	10 %

Kommentar til tabell 22:

På disse variablene ser vi en klart markert forskjell mellom svargiverne utdannet på Diakonhjemmet og de øvrige. Det er særlig religiøs tilhørighet og aktivitet som fremstår som den gjennomgående forklaring her. Sammenhengene er betydelige og statistisk signifikant. Det må likevel tas en reservasjon for det forholdsvis lave antallet som har utdanning fra Diakonhjemmet.

Som det har fremgått i det tidligere er forskjellene vesentlig mye mindre på spørsmålet om hva svargiverne konkret gjør og tenker. Dette bringer viktige nyanser inn i bildet.

15.7 Konklusjon om forskjeller etter utdanningsinstitusjon

Konkluderende kan vi si at de som er utdannet fra Diakonhjemmet har en markant annerledes livssynstilhørighet og høyere religiøs aktivitet enn de som er utdannet andre steder.

Forskjellen i bakgrunn er imidlertid markant større enn forskjellene i praksis og holdninger, selv om det på noen spørsmål også er betydelige forskjeller på disse områdene.

De forskjellene som trer klarest frem er at de som er utdannet fra Diakonhjemmet svarer:

- Religion er klart mer positivt vurdert som motivasjonsfaktor for eget sosialt arbeid
- Religion og livssyn anses i større grad å påvirke egne handlinger i sosialt arbeid
- Egen tro og livssyn oppleves oftere som en ressurs i sosialt arbeid
- Inklusjon av religion og livssyn antas å gi klienten mer tro på seg selv og bedre utbytte av klientsamtalen
- Færre ser konflikt mellom yrkesetiske/faglige prinsipper og inklusjon av religion og livssyn i sosialt arbeid
- Klart flere har brukt bønn som hjelpeintervensjon
- Klart flere har bidratt til at klienter kan se negative sider ved sin tro og religiøse praksis
- Andelen som har hatt tema fra religion og livssyn i sin utdanning er markert høyere
- Andelen med kristen tilhørighet og religiøs aktivitet er markant høyere

Dette tegner en konsistent og tydelig forskjellig profil mellom de som er utdannet på Diakonhjemmet i forhold til andre utdanningssteder på enkelte viktige spørsmål.

Det må likevel fremheves at forskjellene ikke er store på mange av undersøkelsens variabler. Vi nevner også at forskjellene i holdninger og religiøs bakgrunn er klart større enn forskjellene i praksis. Dette tolker vi som en effekt av profesjonaliseringens effekt med å minke forskjellene i sosialt arbeids praksis, selv om sosialarbeidernes holdninger og bakgrunn kan variere en god del.

Kapittel 16. Svarfordeling etter om religion/livssyn var inkludert i utdanningen

Som det har fremgått tidligere (Kapittel 3.5) svarte halvparten av alle i vårt utvalg at problemstillinger fra religion og livssyn var inkludert i egen utdanning, mens den andre halvparten svarte at det ikke var det. Ettersom vi ikke kjenner mer grundig til hvordan dette egentlig forholdt seg helt konkret, skal vi være forsiktig med å si noe sikkert om hva det egentlig betyr.

Men vi kan anta at de som svarer nei på dette spørsmålet ikke har møtt på mye av slikt innhold i utdanningen. Det kan også antas at noen av de som har svart ja kanskje heller ikke har fått en grundig behandling av temaet. Vi antar at enkeltes motivasjon for å møte slike elementer har gitt skjerpet persepsjon og bedre hukommelse om dette. Men det kan heller ikke utelukkes at noen er blitt provosert av at slike tema reises og derfor husker det. Andre kan antakelig ha hatt mulighet til å møte dette, men har glemt det eller rett og slett ikke vært til stede når temaene kom opp. Så bruken av variabelen medfører noe usikkerhet som tilsier varsomhet i tolkningene.

Men vi valgte å se nærmere på utslag etter ja/nei på spørsmålet om innhold i utdannelsen ettersom utdanning er et viktig element av forståelsen for spørsmålene i vår undersøkelse. Ettersom det ikke er enkelt å kontrollere disse sammenhengene for effekten av andre variabler, skal vi også av denne grunn være tilbakeholdne å trekke sikre konklusjoner. Men vi vil peke på de spørsmålene hvor vi ser tydelige utslag av forskjell etter hvorvidt problemstillinger knyttet til religion og livssyn var inkludert som et element i utdanningen.

16.1 Utslag av eksamens år på svarfordelingen

Et viktig spørsmål er hvorvidt sosialarbeidernes eksamens år gir utslag på deres svar om problemstillinger fra religion og livssyn var inkludert i deres utdanning til sosialarbeider. Vi vet at rammeplanen i 1999 fikk et nytt moment hvor "helhetlig menneskesyn" skal inkludere menneskets "åndelighet." Dette kan sees som et mulig utslag av endrede holdninger til spørsmålet i samfunnet utover på 1990 tallet. Et skille kan være i 2002 hvor første kull med studenter under den nye rammeplanen ble uteksaminert. Dette var for øvrig årstallet for Zahls undersøkelse i Norge.

Våre data viser at andelen som har hatt problemstillinger knyttet til religion og livssyn som del av sin utdanning gir det mest markante utslaget for gruppen uteksaminert før 1990. I denne gruppen er det bare 30 % som har hatt slikt innslag i utdannelsen, mens det for de andre er 56 % som svarer dette. Blant de som er uteksaminert i år 2000 og seinere, er tallet 57 %. Det store skillet går således i 1990 og ikke i år 2000.

Endringen i rammeplanen kan således sees på som en tilpasning til en endret holdning til spørsmålet på faglig sentralt nivå. Dette kan bety at rammeplanen har hatt mindre betydning for

spørsmålet enn de samfunnsendringer som skjedde på 1990 tallet. Rammeplanene bekrefter en utvikling som har funnet sted, mer enn å skape en ny virkelighet med hensyn til dette. Imidlertid ser vi at blant de som er uteksaminert etter 2002, svarer 60 % at religion og livssystema var inkludert i deres utdanning. Så en viss effekt har det nok vært av at rammeplanene i 1999 og 2005 var tydelig på dette. Rammeplanen kodifiserer og forsterker en utvikling som allerede var i gang.

Fagets selvforståelse slik det fremtrer gjennom lærere, undervisningsplaner og pensum er nok vel så viktig konkret sett. Hvordan dette har variert over tid, har vi ikke data for i vårt prosjekt. Noe av litteraturen tyder på at bestemte synsmåter har hatt hegemoni til visse tider (Aalen Lenderts 1997, Danbolt og Nordhelle 2012).

Vi antar at variasjonene vi finner blant sosialarbeiderne også finnes hos undervisere i sosialarbeidere, i studieplaner og pensum. I denne antakelsen ligger det en oppfatning om at sosialt arbeid som sådan ikke har et generelt avklart forhold til disse spørsmålene. Dette er ikke noe spesielt for sosialt arbeid. Faglige uenigheter og uklarheter er et fenomen i utviklingen av alle fagfelt, ikke minst innenfor profesjonsutdanningene. Men temaet kunne egne seg for en oppfølgende empirisk undersøkelse.

16.2 Svarfordelingen på holdningsspørsmål etter inkludering i utdanningen

Vi finner et tydelig og interessant utslag på spørsmålet om forholdet mellom etiske refleksjoner og tro/livssyn i eget arbeid. 45 % av de som har hatt tema om religion/livssyn i sin utdanning er enig i at etikk og livssyn er nært sammenknyttet i eget sosialt arbeid, mens 30 % av de som ikke hadde dette tema i utdannelsen svarer det samme.

Vi ser at de som har hatt religion/livssyn i utdanningen oftere er enig i at religion gir dem en sterk motivasjon for egen praksis i sosialt arbeid. Dette tenker vi er en sammenheng som kan gå begge veier. De som er motivert av religion vil antakelig oftere legge merke til slike elementer i utdanningen.

Vi ser også at de med religion/livssyn berørt i utdanningen klart oftere (62 %) enn de andre (43 %) er enig i at livssyn gir dem en sterk motivasjon for egen praksis i sosialt arbeid, samtidig som det også er 20 % flere av de andre som er uenig i dette. Disse svarene må sees i lys av data vi seinere vil presentere som viser at religiøs tilhørighet og praksis er av de variabler som påvirker svarene mest.

Blant de som har hatt religion/livssyn i utdanningen er det også klart flere som er enig i at livssyn er et fundamentalt aspekt ved mennesket. Blant disse er det også noen færre som er enig i at tro/livssyn bare kan inkluderes dersom klienten først har uttrykt ønske om dette.

Et meget interessant funn er at blant de som har hatt religion/livssyn som tema i utdanningen, er det bare 17 % som er enig i at sosialarbeidere generelt sett ikke har kompetanse/ferdigheter til å

hjelpe klienter i religiøse/livssynsanliggender, mens 40 % av de andre er enig i dette. 52 % av de som har hatt religion/ livssyn i utdanningen er uenig i at sosialarbeiderne mangler kompetanse på feltet, mens 31 % av de andre svarer det.

Vi ser likevel også at de som har hatt religion/livssyn inkludert i sin utdanning oftere (50 %) sier seg enig i at sosialarbeidere bør utvide sin kompetanse om forhold tilknyttet tro og livssyn, enn de andre (38 %).

En tilsvarende stor forskjell finnes i svarene på spørsmålet om å hjelpe klienter til å vurdere om de vil arbeide med tilgivelse, er en viktig del av sosialt arbeid praksis. De som har hatt religion og livssyn i utdanningen er klart oftere enig og også klart sjeldnere uenig i dette.

Vi finner også klare skiller i svarfordelingen på spørsmålet om egen religiøs tro påvirker handlingene i praksis. 68 % av de som ikke har hatt religion/livssyn inkludert i sin utdanning svarer at de er uenig i dette, mens 46 % av de andre svarer slik. 31 % av de som har hatt religion/livssyn i sin utdanning, svarer at de er enig i at egen religiøs tro påvirker egne handlinger i sosialt arbeids praksis, mot 13 % av de som ikke har hatt dette i sin utdanning.

Det er enda sterkere utslag for utdannelsesvariabelen på spørsmålet om eget livssyn påvirker ens handlinger. Hele 76 % av de som har hatt religion/livssyn i sin utdanning er enig i at livssynet påvirker ens handlinger, mot 49 % av de andre.

Til utsagnet om at sosialt arbeids praksis som inkluderer tro/livssyn bedre kan gi klienter tro på seg selv, enn når dette aspektet er utelatt, finner vi at 35 % av de som har hatt religion og livssyn inkludert var enig i dette, mot 17 % av de andre.

En meget markant forskjell etter denne variabel finner vi på spørsmålet om integrering av religion og livssyn er i strid med sosialt arbeid intensjoner/faglighet. 51 % av de med temaet inkludert i sin utdanning var uenig i dette, mot 11 % av de andre. 45 % av de andre var enig i at integrering av religion og livssyn er i strid med sosialt arbeids faglighet, mot 14 % av de som hadde hatt temaet i sin utdanning. Det er også interessant at over en tredjedel stiller seg nøytralt til dette.

Vi finner omtrent samme svarfordeling når det gjelder om det foreligger en konflikt med FOs yrkesetiske retningslinjer. Dette gir en konsistent bekreftelse på at utdanning spiller en markant rolle for vurderingen av dette spørsmålet.

Til utsagnet om at inkludering av tro og livssyn har positiv betydning for klientens utbytte av klientsamtalen finner vi en klart større andel blant de uten temaet inkludert i utdanningen som er uenig i dette, enn blant de som har hatt temaet i utdanningen. Det er også en viss forskjell i det at de som har hatt religion/livssyn som tema i sin utdanning oftere (72 %) enn de andre (58 %) er enig i at religion/ livssyn spiller en betydelig rolle for hvordan mennesker tolker begivenheter og tar avgjørelser.

En hypotese etter å ha sett på disse svarfordelingene er at utdanning på temaet fører til større holdningsmessig åpenhet og bevissthet om at temaet religion/livssyn kan være relevant i sosialt arbeids praksis. Men vi tenker også at forskjellene som fremkommer kan skyldes en kumulativ/aggregert virkning av variablene egen religiøsitet og utdanning. Vi kommer tilbake til dette når vi har sett nærmere på svarfordelingene etter egen religiøs tilhørighet hos svargiverne.

Et annet spennende spørsmål blir så om den videre analyse finner forskjeller også i erfaringer og handlinger – og ikke bare i holdninger.

16.3 Møte med religion og livssyn i sosialt arbeids praksis, variasjon etter om religion/livssyn var inkludert i utdanningen

På spørsmålet om sosialarbeideren er oppmerksom på at klienten kan ha religiøse spørsmål som del av sin livssituasjon, svarer en noe høyere andel av de som har hatt temaet inkludert i sin utdanning (43 %) at de ofte er oppmerksom på det, enn de andre (36 %).

På spørsmålet om hvor ofte de har møtt klienter som direkte har reist spørsmål eller berørt religiøs tro, er det ingen systematisk nevneverdig forskjell mellom de to gruppene. Det er en svak tendens til at de som har hatt religion/livssyn som tema i utdanningen noe oftere har tatt opp slike tema i samtalen når de har registrert at dette har vært et underliggende aspekt i klientens presenterte problemer. Det er imidlertid liten forskjell på spørsmålet om hvor ofte en har tatt opp spørsmål om religion/tro i en klientsamtale uten at klienten selv har brakt opp temaet.

På spørsmålet om ens religion/livssyn er erfart som en ressurs i utøvelsen av sosialt arbeid, finner vi imidlertid en tydelig forskjell. 33 % av de som har hatt tema religion/livssyn i sin utdanning svarer at religion/livssyn har vært en stor ressurs i deres sosiale arbeid, mot 8 % av de andre. 52 % av de som ikke hadde religion/livssyn som en del av utdanningen svarer at tro/livssyn har vært av liten betydning, mens 25 % av de som har hatt dette svarer det samme. Her er det altså en markert tydelig forskjell mellom gruppene.

Men totalt sett er det klart mindre variasjoner på svarfordelingen på spørsmålene 33 – 39, enn på de mer generelle holdningsspørsmålene.

16.4 Svarfordelingen om hjelpeintervensjoner i sosialt arbeids praksis etter utdanningssted

Spørsmålene fra 39 – 56, handler om ulike hjelpeintervensjoner, om sosialarbeiderne selv har brukt dem og om de er ansett som passende i sosialt arbeid – uansett om den enkelte har brukt dem eller ei. Her gis det et interessant grunnlag for å sammenlikne praksis og holdninger på samme område.

Et samlet blikk på data her gir små utslag for variabelen religion/livssyn som en inkludert del av utdannelsen. Men de forskjeller som finnes går oftere på en forskjell om den aktuelle hjelpeintervensjon er ansett som passende eller ikke. Når det gjelder hva man faktisk har gjort, er forskjellene små.

På spørsmål 39 om å bruke/henvise til litteratur, film, musikk om religion/livssyns tema, finner vi at 22 % av de som har hatt religion/livssyn i utdannelsen har anvendt slike midler, mot 17 % av de andre. På spørsmålet om det er passende å bruke dette i sosialt arbeid svarer 62 % av de med religion/livssyn integrert i utdannelsen at det er passende, mens 53 % av de andre svarer det.

På samme måte ser vi at 23 % av de med religion/livssyn i utdannelsen svarer at de har bedt privat for en klient, mens 11 % av de andre har gjort det. På spørsmålet om dette er passende, er forskjellen større. 39 % svarer ja blant de med religion/livssystema i utdanningen mot 18 % hos de andre. Når det gjelder å be med en klient er det ingen forskjell mellom gruppene. Men av de med religion/livssyn i utdanningen svarer 30 % at det er passende, mens 13 % av de andre svarer det.

20 % av de med religion/livssyn i utdannelsen svarer at de har meditert foran et møte med en klient, mens dette gjelder for 6 % av de andre. Det er også noen flere av de med religion/livssyn i utdanningen som sier at dette er passende. Praktisk talt ingen har meditert med en klient, men det er en viss aksept for å gjøre dette hos de med livssyn i utdanningen (23 %), mot 8 % av de andre.

Vi ser også at de med religion/livssyn i utdanningen noe oftere har hjulpet klienten med å utvikle et religiøst/livssynsritual, enn de andre og i enda høyere grad finner det passende i sosialt arbeid enn de andre. Det er også en svak tendens til at disse finner det passende å delta i klienters livssynsritual.

52 % av de med religion/livssyn i egen utdanning svarer at de har bidratt til at klienten kan se hvilke ressurser som finnes i egen tro/livssyn for å finne meningen i sin situasjon. 38 % av de andre svarer det samme. 80 % av de med religion/livssyn i utdannelsen svarer at dette er passende i sosialt arbeid, mot 64 % av de andre.

37 % av de med religion/livssyn i utdannelsen svarer at de har bidratt til at en klient kan se negative sider ved sin tro/livssyn, mot 23 % av de andre. Den samme forskjell, men litt sterkere, finner vi med hensyn til om dette er passende i sosialt arbeid.

23 % av de med religion/livssyn i utdanningen svarer at de har bidratt til at en klient kan reflektere over hva som skjer etter døden sett ut fra egen tro/livssyn, mot 14 % av de andre. På spørsmålet om dette er passende svarer 68 % av de med religion/livssyn i utdanningen bekreftende på dette, mot 31 % av de andre.

Vi ser også at det av de med utdanning som har religion/livssyn inkludert er flere (43 %) som har henvist en klient videre til prest eller lignende, mot 34 % av de andre. Det er også litt høyere aksept for dette i denne gruppen.

På spørsmålet om i hvilken grad erfaringene fra praksis har påvirket egen tro/livssyn, svarer 67 % av de uten religion/livssyn i utdanningen at dette ikke har skjedd i det hele tatt, mot 37 % av de med religion/livssyn i utdanningen. De med religion/livssyn i utdanningen svarer oftest (57 %) at erfaringene til en viss grad har påvirket egen tro/livssyn (Jf Robinson and O'Connor 1983).

16.5 Utdanning, livssynstilhørighet og livssyns aktivitet

De som har hatt religion/livssystema som del av sin utdanning er oftere medlem av Statskirken (83 %) enn de andre (64 %). De hadde også i noe høyere grad et religiøst livssyn (59 %) mot 50 %. Vi ser derfor ikke så store utslag av forskjell i religiøsitet til at dette kan spille en dominerende rolle som en bakenforliggende variabel i forhold til de forskjeller vi har funnet når det gjelder virkningen av religion/livssystema i utdanningen.

Det er også liten forskjell mellom de to utdanningsgruppene når det gjelder deltakelse i samfunnsnyttig aktivitet i religiøs sammenheng, selv om de med livssyn i utdanningen har en noe høyere deltakelse enn de andre. Samme tendens gjør seg gjeldende på spørsmålet kirkegang og deltakelse i møter, 20 % av de med religion/livssyn i utdanningen går ofte, mot 9 % blant de andre. Tilsvarende tall kommer fra svarfordelingen på spørsmålet om annen livssynsaktivitet. Gruppen som har hatt religion/ livssyn i sin utdanning deltar oftere enn de andre.

16.6 Konklusjon: Interessant utslag av utdanning

Selv om vi har fremhevet at det er nødvendig å tolke disse tallene med varsomhet, synes det å fremgå at **variabelen utdanning om religion og livssyn var inkludert**, har en selvstendig påvirkning på svarfordelingen på en del sentrale spørsmål som er drøftet ovenfor.

De som har hatt temaet belyst i sin utdanning har oftere en mer positiv holdning til inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis, enn de øvrige. De er oftere uenig i at sosialarbeiderne mangler kompetanse på dette, men mener likevel oftere at sosialarbeiderne bør øke sin kompetanse på disse spørsmålene. **De er også klart oftere uenig i at inkludering av temaet strir mot de yrkesetiske retningslinjene og sosialt arbeids faglighet.**

Vi tenker at det vil være interessant med oppfølgende studier i forhold til dette tema, noe som anses å være viktig for utviklingen av Sosialt arbeid som fag både i utdanning og praksis. Det er ingen uventet eller urimelig antakelse at de som har møtt temaet i sin utdanning som regel vil være mer inkluderende i sine holdninger og imøtekommende i sin praksis når det gjelder å forholde seg aktivt intervenserende til slike aspekter i sosialt arbeids praksis.

Kapittel 17. Svarfordelingen etter livssynstilhørighet

Vi antok at svargivernes livssynstilhørighet vil påvirke svarene på spørsmålene i vår undersøkelse, i større eller mindre grad. For å se nærmere på dette krysskjørte vi spørsmål 61 om svargivernes nåværende livssynstilknytning som uavhengig variabel mot de andre spørsmålene som avhengige variabler. Livssynsvariabelen ble todelt slik at de som hadde oppgitt tilknytning til et religiøst livssyn ble kalt ”religiøs”, mens de andre ble kalt ”ikke- religiøs”. Av de ”religiøse” (54 %) var 69 kristne, en muslim og en jøde. 45 % av svargiverne kategoriserte seg selv som ”ikke- religiøse” på ulike måter.

17.1 Korrelasjon mellom livssyn og holdninger til inkludering.

Vi så først på de generelle holdningsspørsmålene (Sp 10 – 16 og 19 – 32). I tabell 23 presenterer vi en del av de spørsmålene hvor vi ser hvordan andelen som er ”enig” i det aktuelle utsagn varierer med svargivernes livssynskategori.

Tabell 23. Livssyn og korrelasjon med utsagn om holdninger

N = 134. Prosenttall som er enig i utsagn

Utsagn	Religiøs	Ikke-religiøs
Sp 10 Landet kristne tradisjon og det multikulturelle samfunnet gjør det naturlig å ta opp religion/livssyn	50	35
Sp 11 Etske refleksjoner er nært knyttet til tro/livssyn i mitt arbeid	49	22
Sp 19 Livssyn er et fundamentalt aspekt ved mennesket	86	70
Sp 20 Sosialarbeideren bør bare ta opp religion/livssyn på klientens ønske	76	63
Sp 23 Sosialarbeidere bør utvide sin kompetanse om religion/livssyn	53	30
Sp 24 Min religiøse tro påvirker mine handlinger i sosialt arbeid	34	5
Sp 25 Mitt livssyn påvirker mine handlinger i sosialt arbeid	59	62
Sp 26 Inkludering av religion/livssyn kan bedre gi klientene tro på seg selv	30	18
Sp 27 Inkludering av religion/livssyn er i konflikt med sosialt arbeids faglighet	25	35
Sp 29 Jeg har negative følelser knyttet til religiøse erfaringer	14	42
Sp 31 Inkludering av religion/livssyn har positiv betydning for klientens utbytte av klientsamtalen	24	12
Sp 32 Religion/livssyn er viktig for hvordan mennesker tolker begivenheter og tar avgjørelser	75	52

Kommentarer til tabell 23:

Vi ser et klart utslag av livssynsvariabelen i forventet retning. De som har et religiøst livssyn har systematisk mer positive holdninger til inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeid, enn de som ikke har det.

Vi ser også at det er markert større enighet blant de religiøse om at religion og livssyn er viktig for hvordan mennesker tolker begivenheter og tar avgjørelser (75 %). Men over halvparten av de ikke religiøse (52 %) er også enig i dette.

Vi finner videre at det blant de ”ikke- religiøse” er klart flere (35 %) enn blant de religiøse (25 %) som mener at inkludering av religion/livssyn er i strid med sosialt arbeids faglighet og intensjoner, og omtrent tilsvarende for forholdet til FOs yrkesetikk.

Vi noterer også at hele 42 % av de som har et ikke religiøst livssyn svarer at de har negative følelser knyttet til religiøse erfaringer, mens dette gjelder bare 14 % av de med religiøst livssyn. Dette er interessant, men ikke overraskende.

Det er ikke unaturlig at praktisk talt alle som er enig i at deres religiøse tro påvirker egne handlinger i sosialt arbeid hører til den religiøse kategorien. Men interessant nok er det litt flere i den ikke religiøse kategorien som mener at deres livssyn påvirker egne handlinger i sosialt arbeid.

De utslagene vi finner er tydelige. Men det må likevel understrekes at utslagene generelt sett ikke er store. På flere spørsmål er forskjellene nokså små. Virkningen av religiøs tro på svarfordelingen er på flere spørsmål ikke så stor som en kanskje ville ha antatt. Det er åpenbart flere faktorer i spill i dette.

De sterkeste utslag av religiøs tilhørighet finner vi på utsagnet om etiske refleksjoner er nært knyttet til tro/livssyn i eget arbeid. Halvparten (49 %) av de religiøse svarer det, mot litt mer enn en femtedel (22 %) av de ikke- religiøse.

Det er også betydelig flere av de religiøse (53 %) enn de ikke religiøse (30 %) som svarer at sosialarbeidere bør utvide sin kompetanse om religion/livssyn. Dette kan sees som et interessant utslag av holdninger, ettersom det faktiske kunnskapsnivået om religion og livssyn antas å være positivt korrelert med svargiverens eget livssyn. Med andre ord, de som vet mest om religion og livssyn ser oftest behovet for å øke denne kompetansen.

Vi finner det bemerkelsesverdig at en høyere andel av de religiøse (76 %) svarer at en bare bør ta opp religion/livssyn på klientens ønske, enn de ikke religiøse (63 %). Dette understreker et poeng som også fremgår av andre data – de religiøse kan noen ganger være vel så varsomme med å ta opp religion og livssyn som de ”ikke- religiøse”.

Det hadde vært interessant å vite mer om grunnene til dette.

17.2 Passende å ta opp religion/livssyn i ulike klientsituasjoner, etter livssynstilhørighet?

Spørsmål 17 og 18 i undersøkelsen handler som kjent om ulike klientsituasjoner hvor spørsmålet

er om det er passende for en sosialarbeider å ta opp religion (Sp 17) og livssyn (Sp 18) i disse situasjonene.

Det mest tydelige systematiske utslaget på de ulike klientsituasjonene under Sp 17 er at det i kategorien ”ikke- religiøse” er klart flere som svarer at de er uenig i at **religion** skal inkluderes i nesten alle de ulike klientsituasjonene, enn de ”religiøse”.

Det er ikke tilsvarende like sterkt at flere av de ”religiøse” sier seg enig i at det er passende å ta opp religion. De religiøse svarer oftere i den nøytrale kategorien. Men på noen spørsmål er det blant de religiøse klart flere som er ”enig” i at det er passende å ta opp religion i den aktuelle situasjon.

Blant de religiøse svarer en høyere andel (50 %) at de er enig i at religion kan tas opp i forbindelse med klienter som ønsker å bli adoptivforeldre enn de ”ikke- religiøse”(37 %). Det er også høyere andel av de religiøse (43 %) som er enig i at en kan ta opp religion i en situasjon hvor en klient er i sorg etter å ha mistet noen, enn de ”ikke – religiøse” (28 %). Forskjellene er klare, men de er ikke store.

Et lite unntak er imidlertid svarene på spørsmålet om det er passende å ta opp religion når det gjelder en klient som er utsatt for religiøs diskriminering. Riktignok er det slik at noen flere i den ”ikke- religiøse kategorien (17 %) er uenig i at religion da kan passende inkluderes, enn de religiøse (12 %). Men samtidig er det 64 % av de ikke religiøse som er enig i at temaet religion da kan reises, mens det av de religiøse er noe færre som er enig i det (61 %). Det er små forskjeller, men dette anses litt interessant. Det kan ha sammenheng med det vi fant tidligere i kapittelet at det blant de religiøse er flere som bare vil ta opp religion og livssyn hvis klienten først har bedt om det.

I klientsituasjonene under Sp 18 er variasjonene **etter livssyn** stort sett meget små. Der er en tendens også her til at de ”ikke religiøse” oftest er negative ”og de religiøse” oftest positive til å inkludere livssyn i den aktuelle klientsituasjon. Men det finnes noen få små unntak fra dette. Et utslag hvor prosentforskjellen er over 10, er sjeldent.

Men på spørsmålet om å ta opp livssyn i en situasjon med en klient som sørger ser vi at det er 64 % av de ”religiøse” mot 46 % av de ikke religiøse som er enig i at det er passende å ta opp livssyn i denne situasjonen. Det samme ser vi i den situasjon at klienten blir diskriminert på grunn av etnisk bakgrunn eller kultur. Her svarer 54 % av de religiøse at det da er passende å ta opp livssyn, mot 42 % av de ikke religiøse. Her ser vi altså tydelige forskjeller.

17.3 Erfaringer med religion i sosialt arbeids praksis, etter livssyn

Svarene på spørsmålene fra 33 – 39 som avhengig av livssynsvariabelen, gir et litt mangetydig bilde.

Det er faktisk noen få flere av de «ikke –religiøse» som svarer at de ofte er oppmerksom på at klienten kan ha religiøse spørsmål som del av sin situasjon, men det er også flest av de ikke religiøse som sier at de sjelden er oppmerksom på dette. De ikke religiøse svarer oftere (53 %) at de sjelden har møtt klienter som har reist spørsmål om religiøs tro i klientsamtale, mot 43 % av de religiøse. 57 % av de religiøse svarer at de iblant/ofte har møtt dette, mot 47 % av de ikke religiøse.

På spørsmålet om hvor ofte sosialarbeideren har brakt opp spørsmål om religion/tro uten at klienten har brakt opp temaet, ser vi at hele 94 % av de religiøse sier at de sjelden eller aldri har gjort det, mot 75 % av de ikke religiøse. Litt overraskende ser vi at 24 % av de ikke– religiøse har gjort det iblant eller ofte, mot 6 % av de religiøse. Dette er imidlertid i overensstemmelse med de data som viste at det blant de religiøse er høyere andel som bare vil ta opp religion/livssyn dersom klienten har ønsket dette.

60 % av ”ikke religiøse” har sjelden eller aldri opplevd at religiøse spørsmål har vært et underliggende aspekt i klientens presenterte problemer, mot 50 % av de religiøse. Det er flere blant de religiøse som har opplevd dette iblant og ofte. De religiøse kan således sies å være mer oppmerksomme på dette. Men når det gjelder å ta dette opp i en slik situasjon, ser vi at flere av de ikke religiøse (22 %) enn de religiøse (13 %) har gjort det. Noen ganger er det altså de religiøse som er mest tilbakeholdende med å ta opp religion/livssyn. Jf ovenfor. Vi antar at dette kan ha sammenheng med at det i profesjonssammenheng kan være en tendens til å være forsiktig her.

På spørsmålet (Sp 65) om sosialarbeideren har erfart sin tro/sitt livssyn som en ressurs i det sosiale arbeidet, svarer 25 % av de religiøse at de har erfart det som en stor ressurs, mot 13 % av ikke religiøse. Tilsvarende sier 47 % av de ikke religiøse at dette har vært av liten betydning, mens 35 % av de religiøse svarer det samme.

De religiøse har altså i noe høyere andel med det syn at livssyn i generell forstand har betydning som ressurs for eget sosialt arbeid.

17.4 Holdning til og bruk av hjelpetiltak relatert til religion/livssyn etter livssynstilhørighet

I spørsmålene 39 – 56 handler det som før nevnt om ulike religiøst/livssynsrelaterte hjelpetiltak som sosialarbeidere kan benytte. Hvert av spørsmålene har to deler, først om sosialarbeideren selv har utført dette, deretter spørres det om dette hjelpetiltaket er passende i sosialt arbeid. Vi har sett på svarfordelingen i forhold til sosialarbeiderens religions/livssynstilhørighet. I tabell 24 har vi stilt opp svarene på de spørsmålene som gir et tydelig utslag, på minst en av dimensjonene.

Tabell 24. Bruk av hjelpetiltak og holdning til å bruke dem, etter religiøs tilhørighet

Prosenttall N = 134

Hjelpeintervensjoner	Har brukt, Ja		Er passende, Ja	
	Ikke religiøs	Religiøs	Ikke religiøs	Religiøs
Bruke/henvisse til litteratur, film, musikk om temaet	18	21	50	64
Be privat for klienten	2	28	12	41
Be med en klient	5	6	22	22
Meditere privat som forberedelse til å møte klient	8	17	55	60
Anbefale deltakelse i religions/livssyns nettverk	17	26	29	47
Bidra til at klienten kan se de ressurser en har i sin tro/livssyn til å se meningen med sin situasjon	46	46	65	80
Bidra til at klienten kan se negative sider ved sin tro/livssyn og ved sin praksis	27	33	56	74
Henvisning av klient til prest eller livssynsleder	38	38	83	81

Kommentar til tabell 24:

Vi ser et begrenset utslag også på de fleste av de spørsmålene som gir et visst utslag. Tar vi hensyn til at mindre enn halvparten av spørsmålene i denne delen gir utslag, blir det generelle inntrykket av begrensede utslag bekreftet.

Dette gjelder særlig spørsmålene om hvilke intervensjoner man faktisk har brukt, med unntaket av det som går på privat bønn for klienten. Her er forskjellen etter livssynstilhørighet klar. Men vi ser at også blant de religiøse er dette en praksis som har begrenset utbredelse (28 %).

Når det gjelder deltakelse i bønn med klienten, ser vi at klart færre har gjort det. Det er kanskje også bemerkelsesverdig at det er like mange ikke religiøse som religiøse som har gjort dette. Dette kan gi grunnlag for interessant refleksjon. Men vi kjenner til at det finnes sosialarbeidere som uten religiøs tro på anmodning ber for eksempel Fadervår for en klient som ønsker det.

Det er en noe høyere andel av de religiøse (26 %) som har anbefalt deltakelse i religiøst/livssynsnettverk enn av de "ikke- religiøse" (17 %). Men tallene er kanskje noe overraskende lave for begge grupper.

Når det gjelder å bidra til at klienten kan se negative sider ved sin tro/livssyn, finner vi at de religiøse oftere har gjort dette (33 %) enn de "ikke- religiøse"(27 %). Vi ser altså ikke stor forskjell på gruppene her. Men vi finner det interessant at mer enn hver fjerde av

sosialarbeiderne med ikke religiøst livssyn har utøvd slik religions/livssynskritikk.

Ser vi imidlertid spørsmålet om å bidra til at klienten kan se de ressurser en har i sin tro/sitt livssyn til å **se meningen** i sin situasjon, ser vi at 46 % både av de religiøse og de ikke religiøse har gjort dette. Dette er den høyeste score for begge grupper når det gjelder bruk av de aktuelle hjelpeintervensjonene

Når vi ser på spørsmålene om **hva som er passende** ser vi at de ”religiøse” systematisk oftere finner disse hjelpetiltakene passende. Forskjellene er heller ikke her store, med unntak av spørsmålet om bønn for klienter, og spørsmålet om anbefaling av nettverkstilknytning. Her er de religiøse klart mer positive.

Det er imidlertid to trekk som trer frem her som påkaller interesse. Det ene er at forskjellene når det gjelder bruk av disse hjelpetiltakene etter religiøs tilhørighet er mindre enn forskjellen når det gjelder om dette er passende. Holdningene varierer mer enn praksis. Dette er interessant også når det gjelder denne type hjelpetiltak.

Det er også bemerkelsesverdig at 74 % av de religiøse finner det passende å bidra til at klienten kan se negative sider ved sin tro/praksis, mens dette gjelder en lavere andel blant de ikke religiøse (56 %). Men det er interessant at det i begge grupper er et flertall som aksepterer dette.

Vi kan kanskje tolke dette som et utslag av at det blant de religiøse er større fortrolighet med å øve religions- og livssynskritikk av tro og praksis, muligens fordi religion og livssyn anses mer relevant generelt i denne gruppen. De ikke religiøse er noe mer tilbakeholdende her, men det er interessant at det også i denne gruppen er et flertall som finner dette passende.

Til sist påpeker vi at når det gjelder spørsmålet om henvisning til prest eller livssynsleder, finner vi at over 80 % i begge gruppene finner dette passende og at 38 % i begge gruppene har gjort det. Dette er et interessant punkt i forhold til et profesjonsperspektiv på vår undersøkelse. Henvisning er en allmenn hjelpeintervensjon i sosialt arbeid og det er interessant at over 80 % finner dette passende også når det gjelder en mer spesiell henvisning til instanser/personer utenfor det vanlige sosiale hjelpeapparatet.

17.5 Religions-/livssyns aktivitet og religiøs tilhørighet

På spørsmål 47 om i hvilken grad egne erfaringer fra sosialt arbeid praksis har påvirket egen religion/livssyn svarer 64 % av de ”ikke – religiøse” at dette ” ikke i det hele tatt” er erfart, mot 47% av de ”religiøse”. Av de religiøse sier 10 % at de har erfart dette i stor/meget stor grad, mot 3 % av de ”ikke religiøse”. Denne forskjellen er forventet. Men utslagene er mindre enn vi kanskje hadde antatt.

På spørsmålet om problemstillinger knyttet til religion/livssyn var en del av deres utdannelse i sosialt arbeid, svarer 45 % av de ” ikke religiøse” ja, mot 54 % av de ”religiøse”. Om denne lille forskjellen er reell eller mer intuitivt opplevd, vites ikke.

Det er en svak tendens til at de religiøse oftere (37 %) har drøftet tema religion/livssyn i møter med andre sosialarbeidere enn de ”ikke religiøse” (27 %). De ”religiøse” har også noe oftere drøftet temaet i uformelle samtaler med kolleger. Forskjellene her er såpass begrensede at de godt kan skyldes andre faktorer enn religion per se. For eksempel antar vi at en variabel som type arbeidsplass vil kunne innvirke på dette. Vi har ikke funnet det nødvendig å kontrollere for dette.

Når det gjelder forholdet mellom religiøs orientering og medlemskap i statskirken finner vi det interessant at halvparten av de som svarer at de her et «ikke religiøst» livssyn, er medlem av statskirken, mot 94 % av de som oppgir at de er ”religiøs” er med i Statskirken. De resterende 6 % hører til andre trossamfunn.

Vi finner at 95 % av de som er ”ikke religiøse” sjelden eller aldri deltar i samfunnsnyttig aktivitet i regi av kirke eller annen religiøs organisasjon. Dette er ikke overraskende, men bekrefter at også sosial praksis i religiøs regi primært er for de religiøse. Blant de som er ”religiøse” er andelen som ikke deltar i denne type aktivitet 58 %. Av de 42 % som svarer at de er aktive er det 25 % som svarer at de er aktive minst en gang pr. måned, mens 17 % svarer at de er aktive 2 – 6 ganger pr. år. **Dette viser at også blant ”de religiøse” sosialarbeiderne, er det et flertall som deltar lite i sosial aktivitet i religiøs regi.**

Ser vi på spørsmålet om religiøs praksis i form av kirkegang, finner vi ikke overraskende at 85 % av de ”ikke religiøse” aldri/sjelden går i kirken eller på andre religiøse samlinger. I den ”religiøse” gruppen svarer 33 % at de aldri eller sjelden gjør det. Den største gruppen av de religiøse (40 %) går i kirken av og til, mens det er 25 % som går ofte.

Når det gjelder religiøs/livssynspraksis i form av bønn, meditasjon og samtale, finner vi at 88 % av de ”ikke religiøse” sjelden eller aldri praktiserer dette, mot 32 % av de ”religiøse”. 54 % av de religiøse utøver slik praksis ofte, mens 14 % svarer at de gjør det av og til.

Vi ser at den religiøse praksis blant de ”religiøse” kan sies å være mer utbredt i de ulike mer uformelle former for deltakelse enn i kirkegang. Dette svarer til bildet av den religiøse praksis i Norge generelt. Den er mer privat og individualistisk enn offentlig og kollektivt orientert.

17.6 Konklusjon

Ser vi samlet på dette, finner vi at religionsvariabelen har systematiske utslag på svarfordelingen. De som har en religiøs tilhørighet har oftere klart mer positive holdninger til å inkludere tro og livssyn i sosialt arbeids praksis, enn de ikke- religiøse. Men vi ser at dette mest gjelder på spørsmål om holdninger. Når det gjelder praksis er forskjellene mindre, selv om de er til stede også der. De hjelpeintervensjoner som ligger nærmest opp til vanlige hjelpeintervensjoner i sosialt arbeid som nettverksarbeid og henvisning, gir ikke store forskjeller når det gjelder å finne dem passende i sosialt arbeids praksis. Men mye kan tyde på at religiøs aktivitet/praksis vil være en interessant selvstendig variabel å undersøke som supplement til religions/livssynstilhørighet som vi har brukt i dette kapitlet. Dette tas opp i neste kapittel.

Kapittel 18. Svarfordeling etter kirkegang og annen religiøs aktivitet

I forrige kapittel så vi at livssynstilørighet hadde en viss innvirkning på svarfordelingen. I dette kapittelet skal vi se på hvordan religiøs aktivitet/praksis virker inn.

Vi har først sett på svarfordelingen etter kirkegang/deltakelse i religiøse møter (spørsmål 63). Vi har omdannet variabelen slik at vi har de som sjelden eller aldri går i kirken kommer i en gruppe som vi betegner som ”ikke aktive”, mens de som går av og til eller ofte er i en gruppe som vi har betegnet som ”Kirkegang”.

Deretter har vi kombinert svarene på spørsmål 63 om kirkegang/deltakelse i religiøse møter med spørsmål 64 om utøvelse av religiøs/livssynsaktivitet som bønn, meditasjon, samtale etc. Vi har da skilt ut de som har høyeste score (A eller B) på begge disse spørsmålene, betegnet som ”Høy aktivitet”.

Ut fra dette opererer vi med tre grupper av religiøs aktivitet/praksis. Det er en gruppe som betegnes som ikke aktiv (76), så er det en gruppe som går en del i kirken uten å ha høy annen religiøs aktivitet (39) (”kirkegang”) og så den tredje gruppen som både er aktiv med kirkegang og annen religiøs aktivitet så som bønn meditasjon og samtale (18). Det relativt lave antall i denne siste gruppen, gjør data sårbare for tilfeldige feil.

18.1 Svarfordelingen på generelle holdningsspørsmål etter religiøs aktivitet

På svarfordelingen når det gjelder generelle holdningsspørsmål finner vi klare, systematiske forskjeller etter religiøs praksis. Data fra spørsmålene 10 – 16 er stilt opp i tabell 25.

Tabell 25. Svarfordelingen på generelle holdningsspørsmål etter religiøs aktivitet

N= 133 prosenttall

UTSAGN	ENIG I UTSAGN		
	Ikke aktiv	Kirkegang	Høy aktivitet
10. Landets kristne tradisjon/det nye multikulturelle samfunnet, gjør det naturlig å ta opp religion/livssyn	36	53	67
11. Ethiske spørsmål/refleksjoner er nært knyttet til tro/livssyn i mitt sosiale arbeid.	28	47	78
12. Sosialarbeideren bør informere klienten om sin tro/livssyns overbevisning, når kontakt etableres	3	4	11
13. Kartlegging i et klientforhold bør omfatte informasjon om klientens religions/livssynstilhørighet	24	30	56
14. Religion gir meg en sterk motivasjon for min praksis i sosialt arbeid.	0	25	67
15. Livssyn gir meg en sterk motivasjon for min praksis i sosialt arbeid.	42	63	82
16. Sosialarbeiderens tro/livssyn påvirker klientens opplevelse av den hjelpen som gis	27	21	28

Kommentar til tabell 25:

Vi ser på de fleste spørsmålene en klar og sterk sammenheng i forventet retning med hensyn til økende grad av andelen sosialarbeidere som er enig i de aktuelle utsagnene i de to aktive gruppene, det er de som går i kirken mer enn unntaksvis, og de som går i kirken og også har høy deltakelse i annen religiøs aktivitet. Det må tas den reservasjon at gruppen med høy aktivitet er liten, bare 18 personer.

Den høyeste andel av svargivere som er enig i de ulike utsagnene, finner vi som oftest i den gruppen som har høy religiøs aktivitet. Vi ser særlig stor prosentforskjell på spørsmål 14 om religion som motivasjon for egen praksis i sosialt arbeid. Men det er også markant og signifikant sammenheng med enighet om at etiske spørsmål/refleksjoner i sosialt arbeid er knyttet til egen tro/livssyn.

Vi ser at det er svært få i alle grupper som mener at sosialarbeideren bør informere klienten om sin livssynsoverbevisning ved kontaktetablering, men det er likevel slik at de som er mest aktive utøvere av religion noe oftere mener dette, men dog bare 11 %.

Når det gjelder spørsmålet om innhenting av informasjon om klientens religions-

/livssynstilhørighet som del av kartleggingen i et klientforhold, finner vi imidlertid at 56 % av de med høy religiøs aktivitet er enig i at dette bør inkluderes, mens de andre to gruppene ligger på halvparten av dette nivå i gjennomsnitt.

På spørsmål 16 er det imidlertid ingen systematisk sammenheng mellom religiøs aktivitet og synet på utsagnet om at sosialarbeiderens tro påvirker klientens opplevelse av hjelpen som gis. Svarfordelingen på spørsmålet er det eneste hvor kirkegang og høy annen religiøs aktivitet ikke gir noen virkning.

Vi ser også at gruppen med høyest religiøs aktivitet på de fleste spørsmålene skiller seg markant ut fra begge de to andre gruppene ved at de systematisk har klart høyere enighet i disse utsagnene.

Spørsmålene fra 19 til 32 handler også om sosialarbeidernes holdninger til ulike spørsmål knyttet til vårt tema om religion og livssyn i sosialt arbeid praksis. Data fra disse spørsmålene etter grad av livssynsaktivitet er oppstilt i tabell 26 og 27.

Tabell 26. Svarfordelingen på ulike holdningsspørsmål etter religiøs aktivitet

Prosenttall N= 134

Utsagn	Enig		
	Ikke aktiv	Kirkegang	Høy aktivitet
Sp. 19. Livssyn er et fundamentalt aspekt av mennesket	71	90	94
Sp. 20. Bør bare ta opp religion/livssyn hvis klienten ber om det	72	67	67
Sp. 21. Sosialarbeideren har ikke ferdigheter/kompetanse til å hjelpe klienter i religiøse livssynsanliggende	32	25	22
Sp. 22. Hjelpe klienter med å vurdere om de vil arbeide med tilgivelse er en viktig del av sosialt arbeids praksis	32	25	39
Sp. 23. Sosialarbeiderne bør utvide sin kompetanse om forhold knyttet til tro/livssyn	35	54	89
Sp. 24. Min religiøse tro påvirker mine handlinger i sosialt arbeid	3	44	83
Sp. 25. Mitt livssyn påvirker mine handlinger i sosialt arbeid	51	73	94

Kommentar til tabell 26:

Vi ser en svarfordeling som går i forventet retning. Noen utslag er små, andre er klart større. Vi

ser at oppslutningen om de fleste påstandene øker med graden av kirkegang og annen religiøs aktivitet.

Svarfordelingen på disse spørsmålene har mindre systematiske utslag etter religiøs aktivitet enn i tabell 25. Vi merker at det er noe høyere andel av de som ikke har religiøs praksis som svarer at sosialarbeideren bare bør ta opp spørsmål knyttet til religion og livssyn hvis klienten ber om det. Men forskjellen er liten og det klare flertall i alle de tre kategoriene er enig i utsagnet.

Utsagnet om at livssyn er et fundamentalt aspekt ved mennesket scorer høyt hos alle de tre gruppene, og høyest hos de med høy religiøs aktivitet.

Interessant nok ser vi at det er noe større andel av sosialarbeiderne uten religiøs praksis som svarer at sosialarbeiderne generelt ikke har kompetanse/ferdigheter til å bistå klientene i religiøse/livssynsanliggende. Men forskjellene her er ikke så store.

På utsagnet om at sosialarbeiderne bør utvide sin kompetanse om forhold knyttet til tro/livssyn ser vi en systematisk og sterk sammenheng i det at den mest aktive gruppen har markant høyere andel som er enig i dette, 89 %, mot 35 % i "ikke aktive" gruppen. Grunnet for dette kan nok diskuteres. Det kan nok ha med holdninger å gjøre, som tidligere nevnt. Men det kan også være en vurdering av utdanningen og det generelle nivået på slik kompetanse blant norske sosialarbeidere.

På spørsmål om å arbeide med tilgivelse som et ledd i sosialt arbeid, er det ikke noen stor sammenheng med religiøs livssynsaktivitet, men gruppen med høy religiøs aktivitet har den høyeste andel som er enig i utsagnet (39 %).

Konkluderende på dette punkt vil vi peke på et interessant forhold. På spørsmål 16 er det bare om lag en fjerdedel av svargiverne som sier seg enig i at sosialarbeidernes tro/livssyn påvirker klientens opplevelse av den hjelpen som gis. Men på spørsmål 25 svarer fra 51 % til 94 % at eget livssyn påvirker svargiverens handlinger i sosialt arbeid. Med andre ord – svargivernes arbeid oppleves å være påvirket av eget livssyn, men dette mener de i mindre grad påvirker klientens opplevelse av den hjelpen som gis. Dette er en forenkling av data, men er i hovedsak dekkende. Hvordan dette henger sammen, ville det vært interessant å vite mer om.

Spørsmålene 26 – 32 handler om noen andre ulike utsagn om holdninger og vi har også sett på disse etter nivå på livssynsaktivitet.

Våre data er oppstilt i tabell 27.

Tabell 27. Noen andre spørsmål om holdninger, etter livssynsaktivitet

Prosenttall N=134 Prosent enig i utsagn

Utsagn	Enig		
	Ikke aktiv	Kirkegang	Høy aktivitet
Sp. 26. Praksis som inkluderer tro/livssyn kan bedre gi klienten tro på seg selv, enn når dette aspektet utelates	19	33	56
Sp. 27. Integrering av religion/livssyn i sosialt arbeid er i strid med sosialt arbeids intensjoner/faglighet	36	21	22
Sp. 28. Integrering av religion/livssyn i sosialt arbeid er i konflikt med FOs yrkesetiske prinsipper	32	16	22
Sp 29. Jeg har negative følelser knyttet til religiøse erfaringer	35	16	0
Sp. 31 Inkludering av tro/livssyn er positiv for klientens utbytte	11	30	50
Sp. 32. Religion/livssyn er viktig for menneskers tolkning av begivenheter og hvordan de tar avgjørelser	47	88	100

Kommentar til tabell 27:

Vi ser at svargivernes religiøse aktivitetsprofil har en tydelig effekt på svarfordelingen på alle disse spørsmålene.

Svarfordelingen på Sp 26 viser sterkt stigende oppslutning på utsagnet med økende religiøs aktivitet. 56 % av de med høy religiøs aktivitet er enig i at inkludering av religion/livssyn bedre kan gi klientene tro på seg selv enn hvis dette aspektet er utelatt. Bare 19 % av de ikke aktive er enig i dette.

Samtidig ser vi at utsagnene om at inkludering av religion og livssyn er i konflikt med sosialt arbeids verdigrunnlag og FOs yrkesetiske retningslinjer, har klart sterkere støtte fra de som ikke har en aktiv religiøs praksis, enn fra de som har aktivitet med kirkegang og annen aktiv religionsutøvelse.

Svarfordelingen viser også at det er klart flere blant de ikke aktive som har negative følelser

knyttet til religiøse erfaringer (35 %), mens andelen er 16 % for kirkegjengerne og 0 % blant de med høy religiøs aktivitet.

Vi ser også at det er klart utslag for variabelen religiøs aktivitet på svarfordelingen på utsagnet om at inkludering av tro/livssyn er positiv for klientens utbytte av samtalen. Her svarer 50 % av de med høy religiøs aktivitet at inkludering av tro/livssyn er positiv for klientens utbytte av klientsamtalen.

Det samme ser vi når det gjelder utsagnet om at religion og livssyn er viktig for menneskers tolkning av begivenheter og hvordan det tar avgjørelser. Her er det markant utslag slik at de med høyest religiøs aktivitet har desidert høyest andel som er positiv til utsagnet (100 %), mot 47 % av de ikke aktive. Det er likevel verd å merke at så mange som 47 % av de som ikke er religiøst aktive som likevel anerkjenner religion og livssyns betydning for menneskers liv.

Som regel er det slik at de med høy religiøs aktivitet oftest har positive holdninger til inkludering av religion og livssyn, mens de ikke aktive har desidert lavere andel som deler disse holdningene. Tilsvarende ser vi at de ikke aktive har den største andel som bekrefter enighet med de restriktive holdninger til inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis.

De som går i kirken kommer vanligvis i en mellomgruppe. Noen ganger er det lite skille mellom dem og de mest religiøst aktive. Men andre ganger er det lite skille mellom dem og de ikke aktive.

18.2 Møte med religion og livssyn i sosialt arbeids praksis etter variasjon i religiøs aktivitet

Spørsmål 33 – 38 i spørreskjemaet handler om sosialarbeidernes erfaringer fra møtet med religion og livssyn i sosialt arbeids praksis. Spørsmål 65 og 56 har også dette perspektiv. Vi har sett på hvordan disse varierer med religiøs aktivitet.

Når det gjelder spørsmålet om hvilke typer religion og livssyn den enkelte har møtt i sin praksis, ser vi at de som har høy religiøs aktivitet noe oftere har møtt pinsevenner, katolikker og hinduer, mens de ikke aktive oftere har møtt muslimer. De med høy religiøs aktivitet svarer også oftere enn de andre at de har møtt klienter med sekulær humanisme som livssyn.

På spørsmålet om en er oppmerksom på at klienten kan ha religiøse spørsmål som en del av sin livssynssituasjon, finner vi lite utslag etter religiøs aktivitet. De mest aktive har noe høyere andel som svarer at de ofte har vært oppmerksom på dette, men de som ikke er aktive og de som har aktivitet i form av regelmessig kirkegang ligger på samme nivå.

Den samme svarfordelingen finner vi når det gjelder hvor ofte svargiveren har møtt klienter som direkte har reist spørsmål eller berørt spørsmål om tro i samtalen. På spørsmål om hvor ofte en har brakt opp tro i en klientsamtale uten at klienten har brakt det opp, er det heller ingen forskjell

etter religiøs aktivitet. Det er en svak tendens til at de som er ikke aktive noe oftere enn de andre har opplevd at religiøse spørsmål har vært et underliggende aspekt i klientens presenterte problemer. Men forskjellen er ikke statistisk signifikant.

Egentlig er det interessant at det er så små forskjeller etter religiøs aktivitet på disse spørsmålene. Men det kan understreke et poeng som er kommet frem før, nemlig at holdninger varierer mer enn praksis.

På spørsmål 65, imidlertid, som handler om hvorvidt en personlig har erfart tro/livssyn som en positiv ressurs i utøvelsen av sosialt arbeid, kommer det frem en sterk og tydelig sammenheng. 8 % av de ikke religiøst aktive svarer ja til dette, mot 35 % av de med aktiv kirkegang og hele 72 % av de som er mest religiøst aktive.

På spørsmål 56 finner vi at det er en svak, men systematisk sammenheng slik at med økende religiøs aktivitet er det også økende enighet om at egne erfaringer fra sosialt arbeid i stor grad har påvirket egen tro /livssyn.

18.3 Variasjoner i bruk av livssynsbaserte hjelpeintervensjoner etter religiøs aktivitet

På spørsmålene fra 39 – 53 gjelder det hjelpetiltak relatert til tro/livssyn, om en har brukt disse selv og om en finner dem passende i sosialt arbeid. En oversikt over svarfordelingen etter religiøs aktivitet er gitt i tabell 28.

Tabell 28. Bruk av hjelpeintervensjoner relatert til religion/livssyn, etter religiøs aktivitet/praksis

Prosenttall N = 134

Hjelpeintervensjon	Har praktisert dette		
	Ikke aktiv	Kirkegang	Høy aktivitet
Sp. 39a. Bruke/henvise til litt, film musikk	20	22	25
Sp. 40a. Be privat for klienten	1	35	72
Sp.41a. Be med klienten	1	11	22
Sp 42a. Meditere privat for å forberede klientmøte	8	20	33
Sp 48a Samtale om hvilken rolle religion/livssyn spiller i forhold til viktige personer i klientens familie eller nettverk	54	60	67
Sp.49a Bidra til at klienten kan se hvilke ressurser som finnes i egen tro livssyn for å finne meningen i egen situasjon	43	51	50
Sp.50a. Bidra til at klienten kan se hvilken praktisk støtte som kan fås i sin menighet/livssynssamfunn.	45	56	61
Sp. 51a. Bidra til at klienten kan se negative sider ved sin tro/livssyn	26	37	33
Sp 52a. Bidra til at klienten kan reflektere over hva som skjer etter døden sett ut fra eget livssyn/tro	17	23	33
Sp.53a. Har henvist en klient til prest eller religions/livssynsrepresentant.	34	44	67

Kommentar til tabell 28:

Svarfordelingen viser en systematisk og tydelig variasjon etter livssynsaktivitet på de fleste spørsmålene. Forskjellene er noen ganger små, men på enkelte av spørsmålene er det markante forskjeller.

Forskjellen mellom gruppen med høy aktivitet i forhold til kirkegjengerne er moderat på omtrent halvparten av spørsmålene. Den klareste forskjellen er mellom de to gruppene med religiøs noe ulik aktivitet i forhold til de som ikke har noen form for religiøs aktivitet. På noen spørsmål som er utelatt fra tabellen finner vi ingen korrelasjon.

Den desidert største forskjellen finner vi på spørsmålet om å bruke bønn som virkemiddel. Dette

stiger fra 1 % i den inaktive gruppen til 72 % i den mest religiøst aktive gruppen. Vi finner også en klar og forholdsvis sterk sammenheng mellom religiøst aktivitetsnivå og henvisning av klienter til prest eller lignende livssynsrepresentanter. Her ser vi at 34 % av de ikke aktive har gjort en slik henvisning, mens 67 % av de med høy religiøs aktivitet har gjort det.

Minst forskjell er det på spørsmålet om å bruke litteratur, film, musikk om religions- eller livssynstema, samt på spørsmålet om å hjelpe klienten til å se negative sider ved sin tro/livssyn.

Samlet sett finner vi en systematisk sammenheng mellom religiøs aktivitet og bruken av de aktuelle hjelpemidlene. Men på de fleste av spørsmålene er det en moderat samvariasjon. Svarfordelingen tyder igjen på at svargiverne med visse unntak har **mindre varierende praksis enn variasjon i holdninger** til spørsmålene.

Når vi ser på spørsmålet om disse hjelpeintervensjonene er passende i sosialt arbeid, er svarfordelingen som vist i tabell 29.

Tabell 29. Holdning til om hjelpeintervensjonene er passende, etter religiøs aktivitet

N = 134

Hjelpeintervensjon	Ja det er passende		
	Prosenttall		
	Ikke aktiv	Kirkegang	Meget aktiv
Sp. 39b Bruke film, litteratur, musikk	47	72	88
Sp. 40b Be privat for klienten	12	50	81
Sp. 41b Be med klienten	17	28	44
Sp.42b Meditere for å forberede klientmøte	51	66	77
Sp.45b Anbefale deltakelse i religions- /livssynsnettverk	30	53	61
Sp. 48b Samtale om religions/livssyns rolle i forhold til nære personer	76	86	78
Sp. 49b Bidra til at klienten kan se ressurser i egen tro/livssyn til å finne meningen med sin situasjon	64	85	77
Sp. 50b Bidra til at klienten kan se praktisk støtte som kan fås i sin menighet/ livssynssamfunn	77	86	77
Sp.51b Bidra til at klienten kan se negative sider ved sin tro/livssyn og ved sin praksis.	61	73	65
Sp. 52b Bidra til at klienten kan reflektere over hva som skjer etter døden sett ut fra egen religion/livssyn	47	58	82
Sp. 53b Henvise en klient til prest eller andre religions- eller livssynshjelpere/ledere	73	95	100

Kommentar til tabell 29:

Vi finner stort sett samme hovedtendens i svarfordelingen etter religiøs aktivitet som i forrige tabell. Vi finner klar og systematisk forskjell på nesten alle spørsmål.

Forskjellene på holdningsspørsmålene er igjen jevnt over større enn på spørsmålene om praksis.

På disse holdningsspørsmålene ser vi tydeligere at forskjellen mellom kirkegjengerne og de mest religiøst aktive på flere spørsmål er annerledes enn på de andre spørsmålene. Kirkegjengerne rapporterer noe oftere enn de andre at det aktuelle hjelpetiltaket anses passende. Vi ser således igjen et eksempel på at holdningsspørsmålene får en noe annen svarprofil enn praksisspørsmålene.

Hovedfunnet i tabellen er imidlertid at de med aktiv religiøs praksis ved kirkegang og andre former for religionsutøvelse, svarer klart mer positivt til spørsmålene om de aktuelle hjelpetiltakene er passende i sosialt arbeids praksis, enn de ikke aktive gjør.

18.4 Noen andre sammenhenger med religiøs aktivitet

Vi finner at svarfordelingen på spørsmål 57 om temaet religion og livssyn var inkludert i utdanningen er klart korrelert med svargivernes religiøse aktivitet. Blant de ikke aktive sier 46 % at de hadde temaet i sin utdanning. 55 % av de som har aktiv kirkegang svarer det samme, mens det blant de med høy aktivitet er 72 % som svarer at temaet var inkludert i deres utdanning.

Vi tenker at denne korrelasjonen antakelig går begge veier. Persepsjon av temaet og deltakelse i det i undervisning er korrelert med religiøs aktivitet. Det er kanskje er mindre sannsynlig at utdanningen har gjort dem mer religiøst aktive.

På spørsmålene om temaet har vært drøftet med kolleger, finner vi ingen nevneverdig forskjell etter religiøs aktivitet.

På spørsmålet om en er medlem i statskirken finner vi ikke uventet at de som har høy religiøs aktivitet klart oftere er medlemmer i Statskirken (85 %), enn de andre. Men hele 63 % av de som er kategorisert i gruppen ”ikke aktive” er medlemmer i Statskirken.

Når det gjelder deltakelse i samfunnsnyttig aktivitet i religiøs regi er det nesten utelukkende kirkegjengere og religiøst aktive som er deltakende her.

Diakoni som rekrutterende aktivitet blant ikke aktive i Kirken fremtrer ikke i disse tallene.

18.5 Konklusjon om effekten av høy religiøs aktivitet på holdninger og praksis

Tallene i dette kapittelet viser at religiøs aktivitet er en meget virkningsfull variabel. Den gir markant og signifikant utslag på holdninger og praksis hos svargiverne. Variabelen har på de fleste spørsmål sterkere utslag enn religiøs tilhørighet alene. Religiøs aktivitet fremstår derfor som en av nøkkelvariablene til forståelsen av svarfordelingen i vår undersøkelse.

Kapittel 19. Sammenheng mellom holdninger og bruk av religions/livssynsorienterte hjelpeintervensjoner

Vi har sett nærmere på spørsmålet om sammenhenger mellom svarene på noen av holdningsspørsmålene og svarene på spørsmålene om hvilke religiøse/livssynsbaserte hjelpeintervensjoner sosialarbeiderne har benyttet. Holdningene er uavhengige variabler, mens bruk av de ulike hjelpeintervensjoner er avhengige variabler. Vi har sett på de intervensjoner som er antatt å være mest interessante, og presenterer de utslagene som gir signifikant korrelasjon. På noen variabler er det en klar og signifikant korrelasjon, mens det på andre ikke finnes noen nevneverdig sammenheng.

19.1 Kristen tradisjon og multikulturelt samfunn gjør det naturlig å ta opp religion og livssyn

Blant de som er enig i dette utsagnet, er det 27 % som har brukt eller henvist til **litteratur/film, musikk** om religions- eller livssystema, mens dette gjelder 8 % av de som er uenig i utsagnet. Korrelasjonen er 0.197 og signifikant på 0.05 nivå.

Når det gjelder hjelpeintervensjonen **å be for klienten**, er det 25 % av de som er enig i utsagnet som har gjort det, mot 8 % blant de som er uenig i utsagnet. Korrelasjonen er på 0.209.

Når det gjelder å samtale med klienten om hvilken rolle religion/livssyn spiller i forhold til **viktige personer i familie eller nettverk**, er det 68 % av de som er enig i utsagnet som har gjort det, mot 46 % blant de som er uenig i utsagnet. Korrelasjonen er 0.191.

Vi ser altså visse sammenhenger mellom holdningen til utsagnet og bruk av de nevnte hjelpeintervensjoner. Det er forskjeller mellom de som er enig i utsagnet og de som er uenig i det, på den måten at det er klart flere av de som er enige i utsagnet som har brukt de ulike intervensjonene. Sammenhengene er klare, men bare moderat sterke.

19.2 Etiske spørsmål/refleksjoner er nært knyttet til svargivers tro/livssyn i eget sosiale arbeid

Blant de som er enig i utsagnet, svarer 27 % at de har brukt/henvist til **litteratur/film/musikk** om religiøse eller livssystema, mot 12 % blant de som er uenig i dette utsagnet. Korrelasjonen er 0.158.

Når det gjelder intervensjonen å be privat for klienten er det 31 % av de som er enig i utsagnet som har gjort det, mot 6 % av de som er uenig i utsagnet. Korrelasjonen her er 0.285 og signifikant på 0.01 nivå.

Når det gjelder å samtale med klienten om **viktige personer i klientens familie/nettverk** om hva religion livssyn betyr for dem, svarer 67 % av de som er enig i utsagnet at de har gjort dette, mot 48 % av de som er uenig i utsagnet. Korrelasjonen er 0.168.

Vi ser et noe mer variert bilde når det gjelder holdningen til dette utsagnet i forhold til hjelpeintervensjonene. Vi ser at det er en høyere andel blant de som er enig i utsagnet som har brukt de ulike hjelpeintervensjonene. Men sammenheng mellom variablene er ikke sterke og heller ikke signifikante, med unntak for variabelen å be for klienten hvor sammenhengen er både sterk og signifikant.

19.3 Religion gir svargiver en sterk motivasjon for egen praksis i sosialt arbeid

Blant de som er enig i utsagnet er det **80 % som har bedt privat for en klient**, mens dette bare gjelder for 5 % av de som er uenig i dette utsagnet. Korrelasjonen er meget sterk, 0.643 og signifikant på 0.01 nivå. Denne sterke korrelasjonen kan ikke sies å være overraskende.

Når det gjelder den intervensjon **å henvise klienten til en prest eller lignende livssynsrepresentant** svarer 67 % av de som er enig i utsagnet at de har gjort det, mot 36 % av de som er uenig i utsagnet. Sammenhengen er sterk og signifikant. Det er rimelig å anta at svargiverens livssyn er den egentlige forklaringen på dette.

19.4 Livssyn gir sterk motivasjon for egen praksis i sosialt arbeid

Blant de som er enig i utsagnet er det 27 % som har henvist til eller **brukt film, litteratur, musikk** om religions og livssyns spørsmål, mot 13 % av de som er uenig i utsagnet. Korrelasjonen er 0.158, men er ikke signifikant.

Når det gjelder **å be privat** for en klient er det 25 % av de som er enig i utsagnet som har gjort det, mot 4 % av de som er uenige. Korrelasjonen er på 0.261 og signifikant på 0.01 nivå.

Når det gjelder å **anbefale klienten deltakelse i religiøst – eller livssynsnettverk** eller slik aktivitet er det 27 % av de som er enig i utsagnet som har gjort dette, mot 7 % av de som er uenige. Korrelasjonen er 0.214 og er signifikant på 0.05 nivå.

Når det gjelder samtale med klient om hvilken rolle religion eller livssyn spiller i forhold til **viktige personer i klientens familie eller nettverk** svarer 66 % av de som er enig i utsagnet at de har gjort dette, mot 46 % blant de som er uenig i utsagnet. Korrelasjonen er på 0.191 og er signifikant på 0.05 nivå.

Når det gjelder å bidra til at klienten kan se hvilken **praktisk støtte** hun kan få i sin **menighet/livssynssamfunn** svarer 62 % av de som er enig i utsagnet at de har gjort dette, mens det er 37 % av dem som er uenig som svarer det samme. Korrelasjonen er 0.232 og er signifikant

på 0.01 nivå.

19.5 Livssyn er et fundamentalt aspekt ved mennesket

Blant de som er enig i utsagnet er det 22 % som har brukt eller henvist til **litteratur/film/musikk** mot 0 % blant dem som er uenig i dette. Dette ser vi som et interessant eksempel på sammenhengen mellom holdning og praksis i en liten gruppe som svarer at livssynsdimensjonen er lite viktig i menneskelivet.

Tilsvarende finner vi når det gjelder å ha **bedt privat for en klient** at 20 % av de som er enig har gjort dette, mot 0 % av de som er uenig i dette.

Når det gjelder **deltakelse i religiøst – livssynsnettverk** at 23 % av de som er enig i utsagnet har gjort dette, mot 0 % av dem som er uenig i utsagnet. Sammenhengen er sterk og signifikant

Når det gjelder samtale om hvilken rolle religion eller livssyn spiller i forhold til i **viktige personer** klientens familie og nettverk er det 60 % av de som er enig i utsagnet som har gjort dette, mot 33 % blant de som er uenige. Sammenhengen er sterk og signifikant.

Når det gjelder å bidra til at klienten kan se **hvilke ressurser en har i sin tro/livssyn** for å finne meningen med sin situasjon, er 51 % av de som er enig i utsagnet som har gjort det, mot 17 % av de som ikke er enig i utsagnet. Korrelasjonen er 0.192 og signifikant på 0.05 nivå.

Når det gjelder å bidra til at klienten kan se hvilken **praktisk støtte klienten kan få i sin menighet/livssynsamfunn** svarer 51 % av de som er enig i utsagnet at de har gjort dette, mot 17 % av de som uenige i utsagnet.

Når det gjelder å **henvise klienten til en prest eller lignende livssynsleder** er det 45 % av de som er enig i utsagnet som har gjort det, mot 17 % av de som er uenige i utsagnet. Korrelasjonen er 0.212 og er signifikant på 0.05 nivå.

19.6 Svargiverens religiøse tro påvirker egne handlinger i sosialt arbeids praksis?

Blant de som er enig i dette utsagnet finner vi at 50 % har **bedt privat for en klient**, mot 7 % av dem som er uenig i dette utsagnet. Korrelasjonen er 0.423 som er sterk, og den er signifikant på 0.01 nivå.

Når det gjelder å hjelpe klienten til å se **hvilke ressurser en klient har i sin tro/ livssyn** til å finne meningen med sin situasjon svarer 54 % av de som er enig i utsagnet at de har gjort det, mot 39 % av de som er uenig i utsagnet. Korrelasjonen er 0.149, men er ikke signifikant.

19.7 Religion/livssyns rolle for hvordan mennesker tolker begivenheter/tar avgjørelser

Vi ser at blant dem som er enig i utsagnet svarer 23 % at de har **bedt privat for en klient**, mens ingen av dem som er uenig i dette har gjort det. Korrelasjonen er 0.243 og signifikant på 0.01 nivå.

Når det gjelder samtale om hvilken rolle religion og livssyn spiller i forhold til **viktige personer i klientens familie og nettverk**, svarer 65 % av de som er enig i utsagnet at de har gjort dette, mot 31 % av de som er uenig i utsagnet. Korrelasjonen er 0.250 og signifikant på 0.01 nivå.

Når det gjelder å bidra til at klienten kan **se hvilke ressurser hun har i sin tro/livssyn** for å finne meningen med sin situasjon svarer 52 % av de som er enig i utsagnet at de har gjort dette, mot 31 % av de som er uenige i utsagnet. Korrelasjonen er 0.154, men er ikke signifikant.

Når det gjelder spørsmålet om å bidra til å se hvilken **praktisk støtte klienten kan få i sin menighet/livssynssamfunn** svarer 54 % at de har gjort dette, mot 25 % av de som er uenig i påstanden. Korrelasjonen er 0.156, men er ikke signifikant.

Når det gjelder **henvisning av en klient til prest eller annen livssynsrepresentant** svarer 45 % av de som er enig i utsagnet at de har gjort dette, mot 25 % av de som er uenig i utsagnet. Korrelasjonen er 0.168, men er ikke signifikant.

19.8 Integrering av religion og livssyn i sosialt arbeid strider mot fagets intensjoner/faglighet

Blant de som er enig i utsagnet finner vi igjen et avvikende svarmønster i forhold til de andre utsagnene.

Det er her en rekke sterke og signifikante korrelasjoner på den måten at enighet med utsagnet gir liten bruk av hjelpeintervensjoner basert på religion/livssyn.

Når det gjelder å **be privat for en klient** er det bare 5 % av de som er enig i utsagnet som har gjort det, mot 38 % blant dem som er uenig i utsagnet. Korrelasjonen er 0.331 og signifikant på 0.01 nivå.

Når det gjelder **anbefaling av deltakelse i religiøst/livssyns nettverk/aktivitet** er det 10 % av de som er enig i utsagnet som har gjort dette, mot 34 % av de som er uenig i utsagnet. Korrelasjonen er 0.228 og er signifikant på 0.01 nivå.

Når det gjelder å samtale med klienten om rollen for religion og livssyn i forhold til **viktige personer i familie og nettverk** er det 39 % av de som er enig i utsagnet som har gjort det, mot

73 % av de som er uenige i utsagnet. Korrelasjonen er 0.271 og signifikant på 0.01 nivå. Vi ser igjen at samsvaret mellom holdninger og praksis ikke er helt konsistent. Det er hele 39 % av de som svarer at integrering av religion og livssyn strider mot sosialt arbeids intensjoner/faglighet som svarer at de har samtalt med klient om rollen for religion og livssyn i forhold til viktige personer i klientens familie/nettverk.

Når det gjelder å bidra til at klienten kan se hvilke **ressurser klienten har i sin tro/livssyn** for å finne meningen med sin situasjon, ser vi at 28 % av de som er enig i utsagnet har gjort det, mot 66 % av de som er uenig i utsagnet. Korrelasjonen er 0.294 og signifikant på 0.01 nivå.

Når det gjelder å bidra til at klienten kan se **hvilken praktisk støtte som kan fås fra sin menighet/livssynssamfunn** svarer 36 % av de som er enig i utsagnet at de har gjort dette, mens dette gjelder 71 % av de som er uenig i utsagnet. Korrelasjonen er 0.272 og signifikant på 0.01 nivå.

Når det gjelder å **henvise til prest eller livssynsrepresentant**, er det 33 % av de som er enig i utsagnet som har gjort dette, mot 51 % av de som er uenig i utsagnet. Korrelasjonen er 0.143, men ikke signifikant.

I disse svarene i koplingen mellom holdninger og handlinger ser vi i hovedsak tendenser som forventet. De som har positive holdninger, særlig til religionsrelaterte utsagn, har en markant høyere andel som har brukt de religiøst baserte hjelpeintervensjonene.

På tilsvarende måte, og like sterkt, ser vi at de som svarer at integrering av aspekter fra tro og livssyn er i strid med de yrkesetiske retningslinjene og sosialt arbeids faglighet, i signifikant lavere grad har benyttet seg av de aktuelle hjelpeintervensjonene.

Det er således høy grad av konsistens i forholdet mellom holdninger og praksis her.

Men vi ser også noen delvis motsetningsfylte svar, idet enkelte som svarer at det er imot fagets prinsipper å integrere tro og livssyn i sosialt arbeid, likevel noen ganger har anvendt hjelpetiltak som er relatert til religion og livssyn. Dette kan sees som pragmatisk begrunnede unntak fra den vanlige praksis.

Det er også slik at en god del svargivere med et religiøst livssyn og positive holdninger til inkludering, ikke har benyttet de aktuelle religiøst relaterte hjelpeintervensjonene.

Sammenhengen mellom holdninger og handlinger er altså ikke alltid like konsistent, selv om sammenhengene iblant er sterke. Fenomenet ”principled pragmatism” som et aspekt ved den etablerte profesjonelle praksis, kan igjen være en fruktbar innfallsvinkel på data.

Kanskje kommer vi her nært på begrepet ”sine qua non.” Konkret utlagt her betyr dette at en positiv holdning til inkludering og et religiøst livssyn er en **nesten** nødvendig – men ikke tilstrekkelig – forutsetning for å bruke disse hjelpeintervensjonene. Dette gjelder naturlig nok i

størst grad de hjelpeintervensjonene som kommer nærmest til å være relatert til en personlig tro hos sosialarbeideren.

19.9 Konkluderende betraktninger

Vi ser at svarene på disse holdningsspørsmålene gir et jevnt over klart utslag på svarfordelingen for bruken av religions- og livssynsbaserte hjelpeintervensjonene. Det fremgår at jo mer religiøst betonet hjelpeintervensjonen kan sies å være, desto sterkere er sammenhengen med svarene på de ulike holdningsvariablene. Faktisk er det slik at disse holdningene gir større virkning enn religiøs tilhørighet på enkelte av hjelpeintervensjonene. Men ikke så stor virkning som høy religiøs aktivitet.

Det holdningsspørsmål som gir sterkest effekt på bruken av de aktuelle hjelpeintervensjonene er utsagnet om at integrering av religion og livssyn strider mot sosialt arbeids intensjoner/faglighet. De som er enig i dette utsagnet har den desidert laveste andel som har brukt de ulike religions- og/eller livssynsrelaterte hjelpeintervensjonene. De som er uenig i dette utsagnet har systematisk mye høyere aksept for og bruka av disse hjelpeintervensjonene.

Utsagnet fremstår således som en nøkkelvariabel i analysen av materialet på linje med høy religiøs aktivitet.

Dette er naturlig. Men holdningen er ikke helt konsistent fulgt opp i praksis av alle. Vi tenker at det kan ha med profesjonalisering å gjøre, særlig prinsippet om å arbeide på klientens premisser, inklusiv en viss prinsipielt basert pragmatisk holdning til intervensjon ut i fra klientenes situasjon og ønske.

Kapittel 20. Sammenhengen mellom holdninger og erfaringer fra møte med religion og livssyn i sosialt arbeid.

I dette kapittelet vil vi se nærmere på sammenhengen mellom holdninger til inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis og den erfaring sosialarbeiderne har fra møtet med religion og livssyn i egen praksis. **Erfaringene fra møtet med religion og livssystema i sosialt arbeids praksis er avhengig variabel, mens ulike generelle holdningsspørsmål er avhengige variabler.** Det generelle spørsmål er: I hvilken grad er det korrelasjon mellom svargivernes holdninger til inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis og de erfaringer som sosialarbeiderne har fra møtet med religions- og livssystematikk i sin praksis i sosialt arbeid?

Vi ser på svarene fra holdningsspørsmålene 10, 11, 14, 15, 19, 24 og 32 i forhold til erfaringsspørsmålene 34, 35 og 37.

20.1 Holdninger og oppmerksomhet på religiøse aspekter i klientens situasjon

I tabell 30 har vi stilt opp data om sammenhengen mellom spørsmål 10, 11, 14, 15, 19, 24, 27, og 32 og svargiverens oppmerksomhet på at klienten kan ha religiøse spørsmål som del av sin livssituasjon (Sp 34).

Tabell 30. Holdninger og oppmerksomhet på religiøse aspekter i klientens situasjon

Prosenttall N = 134

Utsagn	Er ofte/alltid oppmerksom på religion i klientsituasjon	
	Enig i utsagn	Uenig i utsagn
Sp 10 Landets kristne tradisjon og nytt multikulturelt samfunn gir grunn til inkludering av religion og livssyn	53	28
Sp 11 Etikk knyttet til tro/livssyn i eget sosialt arbeid	53	32
Sp 15 Livssyn gir sterk motivasjon i eget arbeid	49	27
Sp 32 Religion og livssyn spiller en betydelig rolle i menneskelivet	61	29

Kommentar til tabell 30:

Vi ser at blant de som er enig i de ulike utsagnene systematisk er flere som ofte/alltid er oppmerksomme på at klientene kan ha religiøse spørsmål som del av sin situasjon, enn det er blant de som er uenige i utsagnene. På tre av de fire utsagnene er det nesten dobbelt så mange som ofte er oppmerksomme blant de som er enig i det enkelte utsagn, enn av de som er uenige. Sammenhengene gir tydelige og signifikante korrelasjoner.

20.2 Holdninger og svargivernes møte med klienter som har reist spørsmål om religiøs tro

I dette punktet skal vi se nærmere på sammenhengen mellom de ulike holdningsspørsmålene og svargivernes erfaring med å møte klienter som har reist spørsmål om religiøs tro i klientsamtalen (Sp 35). En oversikt over data er vist i tabell 31.

Tabell 31. Holdninger og møte med klienter som har tatt opp tro

N= 134 Prosenttall

Utsagn	Møtt klienter som har tatt opp tro iblant/ofte	
	Enig i utsagn	uenig i utsagn
Sp 10 Kristen tradisjon og multikulturell situasjon gir grunn til å ta opp tro og livssyn	65	33
Sp 11 Etikk er knyttet til tro/livssyn i eget sosialt arbeid	66	44
Sp 19 Livssyn er et fundamentalt aspekt ved mennesket	57	17
Sp 32 Religion/livssyn spiller en betydelig rolle i menneskelivet	62	44

Kommentar til tabell 31:

Tabellen viser en klar sammenheng ved at det blant de som er enige i de fire utsagnene, har en klart høyere andel møtt med klienter som har reist spørsmål om eller berørt religiøs tro i løpet av samtalen. Sammenhengen er sterk og signifikant. Det kan trygt antas at de som er positive til disse holdningsspørsmålene vil være mer oppmerksom på at slike momenter kan dukke opp i klientsamtalen.

Den sterkeste sammenhengen er det knyttet til spørsmål 19. Vi ser at 57 % av de som er enig i utsagnet har møtt klienter som har tatt opp eller berørt religiøs tro i klientsamtalen, mens bare 17 % av de som er uenig i dette har erfaring med klienter som har berørt tro i klientsamtalen. Dette er en sterk indikasjon på sammenhengen mellom persepsjon og registrert fenomen. Det handler ikke bare om hva som faktisk skjer, men om antenner for å fange det opp. De få som er uenig i at livssyn er et fundamentalt aspekt ved mennesket har sjelden møtt klienter som har tatt opp tro.

20.3 Holdninger og opplevd at religiøse spørsmål var underliggende aspekt i klientsamtalen

I dette punktet skal vi se på sammenhengen mellom noen holdningsspørsmål og svargivernes erfaring fra opplevelse av at religiøse spørsmål har vært et underliggende problem i klientens presenterte problemer. En oversikt over data er vist i tabell 32.

Tabell 32. Holdninger og opplevelse av underliggende religiøse spørsmål i samtalen

N = 134. Prosenttall

Utsagn	Opplevd Religiøse spørsmål som underliggende	
	Enig i utsagn	Uenig i utsagn
Sp 10 Kristen tradisjon og multikulturell situasjon gir grunn til å ta opp religion/livssyn	56	33
Sp 11 Etikk knyttet til tro/livssyn i eget sosialt arbeid	57	38
Sp 14 Religion gir sterk motivasjon for eget sosialt arbeid	73	41
Sp 15 Livssyn gir sterk motivasjon for eget sosialt arbeid	55	30
Sp 19 Livssyn er et fundamentalt aspekt ved mennesket	53	17
Sp 24 Egen religiøs tro påvirker egne handlinger i sosialt arbeid	58	40
Sp 32 Religion/livssyn spiller en betydelig rolle for menneskelivet	57	31

Kommentar til tabell 32:

Vi ser også på dette spørsmål en klar og signifikant sammenheng mellom enighet i de ulike holdningsspørsmålene og andel av svargiverne som har opplevd/sett at religiøse spørsmål iblant/ofte har vært et underliggende spørsmål i klientens presenterte problemer. Vi ser igjen at utsagnet om livssyn som et fundamentalt aspekt ved mennesket, har den sterkeste effekt.

20.4 Svarfordelingen etter syn på konflikt med Sosialt arbeids faglighet

Blant de som er **uenig** i at integrasjon av religion og livssyn er i konflikt med sosialt arbeids faglighet er det 68 % som har opplevd at religiøse spørsmål/problemstillinger har vært et underliggende aspekt i klientens presenterte problemer, men det bare er 28 % av de som er enig i utsagnet om konflikt som har opplevd at religiøse tema som underliggende i klientens presenterte problemer. Korrelasjonen her er 0.293 og signifikant på 0.01 nivå. Dette viser hvor sterkt holdningen til dette spørsmålet påvirker svargivernes persepsjon av religion som underliggende tema.

20.5 Konklusjon

Samlet gir disse data et tydelig bilde av at svargivernes **holdninger til** å inkludere religion og livssyn i sosialt arbeids praksis, er klart korrelert med omfanget på deres **erfaring** med å møte religion og livssyn i sin praksis. Sosialarbeidernes holdninger har også stor betydning for deres persepsjon av religion og livssyn som en del av klientenes situasjon. **De som er positive til inkludering har oftere både møtt klienter som har tatt opp religiøse aspekter i samtalen og sett religiøse aspekter som underliggende i klientens presenterte problemer, enn de andre har.**

**DEL 4 SVARGIVERNES ERFARINGER MED Å MØTE RELIGION OG
LIVSSYN I SIN PRAKSIS - EFFEKT PÅ HOLDNINGER OG HANDLINGER**

KAPITTEL 21. Sosialarbeidernes møte med klienter som tar opp religion, sammenhengen med holdninger og praksis i sosialt arbeid

Vi tenker at erfaringer ikke bare er et produkt av holdninger og praksis, men at praksis også påvirker holdninger og praksis (Jf O'Connor og Robinson 1973). Vi tenker at det består en sirkulær og dynamisk relasjon mellom disse. I forrige kapittel så vi på svargivernes egenrapporterte oppmerksomhet på religiøse aspekter i klientenes livssituasjon som avhengig variabel i forhold til holdninger. I dette kapitlet ser vi på erfaringsvariablene som uavhengig variabel og ser hvordan dette påvirker holdningsvariablene som avhengige variabler.

Vi har derfor gjort noen analyser hvor spørsmål 35 om hvor ofte sosialarbeideren har møtt klienter som direkte har reist spørsmål eller berørt religiøs tro i løpet av klientsamtalen, er uavhengig variabel og analysert effekten av denne variabelen på de andre holdnings- og praksisvariablene. Variabelen er gruppert i alternativene aldri/sjelden og iblant/ofte.

21.1 Variasjon i holdningsspørsmål etter sosialarbeiderens møte med klienter som tar opp religiøs tro.

Vi så først på sammenhengen med visse holdningsvariabler. Våre data er stilt opp i tabell 33.

Tabell 33. Frekvens på møte med klienter som har tatt opp religion og holdninger

Prosenttall N = 134

Utsagn	Møte med klienter som har tatt opp religion	
	Aldri/sjelden	Iblant/ofte
	Prosent enig i utsagn.	
Sp. 10 Landets kristne tradisjon/det nye multikulturelle samfunn gjør det naturlig å ta opp religion/livssyn	32	54
Sp. 11 Etske spørsmål er nært knyttet til tro/livssyn i eget arbeid	26	46
Sp. 13 Kartleggingsfasen i et klientforhold bør omfatte informasjon om klientens religions/livssynstilhørighet	15	38
Sp.19 Livssyn er et fundamentalt aspekt ved mennesket	71	86
Sp. 22 Hjelp til klienter med å arbeide med tilgivelse er en viktig del av sosialt arbeids praksis.	23	36
Sp. 23 Sosialarbeidere bør utvide sin kompetanse om religion/livssyn.	34	51
Sp. 27 Integrering av religion/livssyn i sosialt arbeids praksis er i konflikt med sosialt arbeids intensjoner/faglighet	37	23
Sp 8 Integrering av religion/livssyn i sosialt arbeids praksis er i konflikt med FOs yrkesetiske retningslinjer	37	14
Sp 32 Religion/livssyn spiller en betydelig rolle for hvordan mennesker tolker begivenheter og tar avgjørelser.	52	76

Kommentar til tabell 33:

Svarfordelingen viser at de som iblant/ofte har møtt klienter som tar opp religiøs tro i samtalen systematisk har høyere andel som er enig i de fleste av utsagnene, enn den gruppen som sjelden eller aldri har møtt klienter som har tatt opp tro. Noen av utsagnene gir mer utslag enn andre, men prosentforskjellen er oftest ikke særlig mye over 20. Inntrykket av sammenhengen forsterkes når vi ekskluderer de som svarer nøytralt og tar inn de som svarer uenig på utsagnene.

Det er imidlertid en motsatt sammenheng på to av spørsmålene, noe som styrker det systemiske i sammenhengen i dette. De to utsagnene som innebærer konflikt mellom inkludering av religion og livssyn og sosialt arbeids faglighet/ FO' yrkesetiske retningslinjer, har høyere andel som er enige blant de som sjelden eller aldri har møtt på klienter som har tatt opp spørsmål knyttet til religiøs tro.

De som iblant/ofte har møtt klienter som tar opp religion i klientsamtalen, svarer oftere benektende på at det foreligger konflikt med faglighet og/eller yrkesetiske retningslinjer i det å inkludere tro/livssyn i klientsamtalen.

Vi konkluderer at variabelen som måler frekvens av svargivernes møte med klienter som tar opp

religiøs tro i samtalen, systematisk påvirker svarfordelingen på disse holdningsspørsmålene. Disse svargiverne har en høyere andel som er enig i at religion/livssyn kan ha en relevant plass i sosialt arbeids praksis ut fra sine svar på holdningsspørsmålene.

21.2 Holdninger til å ta opp religion i ulike klientsituasjoner, etter erfaring med klienter som tar opp tro i klientsamtalen

Spørsmål 17 har en rekke underspørsmål om ulike klientsituasjoner om hvorvidt det er passende å ta opp religion i en slik situasjon. Vi har sett på svarfordelingen her i forhold til i hvor ofte sosialarbeideren har møtt klienter som har reist spørsmål om spørsmål knyttet til religiøs tro i samtalen.

På flere av disse spørsmålene fant vi ikke nevneverdige utslag. I tabell 34 har vi stilt opp en oversikt over noen sammenhenger mellom variablene.

Tabell 34. Passende å ta opp religion i klientsituasjoner etter erfaring med klienter som tar opp tro

N = 134. Prosent som er enig i at det er passende å ta opp religion

Klientsituasjon	Møtt klienter som tar opp religion	
	Aldri/sjelden	Iblant/ofte
Klienten er rusmisbruker	5	19
Har opplevd naturkatastrofer	11	20
Sørger etter å ha mistet noen	32	41
Lider av psykiske vansker	7	17
Har problemer i familien	2	12
Bli diskriminert på grunn av religiøs overbevisning og/eller praksis	54	69
Bli diskriminert på grunn av etnisk bakgrunn eller kultur	26	49

Kommentar til tabell 34:

Vi har som nevnt valgt ut de spørsmålene hvor variabelen har gitt nevneverdig utslag. Vi kan konstatere at her var det generelt sett ikke så mye å finne. Vi tenker at dette kan ha noe med disse spørsmålenes form å gjøre, se metodekritikken i Kapittel 1.

Det er dog en systematisk tendens til at blant de som iblant/ofte har møtt klienter som har reist spørsmål om tro, er flere enig i at tema om religion kan tas opp i mange av de klientsituasjoner vi

har spurt om, enn de som sjelden har møtt dette.

Men med unntak av to av klientsituasjonene som innebærer diskriminering, samt når klienten er rusmisbruker, slår denne erfaringsvariabelen begrenset ut på disse holdningsspørsmålene. På disse to variablene ser vi at de som iblant/ofte har møtt klienter som tar opp tro, har en klart høyere andel som er enig i at disse former for diskriminering kan det være passende å ta opp religion og livssyn.

21.3 Passende å ta opp livssyn i ulike klientsituasjoner etter møte med klienter som tar opp spørsmål om tro

Spørsmål 18 gjelder de samme klientsituasjoner som spørsmål 17, men nå gjelder det ikke religion, men om det er passende å **ta opp livssyn** i disse situasjonene. Vi har sett på svarfordelingen etter hvor ofte sosialarbeiderne har erfart å møte klienter som direkte har tatt opp religiøs tro i klientsamtalen. En oversikt over svarfordelingen på enkelte spørsmål er stilt opp i tabell 35.

Tabell 35. Passende å ta opp livssyn i ulike klientsituasjoner etter møte med klienter som tar opp tro

N = 134. Prosent enige i at livssyn kan tas opp

Klientsituasjon	Sosialarbeideren har møtt klient som har tatt opp tro	
	Aldri /sjelden	Iblant/ofte /alltid
Klienten er rusmisbruker	31	48
Har vært incestutsatt	21	33
Utsatt for vold fra partner	21	35
Har opplevd naturkatastrofe	27	41
Har opplevde terrorhandling	29	45
Sørger etter å ha mistet noen	48	63
Lider av kroniske psykiske vansker	24	38
Diskriminert på grunn av seksuell legning	26	44
Blir diskriminert på grunn av religiøs overbevisning/praksis	57	70
Diskriminert på grunn av etnisk bakgrunn/kultur	36	59

Kommentar til tabell 35:

Tabellen viser omtrent det samme som tabell 35, men med utslag på litt flere variabler. Det er

likevel ikke sterk korrelasjon mellom variablene her heller. Bare en av variablene har en prosentforskjell på over 20. Korrelasjonen er likevel systematisk i forventet retning på de variablene som er listet i tabellen.

Selv om utslagene ikke er så store – viser tabellen at blant de som iblant/ofte har møtt klienter som har tatt opp spørsmål knyttet til religiøs tro i klientsamtalen, er en større andel enig i at det er **passende å ta opp livssyn i den aktuelle klientsituasjon**, enn blant de som sjelden har møtt klienter som har tatt opp spørsmål relatert til religiøs tro i klientsamtalen.

21.4 Erfaringer fra praksis etter møte med klienter som tar opp tro i klientsamtalen

Vi finner et interessant trekk ved erfaringen til de sosialarbeiderne som iblant/ofte har erfart å møte klienter som har reist spørsmål knyttet til religiøs tro. Dette på den måten at de klart oftere enn de andre sosialarbeiderne har møtt klienter med ulik trobakgrunn. Dette gjelder både Katolikker, Pinsevenner, Islam, New age og Sekulær humanisme. Dette tyder på at dette er en gruppe med skjerpet oppmerksomhet og åpenhet for religion som en del av livssituasjonen til klientene.

Dette viser seg også i forhold til svarene på spørsmålet (Sp.34) om sosialarbeideren er oppmerksom på at klienten kan ha religiøse spørsmål som en del av sin livssituasjon. 54 % av de som iblant/ofte har møtt klienter som tar opp spørsmål om religion i klientsamtalen, svarer også at de ofte er oppmerksom på at klienten kan ha religiøse spørsmål som en del av sin livssituasjon, mens andelen for de som sjelden har møtt klienter som har tatt opp religion er 23 %. Dette er en betydelig forskjell på denne variabelen.

På spørsmålet om hvor ofte sosialarbeideren har tatt opp spørsmål om religion/tro i en klientsamtale uten at klienten har brakt opp spørsmålet (Sp 36), svarer hele 97 % av de som sjelden har møtt klienter som har tatt opp religion at de sjelden/aldri tar det opp. Det tilsvarende tall for den andre gruppen er 74 %, men her svarer 23 % at de iblant tar det opp, mens 3 % svarer at de ofte gjør det. I hovedsak ser vi at et klart flertall av begge grupper ikke tar opp spørsmål om religion uten at klienten har tatt det opp først. Men blant de som ofte/iblant har møtt klienter som har brakt opp spørsmålet, finner vi at omlag hver fjerde svarer at de har tatt opp spørsmålet uten at klienten har brakt det opp.

På spørsmålet om sosialarbeideren har opplevd at religiøse spørsmål/problemstillinger har vært et underliggende aspekt i klientens presenterte problemer (Sp 37), finner vi at blant de som iblant/ofte har møtt klienter som tar opp tro i samtalen, har hele 70 % opplevd at religion har vært et underliggende aspekt i klientens presenterte problemer iblant eller ofte.

På den annen side svarer hele 81 % av de som svarer at de sjelden eller aldri har møtt klienter som har tatt opp tro i samtalen at de også sjelden eller aldri har opplevd at religiøse spørsmål har vært et underliggende problem i klientens presenterte problemer.

Dette anser vi som en sentral sammenheng til fortolkning av våre data.

På oppfølgingsspørsmålet (Sp 38) finner vi at de som ofte har møtt klienter som har brakt opp tro, svarer hele 69 % at de har tatt det underliggende persiperte aspektet opp iblant eller ofte, mens 70 % av den andre gruppen sjelden eller aldri har gjort det.

Her fremkommer et meget interessant, sterkt utslag på vår erfaringsvariabel.

Ulike tolkninger er mulig. Men vi vil fremheve at vi forstår dette i et samspillsperspektiv på relasjonen klient og sosialarbeider. Noen klienter inviterer mer enn andre til samtale om slike spørsmål. Og noen sosialarbeidere er klart mer sensitive/oppmerksomme på at slike spørsmål kan være aktuelle.

De viser antakelig en åpnere holdning som gjør at klienter føler seg trygg på at de kan snakke om slike tema. Det handler om kommunikasjon og persepsjon i klientrelasjonen.

Poenget er:

Noen sosialarbeidere opplever nesten aldri å møte klienter som tar opp trosspørsmål. Dette kan blant annet være relatert til at de er mindre mottakelige for det, og/eller at de sender signaler til klientene mer eller mindre direkte som ikke viser åpenhet for det. Disse kan derfor ha sett mindre enn hva som faktisk har forekommet.

Andre sosialarbeidere viser på ulike måter åpenhet for temaet og har derfor ofte sett det når slike tema er aktuelle. I en slik situasjon vil klientene antakelig også føle seg tryggere på å reise slike spørsmål og de vil oftere gjøre det, antakelig.

Poenget kan illustreres i nedenstående firefeltstabell.

Tabell 36. Klienters og sosialarbeideres åpenhet for religion/livssyn i klientsituasjonen

	Sosialarbeiderens holdning	
	Inkluderende	Ekskluderende
Opptatt av det	1	2
Klientens holdning		
Ikke opptatt av det	3	4

Kommentar til tabell 36:

Ut fra våre data har vi følgende hypotetiske fortolkning: Situasjonene fra 1- 4 har fallende

sannsynlighet for at tema knyttet til tro vil bli berørt i klientsamtalen.

I situasjon 1 er sosialarbeideren i utgangspunktet åpen for at religion og livssyn kan være relevant i situasjonen og er oppmerksom på det, samtidig som klienten er opptatt av det. I slike situasjoner er det meget sannsynlig at temaet blir inkludert i klientsamtalen.

I situasjon 2 er sosialarbeideren i utgangspunktet negativ til at religion/livssyn passende kan inkluderes, mens klienten er opptatt av det. Hvis klienten tar temaet opp vil det i mange tilfeller bli berørt fordi sosialarbeideren aksepterer at det er et moment av betydning for klienten.

I situasjon 3 er sosialarbeideren i utgangspunktet positiv at religion og livssyn kan være relevant i situasjonen. Men hvis det ikke kommer signaler fra klienten om at dette kan være aktuelt, vil det sjelden bli et tema.

I situasjon 4 er sosialarbeideren i utgangspunktet negativ til å inkludere tro/livssyn i klientsamtalen og klienten er ikke opptatt av det. I en slik situasjon vil temaet praktisk talt aldri bli reist.

Vi finner disse dataene meget interessante. De fleste av disse spørsmålene er som nevnt originale innslag i vår siste undersøkelse i Norge og finnes ikke i de øvrige studiene i det prosjektfellesskapet vi er en del av.

Selv med kontroll for andre variabler vil effekten av variabelen ‘erfaring med at klienter tar opp spørsmål om tro’ stå seg. Denne analysen innebærer også viktige perspektiver på det hovedfunn at de aller fleste svargiverne svarer at aspekter av tro og livssyn bare må tas opp hvis klienten tar opp spørsmål knyttet til tro i samtalen.

Derfor kan det være naturlig i det videre faglige arbeid å fokusere på grunnlaget for at klientene kan kjenne seg trygg på å reise slike spørsmål overfor sosialarbeiderne.

21.5 Bruk av og aksept for hjelpeintervensjoner, etter møte med klienter som tar opp tro

Spørsmålene 39 -53 handler om ulike hjelpeintervensjoner relatert til religion og livssyn som kan være mer eller mindre aktuelle i sosialt arbeids praksis. Alle spørsmålene har ett spørsmål om sosialarbeideren selv har utført den konkrete hjelpeintervensjon, og ett spørsmål om denne er passende eller ikke som del av sosialt arbeids praksis. Vi har sett på hvordan svarfordelingen varierer med hvor ofte sosialarbeideren har møtt klienter som har tatt opp spørsmål knyttet til religiøs tro i løpet av klientsamtalen. Våre data er presentert i tabell 37.

Tabell 37. Hjelpeintervensjoner etter sosialarbeiderens møte med klienter som tar opp tro

N= 134 Prosenttall

Hjelpeintervensjon	Frekvens møte med klienter som tar opp tro			
	Har utført det		OK i sosialt arbeid.	
	Sjelden	Ofte	Sjelden	Ofte
Bruke/henvise til litteratur, film, musikk om religions/livssystema	7	31	51	64
Be privat for klienten	11	21	25	31
Meditere privat for forberedelse til møte med klient	3	21	58	56
Anbefale deltakelse i religiøst eller livssynsnettverk	11	30	31	46
Samtale om hvilken rolle religion/livssyn spiller i forhold til nærpersoner i klientens familie og nettverk	37	73	75	84
Bidra til at klienten kan se hvilke ressurser hun har i sin tro/ livssyn for å finne meningen med sin situasjon	39	52	71	75
Bidra til at klienten kan se hvilken praktisk støtte som kan fås i sin menighet/livssynssamfunn	40	57	81	79
Bidra til at klienten kan se negative sider ved sin tro/livssyn og ved sin praksis.	18	41	65	66
Bidra til at klienten kan reflektere over hva som skjer etter døden sett fra ens religion/livssyn	15	24	44	57
Har du noen gang henvist en klient til en prest eller andre religions- eller livssyns ledere	29	49	80	84

Kommentar til tabell 37:

Det mest interessante med dette er at de som oftest har møtt klienter som har reist spørsmålet om religiøs tro i klientsamtalen også klart og systematisk oftere har brukt de ulike hjelpeintervensjonene oppstilt i tabellen. Dette følger egentlig naturlig av situasjonen og bekrefter sammenhenger som gjør seg gjeldende.

Det må likevel nevnes at på enkelte av hjelpeintervensjonene er ikke utslagene så store, selv om de er helt systematisk og tydelige.

På noen av spørsmålene er sammenhengene imidlertid meget sterke og signifikante. Det gjelder spørsmål om henvisninger, deltakelse i nettverk, samtale om livssyn hos nærperso-ner og bidrag til at klienten kan se negative aspekter av sitt livssyn i den aktuelle situasjon.

Forskjellene er klart mindre når det gjelder spørsmålene om hvorvidt den enkelte hjelpeintervensjon kan anses passende i sosialt arbeid. Antakelig fordi dette er systematisk mer akseptert.

21.6 Drøfting av livssyn med kolleger hos de som iblant/ofte har møtt klienter som tar opp tro i klientsamtalen

Vi ser et klart utslag for variabelen om hvor ofte sosialarbeideren har drøftet religion/livssyn med kolleger i møter og uformelle samtaler. Særlig på spørsmålet om uformelle kollegasamtaler om dette er forskjellen meget sterk. Mens 63 % av de som sjelden har opplevd at tro reises av klienten svarer at de aldri eller sjelden har slike uformelle samtaler om temaet, svarer bare 26 % de andre det samme. I den gruppen som iblant/ofte har møtt klienter som reiser spørsmålet om tro, er det 53 % som av og til har slike uformelle samtaler om temaet og 21 % som svarer at de ofte gjør det

Når vi ser på de to gruppene i forhold til aktuell livssynstilknytning/religiøsitet finner vi imidlertid at sammenhengen er meget begrenset. Det er en viss tendens til at de som oftest har møtt klienter som har tatt opp tro i klientsamtalen også noe oftere har en religiøs/kristen livssynstilknytning. Men forskjellen er så liten at den ikke er statistisk signifikant.

Det er en liten tendens til at gruppen som oftest har møtt klienter som tar opp tro, er noe mer aktive i frivillig religiøst sosialt arbeid. De går også noe oftere i kirke og på religiøse møter og har litt høyere religiøs aktivitet samlet sett. De svarer også litt oftere at de opplever sin tro/livssyn som en positiv ressurs. Men deres religiøse tilhørighet og aktivitet samlet sett, er ikke særlig mye høyere enn i den andre gruppen.

Dette styrker funnet av at den konkrete erfaring med å møte klienter som reiser spørsmålet om tro, **har betydelig selvstendig effekt** på sosialarbeidernes faktiske handlinger i forhold til å inkludere religions/livssynsproblematikk i klientsamtalen.

21.7 Multivariat analyse av effekt av utvalgte variabler i en additiv indeks

Vi har nå sett på mange bivariate fordelinger og funnet utslag av de fleste uavhengige variabler.

Forenklet sagt ser vi at yngre er mer positive enn eldre, kvinner mer positive enn menn, de som har hatt religion/ livssyn i sin utdanning mer enn de som ikke hadde dette, religiøse mer enn ikke religiøse, de som har møtt klienter som har reist spørsmål om tro forholdsvis ofte mer enn de som sjelden har møtt dette osv. I forhold til dette er det interessant å undersøke om det her er noen kumulativ virkning av slike variabler gjennom en multivariat analyse.

Vi konstruerte derfor en enkel additiv indeks ved å bruke fire variabler hvor svargiverne kunne deles i to ulike svargrupper med om lag halvparten i hver. Vi fikk da følgende konstruksjon:

Alder	40 år og under = 1	41+ år = 0
Religion/livssyn inkludert i utdanning	Ja = 1	Nei = 0
Svargiverens livssyn religiøst	Ja = 1	Nei = 0
Møtt klienter som tar opp livssyn	Iblant/ofte = 1	Sjelden = 0

Samlet poengsum varierer således fra 0 – 4. Da det var forholdsvis få med 0 og 4 blant svargiverne, ble analysen i hovedsak gjort med tre kategorier av score på indeksen:

0-1 = lav score 2 = middels score og 3-4 = høy score.

Med dette instrument analyserte vi materialet for variasjoner i holdninger og praksis.

Når det gjelder holdninger til inkludering av religion og livssyn, ser vi at kategorien 0 skiller seg klart ut som desidert minst positive her. Imidlertid er det bare 12 svargivere i denne gruppen, slik at en må være forsiktig med å trekke konklusjoner.

Når vi bruker den tredelte indeksen finner vi at det også går et markant skille mellom den laveste poenggruppen (0 -1) og de to andre. De to høyeste poenggruppene skiller seg ikke systematisk fra hverandre på disse spørsmålene.

Når det gjelder spørsmålet om det er passende å ta opp religion i ulike klientsituasjoner, ser vi imidlertid en tydelig kumulativ effekt på praktisk talt alle spørsmål. Jo høyere score på indeksen desto høyere andel av svargiverne finner det passende å ta religion i denne situasjonen.

Når det gjelder erfaringsdimensjonen (Sp 34 og 37) ser vi også en tydelig kumulativ effekt av scoren på indeksen. Her ser vi en tydelig stigning i omfang på erfaring med stigende poeng på indeksen. På spørsmålet om hvor ofte svargiveren er oppmerksom på at klienten kan ha religiøse spørsmål som en del av sin livssituasjon, finner vi at i poenggruppe 0 – 1 svarer 27 % at de ofte er oppmerksom på dette, mens tallet er 38 % i poenggruppe 2 og 51 % i poenggruppe 3 – 4.

På spørsmålene om bruk av utvalgte hjelpeintervensjoner ser vi imidlertid igjen et bilde av at

hovedskillet går mellom den laveste poenggruppen og de to høyere poenggruppene.

På spørsmålene om disse hjelpeintervensjonene er passende i sosialt arbeid er skillet fortsatt klarest mellom den laveste gruppen og de to andre. Men her er det også en tydelig kumulativ virkning ved at den høyeste poenggruppen som regel også er den høyeste andel som finne den aktuelle hjelpeintervensjon passende.

Samlet ser vi imidlertid at virkningen av denne indeksen er klart svakere enn effekten av variabelen ” høy religiøs praksis” alene. Den er også klart lavere enn virkningen av svargivernes erfaring med å møte klienter som tar opp religion i samtalen og som har opplevd at religiøse spørsmål er et underliggende moment i klientens presenterte problemer.

Men analysen viser at indeksen får frem et lite mindretall som skiller seg ut med mer avvisende holdninger enn de øvrige når det gjelder å inkludere religion og livssyn i sosialt arbeids praksis. Denne gruppen scorer også markant lavere på bruk av religiøse/livssynsbaserte hjelpeintervensjoner og har sjeldnere erfart å møte religiøs/livssyns problematikk i klientsituasjonen, enn de andre.

Kapittel 22 Svarfordelingen etter religiøse spørsmål opplevd som underliggende aspekt i klientens problemer.

I arbeidet med analyse av data har vi fokusert på noen utvalgte nøkkelvariabler som forsøksvise forklaringsvariabler. I tillegg til de vanlige demografiske og andre bakgrunnsvariabler, har vi sett på erfaringsvariablene i forhold til svargivernes møte med religion og livssyn i praktisk sosialt arbeid som nøkkelvariabler.

Mens vi i kapittel 21 så på virkningen av spørsmålet om hvor ofte sosialarbeideren hadde møtt klienter som direkte har tatt opp religiøse spørsmål i klientsituasjonen (sp35), handler spørsmål 37 om sosialarbeiderens persepsjon av at religiøse spørsmål er tilstede i samtalen mer indirekte, som et underliggende aspekt. Svarene på dette spørsmålet ser vi blant annet som en indikator på sosialarbeiderens sensitivitet for slike spørsmål. En kan snakke om antenne for å fange opp signaler. Dette er en alternativ tilnærming til spørsmål 34 om hvor oppmerksomme svargiverne sier at de er om at religion og livssyn kan være en del av klientenes livssituasjon.

Vi omdannet variabelen til to kategorier. «Aldri, sjelden» ble til en kategori og ” iblant, ofte, alltid” til den andre kategorien. Det er omtrent like mange i de to kategoriene.

22.1 Variabelen kjørt mot holdningsspørsmålene

Vi så først på svarfordelingen på holdningsspørsmål etter hvilken av disse to gruppene svargiveren var i. Ikke uventet fant vi at svarmønsteret var meget likt det vi fant i forrige kapittel med variabelen om hvor ofte svargiveren hadde møtt klienter som tok opp spørsmål/tema om religion i klientsamtale. Det er en høy grad av sammenfall i virkningen av disse variablene. **Dette styrker vår oppfatning om at det er en klar sammenheng mellom hvem som rent faktisk har møtt klienter som har reist religion som tema og hvem som har sett/opplevd religion som et underliggende tema.**

Vi vil derfor her bare presentere data på de spørsmål hvor det er en tydelig forskjell på virkningen av de to variablene. Data er stilt opp i tabell 38.

Tabell 38. Holdninger etter svargivernes frekvens av religion opplevd som underliggende aspekt

N = 134 Prosenttall

Utsagn	Opplevd religion som underliggende tema	
	Prosent Enig	
	Aldri/sjelden	Iblant/ofte/alltid
Kartleggingsfasen bør omfatte info om klientens religion/livssyn	8	48
Sosialarbeidere bør utvide sin kompetanse om tro/livssyn	28	62

Kommentar til tabell 39:

De to variablene i tabellen gir begge meget store utslag. Blant de som iblant/ofte har opplevd religion som et underliggende tema, er det markant flere som svarer at kartleggingsfasen bør omfatte informasjon om klientens religion/livssyn, enn blant de som aldri/sjelden har opplevd dette. Den samme forskjellen finner vi med utsagnet om at sosialarbeiderne bør øke sin kompetanse på feltet.

På de mange spørsmålene som ikke er medtatt i tabellen er utslagene mindre. Men hovedtendensen er den samme. De som har iblant/ofte har opplevd religion og livssyn som et underliggende tema har klart mer positive holdninger til å inkludere religion og livssyn i klientarbeidet.

22.2 Variabelen analysert mot synspunkter på religion og livssyn i ulike klientsituasjoner

Spørsmål 17 og 18 handler om det er passende for en sosialarbeider å ta opp religion (sp.17) og livssyn (sp.18) i ulike klientsituasjoner.

På spørsmålet om det var passende å ta opp **religion** i de ulike situasjonene i Sp. 17 fant vi bare helt minimalt med forskjell mellom de to forklaringsvariablene. Den eneste nevneverdige forskjell er knyttet til klienter som har opplevd en naturkatastrofe. Her er det slik at de som har opplevd religion som et underliggende tema oftere finner det passende å ta opp religion i denne situasjonen.

Vi har også sett på svarfordelingen på spørsmålet om det ansees passende at sosialarbeideren tar opp **livssyn** i de ulike klientsituasjonene etter sosialarbeiderens erfaring med at religiøse spørsmål har vært et underliggende aspekt i klientsamtalen. Når det gjelder livssyn er det større forskjell på utslaget på de to nøkkelvariablene. Det er større utslag av den nøkkelvariabelen som brukes i dette kapittelet (opplevd religion som underliggende) på flere av spørsmålene.

Svarfordelingen er vist i tabell 39.

Tabell 39. Passende å ta opp livssyn etter svargivernes møte med religion opplevd som underliggende aspekt.

N= 134 Prosenttall enig i å ta opp livssyn

Klientsituasjon	Religion opplevd som underliggende tema	
	Sjelden	Ofte
Klienten er dødssyk	53	77
Vil bli fosterforeldre	53	72
Opplevd naturkatastrofe	22	50
Har opplevd terrorhandling	27	50
Lider av kroniske psykiske vansker	23	42
Har problemer i familien	16	33
Blir diskriminert på grunn av seksuell legning	22	52
Blir diskriminert på grunn av alder	15	30

Kommentar til tabell 39:

Tabellen viser at det systematisk er slik at de som ofte har opplevd religion som et underliggende tema også i praktisk talt alle klientsituasjoner er mer positive til å inkludere livssynsspørsmål i klientsamtalen, enn de som sjelden har opplevd religion som et underliggende tema.

De data vi har fremstilt her viser større utslag av variabelen enn det vi fant om forskjeller i hvor ofte sosialarbeideren har møtt klienter som direkte har tatt opp tro i klientsamtalen. Slik sett indikeres det at den variabelen vi bruker i dette kapitlet har større virkning, i samme retning, som variabelen brukt i forrige kapittel.

22.3 Erfaringer fra sosialt arbeids praksis i forhold til svargiverens opplevelse av religion som et underliggende spørsmål i klientsamtalen

Når det gjelder spørsmålet om hvilke typer religion/livssyn sosialarbeideren har møtt i sin praksis, finner vi at de som oftest er oppmerksom på religion som et underliggende aspekt klart oftere også har møtt andre religioner/livssyn enn de som sjelden er oppmerksom på religion som et underliggende aspekt. Prosentforskjellen er rundt 30 når det gjelder pinsevenner, new age og sekulære humanister. Relativt sett er det mer enn dobbelt så stor andel av de sosialarbeiderne som oftest er oppmerksom på religion som et underliggende tema som har møtt også disse gruppene i praksis. Vi tolker dette primært som et utslag av sosialarbeiderens oppmerksomhet på

religion og livssyn og antar kanskje ikke at forskjellene er så store når det gjelder hva man rent faktisk har møtt.

På spørsmålet om en er generelt oppmerksom på at klienten kan ha religiøse spørsmål som en del av sin livssituasjon, svarer 33 % av de som sjelden opplevd religiøse spørsmål som et underliggende aspekt at de ofte er oppmerksom på dette, mot 48 % av de som ofte har opplevd dette. Denne forskjellen er klar, men noe svakere enn på det forrige spørsmålet. Dette kan tolkes som at både den generelle holdning og den faktiske møtefrekvens har betydning for spørsmålet.

På spørsmål 35 om hvor ofte en har møtt klienter som direkte har tatt opp spørsmål om religion i klientsamtalen, finner vi en markant sammenheng. Dette er som vi har antatt. Data er vist i tabell 40.

Tabell 40. Sammenheng mellom møte med klienter som tar opp religion og frekvens opplevd religion som underliggende tema

Prosenttall N= 131

	Sp. 37 Opplevd religion som underliggende tema	
	Aldri/sjelden	Iblant/ofte
Sp. 35 Har møtt klienter som tar opp religion.		
Aldri /sjelden	70	20
Iblant/ofte	30	80
Sum	100	100
N	71	60

Kommentar til tabell 40

Sammenhengen forsterkes ytterligere ved at det ikke er noen i den gruppen som sjelden er oppmerksom på at religion kan være et underliggende spørsmål, som ”ofte” har møtt klienter som direkte har tatt opp religion i klientsamtalen.

Det er med andre ord en markant og konsistent sammenheng/ korrelasjon mellom disse variablene om erfaringer fra praksis. Korrelasjonen mellom spørsmål 35 og 37 er 0.611 og signifikant på 0.01 nivå. Korrelasjonen mellom spørsmål 34 og 37 er 0.259 og signifikant på 0.01 nivå. Denne korrelasjonen er altså svakere, selv om den også er sterk. Korrelasjonen mellom spørsmål 34 og 35 er 0.454 og signifikant på 0.01 nivå.

Interessant nok ser vi at den laveste av disse korrelasjonene er mellom egen rapportert oppmerksomhet og erfaringen med å ha opplevd religion som et underliggende tema. Det ligger et artig moment her.

Det er også en tydelig sammenheng på spørsmålet om hvor ofte en har tatt opp spørsmål knyttet til religion/tro uten at klienten har brakt opp temaet. 28 % av de som iblant/ofte har opplevd at en klient har hatt religiøse spørsmål som et underliggende aspekt i sine presenterte problemer har iblant/ofte brakt opp spørsmålet, mens bare 5 % av de andre svarer det. 51 % av de andre svarer at de aldri tar opp spørsmålet uten at klienten har brakt det opp, mot 26 % av de som har opplevd religion som et underliggende aspekt svarer det samme.

På spørsmål 38 om hvor ofte sosialarbeideren har tatt opp religion i de tilfeller de har opplevd at religion har vært et underliggende aspekt i klientens presenterte problemer, ser vi at blant de som sjelden har opplevd dette er det 27 % som iblant/ofte da tar det opp i samtalen, mens 79 % av de som har opplevd dette iblant/ofte svarer at de iblant ofte gjør dette. **Vi ser også her en markant forskjellig praksis i den aktuelle situasjon.**

22.4 Variabelens utslag på svarfordelingen om bruk av hjelpeintervensjoner relatert til religion eller livssyn.

Spørsmålene 39 – 53 handler om de ulike hjelpeintervensjoner og om sosialarbeiderne har benyttet dem og om de finner dem passende i sosialt arbeid. Tabell 41 gir en oppstilling av våre data om variabelens påvirkning på svarfordelingen på disse spørsmålene, på de spørsmål hvor det er forskjell fra virkningen av nøkkelvariabelen brukt i forrige kapittel.

Tabell 41. Hjelpeintervensjoner og svargiverne opplevd religion som underliggende aspekt

N= 134 Prosenttall

Hjelpeintervensjon	Opplevd religion som underliggende tema.			
	Har utført		Er passende	
	Sjelden	Ofte	Sjelden	Ofte
Bidra til å se hvilken praktisk støtte klienten kan få i sin menighet/livssynssamfunn	37	66	81	80
Bidra til at klienten kan reflektere over hva som skjer etter døden sett fra egen tro/livssyn	11	30	42	63
Har du noen gang henvist en klient til prest/livssynsrepresentant	26	54	83	82

Kommentar til tabell 41:

Svarfordelingen på spørsmålene 39 – 53 bare svakt og sjelden skiller seg fra resultatene fra nøkkelvariabelen/praksisvariabelen i forrige kapittel. Men de gangene det er et skille, er

virksomheten av nøkkelvariabelen her noe større. Dette er vist i tabellen.

22.5 Variabelens virkning på svarfordelingen mht. religion og livssynsaktivitet

Spørsmål 56 handler om i hvilken grad sosialarbeiderens erfaringer fra sosialt arbeids praksis har påvirket egen tro/livssyn. Vi finner at de som ofte har opplevd at religiøse spørsmål har vært et underliggende aspekt i klientens presenterte problemer oftere (52 %) svarer at praksiserfaringen har påvirket egen tro/livssyn, enn de som sjelden har opplevd dette (37 %).

Det er meget stort utslag på variabelen om en har drøftet temaet om religion og livssyn uformelt med kolleger. 79 % av de som har opplevd religion som et underliggende aspekt, har iblant eller ofte hatt slike drøftelser, mot 38 % av de andre.

De som iblant/ofte har opplevd religion som et underliggende aspekt har noe oftere (60 %) enn de andre (49 %) en kristen tilhørighet.

På spørsmålet om deltakelse i samfunnsnyttig virksomhet i regi av kirke eller annen religiøs organisasjon svarer 63 % av de som sjelden har opplevd religion som et underliggende aspekt at de aldri deltar i dette, mot 43 % av de som ofte har opplevd religion som underliggende aspekt. Vi finner også at av de som sjelden har opplevd at religion er et underliggende aspekt, er det 66 % som sjelden eller aldri går i kirken, mot 48 % av de som iblant/ofte har opplevd dette. Det er altså en tydelig sammenheng med kirkegang på vår variabel.

På spørsmålet om annen religionsutøvelse finner vi praktisk talt samme svarfordeling etter denne variabel. Prosentforskjellen er omtrent 20.

På spørsmål om ens tro/livssyn er opplevd som en ressurs svarer 31 % av som iblant/ofte har opplevd religion som et underliggende aspekt at de har opplevd sin religion/livssyn som en stor ressurs, mens dette gjelder 10 % av de andre. Dette er en tydelig sammenheng på variabelen.

Vi finner således samlet at det er noe større sammenheng mellom variabelen som måler hvor ofte en har opplevd religion som underliggende tema, med de andre variablene, enn det er mellom hvor ofte en har møtt klienter som har tatt opp spørsmål om religion i klientsamtalen og de religiøse variablene. Forskjellen antas å ha med noe ulik grad av sensitivitet for religiøse spørsmål å gjøre.

Kapittel 23. Effekt av additiv indeks for religiøs aktivitet og erfaring med religion som underliggende tema

Vi har sett at både religiøs aktivitet/praksis og praksiserfaringer fra sosialt arbeid når det gjelder å møte/være oppmerksomme på religiøse spørsmål i sosialt arbeids praksis har signifikant innvirkning på svarfordelingen når det gjelder holdninger og handlinger i sosialt arbeids praksis.

Vi ønsket å se om vi kunne få ytterligere effekt på svarfordelingen ved en indeks som aggregerte disse variablene. **Religiøs aktivitet er den ene dimensjonen og erfaringer med religion og livssyn i egen praksis i sosialt arbeid er den andre dimensjonen.**

Vi laget derfor en indeks hvor spørsmålene 35 og 37 ble todelt i sjelden/aldri og noen ganger/ofte. Deretter laget vi en ny variabel på spørsmål 64(religiøs aktivitet) hvor de som svarte sjelden/aldri er en gruppe, mens de som svarte noen ganger/ofte ble den andre gruppen.

Indeksen gir på denne måten en gruppe av de 23 svargiverne som på alle disse tre spørsmålene har en "høy score", mot resten (108) som ikke har en høy score alle disse tre spørsmålene, kalt "lavere score".

Denne indeksen viser seg å gi gjennomgående sterke utslag på svarfordelingen.

Vi skal presentere dette i det følgende. Vi velger ut spørsmål med særlig stort utslag.

23.1 Svarfordelingen på generelle holdninger etter praksiserfaringer og høy religiøs aktivitet

Vi presenterer først tabell 42 som gjelder generelle holdninger.

Tabell 42. Indeksens virkning på noen generelle holdningsvariabler.

N=134 Prosenttall

Utsagn	Prosenttall Enig	
	Lavere score	Høy score
Sp 10 Kristen tradisjon og nytt multikulturelt samfunn gjør det naturlig å ta opp religion livssyn i sosialt arbeids praksis	38	70
Sp 11. Etske spørsmål er nært knyttet til tro/livssyn i mitt sosiale arbeid	30	65
Sp 13 Kartlegging i et klientforhold bør omfatte informasjon om klientens religions/livssynstilhørighet	21	52
Sp 14 Religion gir meg en sterk motivasjon for min praksis i sosialt arbeid	6	39
Sp 23 Sosialarbeidere bør utvide sin kompetanse om forhold knyttet til tro og livssyn	36	77
Sp 24 Min religiøse tro påvirker mine handlinger i sosialt arbeids praksis	16	44
Sp 25 Mitt livssyn påvirker mine handlinger i sosialt arbeids praksis	58	78
Sp 26 Sosialt arbeids praksis som inkluderer tro/livssyn kan bedre gi klienter tro på seg selv enn når dette aspektet er utelatt	21	52
Sp 27 Integrering av religion/livssyn i sosialt arbeids praksis er i konflikt med Fos yrkesetiske retningslinjer	28	9
Sp 32 Religion/livssyn spiller en betydelig rolle for hvordan mennesker tolker begivenheter og tar avgjørelser.	57	96

Kommentar til tabell 42:

Vi ser som ventet på svarfordelingen at indeksen gir et sterkt utslag på de aller fleste holdningsutsagnene. Prosentforskjellen er rundt 30 % på mange av spørsmålene. Oppslutningen fra gruppen med høy religiøs aktivitet og mye erfaringer med religion/livssyn i sin praksis, er ofte 2- 3 ganger så høy som hos de andre svargiverne når det gjelder enighet med det aktuelle utsagn.

Tendensen bekreftes også av at utsagnene om konflikt med sosialt arbeids faglighet og FOs yrkesetiske retningslinjer, kun deles av 9 % av de med høy score på indeksen.

På flere av utsagnene måler vi her den høyeste oppslutningen som er fremkommet i våre analyser.

23.2 Svarfordelingen på om det er passende å ta opp religion i ulike klientsituasjoner etter høy score på møte med klienter og religiøs praksis

Våre data målt mot indeksen gir også markante utslag på svarfordelingen om det er passende å ta opp religion i de ulike klientsituasjonene som er dekket i Sp. 17. En oversikt er presentert i tabell 43.

Tabell 43. Indeksen virkning på svarfordelingen om religion i ulike klientsituasjoner

N= 134

Klientsituasjon	Prosent enig i at det er passende	
	Lav Score	Høy Score
Klienten er dødssyk	43	70
Klienten er rusmisbruker	7	30
Vil bli fosterforeldre	44	83
Vil bli adoptivforeldre	40	74
Har opplevd naturkatastrofe	10	36
Sørger etter å ha mistet noen	32	57
Lider av kroniske psykiske vansker	7	35
Har blitt arbeidsledig	1	13
Har problemer i familien	3	22
Blir diskriminert på grunn av seksuell legning	10	30
Blir diskriminert på grunn av religiøs overbevisning og/eller praksis	59	77
Blir diskriminert på grunn av etnisitet og kultur	35	57
Blir diskriminert på grunn av fattigdom	3	17

Kommentar til tabell 43:

I denne tabellen ser vi også et meget markant utslag av indeksen på de aller fleste spørsmål. Også her er prosentforskjellen i mange tilfelle over 30 %, og den relative andel som finner det passende å ta opp religion er ofte markant større i indeksgruppen enn hos de andre. Selv på spørsmål av mer alminnelig sosialpolitisk art hvor det ofte er små forskjeller og lav oppfatning av at det er passende å ta opp religion i disse situasjoner, finner vi at indeksgruppen til en viss grad er positive og avviker klart fra svarfordelingen hos de andre.

Også her finner vi at denne indeksgruppen ofte har den score vi har funnet på at visse

klientsituasjoner gjør det passende på å ta opp religion.

23.3 Svarfordelingen på om det er passende å ta opp spørsmål om livssyn (Sp 18) i ulike klientsituasjoner etter indeksscoren.

Når spørsmålet er om det er passende å ta opp livssyn i de ulike klientsituasjoner etter score på indeksen finner vi også markante utslag i forventet retning. Data er vist i tabell 44.

Tabell 44. Passende å ta opp livssyn i ulike klientsituasjoner etter score på indeksen.

N= 134

Klientsituasjon	Prosent som finner det passende.	
	Lav Score	Høy Score
Klienten er dødssyk	58	91
Klienten er rusmisbruker	35	61
Vil bli Fosterforeldre	58	83
Vil bli adoptivforeldre	55	83
Har opplevd naturkatastrofe	29	57
Har opplevde terrorhandling	33	57
Sørger etter å ha mistet noen	53	74
Lider av kroniske psykiske vansker	29	48
Blir diskriminert på grunn av seksuell legning	31	57
Blir diskriminert på grunn av politisk overbevisning	27	39
Blir diskriminert på grunn av religiøs tro/praksis	62	74
Blir diskriminert på grunn av etnisitet og /eller kultur	42	78

Kommentar til tabell 44:

Utslagene på svarfordelingen etter indeksscoren følger samme mønster her som på de andre tabellene. Men utslagene er noe mindre og det er færre variabler som er nevneverdig påvirket av indeksscoren.

Dette henger nok delvis sammen med det vi tidligere har pekt på, nemlig at det er større generell aksept for å ta opp livssyn enn religion i de ulike klientsituasjonene. Vi ser at det er hele 91 % av svargiverne som sier at det er passende å ta opp spørsmål om livssyn når klienten er dødssyk.

23.4 Indeksens innvirkning på noen erfaringer fra sosialt arbeids praksis

Ettersom spørsmål 35 og 37 inngår i indeksen blir det ikke aktuelt å se på virkningen her. Men vi har sett på det i forhold til de andre spørsmålene.

De med høy score på indeksen har oftere møtt pinsevenner, hinduister, new age og sekulære humanister, men noe sjeldnere muslimer enn de andre. Det er særlig interessant at de med høy score klart oftest har møtt både new age og sekulær humanisme enn de andre. Prosentforskjellen her er mellom 20 og 30 %

Vi ser også at de med høy score på indeksen svarer at de ofte er oppmerksom på at klienten kan ha religiøse spørsmål som en del av sin livssituasjon (52 %), mens tallet for de andre er 36 %. De med høy score på indeksen svarer også oftere (26 %) at de "iblant" tar opp spørsmål om religion/tro uten at klienten har brakt opp temaet, mens tallet for de andre er 12 %.

Den største forskjellen på disse data finner vi på spørsmålet om hvor ofte sosialarbeideren har tatt opp spørsmål om religion/tro når de har opplevd at dette har vært et underliggende aspekt i klientens presenterte problemer. 78 % av de med høy score svarer at det iblant eller ofte gjør det, mens 43 % av de andre svarer dette.

Her ser vi en markant forskjellig innstilling etter dimensjonen inkludering/ekskludering av tro i sosialt arbeids praksis.

23.5 Indeksens virkning på svarfordelingen mht. ulike hjelpeintervensjoner

Scoren på indeksen var også antatt å gi klare utslag på spørsmålene om bruk av og holdning til ulike religiøst/livssynsbaserte hjelpeintervensjoner i sosialt arbeid. Våre data er vist i tabell 45.

Tabell 45. Svarfordelingen om Hjelpeintervensjoner etter score på Indeksen

N = 134 Prosenttall

Hjelpeintervensjon	Prosent JA svar			
	Har gjort det		Er passende	
	Lav score	Høy score	Lav score	Høy score
Brake litteratur, film, musikk	18	33	53	77
Be for klienten	10	44	23	55
Be med klienten	2	22	19	35
Meditere for å forberede møte med klient	6	39	53	74
Anbefale deltakelse i religions- eller livssynsnettverk	20	30	34	65
Hjelpe klienten til å utvikle religions/livssynsritual	14	22	31	48
Samtale om hvilken rolle religion/livssyn spiller i forhold til nærpersoner i familie/nettverk	53	74	78	91
Bidra til at klienten kan se sine ressurser i tro/livssyn for å finne meningen med sin situasjon	44	57	72	78
Bidra til at klienten kan se hvilken praktisk støtte som kan fås i egen menighet/livssynssamfunn	45	65	82	74
Bidra til at klienten kan se negative sider ved sin tro/livssyn og ved sin praksis	27	52	65	70
Bidra til at klienten kan reflektere over hva som skjer etter døden ut fra eget livssyn	15	39	46	77
Har du noen gang henvist en klient til en prest eller andre livssynsrepresentanter	33	61	80	91

Kommentar til tabell 45:

Vi ser av tabellen at indeksen gir tydelig utslag på svarfordelingen på nesten samtlige spørsmål. Prosentforskjellen er ofte 20 til 30 prosent.

Et interessant punkt her er at forskjellen ofte er relativt større når det gjelder om en selv har tatt det aktuelle hjelpemiddel i bruk, enn når det gjelder aksept av at dette kan være passende. Her ser vi altså at holdningene er mer like enn praksis, noe som delvis er en kontrast til at vi i flere sammenhenger har vist at holdningene spriker, mens praksis er mer lik. Forklaringen er antakelig at forskjellene er mindre fordi det er mer utbredt aksept for at disse hjelpeintervensjonene kan være akseptable.

Vi noterer også at indeksen gir et klart utslag på spørsmålet om å ta opp negative sider ved religion med klienten på den måte at de som scorer høyt på indeksen også klart oftest har tatt slike spørsmål opp med klienten.

Det er også interessant å merke at det blant de som scorer høyt på indeksen er nesten dobbelt så høy andel som har henvist en klient til prest eller livssynsrepresentanter. **Det tegnes et bilde hvor de som er mest aktive og fortrolige med å håndtere religion og livssyn i klientsamtalen også er de som oftest finner at andre representanter kan være egnet for en oppfølging av religions – og livssynsspørsmål i flere tilfeller.** En kunne tenke seg at de som var minst fortrolig med religion og livssyn oftest ville henvise spørsmålene til andre, men slik er det ikke.

På spørsmålet om i hvilken grad ens erfaringer fra sosialt arbeids praksis har påvirket deres religiøse tro/livssyn, svarer 62 % av de med lav score på indeksen ” ikke i det hele tatt”, mens for de som har høy score på indeksen er det bare 22 % som svarer det samme.

23.6 Indeksens virkning på svarfordelingen om utdanning og kollegasamtaler om temaet

Blant de som har høy score på indeksen svarer 57 % at problemstillinger fra religion/livssyn var inkludert i deres sosialarbeiderutdannelse, mot 49 % av de med lav score svarer dette. Forskjellen er der, men den er ikke stor.

Blant de med høy score er det en noe høyere andel som har deltatt i drøftelser om temaet med kolleger i organiserte møter (44 %) enn de med lav score (31 %). Når det gjelder spørsmålet i uformelle kollegasamtaler finner vi at 83 % av de med høy score svarer at de har gjort dette av og til eller ofte, mens de med lav score har 50 % som svarer dette.

På spørsmål om medlemskap i statskirken finner vi praktisk talt ingen forskjell mellom gruppene, selv om det noteres 5 % høyere andel medlemmer blant de som har høy score på indeksen. Vi ser igjen et eksempel på at medlemskap i statskirken ikke er en særlig utslagsgivende variabel når det gjelder vår undersøkelses tema.

På undersøkelsens siste spørsmål om egen tro er opplevd som ressurs eller problem, ser vi at blant de som scorer høyt på indeksen er det 93 % som svarer at deres tro/livssyn er erfart som en stor eller en viss resurs, mens dette gjelder 51 % av de som scorer lavt. På spørsmålet om tro/livssyn er erfart som et problem svarer 99 % av de med lav score på indeksen at det har vært av liten betydning, mens blant de med høy score ser vi at 18 % omtaler det som et visst problem og 6 % som et stort problem.

Samlet viser svarfordelingen at indeksen gir et sterkt utslag på de aktuelle holdnings- og praksisvariablene.

DEL 5. OPPSUMMERING OG TENTATIVE KONKLUDERENDE DRØFTINGER

Kapittel 24. Oppsummering av hovedpunkter i forhold til de empiriske problemstillingene

I dette kapitlet skal vi oppsummere og fremheve noen hovedmomenter fra rapporten både om det empiriske materialet og sentrale tolkninger og vurderinger av det. Vi tar utgangspunkt i den hovedproblemstilling og de del-problemstillinger som er fremstilt i kapittel 1.

Vi understreker igjen at våre konklusjoner og drøftelser sees på som tentative og hypotetiske fordi de er basert på en eksplorerende empirisk undersøkelse med betydelige metodeproblemer. Vi tenker likevel at de hovedfunn som gjøres tegner et grovt, men relevant, bilde av viktige forhold ved situasjonen når det gjelder inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis i Norge i dag. Det faktum at vår undersøkelse på de punkter som lar seg sammenlikne grovt sett har mange av de samme funn som undersøkelsen av Mari Anne Zahl i 2002, støtter vår antakelse om dette.

Vi antar at våre data vil gi bilder av situasjonen som er gjenkjennelige, selv om vi ikke kan si hvor representative de er.

Vi anbefaler oppfølgende arbeid både med bedre empiriske, kvantitative undersøkelser og kvalitative studier for å gi sikrere og mer presise kunnskaper om og forståelse av situasjonen. **Studier med fokus på klientene anses viktige her.** Dette fordi svargiverne de fleste svargiverne forholder seg til prinsippet om arbeid ”på klientens premisser” på den måte at de lar klientens initiativ fremstå som den viktigste og mest utbredt beveggrunn for å inkludere religion og livssyn i sosialt arbeids praksis.

Et sentralt teoretisk poeng som er demonstrert i de empiriske analysene er at det består en sirkulær sammenheng mellom holdninger og praksis. Holdninger påvirker praksis i varierende grad og noen ganger sterkt. Men praksiserfaringene har også sterk sammenheng med holdningene og antas å påvirke disse i til dels betydelig grad. Dette ser vi best i kapitlene 19 – 20 og 21 – 22.

24.1. Holdninger til inkludering av religion og livssyn

24.1.1 Holdninger som er utbredte

Vi stilte en rekke spørsmål til svargiverne om deres generelle holdninger til religion og livssyn betydning og til å ta opp/inkludere religion og livssyn i deres sosiale arbeid. De klareste eksempler på spørsmål hvor det er like svar fra svargiverne er de følgende:

- 90 % av svargiverne sier at de er uenig i at sosialarbeiderne bør informere klientene om sin religion/livssyn ved kontaktetablering.
- 77 % av svargiverne er uenig i at religion gir dem en sterk motivasjon for deres sosiale

arbeid.

- 79 % svarer at livssyn er et fundamentalt aspekt ved mennesket
- 70 % er enig i at sosialarbeideren bare bør ta opp religion og livssyn dersom klienten først har uttrykt ønske om det.
- 65 % er enig i at religion/livssyn spiller en betydelig rolle for hvordan mennesker tolker begivenheter og tar avgjørelser.
- 61 % er enig i at eget livssyn påvirker deres handlinger i sosialt arbeids praksis.

Disse svarene kan gi grunnlag for mange drøftelser. Men på disse spørsmålene tegnes det i alle fall et mønster av betydelig grad av enighet. Dette synes å være basert på en profesjonell forståelse som deles av mange.

Hovedbudskapet er på den ene side at religion og livssyn har stor betydning for menneskene. Dette gjelder både klienter og sosialarbeidere.

På den annen side fremtrer en betydelig reservasjon mot å gjøre religion og livssyn til et vanlig, normalt element i sosialt arbeid. Legitimeringen av å ta opp slike elementer kommer fra klientens initiativ til å ta opp spørsmålet. Ikke alle er enig i dette, men det er få som er uenige. Legitimeringen for å ta opp spørsmålet fremtrer også primært basert på livssyn generelt, mens religion i mer spesifikk forstand i mindre grad får oppslutning. Spørsmålet om hvordan en i praksis skal skille mellom religion og livssyn i klientsamtalen, er reist i framstillingen.

24.1.2. Holdninger som varierer mye

På andre spørsmål om holdninger til temaet religion og livssyn i sosialt arbeids praksis, glimrer enigheten med sitt fravær. Det er variasjon som preger svarfordelingen.

Vi ser at 24 % er enig i at sosialarbeiderens tro/livssyn påvirker klientens opplevelse av den hjelpen som gis. Samtidig svarer 61 % eget livssyn påvirker deres handlinger i sosialt arbeids praksis. Dette kan gi grunnlag for interessante vurderinger om praksis.

Utsagnet: ”etiske spørsmål er nært knyttet til tro/livssyn i mitt sosiale arbeid”, gir 37 % enighet, 37 % uenighet og 26 % som svarer «nøytral».

På spørsmålene om sosialarbeidernes kompetanse til å hjelpe klienter i religiøse/livssynsrelaterte og deres eventuelle behov for å øke sin kompetanse om dette, er svarene meget delte. En grunn til dette kan være en faglig vurdering om hvorvidt slike spørsmål oppfattes å være en del av det som sosialt arbeid skal befatte seg med. Hvis problemet er av overveiende religiøs/livssyns art, kan det virke rimelig å si at dette er noe som bør henvises til en annen type kompetanse. 42 % av svargiverne mener at sosialarbeiderne har slik kompetanse, mens 29 % er

enig i at de ikke har det.

På det mer generelle spørsmålet om sosialarbeiderne bør øke sin kompetanse om forhold knyttet til tro og livssyn, svarer 43 % at de er enig i det, 30 % svarer nøytralt og 27 % er uenig. Dette er et interessant budskap til utdanningsinstitusjonene.

Utsagnet om at en sosialt arbeids praksis som inkluderer religion/livssyn kan gi klientene mer tro på seg selv, deler materialet i tre omtrent like store grupper, de enige (26 %) de uenige (36 %) og de nøytrale (38 %). Utsagnet om at inkludering av religion og livssyn har positiv betydning for klientens utbytte av samtalen får hele 49 % som svarer nøytralt, mens 19 % ser seg enig og 32 % uenig i dette. Her må vi igjen minne om metodeproblemet med å tolke hvordan dette skal forstås.

En liknende svarprofil fremtrer på spørsmålene om inkludering av religion og livssyn er i strid med sosialt arbeids faglighet og FOs yrkesetiske retningslinjer. Den største gruppen er de som svarer nøytralt på dette, mens det er noen flere som er uenig i utsagnet enn som er enig. Her det antakelig et behov for en drøftelse både på et faglig og et organisasjonsmessig nivå i FO og i utdanningsinstitusjonene.

En nærmere drøftelse av de svar som viser enighet versus uenighet i svargruppen synes interessant.

Samlet sett gir disse holdningsdataene et bilde av et skeptisk/ambivalent forhold til spørsmålet om inkludering av religion/livssyn i sosialt arbeids praksis, selv om betydningen av religion og livssyn for menneskers liv er klart anerkjent. Dette har slik sett visse paradoksale aspekter som bør lede til en faglig diskusjon av innholdet i sosialt arbeid i forhold til menneskers eksistensielle spørsmål i et holistisk perspektiv, slik rammeplanen beskriver fagets grunnlag og utfordringer.

24.1.3 Klientsituasjoner hvor det er passende å ta opp spørsmål om religion og livssyn?

I spørsmål 17 og 18 ble det skissert en rekke ulike klientsituasjoner med spørsmål om det er passende å ta opp religion(sp.17) og livssyn(sp.18) i disse situasjonene. Svarfordelingen gjenspeiler også her noen grad av sammenfall av synspunkter blant svargiverne, på enkelte spørsmål. Men på mange spørsmål er variasjonen bemerkelsesverdig.

Svarene vil åpenbart avhenge både av hvilken erfaring den enkelte sosialarbeider har med den konkrete klientsituasjon og med hvordan de generelt karakteriserte klientsituasjoner vil avhenge av situasjonens innhold og kontekst og således betingelsene for sosialarbeiderens stillingtaken til svaret. Vi minner om at 70 % av svargiverne var enig i at spørsmålet om religion og livssyn ikke skulle tas opp uten at klienten selv har reist spørsmålet.

Svarfordelingen viser at det er betydelig variasjon på den måten at noen klientsituasjoner aksepteres av flere som grunn til å ta opp spørsmål om religion og livssyn, mens andre scorer lavt på dette. Vi ser imidlertid at det på alle spørsmål er slik at flere finner det passende å ta opp

spørsmål om livssyn enn om religion. Likevel er det bare på tre av de nevnte klientsituasjoner at et flertall av respondentene sier at det er passende. Det råder således en generell skepsis/ambivalens blant svargiverne om disse spørsmålene. Andelen som varer nøytralt er på 33 % (variasjon fra 18 % til 38 %) på de fleste spørsmålene.

De klientsituasjonene hvor den høyeste andel av svargiverne sier at det er passende å ta opp religion er når klienten vil bli fosterforelder (50 %), er dødssyk (48 %) vil bli adoptivforelder (45 %) og sørger etter å ha mistet noen (37 %). Det er også disse situasjonene som scorer høyest når det gjelder å ta opp livssyn. Dette tyder på at svargiverne oftere ser situasjoner som er mer personlig nære og eksistensielle som grunnlag for å ta opp religion og livssyn.

På de andre sosiale problemene ser vi at tallene er systematisk lavere både for religion og livssyn. Lavest kommer situasjoner med arbeidsledighet og familieproblemer. Men også incest, vold i partnerforhold og soning/rettsforfølgelse, er situasjoner der meget få finner det passende å ta opp særlig religion, men også livssyn. Dette er kanskje ikke overraskende. Mer overraskende er det kanskje at situasjoner hvor klienten har opplevd naturkatastrofer og terror, heller ikke medfører at mange av svargiverne finner det passende å ta opp religion/livssyn.

Det faktum at det jevnt over er klart flere som finner det passende å ta opp livssyn enn religion skyldes for det meste at de som finner det OK å ta opp religion også finner det OK å ta opp livssyn. Blant de som ikke finner det OK å ta opp religion, er det imidlertid en betydelig andel som finner det OK å ta opp livssyn. Dette er på den ene siden naturlig, men på den annen måte kan det sees på som et interessant paradoks. Er de som aksepterer at religion inkluderes mer tolerante overfor livssyn enn de som bare som aksepterer livssyn, men ikke religion? For ordens skyld må det nevnes at det også er en betydelig andel blant de med religiøst livssyn som verken vil ta opp religion eller livssyn i disse situasjonene, men også noen (få) med ikke religiøst livssyn som aksepterer at religion og livssyn passende kan reises i noen av disse situasjonene. Det er altså tydelige variasjoner både innenfor den religiøse og den ikke religiøse gruppen om svarene på våre spørsmål.

24.1.4 Holdning til å ta opp religion og livssyn i klientsituasjoner med diskriminering

I klientsituasjoner hvor problemet er knyttet til diskriminering, finner vi at meget få av svargiverne ser det som passende å ta opp religion i forhold til aldersdiskriminering (3 %), diskriminering på grunn av uførhet (4 %) og diskriminering på grunn av fattigdom (5 %). Tallene for å ta opp livssyn i disse situasjonene varierer fra 22 % – 25 %, noe som også er lave tall, selv om det er markant høyere oppslutning om dette enn å ta opp religion. Vi ser altså at i forhold til disse sosiale problemene fremstår religion og livssyn som helt marginale når det gjelder inkludering i praksis.

I klientsituasjoner som innebærer diskriminering på religiøst grunnlag er det imidlertid stor oppslutning om å ta opp religion (62 %) og livssyn (64 %). Men 14 – 15 % er uenig i dette. Dette kan kanskje indikere en ideologisk forankret/prinsipiell holdning som konsekvent

innebærer utelukkelse av religion og livssyn som fremmedelementer i Sosialt arbeids praksis.

Det er også relativt høye tall for å ta opp religion (38 %) og livssyn (49 %) i situasjoner med diskriminering på etnisk/kulturelt grunnlag. Men vi ser at det er markert lavere enn når det gjelder religiøs diskriminering. Egentlig er vi overrasket over at flertallet ikke finner det passende å ta opp religion og livssyn i denne sammenhengen.

24.2 Svargivernes erfaring med å møte religion/livssyn i sosialt arbeids praksis?

24.2.1 Hvilke religioner/livssyn har svargiverne møtt?

Vi ønsket å finne ut mer om hva slags erfaringer svargiverne hadde med å møte religion og livssyn i sin praksis. Vi lurte på av dette var et rent unntaksfenomen som mest var av teoretisk interesse, eller om det var noe som det var utbredt erfaring med.

På spørsmål om hvilke religioner svargiverne hadde møtt i sin praksis fikk vi svar som indikerer at det er en utstrakt erfaring å møte folk med ulike religioner. Ettersom det ikke foregår noen systematisk registrering av klienters religiøse bakgrunn, og bare et mindretall (23 %) er enig i at informasjon om klientens religion og livssyn bør være en del av en kartleggingssamtale i kartleggingsfasen i et klientforhold, er det interessant at hele 88 % svarer at de har møtt muslimer, mens 58 % svarer at de har møtt katolske kristne. Et flertall av svargiverne hadde også møtt andre kristne minoriteter som pinsevenner, baptister og metodister. Selv små religioner i Norge som buddhister og Hinduer hadde 20 % av svargiverne møtt. Den nye form av åndelighet som i en viss utstrekning har gjort seg gjeldende i Norge, kalt "new age", har blitt møtt av 34 % av svargiverne. Dette viser at religion faktisk ikke kan sies å være et helt marginalt fenomen i sosialt arbeids praksis.

Dette inntrykket forsterkes av svarene på de øvrige spørsmålene. Bare 16 % oppgir at de sjelden eller aldri er oppmerksom på at en klient kan ha religiøse spørsmål som del av sin livssituasjon. 53 % av svargiverne svarer at de noen ganger/ofte har møtt klienter som direkte har reist spørsmål eller berørt religiøs tro i klientsamtalen. Vi ser videre at 45 % har erfart noen ganger/ofte at religiøse spørsmål/problemer har vært et underliggende aspekt i klientens problemer.

Tallene viser også halvparten av de som har erfart at religiøse aspekter har vært et underliggende moment i klientens situasjon noen ganger (33 %) eller "ofte" (17 %) har tatt dette eksplisitt opp i samtalen. Dette viser at det ikke er slik at klientenes direkte uttrykte ønske alltid er en forutsetning for at spørsmålet tas opp.

Samlet betyr svarene nevnt ovenfor at religion og religiøse spørsmål ikke kan sies å være noe som bare marginalt finnes i sosialt arbeids praksis. Det er i utstrakt grad en erfart virkelighet for mange av svargiverne.

Men vi ser at disse siste spørsmålene deler svargiverne i to grupper, hvor den ene sjelden eller aldri har erfart religion som et moment hos klientene, mens den andre halvparten svarer at dette er klart mer vanlig.

24.2.2 Svargivernes bruk av hjelpeintervensjoner relatert til religion og livssyn

Det er noen av hjelpeintervensjonene som skiller seg ut ved at forholdsvis mange har brukt dem, selv om vi ikke vet hvor ofte de har gjort det. De hjelpeintervensjonene som er blitt brukt av den høyeste andel av svargiverne er preget av at de kan sies å være intervensjoner som kan knyttes til generelle tilnærminger i sosialt arbeid. Konkret gjelder det:

- Samtale med en klient om hvilken rolle religion og/eller livssyn spiller i forhold til viktige personer i klientens familie eller nettverk (57 %)
- Bidra til at klienten kan se hvilken praktisk støtte en kan få i sin menighet/livssynsamfunn (50 %)
- Bidra til at klienten kan se hvilke ressurser som finnes i egen tro/livssyn for å finne meningen med sin situasjon (47 %).

Det er også ikke uvanlig at svargiverne svarer at de har henvist en klient til en prest eller andre religions- /livssyns ledere (39 %). Det er kanskje likevel mer bemerkelsesverdig at et klart flertall aldri har gjort det.

Det er også en gruppe virkemidler som er brukt av om lag en femtedel av svargiverne.

- Anbefale klienten deltakelse i nettverk av religiøs eller livssyns karakter (22 %)
- Bruke eller anbefale litteratur, musikk, film om religion/livssyn (20 %)
- Hjelp klienten til å reflektere om hva som skjer etter døden sett ut fra eget religion/livssyn (19 %)
- Be privat for en klient (16 %)
- Hjelp klienten til å utvikle religiøst ritual/livssynsritual som en del av sosialt arbeidsintervensjon (15 %)

Virkemidler som å be sammen med en klient (5 %), delta i klienters religiøse ritualer/livssynsritualer som del av praksis (10 %), meditere sammen med en klient (1 %) og berøre en klient for ”healing” (1 %) er det bare meget få av svargiverne som har gjort.

Dette gjør at vi tenker at jo mer ”religiøs” intervensjonene er, desto sjeldnere er de blitt brukt. Jo mer de er knyttet til vanlige intervensjoner, kjent fra sosialt arbeid, jo mer blir de brukt. På denne

bakgrunn er det kanskje bemerkelsesverdig at bruk av sosiale nettverk og litteratur /film scorer såpass lavt. Det antas at dette kan henge sammen med manglende oppmerksomhet på at dette kan være relevant i denne sammenhengen.

Uansett må en i vurderingen av disse tallene ha i mente at vi ikke vet hvor ofte de som svarer at de har anvendt den enkelte hjelpeintervensjon faktisk har brukt den. Vår vurdering er at bruken av disse virkemidlene jevnt over antakelig er nokså begrenset.

24.2.3 Er disse intervensjonene passende i sosialt arbeid?

På grunn av den forholdsvis begrensede bruk at de fleste av de aktuelle hjelpeintervensjoner, finner vi **finner vi en nesten overraskende mye høyere andel som finner disse intervensjonene passende i sosialt arbeid, selv om mange altså ikke har brukt dem selv noen gang.**

Vi ser av tallene at tre av hjelpeintervensjonene er nesten allment akseptert. Det er:

- Henvisning til prest/livssynsrepresentant (82 %)
- Praktisk støtte fra menighet/livssynssamfunn (81 %)
- Samtaler med klienten om nærpersoners betydning for tro og livssyn (80 %).

Vi ser også at et stort flertall av svargiverne i tillegg finner det passende:

- Å hjelpe klienten til å se hvilke ressurser som finnes i egen tro/livssyn for å finne mening i sin situasjon (74 %)
- Å hjelpe klienten til å se negative sider ved sin tro/livssyn (69 %)

Et knapt flertall finner det også passende å meditere privat for å forberede et møte med en klient (57 %). Hjelp til klienten til å reflektere over hva som skjer etter døden sett ut fra eget livssyn/religion (52 %), ansees også passende av et flertall.

Disse data bør gi grunnlag for en nærmere faglig drøftelse om definisjonen av sosialt arbeid og innholdet i sosialt arbeids praksis. Det er behov for å klargjøre det grunnleggende spørsmål om hva som mer konkret skal kunne inkluderes i sosialt arbeid hvis en mener at en slik inkludering er legitim og kan være positiv for klienten. Det gjelder også spørsmålet om hva som meningsfylt kan inkluderes i grunnutdanning til sosialarbeider.

Det er antakelig et poeng her at spørsmålet om hvorvidt den aktuelle hjelpeintervensjon er passende, forstås som et spørsmål om det kan være passende i gitte situasjoner. Det blir lavere tall for hva en faktisk har gjort fordi de aktuelle betingelser for å gjøre dette ikke har vært

tilstede.

Konklusjonen er at det må skapes et faglig grunnlag for en klarere sortering av ulike problemtyper som sosialarbeidere kan møte med egen kompetent håndtering på den ene side og henvisning til annen kompetanse i forhold til den enkelte konkrete utfordring på den annen side.

24.3 Noen av hovedtendensene fra datamaterialet illustreres i de kvalitative data

Et hovedpunkt som fremkommer klarere gjennom de åpne spørsmål er svargivernes høye grad av ”principled pragmatism” når det gjelder forutsetningen for å inkludere religion og livssyn i sosialt arbeids praksis. Dette innebærer en utstrakt enighet om at sosialarbeideren skal være der klienten er også i den forstand at hvis klienten bringer opp religiøse spørsmål/ livssynsspørsmål i klientsamtalen, så bør sosialarbeideren så langt råd er møte klienten på dette. Flere av de som hevdet dette understreket også at sosialarbeideren måtte forholde seg personlig nøytralt til slike spørsmål om de ble berørt i samtalen. Nøytralitet i betydningen ”ikke påvirkning”, ser ut til å være utbredt. Dette synet fremstår som en type profesjonsperspektiv som er utbredt.

Men også de åpne, kvalitative spørsmålene viser at svargiverne på ingen måte fremstår med ensartet syn og praksis. Behovet for en faglig profesjonell gjennomgang av temaet vises også indirekte her.

Dette vises i innstillingen til vårt tema hvor kommentarene varierer fra de sterkt positive til inkludering av temaet i praksis og utdanning, til noen som helt konsekvent avviser dette. Det ble også hevdet at det tema vi tar opp lenge har vært noe nær et tabu i sosialarbeiderkretser i Norge. Det er kanskje for sterkt uttrykt, men skepsis og ambivalens synes i betydelig grad å være til stede hos mange.

24.4 Det er markant forskjell mellom norske og amerikanske sosialarbeidere

I kapittel 11 har vi presentert vår sammenliknende studie av de norske svargivernes svar fra 2011 og de amerikanske fra 2008. Vi understreker innledningsvis at det er mange problemer med en slik sammenlikning. Det gjelder blant annet størrelsesforskjellen mellom landene og antallet svargivere i de to undersøkelsene. Svarprosenten i den amerikanske undersøkelsen er bare 23 %, noe som også medfører et betydelig problem. Vi har likevel under tvil konkludert at de to undersøkelsene er sammenliknbare, men understreker at usikkerheten er stor.

Det faktum at svarprosenten er så lav, finner vi å være bemerkelsesverdig fordi vi opererer med en antakelse om at de som svarte på undersøkelsen både i USA og i Norge har vært mer enn vanlig interessert i temaet. Ut fra dette ville vi ha forventet en høyere svarprosent i USA. Det kan således være at svargiverne i den amerikanske undersøkelsen er helt spesielt mye opptatt av temaet. Dette kan jo da sees som et ytterligere problem med representativiteten.

Når vi sammenholder dette med at bare 1/3 av de amerikanske svargiverne har hatt tema knyttet

til religion og livssyn inkludert i sin utdanning, kan dette være en indikasjon på at integrering av disse tema i sosialt arbeids praksis, neppe er så vanlig som data i undersøkelsen fra USA i 2008 viser. Angells gjennomgang av litteraturen i Amerika om livssynsfaktoren i rusbehandling og vår gjennomgang av et utvalg amerikanske lærebøker, kan også sees på som indikasjoner på at situasjonen i USA er mer lik den skandinaviske, enn det våre tall viser. Vår gjennomgang av litteraturen viser likevel at det i USA/England synes å være noe mer faglitteratur om vårt tema enn i Norge.

På den annen side kan både profesjonelle kodekser og samfunnssituasjonen gjøre at religion framstår som mer utbredt og naturlig del også i fagutøvelse i USA enn i Norge. Over 90 % av svargiverne i det amerikanske utvalget har utdanning på masters nivå eller høyere, mens situasjonen i Norge er at det store flertall av sosialarbeidere har utdanning på bachelor nivå. Dette kan gi inntak til en tolkning knyttet til noen elementer fra profesjonsteori og forskjellen mellom profesjon og semi-profesjon.

Det er åpenbart klart at det amerikanske samfunn generelt er betydelig mer preget religion enn Norge som et eksempel på den Skandinaviske sekulære samfunnssituasjon. Tall fra World Values Survey fra 2008 illustrerer denne forskjellen som også er mye omtalt i litteraturen (Berger mfl. 2008). Vi har den hypotese at dette medfører både at amerikanske klienter vil være mer opptatt av den religiøse dimensjon i tilværelsen enn norske klienter vil være, og dermed oftere knytte an til/bringe opp slike momenter i sitt møte med sosialarbeidere. Tilsvarende kan amerikanske sosialarbeidere antas å være mer vant til og fortrolig med denne situasjonen både blant klientene og for sin egen del. De kan derfor antas å ha en klart mer inkluderende holdning og praksis enn de norske.

Resultatene fra sammenlikningen viser en rekke forskjeller mellom svargiverne i de to undersøkelsene. De norske har sin arbeidsplass i Velferdsstaten og 84 % er offentlig ansatt. De amerikanske svargiverne hadde sin arbeidsplass i stor grad knyttet til Mental Health (50 %) og somatisk helse (10 %) og deretter en stor spredning på ulike små grupper. 60 % av de amerikanske svargiverne var ansatt i privat sektor. Disse tallene fanger opp en virkelighet som i grove trekk er representativ. Men både andelen i Mental Health og andelen med utdanning på master nivå eller høyere, er alt for høy i forhold til universet av alle amerikanske sosialarbeidere.

Også av flere andre grunner er vår vurdering at det amerikanske utvalget har en stor skjevhet som gjør det enda mindre representativt enn det norske.

Data om inkludering av religion og livssyn i ulike klientsituasjoner og bruk av religiøst/livssyns baserte hjelpeintervensjoner viste en markant ulikhet mellom de to undersøkelsene som et hovedfunn. Det var imidlertid også likheter mellom dem på noen måter.

Det er sterkt og systematisk slik at andelen som finner det passende å ta opp religion og livssyn er høyere i USA enn i Norge. Særlig stor er forskjellen når det gjelder å ta opp religion. Når det gjelder å ta opp livssyn er forskjellene relativt mindre, men også her er forskjellen stor.

Likheten ligger ikke overraskende at det i begge land anses mer passende å ta opp livssyn enn religion i de ulike klientsituasjoner. Vi ser også at de høyeste andeler for aksept i begge land finnes knyttet til situasjoner som:

- Når klienten er dødssyk
- Når klienten sørger etter å ha mistet noen
- Når klienten vil bli fosterforeldre/adoptivforeldre.
- Når klienten er utsatt for religiøs diskriminering.

Men i USA ser vi at også situasjoner med arbeidsledighet, psykiske lidelser, rus og familieproblemer ansees å gjøre det passende å ta opp religion i stor utstrekning. Få av svargiverne i Norge anser det passende å ta opp religion i disse situasjonene.

Tallene for bruk og aksept av hjelpeintervensjoner relatert til religion og livssyn, styrker og utdyper bildet av forskjellene. Blant de amerikanske svargiverne har et flertall brukt alle hjelpeintervensjonene med unntak av det å be sammen med en klient (27 %). Blant de norske er det bare en intervensjon som et flertall har brukt. Det er de 57 % som svarer at de har hatt samtale med en klient om rollen religion/livssyn spiller i forhold til viktige personer i klientens familie eller nettverk. Likheten mellom svarene fra USA og Norge er imidlertid at jo mer religiøst preget hjelpeintervensjonen er, desto lavere andel som har brukt den. Jo mer intervensjonen kan sies å være en mer vanlig variant av sosialt arbeid, jo flere har brukt den. Vi ser også at forskjellen mellom de to svargivergruppene er større om de har brukt den aktuelle intervensjon enn om den ansees passende i sosialt arbeid.

Vi konkluderer med en tentativ oppfatning om at forskjellene som fremkommer gjennom de to undersøkelsene er reell, men mindre enn hva en bedre og mer representativ undersøkelse ville vist.

Når det gjelder å forklare forskjellene, tentativt og hypotetisk, fremstår religion som hovedforklaringsfaktoren. Vi antar at den samlede effekt av den religiøse samfunnsituasjonen som kontekst, sosialarbeidernes religiøse situasjon og erfaring, samt klientenes religiøsitet, medfører mer positive holdninger og mer utbredt praksis for å inkludere religion og livssyn i sosialt arbeid i USA enn i Norge og Skandinavia.

Vi antar videre at andre faktorer trekker i samme retning. Det gjelder de sosialpolitiske rammebetingelser for sosialt arbeid og oppfatningen av hva sosialt arbeid er i de to landene. Her er det viktige ulikheter som vi antar har en betydning. Et samlet kulturperspektiv på spørsmålet om forklaringer, anser vi for å være relevant og fruktbart sammen med det sosialpolitiske og religiøse perspektiv.

Det som antakelig minker forskjellene mellom USA og Norge antar vi er en profesjonell, moderne faglig kultur som er internasjonal. Hegemoniet for såkalt ”evidens basert” sosialt arbeid som står sterkt i USA, men også ellers i den vestlige verden, antas å ha elementer som minker rommet for inklusjon av elementer fra religion og livssyn inkludert i sosialt arbeid.

Det går an å analysere disse antakelsene noe videre med statistikk på det foreliggende materiale, i alle fall i en teknisk forstand. Vi har gjort litt med dette og har sett at forskjellene på de religiøse og ikke religiøse i USA gir signifikante utslag. Vi har også vist i del 3 av rapporten at de norske resultatene varierer med ulike variabler. Mer kan gjøres med dette i et oppfølgende arbeid. Men de metodesvakheter vi har understreket i materialet medfører at vi konkluderer at et analysearbeid av de ovennevnte antakelser bør gjøres på et nytt og bedre data grunnlag.

24.5 Hvilke faktorer gir størst variasjon på svarfordelingen?

I rapportens del 3 har vi sett nærmere på variasjoner og sammenhenger i data. Her skal vi fremheve noen hovedtrekk.

24.5.1 Variasjoner etter alder

Samlet sett slår ikke aldersvariabelen så sterkt ut at den modifierer de alminnelige inntrykk som vi har presentert.

Det er imidlertid en sammenheng mellom alder og syn på sosialarbeidernes generelle kompetanse til å hjelpe klienter med religions/livssynsspørsmål. 19 % av de yngste er enig i at sosialarbeiderne ikke har slik kompetanse, mens 36 % av de eldste er enig i det (korrelasjon 0.264). De yngste er mer positive til å ta opp religion/livssyn og svarer i høyere grad at sosialarbeidere har kompetanse til det. Dette anses korrelert med utviklingen av utdanningen over tid.

Vi ser også at de yngste i klart høyere grad mener det er passende å ta opp religion og livssyn i de ulike klientsituasjonene. Korrelasjonene her varierer mellom 0.2 og 0.3 og markerer samlet en klar variasjon etter alder.

Vi finner også et klart mønster etter alder når det gjelder bruk av og holdning til de ulike religions/livssyns baserte hjelpe intervensjonene.

Dette mønsteret er imidlertid motsetningsfylt på den måten at de eldste i klart større grad har brukt de aktuelle hjelpeintervensjonene, mens de yngre klart oftere finner dem passende. Dette henger antakelig sammen både med holdningsforskjeller, som før nevnt, men også det faktum at de eldste har vært lengst i praksis og derfor antakelig har møtt flere situasjoner som har gjort det passende å ta virkemiddelet i bruk, selv om de generelt er mer skeptisk til dette enn de yngre.

24.5.2 Variasjon etter kjønn

Effekten av denne variabelen på de ulike svarfordelingene er generelt sett så begrenset at vi med

de metodiske problemer som er nevnt i liten grad finner klare variasjoner.

Men på noen av spørsmålene om inkludering av religion/livssyn i enkelte klientsituasjoner finner vi noen utslag med betydelig forskjell og sterk korrelasjon. Det gjelder interessant nok de klientsituasjoner som vanligvis scorer høyest når det gjelder å ta opp både religion og livssyn. Forskjellen er størst når det gjelder at klienten vil bli fosterforelder og adoptivforelder. Her er korrelasjonene over 0.3 som indikerer at kvinner er klart mest positive til å ta opp religion/livssyn. Også når det gjelder at klienten sørger etter å ha mistet noen gir sterk korrelasjon, særlig til å ta opp livssyn. Vi ser også at det på spørsmålene om diskriminering på grunn av religion og på grunn av kultur og etnisk bakgrunn er menn klart mer restriktive til å ta opp religion og livssyn. Bare 43 % av mennene er enig at det er passende å ta opp religion i en situasjon hvor klienten er utsatt for diskriminering på religiøst grunnlag.

Det er også en tendens til at kvinnene oftere har møtt klienter som har tatt opp spørsmål knyttet til religion og livssyn og oftere erfart at religiøse spørsmål har vært et underliggende aspekt i klientens presenterte problemer. Kvinnene fremstår således mer oppmerksomme på denne dimensjonen i sin praksis.

24.5.3 Variasjon etter arbeidssted

Vi antok at variabelen nåværende arbeidssted/felt, tross metodeproblemer med kategorisering skulle innvirke noe på svarfordelingen. Men utslagene ble mer systematiske og større enn forventet.

Generelt er det slik at de som har størst nærhet i sin praksis til de aktuelle problemstillinger også er mer positiv til inkludering av religion og livssyn enn de øvrige. Men de NAV ansatte skiller seg ut fra dette ved at de er de mest skeptiske til å inkludere religion/livssyn i de sakene de arbeider med.

Men de NAV ansatte skiller seg ut ved at de vanligvis har den laveste andelen av svargiverne som finner det passende å inkludere religion og livssyn i sosialt arbeid. Men på noen felter, oftest langt fra det NAV vanligvis arbeider, med har de enkelte ganger mer åpning for at religion og livssyn kan inkluderes.

Vi stiller et forsiktig spørsmål om tallene fra NAV – svargiverne indikerer en generell tendens til at det faglige fokus i sosialt arbeid er blitt innsnevret i denne kontekst? NAV behandler saker mer enn personer? Spørsmålet om sosionomprofesjonens rolle i NAV indikeres også av disse tallene, tenker vi.

24.5.4 Svarfordelingen etter utdanningssted

Vi var spørrende til om svargiverne utdannet ved Diakonhjemmet Høgskole ville skille seg ut fra svargiverne fra de andre utdanningsinstitusjonene på grunn av den kristne basis for institusjonens

sosialarbeiderutdanning.

Hovedsvaret er at det gjør de i betydelig, men varierende, grad. Det fremkommer at svargiverne fra Diakonhjemmet klart oftere enn de andre svarer at de er kristne (83 %) og at de har hatt problemstillinger knyttet til religion og livssyn i sin sosialarbeiderutdanning (78 %). Religion vurderes klart oftere som en positiv motivasjonsfaktor og som en ressurs i sosialt arbeid. Det er også markert høyere andel som svarer at tro påvirker egne handlinger i praksis. Færre ser inkludering av religion og livssyn i motsetning til sosialt arbeids faglighet og FOs yrkesetiske retningslinjer.

Ser en imidlertid på andre data, kan de tolkes som et uttrykk for at forskjellen i bakgrunn og grunnleggende holdninger, er større enn i den konkrete praksis i sosialt arbeid. Vi finner at flere fra Diakonhjemmet har praktisert de mest ”religiøse” hjelpeintervensjonene, mens de er mer på linje i de mer vanlige hjelpeintervensjonene. Det er heller ingen markant forskjell mellom svargiverne utdannet ved Diakonhjemmet og de andre om hva de har erfart med temaet i sin praksis. Vi har tolket dette som en effekt av profesjonaliseringen av sosialt arbeids praksis.

24.5.5 Svarfordeling etter om religion/livssyn var inkludert i utdanningen

Halvparten av svargiverne svarer at religion og livssyn var inkludert i deres sosialarbeiderutdanning på ulike måter. 57 % av de som er utdannet etter 1990 har hatt det, og 60 % av de som er utdannet etter 2002. I gruppen utdannet før 1990 er det bare 30 % som svarer at temaet religion/livssyn var inkludert i utdanningen. Dette indikerer at det har skjedd markant en utvikling i utdanningene i vårt tema over tid.

Tallene viser en nesten overraskende stor effekt av om temaet er behandlet i utdanningen.

De som har hatt dette er klart oftere positiv til å inkludere temaet i sosialt arbeid og er klart oftere uenig i at temaet er på kollisjonskurs med sosialt arbeids faglighet og de yrkesetiske retningslinjene.

Men også i denne variabelen finner vi at den skiller mer hva gjelder holdninger enn den hva en gjenfinner i praksis.

Vi peker på behovet for nærmere og bedre studier av sammenhengen mellom utdanning og praksis her.

24.5.6 Svarfordelingen etter religions- livssynstilhørighet

Vi antok at svargivernes religions- og livssynstilhørighet ville påvirke svarene i vår undersøkelse. Vi fant at religion hadde innvirkning på svarfordelingen når det gjelder holdninger. Forskjellene var ikke alltid like store. Men de gikk nokså systematisk i retning av at de religiøse var mer positive til å inkludere religion og livssyn i sosialt arbeids praksis. Vi ser at mens 49 %

av de religiøse svarer at etiske refleksjoner er nært knyttet til deres livssyn, er det bare 22 % av de ikke religiøse som svarer det. Det er også slik at 53 % av de religiøse svarer at sosialarbeidere bør utvide sin kompetanse om religion/livssyn, mot 30 % av de ikke religiøse. Det er også noe høyere andel av de religiøse som mener at religion passende kan tas opp i flere av de ulike klientsituasjonene.

Vi ser også at hele 42 % av de ”ikke –religiøse” svarer at de har negative følelser knyttet til religiøse erfaringer. Dette kan være en av grunnene til at det norske materialet så klart har en mer restriktiv holdning til inkludering av religion i forhold til å inkludere livssyn mer allment. Denne tendensen er som vi har sett sterkere til stede i det norske materialet enn i den amerikanske fra 2008 som vi har sammenliknet med.

Vi ser også at forskjellene mellom gruppene er mindre når det gjelder praksis enn når det gjelder holdninger, selv om der er en viss ulikhet i forventet retning også her.

24.5.7 Svarfordelingen etter religiøs praksis

Formell religiøs tilhørighet kan innebære en religiøs praksis, men gjør ikke alltid det. Vi antok at aktiv religiøs praksis i form av kirkegang/møtedeltakelse og andre former som bønn, samtale og meditasjon, ville ha større innvirkning på svarfordelingen enn religiøs tilhørighet alene.

På de fleste holdningsvariablene finner vi klar og sterk sammenheng. De med høyest aktivitet er klart mest positive til religion, og til inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeid. Kirkegjengerne kommer i en mellomgruppe, mens de ikke aktive scorer lavest på dette.

Den aktive gruppen har ofte omtrent like høy score på disse holdningsspørsmålene som svargiverne i den amerikanske undersøkelsen.

Når vi ser på bruken av og aksept for de ulike religiøst/livssynsrelaterte hjelpeintervensjonene, finner vi igjen at bruk av de mest religiøst pregede intervensjonene er sterkt korrelert med religiøs aktivitet. De mer generelle intervensjonene er mindre påvirket av svargivernes religiøse aktivitet. Vi ser imidlertid at av de mest aktive er det 67 % som har henvist en klient til prest eller livssynsleder, mens det tilsvarende i den ikke aktive gruppen er 34 %. Denne forskjellen finner vi interessant og kan gi grunnlag til refleksjon om ulike henvisningspraksiser.

Samlet sett fremstår variabelen religiøs aktivitet med den sterkeste effekt på svarfordelingen i vår undersøkelse.

Det imidlertid en annen variabel som står omtrent like sterkt, som vi har sett.

24.6 Nærmere analyse av relasjonen - holdninger - praksis - holdninger

Vi har gjort noen videre undersøkelser av relasjonene mellom ulike holdninger og praksis for å

tentativt komme noe lengre i en forståelse av sammenhengene i de fenomener vi undersøker. Dette er fremstilt i kapitlene 19 – 24. Her bygger vi i betydelig grad på data fra de nye spørsmålene vi laget om sosialarbeidernes erfaring med møte med religion og livssynsspørsmål i sitt arbeid. Disse data, sammen med data om hvilke religiøst/livssynsbaserte hjelpemidler sosialarbeiderne faktisk har tatt i bruk, er data om sosialt arbeids praksis. Vi finner disse data mest fruktbare for å forstå spørsmålet om inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis.

Data om holdninger til å inkludere religion og livssyn i sosialt arbeid er de vesentligste holdningsspørsmålene.

24.6.1 Svargivernes generelle holdninger og deres møte med religion/livssyn i sosialt arbeids praksis

Vi forventet at positive holdninger til å inkludere religion og livssyn i sosialt arbeids praksis ville påvirke svarene om hvilke erfaringer svargiverne hadde med å møte religion og livssyn i egen praksis.

Analysen av svarfordelingen bekreftet denne antakelsen i stor grad. De som på ulike måter var mest positive til inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis, var i klart høyere grad oppmerksomme på religiøse spørsmål i klientens situasjon. De hadde også langt oftere møtt klienter som hadde tatt opp tro i samtalen og vært oppmerksom på/sett religiøse tema som et underliggende problem i de presenterte problemer.

24.6. 2 Svargivernes generelle holdninger og deres bruk av ulike hjelpeintervensjoner

Vi finner et visst utslag av de ulike holdningsvariablene på svargivernes bruk av de ulike hjelpemidlene. Men sammenhengen er her ikke så sterk som på data om møtet med religion og livssyn i praksis. Men jo mer religiøst ladet disse holdningsvariablene er - desto flere har brukt disse hjelpeintervensjonene.

Tendensen er tydelig, men bare unntaksvis sterk.

24.6.3 Sosialarbeidernes møte med klienter som tar opp religion – sammenheng med holdninger og praksis i sosialt arbeid - og sammenhengen i praksis

Her bruker vi sosialarbeidernes møte med klienter som har reist religion i samtalen som uavhengig variabel og ser hvordan denne variabelen påvirker ulike holdningsspørsmål. Vi ser at den gruppen som iblant/ofte har møtt slike klienter systematisk er mer positive til å inkludere religion og livssyn i sosialt arbeids praksis. Dette gjelder sterkest i forhold til de generelle holdningene.

Når det gjelder innvirkning på om det er passende å ta opp religion i de ulike klientsituasjonene, finner vi svakere utslag, selv om forskjellen er markant særlig på diskriminerings situasjonene om religion og etnisk bakgrunn.

Når det gjelder innvirkningen på om det er passende å ta opp livssyn i disse klientsituasjonene finner vi enn mer systematisk, bred og sterk sammenheng.

Vi ser videre at de sosialarbeiderne som svarer at de iblant/ofte har møtt klienter som tar opp tro klart oftere enn de andre svargiverne har møtt klienter med ulik trosbakgrunn. Det er også slik at de sosialarbeiderne som oftest har møtt klienter som tar opp tro langt oftere enn de andre er oppmerksom på at klientene kan ha religiøse spørsmål som en del av sin livssituasjon. De ser også klart oftere at religiøse spørsmål kan være en underliggende dimensjon i samtalen. De har også langt høyere andel som følger dette opp i samtalen enn blant de som sjelden har sett dette.

Vi har tolket disse klare sammenhengene som et utslag av relasjonen mellom klient og sosialarbeider. Noen sosialarbeidere opplever sjelden å møte klienter som tar opp trosspørsmål. Dette kan være fordi de i mindre grad er åpen for det og derfor ikke signaliserer det. Det kan også være at de i mindre grad derfor har antenner/sensitivitet som kan fange dette opp. Andre sosialarbeidere signaliserer kanskje både åpenhet og evne til å se slike signaler fra klientene og vil derfor oftere oppleve å møte det. Sosialt arbeid har i høy grad med samspill og sensitivitet å gjøre.

Når det gjelder bruk av og legitimitet for ulike hjelpeintervensjoner ser vi en klar og interessant sammenheng. De som oftest har møtt klienter som har reist spørsmål om religiøs tro har også klart og systematisk oftere brukt de ulike hjelpeintervensjonene. Det er denne variabelen som har hatt sterkest virkning på bruken og aksepten for de ulike hjelpeintervensjonene. **Omfanget på erfaringen svargiverne har med å møte klienter som har reist spørsmål om tro, viser seg å bli en nøkkelvariabel til å forstå sentrale spørsmål i vår undersøkelse.**

Hvem er det så som oftest har møtt klienter som tar opp tro? Vi ser at religionstilhørighet bare spiller en begrenset rolle her. Det som derimot spiller en rolle er hvorvidt sosialarbeiderne har hatt uformelle samtaler med kolleger om slike spørsmål. I den gruppen som iblant/ofte har møtt klienter som har reist spørsmål om tro, er det 53 % som har deltatt i slike uformelle samtaler, mens det i den andre gruppen bare er 21 % som har deltatt i slike uformelle samtaler.

24.6.4 Virkningen av om sosialarbeideren har sett religiøse spørsmål som underliggende

Det er som det fremgår av forrige punkt grunn til å se en klar sammenheng mellom spørsmålet om hvor ofte en har møtt klienter som har reist spørsmål om tro i klientsamtalen og spørsmålet om sosialarbeideren har sett religiøse spørsmål som underliggende i klientens presenterte problematikk. Denne sammenheng fremtrer klart og sterkt i en analyse vi gjorde av dette.

Når vi analyserer sammenheng mellom dette siste spørsmålet og holdninger/praksis i

materialet for øvrig, forventet vi derfor å finne forholdsvis like resultater med det vi viste i forrige punkt.

Vi finner således ikke overraskende at de som oftest er oppmerksom på religion som et underliggende aspekt også har klart mer positive holdninger til inkludering av religion i sosialt arbeids praksis både generelt og i de ulike klientsituasjoner. Vi ser også markerte utslag av dette for bruk og aksept av flere av de aktuelle hjelpeintervensjonene. Det finnes noen mindre nyanser, men de omtales ikke videre her.

En test vi gjorde på den samlede effekt av de to nøkkelspørsmålene gir begrenset utslag. Det betyr at effekten av de to variablene er forholdsvis likeartet, men med noen mindre unntak.

24.6.5 Analyse med en additiv indeks for hovedvariablene ”religiøs aktivitet” og ”erfaring med å møte religion”

Vi har sett at religiøs aktivitet er en sterkt virkende variabel for å belyse variasjoner i materialet. Vi har også sett at ”erfaring med å møte religion” i klientsamtalen er en annen sterkt virkende variabel. Vi bygget derfor en additiv indeks for å se på den samlede virkningen av disse to variablene.

Analysen viser at denne indeksen på mange spørsmål gir enda sterkere virkning enn vi fant på de to hovedvariablene hver for seg.

Konklusjonen blir at det er disse to variablene, hver for seg og samlet, som gir den høyeste positive score for inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeid praksis.

Disse er nøkkelvariabler som betingelser for en positiv holdning/praksis til inkludering.

Nøkkelvariabelen(e) for en negativ holdning til inkludering er oppfatningen om at integrering av religion og livssyn vil være i strid med sosialt arbeids faglighet og yrkesetikk.

24.7 Konkluderende drøftelse med et skjematisk bilde av hovedfunn.

Er aspekter fra religion og livssyn **et marginalt fenomen** i det sosialarbeiderne møter i sin praksis, eller er det blitt **marginalisert**? Ligger det i sakens natur, eller har det med profesjonell distansering å gjøre?

Med andre ord – hvis religion og livssyn fremstår som et marginalt element i sosialt arbeids praksis, er dette fordi klientene sjelden er opptatt av det, eller er det fordi det er blitt marginalisert gjennom utdefinering/ut-organisering fra utdanning og profesjonell yrkesutøvelse. I en norsk sammenheng, som et relativt sekulært samfunn og den lutherske to-regiments tenkning

som implisitt kulturell forutsetning, kan det hende at både klientene og sosialarbeiderne finner religion og livssyn perifere i de fleste situasjoner i sosialt arbeids praksis. Det er således ikke sikkert det er en slik forskjell når det gjelder dette i Norge, som det er anført av Bergin (Jf Angell 1994) fra USA.

Uansett - svargivernes reelle oppmerksomhet på og erfaring med å møte klienter som har religion/livssyn som en del av sin situasjon, fremstår som den kanskje mest sentrale nøkkelvariabel i forståelsen av våre funn.

De andre to nøkkelvariablene er svargivernes **religiøse aktivitet** i form av kirkegang og annen religiøs praksis som bønn, og **svargivernes holdning til om inkludering av religion og livssyn er i strid med profesjonell faglighet og yrkesetikk i profesjonelt sosialt arbeid.**

Vi skal presentere to firefeltstabeller som gir et enkelt strukturert bilde av variasjonen i disse sammenhengene.

Tabell 46. Viktigheten av religion/livssyn for mennesker, og frekvens på svargiverens møte med dette i sin praksis.

	Religion/livssyn er	
	Viktig	Ikke viktig
Har møtt med klienter som har tatt opp tro i klientsamtale	Ofte	2
	Sjelden	4

Kommentar til tabell 46:

Vi ser her fire ulike situasjoner når det gjelder den aktuelle sammenheng. Våre data indikerer en klar sammenheng mellom variablene på den måte situasjon 1 gir den høyeste score for positive holdninger til inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis på ulike måter. Situasjon 4 illustrerer en situasjon hvor marginalisering og eksklusjon av religion og livssyn fra sosialt arbeids praksis er mest utbredt.

Tabell 47. Syn på faglighet/yrkesetikk og frekvens opplevd religion som underliggende aspekt i klientsamtalen.

	Inkludering av Religion/Livssyn forenlig med Faglighet og Yrkesetikk	
	Ja	Nei
Opplevd religion som underliggende aspekt i samtalen		
Iblant/Ofte	1	2
Sjelden	3	4

Kommentar til tabell 47:

Vi ser her tilsvarende struktur som i tabell 46. De som er enig i at inkludering av religion og livssyn er forenlig/legitimt i samsvar med sosialt arbeids faglighet og yrkesetikk **og** som iblant/ ofte har opplevd religiøse aspekter som et underliggende aspekt av klientens presenterte problemer, situasjon 1, er mest positive til inkludering, mens de som er uenig i at inkludering av religion og livssyn er forenlig med faglighet og yrkesetikk, og sjelden har opplevd religion som et underliggende aspekt i møte med klienter, er mest negative til inkludering, situasjon 4.

Samlet indikerer de to tabellene to ytterpunkter i materialet når det gjelder grupper av svargivere.

Den ene gruppen kjennetegnes ved at den finner religion og livssyn som viktig for mennesker og at inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeid er forenlig med sosialt arbeids faglighet og yrkesetikk. Denne gruppen har også oftere møtt og sett aspekter av religion og livssyn i egen sosialt arbeids praksis, og benyttet de religions- og livssynsbaserte hjelpeintervensjonene.

Den andre gruppen svarer at religion og livssyn er mindre viktige i menneskelivet og at inkludering av religion og livssyn er i strid med sosialt arbeids faglighet og yrkesetikk. Denne gruppen har i mindre grad møtt aspekter av tro og livssyn i sin egen praksis og i klart lavere grad brukt de religions- livssynsbaserte hjelpeintervensjonene.

Men disse to gruppene utgjør tilsammen mindre enn halvparten av svargiverne. De fleste befinner seg i ulike varianter mellom disse ytterpunktene.

Kapittel 25. Avsluttende, tentative kommentarer og drøftelser

25.1 En drøftelse i forlengelsen av noen hovedmomenter i undersøkelsen

Svarene på spørreskjemaet i vår undersøkelse viser **betydelig variasjon i oppfatninger og praksis** om å inkludere aspekter av religion og livssyn i sosialt arbeid. De fleste av svargiverne kan sies å ha en forbeholdende holdning og praksis. Enkelte er nokså konstant skeptiske og noen absolutt avvisende, men det er en viss åpenhet hos mange for å inkludere slike aspekter på gitte premisser. Et mindretall svarer gjennomgående positivt og mindre forbeholdent på å inkludere religion – og/ eller livssynsaspekter i sosialt arbeids praksis.

Variasjonen i oppfatningene er et interessant moment i seg selv fra en faglig synsvinkel.

Men vi nevner igjen at en del av variasjonene i svarprofilene kan være på grunn av svakheter i det metodiske opplegget for undersøkelsen. Mange av variasjonene kan også sees som naturlige på grunn av situasjonsbestemte og kontekstuelle forhold. Men variasjonene finnes overalt og i alle undergrupper i vårt materiale. De finnes derfor som et reelt fenomen, selv om det skulle være slik at den gruppen som er mest skeptisk til inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis i virkeligheten utgjør en betydelig større andel i universet av norske sosialarbeidere, enn de utgjør i vårt materiale.

Det analyseopplegg vi har anvendt, har vist seg nyttig for å tegne mønstre i svarfordelingen. Vi ser at et utgangspunkt i religiøst ståsted og praksis, samt arbeidsplass gir en betydelig effekt på svarfordelingen. Det samme gjelder om utdanningen har inkludert tema knyttet til religion og livssyn. Erfaringer med å møte temaet i praksis med klienter og sosialarbeidernes oppmerksomhet/sensitivitet i forhold til slike aspekter gir også stor effekt på svarfordelingen. **Det er en kumulativ effekt av disse variablene både når det gjelder økende åpenhet for å inkludere religion og livssyn på den ene siden, og tiltakende grad av marginalisering og eksklusjon av slike elementer på den annen side.**

Det sentrale spørsmål er forholdet til klientene. 70 % svarer at Sosialarbeiderne bare bør ta opp religion og livssyn **dersom klienten først har uttrykt ønske om det**. Dette er et såkalt ”**sine qua non**” standpunkt som i teorien utelukker at sosialarbeideren på eget initiativ tar opp slike spørsmål. Men dette standpunktet innebærer ikke rent logisk at sosialarbeideren alltid vil møte klienten på det, selv om klienten tar det opp. Enkelte synes å være helt bestemt på at religion og livssyn ikke skal inkluderes i sosialt arbeid i noen form, slik at de uansett ikke under noen omstendigheter vil inkludere det. Det faktum at 38 % ikke er enig i at religion kan tas opp i en situasjon hvor klienten er utsatt for diskriminering på et religiøst grunnlag, illustrerer antakelig en slik posisjon.

Fra de kvalitative data ser vi imidlertid at flere som generelt er skeptiske, likevel skriver at de normalt vil følge det opp, hvis klienten reiser spørsmålet. Prinsippet om å arbeide på klientens premisser står meget sterkt og påvirker svarene i betydelig grad. Dette fremkommer også av de empiriske data i flere av tabellene.

Hvor konsistent dette standpunktet praktiseres, er imidlertid ikke så klart. Vi ser for det første at 30 % er nøytral/uenig i den overnevnte ”sine qua non” posisjonen. Dette betyr at svargiverne kan indikere en åpning for å ta opp slike spørsmål i gitte situasjoner. Det kan for eksempel være i de situasjoner hvor sosialarbeideren fornemmer at slike aspekter er et underliggende moment i samtalen, og i andre situasjoner hvor sosialarbeideren finner dette faglig begrunnet. Generelt varierer holdningene fra de som mener at det bare helt unntaksvis kan finne sted en slik inkludering, til de som mener at dette må sees som et normalt element som regelmessig kan opptre i sosialt arbeid.

Selv om det vi her drøfter henger sammen med ulike holdninger, er det viktig å drøfte mer konkret hva disse holdningene innebærer og ikke innebærer. Det er verken logisk eller faktisk empirisk slik at de som er mest skeptiske, forbeholdne eller endog avvisende til å inkludere elementer av religion og livssyn i sosialt arbeid, nødvendigvis er religionsfiendtlige eller uten forståelse for at religion og livssyn kan være viktig for enkelte/mange klienter.

Vi ser av data at hele 79 % svarer at livssyn er et fundamentalt aspekt ved mennesket. Videre at 65 % svarer at religion og livssyn spiller en betydelig rolle for hvordan mennesker tolker begivenheter og tar avgjørelser. Det er også 61 % som svarer at eget livssyn påvirker egne handlinger i sosialt arbeids praksis. Disse tallene kan sees som noe paradoksale eller inkonsistente med de mange svar som indikerer skepsis til inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeid. Men det er ikke nødvendigvis riktig å tolke dette bare på denne måten. Det kan også handle om et prinsipielt basert faglig standpunkt.

For å komme videre med dette, må spørsmålet om sosialt arbeid som fag og det faglige grunnlag for sosialt arbeid fokuseres nærmere. Selv om vi kan si at alt henger sammen med alt, er det nødvendig å innføre visse distinksjoner i faglig drøftelse av dette. Det må for eksempel spørres med presist om hva som menes med ”inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeid”? De brede og generelle definisjonene av religion og livssyn som er brukt i denne undersøkelsen er ikke tilfredsstillende/tilstrekkelige som grunnlag for en mer presis diskusjon av dette. Det samme gjelder definisjonen av sosialt arbeid.

Det går kanskje an å hevde at alt som er omfattet av disse definisjonene **potensielt kan inkluderes** - avhengig av klientsituasjonen. Men det synes mer rimelig å si at visse aspekter av det som er inkludert i begrepet religion normalt ikke bør inkluderes i sosialt arbeid. Sosialt arbeid bør neppe inkludere religionsutøvelse. Og det bør antakelig være en distinksjon mellom terapi og sjelesorg. Uten å være totalt avvisende, bør det kunne lages faglige kjøreregler for slike spørsmål.

Dette spørsmålet må knyttes til spørsmålet om sosialt arbeids kompetanse. Et viktig moment her blir å avklare forholdet mellom generelle sosialarbeidermetoder og mer spesielle tilnærminger til enkelte problemer som ikke er typiske sosiale problemer. Likeså viktig som det kan være at religion/livssyn ikke må være ”elefanten i rommet”, som alle ser, men få tør å nevne, så er det viktig at sosialarbeideren ikke blir en ” elefant i en glassbutikk” hvor stor vilje, men manglende

kompetanse gjør skade på klienter.

Med andre ord – det å arbeide på klientens premisser og til beste for klienten, kan godt innebære at sosialarbeideren noen ganger **ikke** bør gå inn på religiøse/livssyns elementer, selv om klienten skulle ha brakt dette opp. Det handler om skjønnsomhet og kompetanse til å håndtere dette på en adekvat måte. Både problemets art og sosialarbeiderens kompetanse, eventuelt kompetansemangel, gjør at det kan være meget relevant å si at dette ligger utenfor rammen for mitt arbeid, men at en henvisning til oppfølging kan finne sted. Sosialarbeidere, som føler seg mer kompetent enn de er til å ivareta religiøse problemer som en del av sosialt arbeid, kan komme til å øve vold mot klientens beste. Religion og livssyn er og blir sensitive deler av menneskelivet og menneskets integritet som må respekteres og håndteres med skjønnsomhet – om en skal arbeide profesjonelt på klientens premisser (Jf her bidragene fra Johannessen og Skjeggestad i Danbolt og Nordhelle 2013).

Dette reiser igjen spørsmålet om religion og livssyn som noe ekstra som eventuelt ligger utenfor sosialt arbeids faglige ramme – versus den tanke at bevissthet om temaet og anvendelse av generell metodekunnskap godt vil kunne inkludere slike tema, hvis det skjer på en kompetent og skjønnsom måte.

25.2 Argumenter for en inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis og utdanning?

Som Malcolm Payne har uttrykt det, er kjernen i sosialt arbeid forholdet mellom kontekst – sosialarbeider – og klient.

De viktigste argumenter for en faglig profesjonell åpenhet og forberedelse til å inkludere eksistensielle elementer knyttet til religion og livssyn i klientarbeidet, finnes – og bør finnes – i konteksten og i klientens situasjon.

I Norge vil rammeplanens formulering om et helhetlig menneskesyn som også inkluderer etiske og åndelige aspekter ved klientens tilværelse, være en viktig retningsgiver for utdanning og praksis. Det samme gjelder de faglige implementeringene av definisjonen av sosialt arbeid. Viktigheten av religion og livssyn for menneskene liv og situasjon fremstår i vår undersøkelse som anerkjent av de fleste. Kan en arbeide for klientens beste uten å være åpen for at dette kan være relevant og viktig i enkelte situasjoner?

Data viser tydelig at de fleste av svargiverne har erfart at religion og livssyn er fenomener som de ikke uvanlig møter i sin praksis. De svarer at de er åpne for å inkludere det, i alle fall når klienten tar det opp. Undersøkelsen viser klart at religion og livssyn er elementer som klientene bærer med seg og ikke sjelden bringer opp. Dette må sosialarbeiderne forholde seg til på en eller annen måte.

Hvor langt en da skal gå inn i det – og hvordan det skal møtes – er bør bli gjenstand for

diskusjon og refleksjon. Her vil sosialarbeiderens valg ut fra egne forutsetninger, både faglige og personlige, være sentrale.

Religion og livssyn forekommer både som problem og ressurs i menneskers liv. Religion og religiøst tilknyttet aktivitet kan både være en del av problemet og en del av løsningen.

Problemer relatert til religion kan være knyttet til religion som legitimering av undertrykkelse og endog vold i nære relasjoner. Konflikter om religion og livssyn kan være energitappende og ødeleggende med følgeskader som fremtrer som sosiale problemer. Psykiske problemer kan være knyttet opp til religiøse spørsmål om skyld og tilgivelse. Religiøse betraktninger kan være årsaksforklaringer for klienten til andre livs/sosiale problemer.

Som eksempler på religion og livssyn som ressurs vil vi peke på at religion og livssyn for mange kan være viktig for å motivere til innsats med liv og problemløsning. Fellesskapsdimensjonen i religion kan gi nettverk og tilknytning til aktivitet og emosjonell og praktisk støtte. Det kan også gi en opplevd og faktisk tilhørighet til et fellesskap som gir styrke. En livssyns forankring vil kunne gi styrke, utholdenhet og bærekraft i ulike krevende livssituasjoner. Møter med mennesker som innebærer tilgivelse og forsoning kan løse tunge floker i menneskers liv.

25.3 Argumenter for marginalisering og eksklusjon av religion og livssyn?

Det er flere argumenter som taler for forsiktighet med å gå inn i dette. Sentralt står faren for å skade klientens beste gjennom (uprofesjonell?) intervensjon basert på egen ideologisk eller religiøs, direkte eller indirekte ”forkynnelse”. Det er gode grunner for advarsler mot misbruk av ideologi og religion overfor sårbare klienter. Men det er også grunn til å advare mot sosialarbeidere som uten de nødvendige faglige og personlige forutsetninger gir seg inn på å gi hjelp til klientens religiøse/livssyns situasjon.

En kan muligens bestrebe seg på en normalisering og profesjonalisering av religion i faglig arbeid. Det er interessant å merke at en rekke sentrale sosialarbeider metoder og ferdigheter har en generell karakter som er egnet til å brukes også i forhold til religion og livssyn. Men det er mye som tyder på at særlig religion er et meget sensitivt anvendelses område, hvor mennesket er sårbart for påvirkning, påtrykk eller utfordringer. Dette kan tilsi varsomhet.

Rent konkret er det dessuten i dagens situasjon fortsatt en betydelig manko på utdanning og praksis som en forutsetning for sosialarbeidernes håndtering av slike elementer i klientarbeidet. Denne utdanningsmanko kan i tillegg antakelig også noen ganger kombinert med personlige holdninger som gjør at enkelte vil være lite fortrolig med/kvalifisert til å håndtere slike momenter i sitt sosiale arbeid - til klientens beste.

Vi ser at oppmerksomheten og beredskap for å møte religion og livssyn i sosialt arbeids praksis er sterkt varierende blant svargiverne i vårt materiale – **delvis uavhengig av eget livssyn.**

Det går an å hevde at spørsmål om religion og livssyn blir så komplekst og uhåndterlig at det bør organiseres ut av klientsamtaler i sosialt arbeid og henvises andre steder. Men det er dog ikke alltid sikkert at dette alternativet innebærer en bedre løsning for klienten. Et fokus på alternativene kan iblant gi sosialarbeideren bedre tro på en viss egeninnsats her, tross alt.

Som sagt ovenfor møter sosialarbeiderne i større eller mindre grad religiøs og livssyn problematikk i sin praksis - og de må forholde seg til det. En kan forholde seg avvisende til å ta det opp. Det kan undertrykkes og marginaliseres. Men spørsmålet krever en begrunnelse for handlingsvalget.

Det kan være forståelig at en sosialarbeider ikke vil inn i slike spørsmål i enkelte situasjoner av ulike gode grunner. Men det er mer vanskelig å **forstå begrunnelsen for det absolutte eksklusjonsprinsippet** som noen hevder. Er argumentet faglig basert, ideologisk basert, politisk basert – eller hva?

Vi stiller spørsmålet til oppfølgende diskusjon og refleksjon.

25.4 En paradoksal situasjon

Det er et tankekors hva som kan være årsakene til den omfattende marginalisering og utorganisering av temaet i litteratur og profesjonell praksis, i forhold til hva en kunne tenke seg ut fra rammeplanens forutsetninger, definisjonen av sosialt arbeid og mange av svarene i vår undersøkelse.

Den nordiske velferdsstaten er karakterisert blant annet ved at den er basert på en lovgivning som gir samfunnet og sosialarbeiderne større fullmakter til å intervensere overfor utsatte grupper livssituasjon, enn i mange andre land, både sørover og østover i Europa, for ikke å nevne andre verdensdeler. Dette gjelder konkret blant annet familier og barn.

I forhold til dette kan det spørres om situasjonen er den at i de land der Juss og ideologi gir de største rettigheter for sosialarbeidere til å intervensere i folks privatsfære – der er beredskapen blant sosialarbeidere til å forholde seg til klientenes religion, kultur, eksistensielle spørsmål og livssyn i det sosiale arbeidet for lite utviklet?

Har vi her et oversett element i noen av de konfliktene som det er rundt Barnevernet i Norge, blant annet i forhold til møte med andre kulturer i klientarbeidet?

Rammeplanenes forutsetninger, prinsippene for sosialt arbeid med fokus på klientens premisser og klientens beste og undersøkelsen svar om betydningen av religion og livssyn for den menneskelige tilværelse, skulle tilsi en mer inkluderende og kompetent profesjonell praksis.

25.5 Et tentativt syn på hva som kan gjøres

Avslutningsvis vil vi her fremstille noen synspunkter på en ønsket oppfølging av vår rapport når det gjelder den videre utviklingen av en profesjonell faglighet i inkludering av religion og livssyn i sosialt arbeid på en adekvat og relevant måte.

Vi har det håp at rapporten vil bidra til mer oppmerksomhet om betydningen av temaet. Vi tenker at det trengs:

- Økt forskningsinnsats på temaet.
- Økt formidling av resultater fra den forskningen som finnes.
- En faglig drøftelse ved institusjoner for sosialt arbeids utdanning om hvordan temaet kan organiseres inn og belyses i de aktuelle fagplaner, undervisning og praksis.
- En faglig profesjonell debatt og avklaring i FO om hvordan temaet skal reflekteres i yrkesetikken og den profesjonelle praksis.
- Vi tenker at disse grepene kan lede til en utvikling fra ekskludering og marginalisering til en faglig, kritisk basert inkludering.
- Vi håper på en utvikling fra ideologisering og privatisering til personfokus og profesjonalisering.
- Det trengs en drøftelse av forholdet mellom inklusjon i sosialt arbeid praksis og henvisning til annen relevant kompetanse i spørsmål som i betydelig grad impliserer religion og livssyn. Problemene med slik henvisning som alternativ må inkluderes i denne drøftelse.
- Utdanning og praksis må arbeide med holdnings aspekter og oppmerksomhetsdimensjonen overfor religiøse og livssynsaspekter som kan være relevante i klientenes situasjon.

Det bilde rapporten har tegnet av meget varierende holdning, oppfatninger og handlinger i sosialt arbeids praksis når det gjelder inkludering av religion og livssyn, viser tross alle forbehold og forklaringer **en ugrei – for ikke å si uholdbar - situasjon for profesjonell praksis.**

Dette burde etter min oppfatning gjøre det helt nødvendig med en faglig, profesjonell gjennomgang både til beste for klientene, samfunnet, sosialarbeiderne og utdanningsinstitusjonene.

Så kan en spørre – vil en slik oppfølging finne sted?

Jeg vet ikke.

Jeg fornemmer at det kan finnes både motstand, passivitet og andre avvergeteknikker når det gjelder å ta denne utfordringen opp, både i utdanningsinstitusjonene, i profesjonen og blant enkeltpersoner (Holter 1970). Det kan også helt enkelt tenkes å være en manglende interesse for å se på slike spørsmål. Jf det marxistiske perspektivet ”interesseledet erkjennelse”(Habermas 1974).

Det er ikke tilfeldig at situasjonen når det gjelder inkluderingen av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis er som den er. Det viser seg at det ofte er sterkere grunner for den etablerte tilstand enn en tenker seg når en vil forandre noe (Løchen 1965).

Jeg tenker likevel at det bør være mulig **å fortsette en utvikling** i retning av en tilstand hvor utdanning og profesjonalitet vil bidra til en klient/sosialarbeider relasjon hvor spørsmål knyttet til religion og livssyn blir møtt på en oppmerksom og kompetent måte på klientens premisser i sosialt arbeids praksis. Den alminnelige beredskap for å møte slike problemstillinger bør kunne høynes. Dette innebærer ikke at det profesjonelle arbeidet ikke fortsatt vil variere i betydelig grad. Det skyldes de naturlige variasjoner vi har påpekt knyttet til utdanning, arbeidssted og temaets relevans i den enkelte situasjon.

Det vil også skyldes personavhengige forhold. I en profesjon som sosialt arbeid, vil den menneskelige dimensjon alltid være til stede som et sentralt element i tillegg til kunnskaper og metoder.

Det som gjør meg mer optimistisk til en slik ønsket utvikling er det faktum at mange av svargiverne ser det legitimt å inkludere religion, og særlig livssyn, i sin sosiale praksis på ulike måter, selv om de har mindre konkret erfaring med bruk av de aktuelle hjelpeintervensjoner. Det samme gjelder det viktige poeng at mange av de hjelpeintervensjoner som kan være aktuelle er konkrete anvendelser av generell sosialt arbeids teori og metode, i tilfeller hvor aspekter fra religion og livssyn er en del av klientens situasjon. Spørsmålet om hvordan og hvor langt en skal gå i dette, må som sagt vurderes. Mulighetene for videre henvisning bør alltid kunne stå som et vurderingsalternativ. Det faktum at de yngre er mer åpne for dette, og at flere av de med nyere utdanning har hatt tema fra religion og livssyn inkludert i sin utdanning, gir også grunn til en viss optimisme.

Avslutningsvis vil jeg uansett peke på betydningen av mer bevisst oppmerksomhet på temaet i profesjonsorganisasjonen FO og i utdanningsinstitusjonene. Den store betydning som vurderingen av fagets kjerne og profesjonsetikken har for svarene i vår undersøkelse, samt det tydelige utslag av utdannings- og kompetanse variablene, tilsier at øket fokusering her vil kunne gi en bedre situasjon i fremtiden. **En slik utvikling vil innebære en situasjon med mer enhetlig og høyere profesjonell kompetanse på dette temaet i sosialt arbeids praksis.**

Litteraturreferanser

Angell, Olav Helge (1995). *Misjon eller Terapi i Rusmiddelbehandlninga. Tradisjon og modernitet i Rusbehandlninga*. Avhandling for Dr. Polit graden. Universitetet i Oslo.

Angell, Olav Helge (2011). *Kyrkja som velferdsaktør. Religiøst forankra Institusjonsverksemd i Helse- og Sosialsektoren*. Rapport. Diakonhjemmet Høgskole.

Aukrust, Tor (1968). *Mennesket i samfunnet. En sosialetikk*. Forlaget Land og Kirke, Oslo

Askeland, Gurid Aga og Døhlie, Elsa (2013). Contextualizing international social work: Religion as a relevant factor. I: *International Social Work*. Sage Publications.

Askeland, Gurid Aga (1994). *Studium og klientarbeid*. Det Norske Samlaget 1994.

Askeland, Gurid Aga (2015). Internasjonalt sosialt arbeid i globaliseringens tid. I: Ellingsen m.fl (red) *Sosialt arbeid. En grunnbok*. Universitetsforlaget.

Bergem, Anders (1998). *Kristen tro og profesjonell omsorg. Om livssyn, tro og teologi i helse- og sosialomsorgen*. Luther forlag. Oslo.

Berger, Peter L & Luckman, Thomas (1966). *The social construction of reality*. Penguin.

Berger, Peter (1969). *A Rumour of Angels: Modern society and the rediscovery of the supernatural*. Doubleday. N.Y.

Berger, Peter L. (1990). *The sacred canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. Anchor Books

Berger, P. Davie, G & Fokas, E (2008). *Religious America, Secular Europe? A theme and variations*. Aldershot: Ashgate.

Botvar, P.K og Smith, Ulla (2010). *Religion i dagens Norge. Mellom sekularisering og sakralisering*. Universitetsforlaget, Oslo.

Canda, Edward, R & Leola Dyrud Furman (2010). *Spiritual Diversity in Social Work Practice. The Heart of Helping. Second Edition*. Oxford University Press, New York

Canda, E. (1990a). Afterword: Spirituality re-examined. *Spirituality and Social Work Communicator*, 1 (1) pp. 13-14

Canda, E. (1990b) "A holistic approach to prayer for social work practice", *Social Thought*, 16 (3) pp 3-13.

Compton, R Beulah and Galaway Burt (1994). *Social work processes*. Brooks/Cole Publishing Company, California.

Dahl Jacobsen, Knut (1960) Lojalitet, nøytralitet og faglig uavhengighet i Sentraladministrasjonen. *Tidsskrift for samfunnsforskning*. Universitetsforlaget.

Danbolt, Torill og Grete Nordhelle (red.) (2013) *Åndelighet – mening og tro. Utfordringer i profesjonell praksis*. Gyldendal akademisk.

Dawkins, Richard (2006) *The God Delusion*. Bantam Books

Dierckx, Danielle, Vranken, Jan og Kerstens, Wendy (eds) 2009. *Faith-based Organisations and Social Exclusion in European Cities*. Acco Leuven/ Den Haag.

Ellingsen, Ingunn T, Levin, Irene, Berg, Berit, Kleppe, Lise Cecilie (red) 2015. *Sosialt Arbeid. en grunnbok*. Universitetsforlaget.

Etzioni, Amitai(1969). *The Semi-Professions and their Organizations*. The Free Press. New York

Fellesorganisasjonen (FO) (2011). *Yrkesetisk Grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere*. Oslo.

Forell, George W (1971). *Christian Social Teachings*. Augsburg Publishing House. Minneapolis

Furman, Leola Dyrud, Benson, Perry W, Grimwood, Cordelia and Canda, Edward (2004). Religion and Spirituality in Social Work Education and Direct Practice at the Millennium: A Survey of UK Social Workers. *British Journal of Social Work* (2004) 34/6, 767 -792.

Furman, Benson, Canda and Grimwood (2005). A comparative international analysis of religion and spirituality in social work: A survey of UK and US social workers. *Social Work Education*, 24(8) 813 – 39.

Furman, Leola Dyrud and Perry W Benson (2006) *Practice and Educational Considerations: Cross- National Perspectives from the United States, the United Kingdom, and Norway*. Arete , Vol 30(1), 53- 62. University of South Carolina.

Furman, Leola Dyrud, Zahl, Mari-Anne, Benson, Perry W. & Canda, Edward (2007). An International Analysis of the Role of Religion and Spirituality in Social Work Practice. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*. USA.

Furman, Leola Dyrud, Benson, Perry W. and Canda, Edward R. (2008). *The Integration of Religion and Spirituality into Social Work Practice and Education*. 2008 US Executive Report.

Furman, Leola Dyrud, Perry W. Benson, and Edward R. Canda (2011): Christian Social Workers' Attitudes on the Role of Religion and Spirituality in U.S. Social Work Practice and Education: 1997 – 2008. *Social Work & Christianity*, 38(2) .

Furman, Leola Dyrud, Benson, Perry W, Moss, Bernhard, Danbolt, Torill, Vetvik, Einar and Canda, Edward (2016). Reflections on Collective Trauma, Faith and Service Delivery to Victims of Terrorism and Natural Disaster: Insights from Six National Studies. *Journal of Social Work and Christianity(no 1)*. USA.

Furness, Sheila and Philip Gilligan(2010). *Religion, belief and social work*. The Policy Press. University of Bristol. UK.

Furseth, Inger (red) (2015). *Religionens tilbakekomst i offentligheten?* Universitetsforlaget.

Fyrand, Live (2005). *Sosialt Nettverk: teori og praksis. 2.* Utgave. Universitetsforlaget

Greaker, Arild og Einar Vetvik (1998). *Aktivitet og mening: En studie av Kalfarhuset i Bergen som ettervernstiltak*. Rapport Diakonhjemmet Høgskole.

Greaker, Arild og Vetvik, Einar (2000) Ettervern for domfelte. Samarbeid mellom frivillige organisasjoner og det offentlige. Sluttrapport fra B.A.R.M - prosjektet. Diakonhjemmet Høgskole

Gärde, Johan (2014). *Religion och sosialt arbete*. Studentlitteratur. Stockholm.

Calhoun, Craig, Mendieta, Eduard and Antwerpen, Jonathan Van (eds). *Habermas and Religion*. Polity Press. Cambridge UK.

Habermas, Jürgen(1974). *Vitenskap som ideologi*. Gyldendal, Oslo

Harris, Sam (2004) *End of Faith*. WW.Norton

Otto Hauglin (1978): Hva kjennetegner en kristen Sosialscole? I: E.Vetvik (red): *Diasos Profil – momenter til en presentasjon*. Diakonhjemmet Sosialscole, Oslo.

Heclo, Hugh og Henrik Madsen (1987). *Policy and Politics in Sweden: Principled Pragmatism*. Temple University Press.

Hellevik, Ottar(2002) *Forskningsmetode i Sosiologi og Statsvitenskap*. Universitetsforlaget.

Holloway, Margaret and Moss, Bernard (2010). *Spirituality and Social Work*. Palgrave Macmillan. England

Holter, Harriet (1970). *Motstands- og avvergeteknikker i sosiale organisasjoner*. *Tidsskrift for*

Samfunnsforskning

Huntington, Samuel P (1996). *The Clash of Civilizations and the remaking of world order*. Simon and Schuster

Johannessen, Kai (2000). *Et fag for enhver smak? En evaluering av KRL-faget*. Rapport 3. Diaforsk. Oslo.

Johannessen, Kai (2013) Åndelig eksponering i et offentlig perspektiv. Kapittel 3 i Danbolt og Nodhelle(red), *Åndelighet – mening og tro*. Gyldendal Akademisk.

Johnson, Louise C and Yanca, Stephen J. (2010). *Social work practice*. Allyn and Bacon. Boston, USA

Kadushin, Alfred (1983) *The social work interview*. Columbia University Press. New York

Kvalvaag, Heidi, Sørbye, Liv Wergeland og Vetvik, Einar (1995). *En evaluering av AAN's organisasjon og virksomhet*. Rapport Diakonhjemmet Høgskole.

Laqueur, Walter & Barry Rubin (1990). *The human Rights Reader*. Meridian Book. New American Library. New York.

Aalen Leenderts, Torborg (1997). *Person og profesjon. Om menneskesyn og livsverdier i offentlig omsorg*. Universitetsforlaget, Oslo

Leonard, Peter(1983) Sosialt arbeids teori og sosialdemokratisk ideologi. I: Vetvik (red) *Synspunkter på Sosialt Arbeid*. Diakonhjemmet Sosialhøgskole.

Lorentzen, Håkon (1994) *Frivillighetens Integrasjon*. Universitetsforlaget.

Lundby, Knut (1980) *Mellom vekkelse og velferd*. Gyldendal 1980.

Lundgren, Eva red(1984). *Den herren elsker, tukter han*. Rapport Universitet i Bergen.

Løchen, Yngvar(1965). Idealer og realiteter i et psykiatrisk sykehus. Dr.grads avhandling. UiO.

Løfsnæs, Berit(2013). Mine ord er like mørke som natten – Om troens betydning for traumatiserte Afghanske kvinner. I: Danbolt og Nordhelle (red) *Åndelighet : mening og tro* Gyldendal .

Marx, Karl (1975/1844) *Verker i utvalg 1*. Pax Forlag. Oslo.

Mayer, John E & Timms, Noel (1976). *The Client Speaks*. Routedge & Kegan Paul. London

Messel, Jan (2013). *I velferdsstatens frontlinje*. Universitetsforlaget 2013

- Molander, Anders og Terum, Lars Inge (2008) *Profesjonsstudier*. Universitetsforlaget.
- O'Connor, Monica & Robinson, Ian (1983). Kristne i sosialt arbeid: En undersøkelse av forholdet mellom tro og handling. I: Vetvik (1978). *Synspunkter på sosialt arbeid*. Diakonhjemmet Sosialhøgskole, Oslo.
- Payne, Malcolm (2014): *Modern Social Work Theory*. 4.th Edition. Palgrave Macmillan
- Peters, Annette Leis (2013). Kap. 2 i Danbolt og Nordhelle (2013) *Åndelighet – mening og tro*. Gyldendal akademisk.
- Pincus, Allen and Minahan, Anne (1973). *Social Work Practice: model and method*. F.E. Peacock Publishers, Inc. Illinois, USA.
- Røysum, Anita (2013). Ubehaget ved å forenkle det komplekse. I: Elsa Døhlie og Anne Marie Støkken (red) *Fagutvikling i velferdstjenester*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sandbæk, Mona (red) (2001). *Fra mottaker til aktør. Brukernes plass i praktisk sosialt arbeid og forskning*. Gyldendal
- Shulman, Lawrence (1992). *The Skills of Helping*. F.E. Peacock Publishers Inc. USA
- Skjeggstad, Erik (2013). Møte med ”den ukjente” og ”det ukjente”. I: Danbolt og Nordhelle *Åndelighet : mening og tro*. Gyldendal akademisk
- Skjervheim, Hans (1974). *Objektivismen og studiet av mennesket*. Gyldendal, Oslo
- Skjervheim, Hans (1976). *Deltakar og tilskodar og andre Essays*. Tanum- Norli, Oslo
- Slagstad, Rune. *Positivism og vitenskapsteori*. Universitetsforlaget, Oslo
- Stave, Gunnar (1996) *Identitet og integrasjon*. Dr.Polit avhandling, Høgskolen i Volda/NTNU
- Stjernø, Steinar (1995). *Mellom Kirke og Kapital*. Universitetsforlaget. Oslo
- Stifoss – Hanssen, Hans og Kallenberg, Kjell (1998): *Livssyn og Helse*. Ad Notam, Gyldendal.
- Sundby, Per (1982). *Medisin, moral og det gode liv*. Oslo: Gyldendal forlag.
- Thune, Gro Hillestad og Stavrum, Ane (2013). *Menneskerettighetene i helse- og omsorgssektoren og NAV*. Abstract Forlag
- Torgersen, Ulf (1975) Her trengs en samfunnsviter... Om problematisk velvilje. *Tidsskrift for*

Samfunnsforskning.

Torgersen, Ulf (1981) *Profesjonssosiologi*. Universitetsforlaget.

Torgersen, Ulf (1994). *Profesjoner og offentlig sektor*. Tano.

Utdannings- og Forskningsdepartementet (2005). *Rammeplan for 3 årig Sosionomutdanning. Oslo – Dep.*

Vetvik Einar and Pirjo Hakala (2011): Higher education institutions of Diakonia in Norway and Finland. Article in Kai Ingolf Johannessen (eds): *Religious Education in Contemporary Society*. Tartu, Estonia.

Vetvik, Einar (red) (1978): *Diasos Profil – momenter til en presentasjon*. Diakonhjemmet Sosialscole, Oslo.

Vetvik, Einar (1978): Diakonhjemmets sosialscole 10 år. En skisse av skolens historie. I: Vetvik(red): *Diasos Profil – momenter til en presentasjon*. Diakonhjemmets Sosialscole, Oslo

Vetvik, Einar (Red) (1983): *Synspunkter på Sosialt Arbeid. Forskjellige innfallsvinkler til et mangfoldig fagfelt*. Diakonhjemmet Sosialhøgskole 1983.

Vetvik, Einar og Torunn Omland Granlund(1995) *KRAFT – veien tilbake til samfunnet?* Rapport Diakonhjemmet Høgskole.

Vetvik, Einar (1992): Religion and State from a Western Christian Perspective. I: Jørgen S. Nielsen(red) *Religion & Citizenship in Europe and the Arab World*. Grey Seal Books, London.

Vetvik, Einar (1988 a). Sosialkontorenes praktisering av Forvaltningsloven. En drøftelse av metoder og resultater. *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift*, (1)

Vetvik, Einar (1988 b). *Developing International Legal Standards for Religious Liberty: Historical background and present problems*. Working Paper no 21. Institute of International Studies. College of Liberal Arts. University of Minnesota.

Vetvik, Einar (1997). Freedom of religion and belief in Norway. I: Kevin Boyle and Juliet Sheen (eds): *Freedom of Religion and belief. A world report*. Routledge. London and N.Y.

Vetvik, Einar (1991): *Hva bør særprege Diakonale Behandlings- og Utdanningsinstitusjoner*. Origosenterets skriftserie. Kirkens Bymisjon. Oslo

Vetvik, Einar (2011): Poverty and dignity in a rich welfare state – the case of Norway. Does Diakonia matter? I: Esko Kähkönen & Teemu Pauha (eds.): *Faith – Based Social Action in Combating Marginalization*. Diak. Helsinki.

Vetvik, Einar, Torill F. Danbolt, Leola Dyrud Furman and Perry Benson (2014). *Religion and spirituality in Norwegian Social work practice*. Executive Report 2011

Weber, Max (1930/84) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Allen and Unwin, London

Weber, Max (1963) *The Sociology of Religion*. New York. Beacon Press

Wilson, Kate , Gillian Ruch, Mark Lymbery, Andrew Cooper (2008) : *Social Work: An introduction to contemporary practice*. Pearsons Education, England.

World Values Survey 2008.

Zahl, M-A (2005) Religion, livssyn og sosialt arbeid – en tilsynelatende komplisert kombinasjon. I *Tidsskrift for Kirke, Religion og Samfunn*, 18, (1) side 17-31

Zahl, M-A og Leola Dyrud Furman (2005): Koblingen sosialt arbeid og religion/livssyn: et tilbaketog stadium eller del av et helhetssyn? *Nordisk sosialt arbeid* (2).

Zahl, M-A, L. Dyrud Furman and P.W Benson (2005): *Religion and Spirituality in Social Work Practice*. Executive Report from the Norwegian 2002 Study.

Aadland, Einar (1994) *Kultur i helse-, sosial- og utdanningsinstitusjoner*. Det norske samlaget. Oslo.

Aadland, Einar (1998) *Etikk for helse- og sosialarbeidere*. Samlaget. Oslo

Aadland, Einar (2009) *Kan institusjoner elske?* Acribe forlag, Oslo

Aagedal Olaf og Clark Wade Roof (1996) The same generation, the same religion. The religiosity of the American and Norwegian babyboomers. I: Pål Repstad (red) *Religion and Modernity*. Modes of Coexistence. Universitetsforlaget

Vedlegg: Spørreskjema

RELIGION OG LIVSSYN I SOSIALT ARBEIDS PRAKSIS

OM UNDERSØKELSEN

Spørsmålene gjelder ditt syn på hvilken rolle religion og livssyn kan spille i utøvelsen av sosialt arbeid.

Definisjoner av begrepene religion og livssyn står nedenfor.

Legg merke til at i dette skjemaet er definisjonen av livssyn bredere enn definisjonen av religion.

Spørsmålene som gjelder livssyn gjelder derved både religiøse og ikke-religiøse betydninger av begrepet.

DEFINISJONER:

Religion: organisert og strukturert tro og praksis som deles av et fellesskap.

Livssyn: Søken etter mening og et moralsk tilfredsstillende forhold til en selv, andre mennesker, universet og den fundamentale eksistens uansett hvordan hver enkelt måtte forstå den. Livssyn kan ha både en religiøs uttrykksform så vel som en ikke-religiøs tilknytning.

UTFYLING AV SKJEMAET:

Følg disse reglene for utfylling av skjema manuelt:

- Skriv så tydelig du kan, og ikke skriv utenom feltene.
- Krysser du feil kan du stryke ut disse. Sett så kryss i rett felt.
- Hvis ikke annet er oppgitt, setter du bare ett kryss på hvert spørsmål.
- Forøvrig er svarmåte angitt ved de enkelte spørsmålene.

DEL 1: BAKGRUNNSOPPLYSNINGER

1. Alder antall år.....
2. Kjønn kvinne / mann
3. Hvilket fylke arbeider du i?
4. Hvilket år ble du uteksaminert som sosionom? (årstall):
5. Hvor ble du uteksaminert? Skriv utdanningsinstitusjon:
6. Hvor arbeider du nå? Skriv arbeidsfelt: (NAV, barnevern, familievern, eldre, psykiatri osv)
.....
7. Hvor mange års praksis har du innen sosialt arbeid?
 - a) før utdanning som sosionom. Antall år:
 - b) etter utdanning som sosionom. Antall år:
8. Innen hva slags virksomhet har du ditt hovedarbeidssted som sosialarbeider?
A) Stat/fylkeskommune B) kommune C) privat kommersiell institusjon D) privat ideell institusjon E)
privat religiøs institusjon F) Annet: (Sett ring rundt aktuell bokstav)

A B C D E F
9. På hva slags sted har du ditt arbeid?
 - A) tettsted/bygd, mindre by, B) mellomstor by, C) storbyområde
(med storbyområde menes: Oslo/Drammen, Fredrikstad/Sarpsborg, Skien/Porsgrunn, Kristiansand,
Stavanger/Sandnes, Bergen, Trondheim, Tromsø): (Sett ring rundt aktuell bokstav)

A B C

DEL 2. DINE SYNSPUNKTER/HOLDNINGER VEDRØRENDE LIVSSYN OG RELIGION I SOSIALT ARBEIDS PRAKSIS.

Oppgi i hvilken grad du er enig eller uenig i utsagnene på nedenstående skala:

sterkt enig | enig | nøytral | uenig | sterkt uenig

10. Landets kristne tradisjon og/eller det nye multikulturelle samfunnet gjør det naturlig å ta opp religion og eller livssyn i praktisk sosialt arbeid.
11. Ethiske spørsmål/refleksjoner er nært knyttet til tro/livssyn i mitt sosiale arbeid.
12. Sosialarbeideren bør informere klienten om sin religion/livssynsoverbevisning, eller fravær av sådan, når kontakt etableres.
13. Kartleggingsfasen i et klientforhold bør omfatte informasjon om klientens religions/livssynstilhørighet.
14. Religion gir meg en sterk motivasjon for min praksis i sosialt arbeid.
15. Livssyn gir meg en sterk motivasjon for min praksis i sosialt arbeid.
16. Sosialarbeiderens tro/ livssyn påvirker klientens opplevelse av den hjelpen som gis.

Oppgi i hvilken grad du er enig eller uenig i utsagnene nedenfor ved å sette ett kryss på hver linje (Spørsmål 17 – 31)

17. Det er passende for en sosialarbeider å ta opp tema om religion når hun arbeider med en klient som:
- a) er dødsyk.....
- b) er rusmisbruker.....
- c) vil bli forsterforeldre.....
- d) vil bli adoptivforeldre.....
- e) har vært incestutsatt.....
- f) har vært utsatt for vold fra partner.....
- g) har opplevd naturkatastrofer eller ulykke (f. eks ras, flom, brann, bilulykke).....
- h) har opplevd terrorhandlinger som har rammet en selv, familie eller venner.....
- i) sørger etter å ha mistet noen.....
- j) lider av kronisk psykiske vansker.....
- k) har blitt arbeidsledig.....

	sterkt enig	enig	nøytral	uenig	sterkt uenig
l) har problemer i familien.	☐	☐	☐	☐	☐
m) er under rettsforfølgelse eller i soning.	☐	☐	☐	☐	☐
n) blir diskriminert på grunn av seksuell legning.	☐	☐	☐	☐	☐
o) blir diskriminert på grunn av alder.	☐	☐	☐	☐	☐
p) blir diskriminert på grunn av politisk overbevisning.	☐	☐	☐	☐	☐
q) blir diskriminert på grunn av religiøs overbevisning og/eller praksis.	☐	☐	☐	☐	☐
r) blir diskriminert på grunn av etnisitet og/eller kultur.	☐	☐	☐	☐	☐
s) blir diskriminert på grunn av uførhet.	☐	☐	☐	☐	☐
t) blir diskriminert på grunn av fattigdom.	☐	☐	☐	☐	☐

18. Det er passende for en sosialarbeider å ta opp tema om livssyn når hun arbeider med en klient som:

	sterkt enig	enig	nøytral	uenig	sterkt uenig
a) er dødsyk.....	☐	☐	☐	☐	☐
b) er rusmisbruker.....	☐	☐	☐	☐	☐
c) vil bli forsterforeldre.....	☐	☐	☐	☐	☐
d) vil bli adoptivforeldre.....	☐	☐	☐	☐	☐
e) har vært incestutsatt.....	☐	☐	☐	☐	☐
f) har vært utsatt for vold fra partner.....	☐	☐	☐	☐	☐
g) har opplevd naturkatastrofer eller ulykke (f. eks ras, flom, brann, bilulykke).....	☐	☐	☐	☐	☐
h) har opplevd terrorhandlinger som har rammet en selv, familie eller venner.....	☐	☐	☐	☐	☐
i) sørger etter å ha mistet noen.....	☐	☐	☐	☐	☐
j) lider av kronisk psykiske vansker.....	☐	☐	☐	☐	☐
k) er blitt arbeidsledig.....	☐	☐	☐	☐	☐
l) har problemer i familien.....	☐	☐	☐	☐	☐
m) er under rettsforfølgelse eller i soning.....	☐	☐	☐	☐	☐
n) blir diskriminert på grunn av seksuell legning.....	☐	☐	☐	☐	☐
o) blir diskriminert på grunn av alder.....	☐	☐	☐	☐	☐
p) blir diskriminert på grunn av politisk overbevisning.....	☐	☐	☐	☐	☐
q) blir diskriminert på grunn av religiøs overbevisning eller praksis.....	☐	☐	☐	☐	☐
r) blir diskriminert på grunn av etnisitet og/eller kultur.....	☐	☐	☐	☐	☐
s) blir diskriminert på grunn av uførhet.....	☐	☐	☐	☐	☐
t) blir diskriminert på grunn av fattigdom.....	☐	☐	☐	☐	☐

- | | sterkt
enig | enig | nøytral | uenig | sterkt
uenig |
|---|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|
| 19. Livssyn er et fundamentalt aspekt ved mennesket | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 20. Sosialarbeider bør bare ta opp religion/livssyn dersom klienten først har uttrykt ønske om dette. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 21. Sosialarbeidere har generelt sett ikke kompetanse/ferdigheter til å hjelpe klienter i religiøse/livssynsanliggende. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 22. Det å hjelpe klienter med å vurdere om de vil arbeide med tilgivelse er en viktig del av sosialt arbeids praksis. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 23. Sosialarbeidere bør utvide sin kompetanse om forhold tilknyttet tro og livssyn. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 24. Min religiøse tro påvirker mine handlinger i sosialt arbeids praksis. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 25. Mitt livssyn påvirker mine handlinger i sosialt arbeids praksis. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 26. Sosialt arbeids praksis som inkluderer tro/livssyn kan bedre gi klienter tro på seg selv, enn når dette aspektet er utelatt. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 27. Integrering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis er i konflikt med sosialt arbeids intensjoner/faglighet. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 28. Integrering av religion og livssyn i sosialt arbeids praksis er i konflikt med FO 's yrkesetiske prinsipper | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 29. Jeg har negative følelser knyttet til religiøse erfaringer..... | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 30. Jeg har negative følelser knyttet til livssynserfaringer. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 31. Inkludering av tro/livssyn har positiv betydning for klientens utbytte av klientsamtalen. | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| 32. Religion/livssyn spiller en betydelig rolle for hvordan mennesker tolker begivenheter og tar avgjørelser | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |

DEL 3. OM SOSIALT ARBEIDS PRAKSIS

33. Hvilke typer religioner/livssyn har du møtt i sosialt arbeids praksis?

- A) Protestantisk kristendom B) katolsk kristendom C) pinsevenner D) Islam E) Jødedom F) buddhisme
G) hinduisme H) nyreligiøsitet (New Age, engletro, e.l. I) sekulært humanistisk livssyn. Sett ring rundt den/de bokstaver som angir religion du har møtt, flere alternativer mulig:

A B C D E F G H I

	aldri	sjelden	iblant	ofte	alltid
34. Vil du si at du er oppmerksom på at klienten kan ha religiøse spørsmål som en del av sin livssituasjon?	☐	☐	☐	☐	☐
35. Hvor ofte har du møtt klienter som direkte har reist spørsmål eller berørt religiøs tro i løpet av klientsamtalen?	☐	☐	☐	☐	☐

- aldri sjelden iblant ofte alltid
36. Hvor ofte har du brakt opp spørsmål om religion/tro i en klientsamtale uten at klienten har brakt opp temaet?
37. Har du opplevd at religiøse spørsmål/ problemstillinger har vært et underliggende aspekt i klientens presenterte problemer?
38. Hvor ofte, (jf spørsmålet foran) har du da tatt det opp i samtalen?.....

I det følgende nevnes ulike intervensjoner i sosialt arbeid som kan være aktuelle. Vennligst indiker ved å sette kryss ved «ja» eller «nei» om dette er (1) en aktivitet du selv har benyttet, og (2) om du mener dette er passende eller ikke som en del av praksis i sosialt arbeid

	Har du selv utført dette?		Er dette passende i sosialt arbeid?	
	Nei	Ja	Nei	Ja
39. Bruke eller henvise til litteratur, film, musikk eller lignende om religiøse- eller livssystema.....	☐	☐	☐	☐
40. Be privat for klienten	☐	☐	☐	☐
41. Be med klienten	☐	☐	☐	☐
42. Meditere privat for å forberede møte med klient	☐	☐	☐	☐
43. Meditere med klienten	☐	☐	☐	☐
44. Berøre klienten for «healing»	☐	☐	☐	☐
45. Anbefale deltakelse i religiøst - eller livssynsnettverk eller -aktivitet	☐	☐	☐	☐
46. Hjelp klienten med å utvikle religiøst rituale/livssynsrituale som del av sosialt arbeids praksis (f eks velsigne huset, gå til slektingers gravsted)	☐	☐	☐	☐
47. Delta i klienters religiøse rituale /livssynsrituale som del av praksis	☐	☐	☐	☐
48. Samtale om hvilken rolle religion eller livssyn spiller i forhold til viktige personer i klientens familie og nettverk.	☐	☐	☐	☐
49. Bidra til at klienten kan se hvilke ressurser hun/han har i sin tro/livssyn for å finne meningen med sin situasjon.	☐	☐	☐	☐
50. Bidra til at klienten kan se hvilken praktisk støtte hun kan få i sin menighet/livssynssamfunn?	☐	☐	☐	☐
51. Bidra til at klienten kan se negative sider ved sin tro/livssyn og ved sin praksis?	☐	☐	☐	☐

	Har du selv utført dette?		Er dette passende i sosialt arbeid?	
	Nei	Ja	Nei	Ja
52. Bidra til at klienten kan reflektere over hva som skjer etter døden sett ut fra hennes/hans religion/livssyn?
53. Har du noen gang henvist en klient til en prest eller andre religiøse- eller livssynshjelpere/ledere?

Svaralternativ spm 54-56

	i meget stor grad		i stor grad		til en viss grad		ikke i det hele tatt
54. Er forskjell i tro eller verdier mellom deg som sosialarbeider og religiøse- eller livssyns ledere, med på å forhindre slik henvisning?
55. Er manglende tillit fra deg som sosialarbeider til religiøse- eller livssyns ledere til hinder for slik henvisning?
56. I hvilken grad har dine erfaringer fra sosialt arbeids praksis påvirket din religiøse tro/livssyn?

DEL 4. SOSIALARBEIDER UTDANNING, RELIGIONS- OG LIVSSYNSAKTIVITET.

57. Ble problemstillinger knyttet til religion/livssyn inkludert i din utdanning i sosialt arbeid? Ja Nei
- Hvis ja: kryss av for de aktuelle:
- omtalt i fagplanen Ja.....
- tema i undervisningen Ja.....
- tema i litteratur Ja.....
	Meget ofte		ofte		av og til		nesten aldri		aldri
58. Hvor ofte har du drøftet sosialt arbeids praksis i forhold til religion og livssyn i organiserte møter med andre sosialarbeidere?
59. Hvor ofte har du drøftet sosialt arbeids praksis i forhold til religion og livssyn sammen med kollegaer uformelt?
60. Er du medlem av den norske statskirken? Ja..... Nei..... Vet ikke.....

61. Hva er din nåværende livssynstilknytning?

A) agnostiker B) ateist C) buddhist D) humanetiker E) jøde F) kristen (katolikk/statskirken/andre)
G) muslim H) Hinduist I) uten religion eller livssynstilknytning: (sett ring rundt aktuell bokstav)

A B C D E F G H

62. Hvor ofte deltar du for tiden i samfunnsnyttig aktivitet i regi av kirke eller annen religiøs organisasjon?

A) en gang pr uke eller oftere B) en til tre ganger i måneden/ C) 2 - 6 ganger i året
D) en gang i året eller sjeldnere E) aldri.

A B C D E

63. Hvor ofte går du for tiden til kirke/moske eller andre typer religiøse samlinger?

A) en gang pr uke eller oftere B) en til tre ganger i måneden/ C) 2 - 6 ganger i året
D) en gang i året eller sjeldnere E) aldri.

A B C D E

64. Hvor ofte utøver du nå religiøs eller livssynsaktivitet som bønn, meditasjon, samtale etc.

A) en gang pr uke eller oftere B) en til tre ganger i måneden/ C) 2 - 6 ganger i året
D) en gang i året eller sjeldnere E) aldri.

A B C D E

65. Det hevdes at ens tro/livssyn både kan være en positiv ressurs og et problem i utøvelsen av sosialt arbeid. Hvordan er din personlige erfaring med dette?

Mín tro/livssyn er erfart som:

A) en stor ressurs

B) en viss ressurs

C) av liten/ingen betydning

Mín tro/livssyn er erfart som:

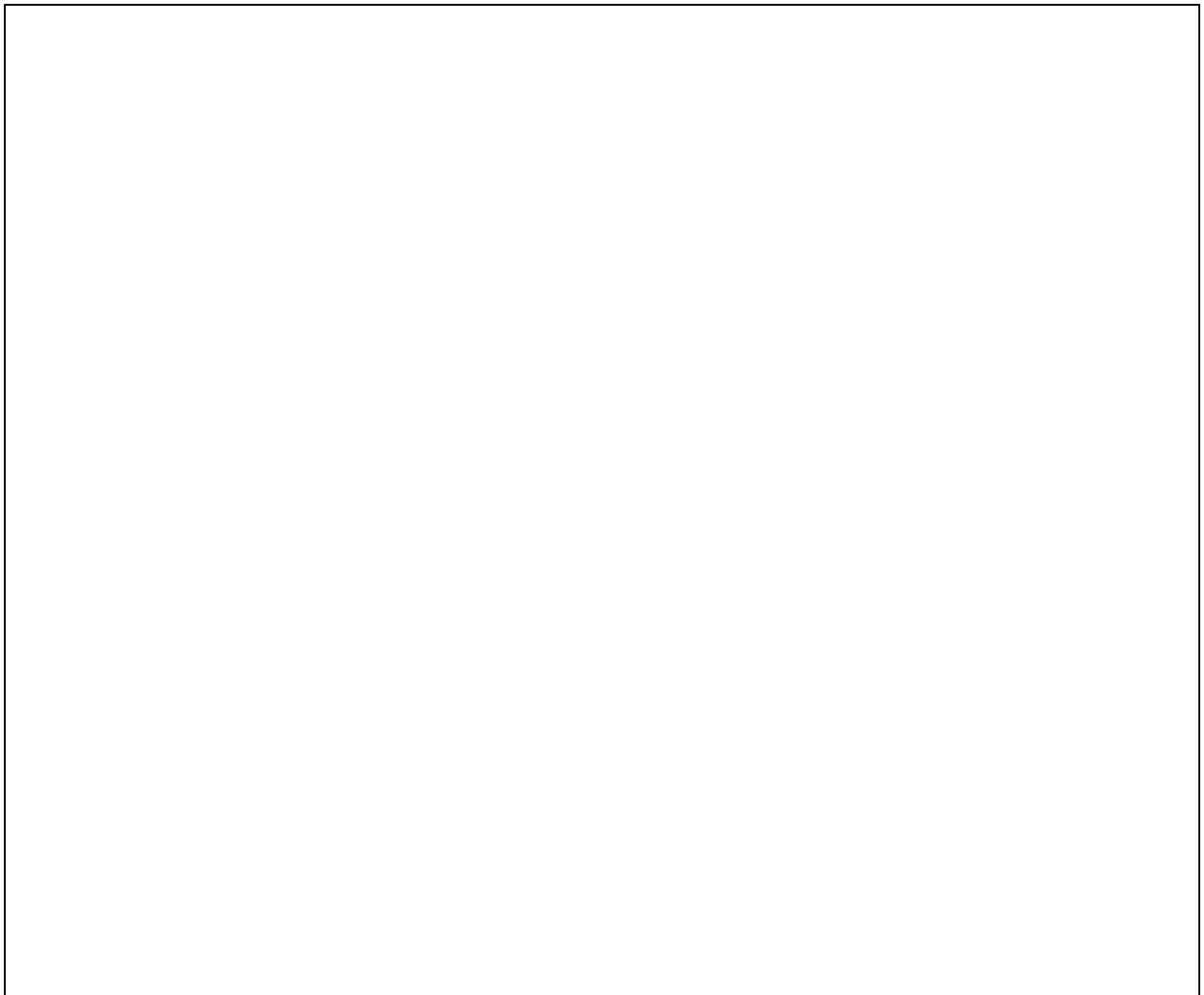
A) et stort problem

B) et visst problem

C) Av lite betydning

DEL 5. ROM FOR EGNE KOMMENTARER

Vennligst bruk feltet nedenfor til dine kommentarer til temaet religion og livssyn knyttet til utøvelse av sosialt arbeid og utdanning av sosialarbeidere.

A large, empty rectangular box with a thin black border, intended for the reader to write their own comments on the topic of religion and life views related to the practice of social work and education of social workers.